

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

GENÇ
AKADEMİSYENLERİN
PERSPEKTİFİNDEN

BİRLİKTE YAŞAMA

GENÇ AKADEMİSYENLERİN PERSPEKTİFİNDEN

Birlikte Yaşama

Da Yayıncılık: 40
İnceleme Dizisi: 17

Editör
Bekir Günay

Tasarım
Fokus Ajans

Baskı ve Cilt
Kristal Reklam ve Matbaacılık Hizm. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Adres: Gayrettepe Mah. Hamidiye Sok. No: 7/1 Beşiktaş / İstanbul
Tel: +90 212 217 97 77 info@kristalreklam.net

ISBN: 978-9944-5273-7-8

© DA Yayıncılık 2012.
Bu kitabın Türkiye’de yayım hakları Da Yayıncılık’a aittir. Yayıncıdan
izin alınmadan kısmen veya tamamen yeniden yayınlanamaz.

1. Baskı: Da Yayıncılık, Kasım 2012

Da Yayıncılık

Adres: Tophanelioğlu Cad. Aygün Sok. Altunizade Plaza,
No: 4 Altunizade-Üsküdar/İstanbul-Türkiye
Tel: (0216) 339 90 25 Faks: (0216) 339 90 26

GENÇ AKADEMİSYENLERİN PERSPEKTİFİNDEN

Birlikte Yaşama

İçindekiler

Editör'den

"Benden Bize, Çatışmadan Barışa" 7

Ben'likten Birlik'e Bir Yol: Dil

Özge Başak Uyar 11

Kimlikler ve Birarada Yaşama Pratiği:

Yeni Bir Dil Yeni Bir Kurgu

Serdar Ünal 37

Sabit ve Değişen Dinamikler Işığında

Birlikte Yaşama "Kültür"ü ve Türkiye

Samet Zenginoğlu 69

Türkiye'nin Kimlik Sorunları ve Birlikte Yaşama Kültürü İnşası

Sevgi Kuru Açıkgoz 95

Dillerin Birlikteliği ve Çok Dillilik: Mardin Örneği

Hadra Kübra Erkinay 121

Küresel İktisadi Barış Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü

Barış Aytekin 141

Devletlerarası Sorunlara Sebep Olan Faktörler

ve Çözüm Önerileri

Samir Guliyev 171

Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında İslâm'da Ahlâkî Bir Erdem Olarak "Hoşgörü"	
Emrah Eker	209
"Birlikte Yaşa(ya)ma(ma) Kültürü"nın Sosyolojik Kökleri: Türkiye'de "Öteki" Kavramı, Nefret Söylemi/Suçü ve Linç Kültürü	
Sami Orçun Ersay	235
Birlikte Yaşama Kültürü	
Mukaddes Sevgen	265
Birlikte Yaşama Kültürü	
Fatma Kutluca	281
Farklı Kültür Yapılarının Bulunduğu Ortamdaki Ailelerin Olumsuz Tutumlarının ve Algılama Biçimlerinin Sosyal İlişkileri Üzerindeki Etkisinin Değerlendirmesi	
Nükhet Ünlü	299
İçimizdeki "Calimero"ları Dinlemek!	
Hüseyin Öntaş	331
Çokkültürlü Ortamda Irkçılık ve Farklılıklarla Yaşama	
Habibe Akçay - Emre Ş. Aslan	367
Sanal Toplumda Birlikte Yaşama Kültürü	
Selim Günüş	393

EDİTÖR'DEN

“Benden Bize, Çatışmadan Barışa”

19. yüzyıla kadar tüm toplumlarda din eksenli tarifler yaygındı. İnsanların renkleri, dilleri farklı olsa da inançlar çerçevesinde cemaat geleneği 19.yüzyıldan sonra Fransız ihtilali ile kırıldı. İhtilal insanları bu kez ırk tanımlamasının içine itmeye başladı. Tanzimat sonrası Osmanlı aydını da benzer tanımlı kabullendi. Din tandanslı birlikteliğin yerini ırki yapıların baz alındığı modern milletler oluştu. Öyle ki 16. Yüzyıldaki “millet” kelimesinin manası 19. yüzyılda tamamen değişti. Irki tarifler diğerlerinin ötekileştirilmesine sebep oldu. 19. Yüzyılda bu farklılaştırma algısı Osmanlı coğrafyasında kendini özellikle Rumeli’de gösterdi. Rumeli “Balkanlaştırıldı”.

Topluluklar giderek birbirlerini ayırıştırmaya başladı. Üst çatı olan “çoğulculuk” yavaş yavaş teklife düştü. 20. yüzyılda kurulan “ulus devlet” modelleri aslında 19. yüzyıldan itibaren gelen bu ayırışmanın sonucu idi. 20. yüzyılda aynı dili konuşan kader birlikteliği yapan aynı toprakta yaşayanların oluşturduğu topluluğun adı bu sefer “millet” oldu. 1920-1945 yılları arasında dünyada ise ırkın “arı”si aranmaya başladı. İnsanlar ırklarından dolayı ötekileştirildi. O ırktan olmayanlara yaşam hakkı tanınmadı.

“Ötekileştirme”, diğerine yaşam hakkı vermeme veyahut birlikte yaşayamamanın örneklerini 19. ve 20. yüzyılda faz-

lasıyla görmekteyiz. 21. Yüzyılın başlangıcında uluslar arası arenadaki ötekileştirme hastalığı kendini bu sefer 11 Eylül 2001’de gösterdi. 1990’larda entelektüeller arasında başlayan “medeniyetler çatışması” tezi kendini 11 Eylül’den sonra ABD devlet politikasına dönüştürdü. İslam, ötekileştirmenin yeni adı oldu.

Uluslar arası ilişkilerde geldiğimiz bu nokta sadece devletlerarasındaki ilişkilerde değil toplumun bütün fertleri üzerinde de görülmeye başladı. “Biz” fikrinin yerini yavaş yavaş “ben” aldı. Geniş aileden çekirdek aileye geçişlerde kalabalıkların içerisinde yalnız insanlar görüldü. “Biz”deki tahammül “ben”de tahammülsüzlüğe dönüştü. Farklılıklar bir zenginlik iken tam tersine çatışma noktası oldu. Hoşgörü yerini hoşgörüsüzlüğe bıraktı.

Farklı söylemlere, görüşlere, renklere tahammül edemeyen topluluklar oluştu. Evdeki yaşlılar da bu tahammülsüzlükten nasibini aldı. Ev dışına atıldılar. “Huzurun olmadığı”, “Huzur evleri”nde tek başlarına ölüme terk edildiler. Şehir içinde caminin avlusunda bulunan, dünyaya fazla meyil etmemeyi hatırlatan kabirler şehrin dışındaki “asr-i mezarlık”lara dönüştü. Bu değişim, Modernleşmenin ve Küreselleşmenin doğal sonucu zannedildi.

Dünya “ben”in hakimiyetine girmeye başladı. “Bizi” unuttuk. Yeni nesillere “bizi” hatırlatmak düşüncesiyle; ben’den vazgeçmeden “benlikten bize” geçmek için, farklılıkların çatışma değil zenginlik olduğu, medeniyetleri çatıştıran değil barıştıran bir söylemi Türkiye çapında yaptığımız “Birlikte Yaşama Kültürü” konulu makale yarışmasında aramaya çalıştık. Üniversiteler ve enstitülerde yaptığımız makale yarışmasında gördük ki, “biz” olgusu emin ellerde ve kalemlerde hala devam ediyor.

Benliği bizim içinde terbiye eden, tek aklın değil ortak aklın yol göstericiliğinde, birlikte yaşanabileceğini, geleceğin genç akademisyenleri bize fazlasıyla hissettirdiler. Birbirinden değerli bu çalışmalar, 21. yüzyılın başında tarihe düşülen bir nottu. Bu yüzyılda da geçen asrın hatalarının tekrarlanmayacağı, “ben”lerin yerine “biz”in olduğu, ötekilerin olmadığı, çatışan değil “sevgi dilini” barış içinde kullanan dünyanın olacağını bir kez daha hatırlattıkları için genç akademisyenlere teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Bekir Günay

Ben'likten Birlik'e Bir Yol: Dil

ÖZGE BAŞAK UYAR*

Giriş

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte haberleşme ve ulaşım olanaklarının artması, yaşamı statik bir boyuttan çıkararak daha devingen, daha değişken bir alana doğru sürüklemektedir. Gün geçtikçe küreselleşen dünyamız farklı dili konuşan, farklı inançlara sahip, farklı ırktan gelen, dünya algısı farklı olan insanlardan teşekkül etmektedir. Böylelikle kültürlerarası sınırlar daralmakta ve mesafeler gittikçe azalmaktadır. Bauman, “Her toplum kendi içinde mutlaka yabancılar yaratır ve bunları istediği biçimde kullanır”¹ sözüyle bir toplumda farklılıkların kaçınılmaz olduğunu dile getirmiştir. İnsanın doğasında uyum sağlama ve tekâmül vardır. İnsanoğlu bu değişkenliğe ayak uydurabilmek için dil, din, ırk ayrımı yapmadan iletişim kurmak, farklılıklarla uzlaşabilmek ve bütün insanlarla ortak paydada buluşmak zorundadır.

Kültür, bir bakıma öznelerin herkes gibi davranmaya zorlandığı ve davranışların önceden kestirebildiği bir durumu ifade

* 19 Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi

1. Bauman, Zygmunt *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000.

etmektedir. Böylece bir kültür içerisinde kendini kurmaya çalışan birey, kendine benzer bir özneye doğru kayacaktır. Üretmek ve inşa etmek, etkenlikten çıkararak edilgenleşecektir. Belli bir kültür içerisinde öteki ve onun sahibi olduğu yerellik, her zaman düzeni tehdit ettiği için tehlikeli sayılacaktır. Modern toplum ötekinin varlığına ihtiyaç duyar; çünkü tehdit söylemleriyle oluşturulan korku psikolojisi altında ortak amaçlar oluşturmak kolaydır. Bu ortak amaçlar da çoğu kez bir yapıyı ayakta tutmanın temel motifleri olarak çıkar ilişkileri örüntüsünde kullanılmaktadır. Bu şekilde ötekinin ve yabancıнын korkusu medeniyetlerin dinamiğini şekillendirirken, savaşların da temel mantığını oluşturmaktadır.² Modern toplumların ihtiyaç duyduğu ötekilerin yabancılaştırılması ve hatta düşman sayılması sonucu güçlünün güçsüze baskısı baş göstermektedir. Hiç kuşkusuz ki ancak ırk, dil, din, cinsiyet, yaş, statü ayrımının gözetilmediği; insanın salt insan olmasından ötürü değer ve saygı gördüğü, baskı ve dayatmalardan uzak “dayanışma” ve “birlik” zemininde gerçek demokrasi ve özgürlükten söz edilebilir.

Bir toplumda insanların birbirine ortak değer yargılarıyla bağlanmaları için öncelikle kişilerin kendi gerçek değerlerini bulmaları, yani kendi ben’lerini keşfetmeleri gerekir. Kişinin kendi ben’ini keşfetme süreci ise onun bir başkasına yönelmesiyle başlar. *“Şahsın ilk eylemi şahısların huylarıyla damgalanmış gelenek ve görenekleriyle, duygu ve kurumlarıyla bir toplumu başkaları ile yaratmaktır. Bir başka deyişle toplum, dünyanın hiçbir yerinde eşdeğeri olmayan şahısların orijinal eylemlerinin bir serisi üzerinde kurulmuştur. Şahıs başkasının emrine girebilmek için*

2. Sağır, Âdem “Neo-ontolojik Bir Okuma: Küresel Korkulardan Küresel Ahlâka”, I. Uluslararası Davraz Kongresi, Isparta 2009.

kendinden kopmayı, kendini yoksun etmeyi, yerinden ayrılmayı yapabilen tek varlıktır."³ Kişinin ben'ini oluşturma süreci bir sen'e yönelmesiyle başlar ve zamanla ben'in sen ve o ile birlikte biz olarak yürümesiyle devam eder. Bu yürüyüşte adımların hızını dengeleyerek "sen", "o", "biz" ve "ben"den birlik oluşturacak olansa dildir.

Haberleşme, iletişim, bildirişim, aktarım, paylaşma gibi özellikler bakımından dil, dünyadaki bütün bildirişim dizgelerin en gelişmiş ve en olgunudur. Birlikte yaşamak, ortaklaşa üretim yapmak ve her şeyin başında iletişim kurmak dil ile mümkündür. Dil, dış dünyayı algılayarak düşünce üretmede, duygu ve düşünceleri aktarmada, ortak duygu veya düşüncede birleşmede, insanları ve toplumları bir arada tutarak millet seviyesine ulaştırmakta, hatta bir ikinci dil ile farklı dilleri konuşan, dolayısıyla farklı kültüre sahip olanlarla kültürlerarası iletişime geçmekte en etkili araçtır. Yabancı bir dil öğrenerek farklı düşünüşlerin, yaşayışların, farklı kültürlerin dünyalarında dolaşırız. Dil, düşünceyi oluşturan düşünce ile birlikte kendini daima yenileyen, kültürü taşıyan ve kültürle birlikte değişen, bunlarla birlikte insanın dünya algısını, bakış açısını şekillendiren, duygularını eğiterek duygudaşlık kurmasını sağlamaya ve iletişim becerilerini geliştirmeye yarayan vazgeçilmez bir unsurdur. Bu nedenle yukarıda bahsedilen insanların ortak paydada buluşma ve bir arada yaşama zorunluluğunun arzuya dönüşmesi dil ekseninde mümkündür.

3. Dindar, B. E. *Mounier'de Personalizm (Kişiselcilik)*, Değişim Yayınları, İstanbul 2002.

Ben'den Ötekine, Ötekinden Benlik'e

Jung'a göre "ben", son derece karmaşık bir yüceliktir; verilerin ve duyumların birikimi ve yoğunlaşmasıdır.⁴

İnsan "ben" diyebilen, ayrı bir bütün olarak kendinin farkında olabilen bir hayvan şeklinde tanımlanabilir. Hayvan, doğanın içinde olduğundan ve onu aşmadığından kendisinin farkına varmaz; özdeşlik duygusuna gereksinim duymaz. İnsan ise doğadan koparılmış, akıl ve imgelem gücüyle donatılmıştır. Bu yüzden insan kendi gözüyle kendisini kavrama, "ben, benim" diyebilme ve bunu duyabilmeye gereksinim duyar.⁵ İnsanın diğer insanlardan ayrı bir "ben" olarak kendinin farkında olması, onun içine dönerek kendini bilmesi bireyselleşme sürecinin bir gereğidir. "Ben" duygusu olmadan yaşamın sürdürülebilmesi mümkün değildir. Bu duygunun kazanılabilmesi içinse öteki ile ilişkide bulunmak, kendinden farklı olanların oluşturduğu topluma uyum sağlamak zorundadır.

Benlik, TDK *Türkçe Sözlük*'te "Bir kimsenin öz varlığı, kişiliği, onu kendisi yapan şey, kendilik, şahsiyet" olarak tanımlanır. Benlik oluşumu aslında öteki'ni de içinde barındıran bir kavramdır.

Anne karnındaki bebeğin annenin sesindeki ses perdesi değişikliklerini fark etmesiyle başlayan dil gelişimi, doğumdan sonraki ilk günlerde ise anne başta olmak üzere çevredekilerin konuşmalarına tepki vermesiyle devam eder. Görülüyor ki küçük bir bebek henüz kendi ben'inin farkına varmadan dil sayesinde

4. Jung, C. G. *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi* (çev. Engin Büyükinallı), Say Yayınları, İstanbul 1997.

5. Fromm, E. *Sağlıklı Toplum* (çev. Y. Salman-Z. Tanrısever), Payel Yayınları, 1990.

topluma uyum sağlamaya başlıyor. Vygotsky'e göre dil, sosyo-kültürel çevre ile bireyin zihinsel süreçleri arasında köprü işlevi görür. Dolayısıyla sözcükler en güçlü sosyal araçlardır. Çocuğun konuşması geliştikçe eylemlerinin kontrolü ve planlaması da artmaktadır.

Birey olmak, dil gelişimiyle birlikte önce sosyal çevreye yönelmekle başlar. Çünkü çevresini ve çevresindeki insanları tanımayan kendini tanıyamaz. Kişinin benliğinin özüne varabilmesi için başka insanlara yönelmesi, kendinden çıkması gerekir. Bu yüzden insan her zaman bir başkasına ihtiyaç duyar ve işte tam da bu yüzden kendinden farklı olanlara muhtaçtır. İmam-ı Gazali “Her şey zıddıyla kaimdir” derken her şeyin var olmasını kendinden farklı olanın varlığına bağlar. Herkesin birbirine benzediği yerde değişme ve gelişme söz konusu değildir. Farklı bakış açıları insandan insana ve insandan topluma açılan birer penceredir. Mauner “Beni eşyalaştırmayan başkasının hazırlığı çoğu zaman iyiliğin kaynağı ve kuşkusuz yaratma ve yenileme için zorunludur” der.⁶ Kısacası birey ancak bir başka bireyin karşısında bireydir. Bireysel ve toplumsal gelişim için her bir bireyin meydana getirdiği toplumun farklı dinamiklerinin uyum içinde çalışması şarttır.

İnsan biriciktir, tektir. Her insan dünyayı kendi ben'inin tecrübelerine göre öznel olarak algılar. Sözelimi yüz insandan bir ağaç resmi çizimleri istense her biri genel ölçülerde birbirine benzeyen ağaç çizimlerdir. Oysa aslında her biri zihinlerindeki farklı bir görüntüye denk düşen farklı bir ağaç çizmiş olacaktır. Her ağaç resmi kişinin kendi iç dünyasının dışı vurumudur. Dolayısıyla her kişi dış dünyayı içsel tecrübe ve ruhsal durum-

6. Dindar, B. a.g.e.

larıyla algılar ve diğer bireylerle bu bireysel algı yoluyla iletişime girer. Öte yandan bireyin kendi ben'inin, kendi iç dünya ve benlik algısının farkına varabilmesi için yine kendinden başka bireylerle ilişki içine girmesi gerekir. Kısaca denilebilir ki bireyin benlik'inin farkına varabilmesi, kendi ben'ini oluşturabilmesi ve geliştirebilmesi için başkalarına ihtiyacı vardır.

Başkalarıyla iletişim kuramayan kişi topluma ve kendine yabancılaşır. Dindar, Mauner'in bu konudaki görüşlerini şöyle aktarır:

İçe ait tecrübe ile şahıs, dünya ve başka kişilere yönelmiş, onlara karışmış, evrensellik görünümünde varoluş içindedir. Diğerleri onu varlık şeklinde düşünebildikleri halde yine de onu sınırlayamazlar. Şahıs yalnız başkası için vardır, yalnız başkası aracılığıyla kendini bilir ve yalnız kendini başkasında bulur. Şahsın ilk sınaması başka şahsın ilk tecrübesidir. Ben, sen'den, o'ndan ve bizden önce gelir ama kişi kendisini varlık yapan eylemle gösterir. Şahıs, yapısı gereği başka bir şahısla ilişki kurabilen biricik varlıktır. Her şeyden önce kendini düşünceye veren düşünür başka şahsa açılan kapıyı hiçbir zaman bulamaz, tıpkı kendisini ben'e kapatan kimsenin başkasına giden yolu bulamayışı gibi. Başkalarıyla ilişki gevşer veya koparsa "ben" kendini kaybeder. Delilik başkası ile olan ilişkinin kopmasıdır, alter alienus olur, "ben" kendine yabancı ve başkalaşmış olur. Kısaca denilebilir ki ben yalnız başkası için var olduğu ölçüde vardır ve en son aşamada da varlık, sevmektir.⁷

Eric Fromm da insanın başkasıyla ilişki kuramamasını delilik

7. Dindar, B. a.g.e.

olarak tanımlar. Buna göre akıl bakımından sağlıklı yaşamının koşulu, dış dünyayla herhangi bir biçimde ilişki kurmaktır. Ama bu çeşitli ilişki biçimleri arasında insanın özgürlük ve bütünlüğünün korumasını, aynı zamanda da insan kardeşleriyle birleşmesini sağlayan tek ilişki, üretici ilişki, sevgi ilişkisidir. Üretici sevginin belirtileri; ilgi, sorumluluk, saygı ve bilgidir.⁸ “Ben” ve “öteki” arasındaki iletişim, Fromm’un üretici uyum adını verdiği sevgi ile desteklendiğinde insan başka insanlarla ve doğayla bütünlük ve özgürlük duygusunu kaybetmeden bütünleşebilecektir. Çünkü sevgi, insanın kendi benliğinin farklılıklarını koruyarak bir başka “ben” ile yani ötekiyle birlik olmasıdır. Birey ancak başkalarına sevgi duyabildiğinde onlarla koşulsuz bütünlük ve uyum içerisinde yaşayabilir.

“Ben” ve “öteki” arasındaki ilişki birbirini bütünleyen bir ilişkidir. Öteki’nin bir tehdit olarak algılandığı yerde bir arada yaşamak mümkün değildir. Öteki, bir tehdit unsuru değil aksine ben’in sınırlarını aşmasına ve kişinin kendini daha iyi bir şekilde ortaya koymasına imkân veren bir varlıktır.

Bireyin diğer insanlardan ayrılan, kendini kendi yapan değerlerin farkında olmasının ve farklılıklarını yaşayabilmesinin yanı sıra birey, topluma ve gruba ait olma eğilimi içerisindedir. Bu nedenle insan aile, arkadaş, millet gibi bir grubun üyesi olmak ister. Toplumdan hız alarak gerçekleşen bireyselleşme süreci bireyin kendi ben’ine bağlılığından uzaklaşarak topluma yönelmesiyle devam eder. Bu nedenle birey başka başka bireylerden ve onların öznel tecrübelerinden, farklı kültür olgularından ve bireysel algılarından oluşan toplumda onlarla birlikte uzlaşarak yaşamak zorundadır.

8. Fromm, E. a.g.e.

İnsan ve Toplum Açısından Dil

İnsanların bir arada yaşaması kaçınılmaz bir olgudur. Birlikte yaşayabilmek için konuşmak, anlamak, okumak, dinlemek şarttır. Anlayabilmenin ve anlatabilmenin en etkin yolu dilden geçer. Deyim yerindeyse dil, insanlar ve kültürler arasında bir nevi tutkal ve köprü işlevi görür. Dil, özü itibarıyla bireyler ve kültürler arasındaki farklılıkları koruduğu gibi bu farklılıkların uyum içinde etkileşime girmesini de sağlar.

Kendini başkalarından soyutlayarak kimse ile bir şey paylaşmayan, bildirişime geçmeyen, hayata ve başkalarına karşı sorumluluklar ve ödevler yüklenmeyen kişi insan olmanın en temel gereğini yerine getirememiş demektir. İnsanların bir arada yaşama olgusunun getirdiği en temel gerçeklik insanlar arasındaki anlaşmayı ve toplumsallaşmayı kuran, geliştiren ve pekiştiren araç dildir.

Aksan, dili, gerek insan gerek toplum gerekse insan ve toplumdaki ayrı düşünölemeyecek olan bilim, sanat ve teknik gibi bütün alanlarla ilgisi bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurum olarak tanımlar. Yalnızca insan açısından ele alındığında insanın dünyadaki yerini ve değeri belirleyen şey dildir. Konuşma yeteneği, dolayısıyla dil, insanı insan yapan niteliklerin başında gelir.

Toplum açısından ele alındığında ise dil, insanların birlikte yaşamalarını, anlaşabilmelerini ve dolayısıyla bir toplumu oluşturabilmelerini sağlayan unsurların başında gelir. Dil bir topluluğu topluma dönöştüren en güçlü bağ, başka toplumlarla iletişimi sağlayan en önemli unsurdur.⁹

9. Aksan, Doğan *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Vardar'a göre dil de toplum da birer yapıdır. Bu her iki yapı ise eşdeğerlilik ilişkisi kurar. Dil ve toplum birbirinin değişkenidir. Çünkü toplumsal nitelikli dil hem kendini bireylere benimseten; çok geniş anlamda bireylerin dünya görüşüne, gerçeklere bakışına yön veren bir kalıp, hem de toplumun türlü kurum ve işlevleriyle eş zamanlı ilişkiler kuran toplumsal bir üründür. Hem yapısal bir çerçevedir, hem toplumsal bir yansımadır. Hem konuşanların dünyayı kavrayışlarını, anlamlar evreninde yaptıkları bölümlemeyi koşullandıran kendine özgü bir dizgedir, hem de aynı zamanda zorlayıcılık ve birey dışılıkla tanımlanan toplumsal bir olgudur. Kısacası her dil kendini kullanan toplumun izlerini taşıırken her toplum da kullandığı dilin çerçevesine girer.¹⁰ Görülmektedir ki dil ve toplum arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Dil ve Kültür

Dil, bir toplumun ortak kimliğidir. Sosyal bir varlık olan insanın içinde yaşadığı toplumla iletişime geçmesi ancak o topluma ait ortak bir dil ile mümkündür. Dil bu özelliği bakımından bireylere ulusal bir kimlik kazandırır. Bir milletin kültürü, değer yargıları, tecrübeleri dilde yansımaları bulur.

Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne göre kültür şu şekilde tanımlanmaktadır: "Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin. 2. Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce

10. Vardar, B. *Dil Bilim Yazıları*, Multilingual, İstanbul 2001.

ve sanat eserlerinin bütünü.”¹¹ Kısacası kültür inanışların, düşünce ve kabullenişlerin, yaşama şekillerinin bütünüdür. Kültür, nesilden nesile aktarılarak insanlarda kimlik ve aidiyet duygusu oluşturmaktadır.

Kültürün en etkili aktarım aracı dildir. Yalçın, kültür bağlamında dili şöyle açıklar: “Dil sadece kültürü taşıyan bir unsur değil aynı zamanda kültürün oluşmasını sağlayan yapısı ve oluşmasındaki büyü çözülememiş, oksijen gibi göremediğimiz fakat onsuz da yapamadığımız bir varlıktır.”¹² Dil ve kültür o kadar iç içe geçmiştir ki dil âdeta bir ulusun geçmiş, gelecekte beklenenleri, yaşayışı ve düşünceleriyle kendisi olmuştur.

Dil, toplumun geçmişinin, geçmişteki sosyal ve ekonomik yaşamın müzesi gibidir. O dilin sözcüklerinde, deyimlerinde, atasözlerinde eski dönemlerin izlerini ve yaşanmış olayların öykülerini görmek mümkündür. Bir toplumun pek çok özelliği, hayat felsefesi, yaşayışı, gelenekleri, dünya görüşü, inanç sistemleri; bilim, teknik ve sanata katkıları, en güzel şekilde kendi dilinde ifadesini bulur. Dil, ulusun kültürünün aynası; insanlığın ve uygarlığın en önemli belirtisi ve aracıdır.¹³

Yaşam boyu süren eğitim sürecinde dilin işlevleri genel olarak şöyle sıralanabilir:

1. En etkili iletişim aracı olan dil, aktarılacak istenenlerin en doğru şekilde aktarılmasını sağlayarak davranış değişikliği süreci olan eğitimi ve bu eğitimin planlı uygulanış şekli olan öğretimi kolaylaştırır.

11. *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2005.

12. Yalçın, Alemdar *Türkçe Öğretim Yöntemleri*, Akçağ Yayıncılık, Ankara 2002.

13. Aksan, Doğan *Türkçenin Söz Varlığı*, Engin Yayınları, Ankara 2006.

2. Dil, insanlara yaşadıkları dış dünyayı algılama ve anlamlandırma gücü kazandırarak onlara mükemmel bir anlam evreni yaratır ve onlara bu anlam evreni ekseninde ortak bir düşünce ve bakış açısı kazandırır.

3. Dil, insanlara kazandırdığı ortak düşünce ve anlayış yeteneği ile onları bir yığın olmaktan kurtararak milletleşme sürecine sokar.

4. Dil, en etkili aktarım aracı olma vasfı ile geçmiş bilgilerimizi günümüze, günümüzde oluşturulan bilgileri de geleceğe taşıyarak bilimin, kültürün ve sanatın sürekliliğini sağlar.¹⁴

Dil algılama, anlamlandırma, aktarma, eğitim, ortak düşünce ve anlayış oluşturma, farklı düşünce ve anlayışları tartışabilme gibi bütün işlevleriyle iletişimin merkezinde durmaktadır.

İletişim, insanların toplu halde yaşamaya başladıktan sonra karşılıklı etkileşimlerde rol oynayan, sembolik mesajların karşılıklı ulaştırılmasıyla bazı anlamları aralarında paylaşma süreci olarak kabul edilir.¹⁵

Dilin iletişim işlevini sağlayan araç sözcüklerdir. İnsan sözcükler vasıtasıyla dış dünyayı içselleştirir, iç dünyasını ise dışarıya aktarır. Böylece insan sözcükler yoluyla düşünce üretip dünyayı anlamlandırırken diğer yandan duygu ve fikirlerini ifade etme olanağı bulur. Böylece hem kendi dünyasıyla hem de dış dünya ile iletişime geçer. Bu nedenle insan dilden bağımsız düşünülemez. Uygun, bu durumu şu sözleriyle ifade etmektedir:

14. Yalçın, S. K. "İlköğretim 1. ve 5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Söz Varlığı Unsurlarının Eğitsel Açıdan Değerlendirilmesi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005.

15. Oskay, Ü İletişimin ABC'si, Der Yayınları, İstanbul 2001.

İnsansak hepimiz başka neyle olacak, sözcüklerle sürdürürüz yaşamı. Kim, ne zaman, nerede yaşarsa yaşasın; doğrular, düşler, gerçekler, tasarımlar, örgütlenmeler, anılar, özlemler, her şey, her şey sözcüklerle... Can alıcı anlamıyla insan sözcükleri yaratmışsa, sözcükler de insanı yaratmıştır. Biri yoksa öteki de yok. Hiçbiri öbürüne öncelik savı güdemez. İç içe kaynaşmışızdır biz. Sözcükler insanlarla sözcük, insan sözcüklerle insan.¹⁶

İletişim sürecinde dil göndergesel işlev yüklenerek gönderici ve alıcı arasında bağlam'a ve iletişimin amacına yönelik bir kanal kurar. Bu kanal hem göndericinin kişisel özelliklerine hem de alıcının kişisel özelliklerine göre şekil alır. Yani sözcükler göndericinin dili kullanma becerisinin, duygu ve düşüncelerinin ve bakış açısının süzgecinden geçerek alıcıya ulaşır. Alıcı da benzer süzgeçlerden geçirerek kendi dünya algısıyla iletiyi anlamlandırır. Dolayısıyla gönderici ve alıcı arasında benzer duygu ve düşüncelerin olması, bakış açılarının birbirine yakın olması iletişimin amacına ulaşmasına yardım etmektedir. İletişim sürecinde “ortak kavram alanı” olarak adlandırılan alıcı ve gönderici arasındaki ortak dünya algısı her ne kadar ortak dünya görüşünden, ortak kültür öğelerinden geçse de “insan” temelinin üzerine kurulmayan her iletişimin başarısız olması kaçınılmazdır.

Görülüyor ki iletişimde gönderenin kültürü, düşünce kalıpları, ön yargıları dil vasıtasıyla alıcıya taşınmıyor. Alıcı ise kendi kültürü, kendi düşünce kalıpları ve önyargıları ile gönderenin iletişimini anlamlandırıyor ve yorumluyor. Bir başkası olmadan iletişim mümkün olmadığı gibi farklı bakışlar olmadan da bire-

16. Uygur, N. İçimin Sesi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

yin kendi öz kaynaklarına ulaşması ve kendini olgunlaştırması olanaklı görünmemektedir. Çünkü;

En iyi şartlarda bile fert yalnız kendi başına var oluşu ile iletişimi gölgeler ve bulunduğu her yerde bir tür donukluğu geliştirir. Kültür ise fert üzerinde en küçük bir noktada bile ayrılmayacak şekilde yavaş yavaş değerler oluşturur ve bu kıymetler ferdin kendisine ve başkasına bakış anında ortaya çıkan gerçeklerden kaçmak ve şahıslardan yararlanmak için vasıtasıdır.¹⁷

İnsanın çıkardığı ilk sesten itibaren bugüne getirdiği ünlemler, sözcükler, cümleler ve bu sözcüklerle oluşturduğu onca eser, atasözleri, deyimler, şiirler, şarkılar, maniler, hikâyeler, romanlar, masallar, efsaneler v.d. hepsi kültürü, dolayısıyla insanı temsil etmektedir. Yaşamın ve insanın el ele vererek şekillendirdiği kültür yine dilde ifadesini bularak günümüze kadar ulaşmıştır.

Kültürlerarası İletişim

Dil-kültür ve iletişim üçgeninden doğan kültürlerarası iletişimde yeni iletişim modelleri ortaya çıkmaktadır. Fishman'a göre bu modeller şunlardır:¹⁸

1. Heuristik (ilişkilerin bilincine varabilme)
2. Prognose (olguları önceden kestirebilme)
3. Organisation (bakış açılarını uyarılama ve düzenleme)
4. Messung (bulguları tanımlayabilme)
5. Ökonomie (ilişkileri yorumlayabilme)

17. Dindar, B. a.g.e.

18. Fishman, 1980; Akt.: M. Çakır, "Kültürlerarası İletişimin Bir Yönü: Özün Ötekileştirilerek Yabancılaştırılması", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, S.1, s. 75-84, Bahar 2010.

Bu kültürlerarası iletişim modelleri bağlamında kullanılan dilsel kodlar birincil iletişim araçlarıdır.

Benett, kültürlerarası duyarlılığı “farklılaşma” modeli ekseninde açıklamaktadır. Farklılaşma kavramı, farklılığı tanıma ve farklılıkla yaşama yeteneğinin gelişimini temel almaktadır. Dolayısıyla farklılaşma bireyin kişisel gelişimine göre kişiden kişiye göre değişiklik göstermektedir. Farklılaşmada bireylerin farklı bakış açılarına sahip olmaları ve kültürlerin dünya görüşleri açısından birbirinden farklılık göstermeleri olmak üzere iki temel olgu söz konusudur.¹⁹ Buna göre dünya görüşü bir kültürden diğerine farklılık göstermektedir. Kültürlerarası iletişimi güçlendirerek duyarlılığı artırmak için öncelikle bu farklılıkların neler olduğunun farkına varmak gerekmektedir. Bunun için elbette bireyin kendi kültürünü ve dolayısıyla da kendi dilini tanıması gerekir. Daha sonra ise bu farklılıkları nasıl yorumlayabileceğini, farklılıktan çıkacak çatışmaların nasıl üstesinden geleceğini bilmesi gerekir. Birey, kendi kültürünün ve dilinin ayırıcı özelliklerini bildiği oranda olumsuz etkileşimlerden uzak kalabilir. Böylelikle birey karşılaştığı farklılıkları kişisel ve kültürel gelişimi için bir fırsat olarak görebilir. Ancak “ben” ve “öteki” arasındaki ilişki birbiri üzerinde egemenlik kurmaya, bir diğerinin varlığını tehdit ederek özgürlüğünü kısıtlamaya başladığı anda kişi kendisini var eden gücü kendini yok eden bir güce dönüştürmüş olur.

19. Benett, 1993; Akt.: M. Çakır, “Kültürlerarası İletişimin Bir Yönü: Özün Ötekileştirilerek Yabancılaştırılması”, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, S.1, s. 75-84, Bahar 2010.

Birlikte Yaşama Kültürü ve Demokrasi Bilinci

Birbirine yaklaşan kültürler ve toplumlar bir değerler moza-iği meydana getirmektedir. Eğitimin öngördüğü bireyci yaklaşımlar ve bireysel farklılıklara saygı anlayışı toplumlararası bu değerler mozağini bireyler arasına taşımıştır. Günümüzde insanlar farklı dine mensup, farklı dili konuşan, farklı görüşe sahip insanlarla bir arada yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu zorunluluk hiç kuşkusuz bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Bu problemlerin çözüm yolu insanları aklın egemenliği, saygı, eşitlik, adalet, özgürlük gibi ortak ölçütler çerçevesinde birleştirecek olan demokrasi eğitiminden geçmektedir.

Demokrasi, değişik istemleri olan kişi ve grupları kurallar çerçevesinde, karar verme süreçlerine katılarak kendilerini yönetme sürecidir.²⁰ Demokrasinin başlıca değeri “insana saygı”dır. İnsan tepkide bulunma ve gelişme potansiyeline, özgür irade gücüne sahip bir ben'dir, öz'dür. Saygı ise insanı bir “ben” olarak, değerli bir bilinç ve irade merkezi olarak görmektir. Demokrasi-de insan, statüsü itibarıyla şu ya da bu olduğu için değil, kendisi olduğu için, bir birey olarak ilgiye ve önemsenmeye değer bir kişi olduğu için değerlidir. Görüş ve düşüncelere saygının nedeni de işte bireyler olarak insanların değerine duyulan bu saygıdan kaynaklanmaktadır.²¹ Bir başka deyişle demokrasi, bireylerin kendi ben'ini algılama biçimleri ve bu algıyla topluma ve karar verme süreçlerine katılmalarıdır. Dolayısıyla demokratik kültür bilinci işlerlik kazanmadığında topluma uyum sağlama, birlikte

20. Gürkaynak, M. “Demokrasi Eğitiminde Boyutlar ve Sorunlar”, *Demokrasi için Eğitim*, TED Yayınları, Ankara 1989, s. 55-67.

21. Semiz, E. “Demokratik Bilinç Kazanımında Edebiyatın Yeri ve İşlevi”, *Diyarıkademik Dergisi*, S.1, 2011, s. 14-20.

yaşama ve karar verme süreçlerinde birtakım aksaklıkların çıkması kaçınılmazdır.

Demokratik kültür, bağımsız düşünebilen, bireysel ayrılıklara saygı duyan, kaba güce karşı olan, hedefe bilimin yol göstericiliğinde varabileceğine inanan duygu ve düşünce kanalları açık; siyasal çoğunluğu ve sosyal hukuk devletini savunan bireylerin edinmiş olduğu davranışlar bütünüdür. Bir bireyin temel değerleri olarak da ifade edilebilecek bu davranışların merkezinde ise demokratik kültür yapısının dokusunu oluşturan insan sevgisi ve buna bağlı olarak gelişen yurt sevgisi ve yaşama sevgisi bulunmaktadır.²² Bu demokratik değerlerin bireye kazandırılması demokratik eğitimin bireysellik, sosyallik, evrensellik, özgürlük ve özgünlük gibi değerleriyle örtüşür. Demokrasinin içselleştirilmediği ve insanın amaç olmaktan çok araç olarak görüldüğü toplumlarda eşitsizlik, hoşgörüsüzlük, sevgisizlik ve tahammülsüzlük hâkim güç olmaya başlar. Bu durumda beliren kaos ortamında bireylerin insanlık onurlarını, değerlerini koruyarak birlikte uyum ve barış içinde yaşayabilmesi zor olacaktır.

Demokrasi her ne kadar yasal kurallarla yaşama geçse de gerçek anlamda uygulamalarla yaşam bulmaktadır. Demokratik bilincin bireylerde oluşturulması ise ancak bireylerin demokratik kültürün değerlerini içselleştirmeleriyle mümkün olmaktadır. Bu değerleri içselleştirme süreci, eğitim öğretim süreci ile özellikle de salt bilgilerin aktarıldığı derslerden ziyade bu derslerin mihenk taşı konumunda olan, düşünmeyi öğreten, üst düzey bilinç ve duyuşsal özellikte davranışlar kazandırmayı hedefleyen dil ve edebiyat eğitimi ile başarıya ulaşabilir.

22. Semiz, E. a.g.e.

İnsana özgü birlikte yaşama kültürü yine ona en çok yakışan demokrasi kültürünün değerleriyle sağlanabilir. Çünkü her şeyden evvel demokratik bilince sahip bir birey insan haklarına saygılıdır. Karşısındakinin diline, dinine, fikrine ve hatta ten rengine bakmadan tüm bunların ötesinde onun yalnızca insan olmasından ötürü değerli olduğunu kabul eder. Bu kabul, gerek bireyler arasında, aile içi gibi en küçük iletişim çevrelerinde, gerekse uluslar arasında birleştirici, uzlaştırıcı bir rol oynamaktadır.

Demokrasi Kültürü Ediniminde Dil ve Edebiyat

Demokrasi, bir yönetim biçimi olmaktan çok bir bakış açısıdır, bir seziş ve kavrayış biçimidir. Bir örgütlenme tarzını, bir bilinç koşulunu ve bilincin kendi kendisi karşısında içtenliğini gerektirir.²³

Eğitim, toplumsal değişimin, gelişmenin, ilerlemenin itici gücü olmalıdır. Çağdaş eğitim anlayışı demokrasi ekseninde düşünülmekte, demokratik eğitim ve eğitimin demokratik düşünceli insanlar yetiştirmesi hedeflenmektedir. Demokrasi sabit fikirli ve eleştiri kabul etmeyen insanlar ile var olamaz. Demokrasilerde eğitim, açık fikirliliği desteklemeli, esnek ve değişime açık bireyler yetiştirmeyi amaçlamalıdır.²⁴

Demokrasi eğitimi, kendini tanıma, birey olduğunun bilincine varma, içinde bulunduğu ekonomik şartlarla kültürü etik ilkeler çerçevesinde benimseme, ötekini tanıma ve birlikte hareket etmeyi amaçlamaktadır.

İnsanın diğer canlılardan ayrılan bir niteliği, düşünebilme ve düşündüklerini dil yetisi sayesinde aktarabilmesi iken diğer

23. Gündüz, M. *Yurttaşlık Bilinci*, Anı Yayıncılık, Ankara 2002.

24. Tezcan, M. *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1997.

niteliği de onun sanat yönü; estetiğe karşı meylidir. İnsan daima iyiyi ve güzeli arar. Söze dayanan bütün güzel sanatların hammaddesi ve ürünü de dildir. Dil sanatı olan edebiyat da insanın bu arayışına cevap vermeyi arzular.

Edebiyat ile eğitimin amaçları ortak noktalarda buluşur. Bu ortak amaçlar; kişilik onuru, erdem, insana saygı, yenilikçi olma, yaratıcı olma, insan sevgisi gibi birçok değeri barındırır. İşte bu temel değerler, eğitimi ve edebiyatı demokratik kültürün değerleriyle bütünleştirir.

Uygur'a göre dil sanatı yani edebiyat, bilimsel bilgiler dışında tutku, özlem, düşüyeti, sevgi, umut gibi birçok duygu boyutlarını genişletmekte insanın yardımcısıdır. Edebiyat, her ne kadar bütün güzel sanatların yanında yer alsa da onlardan ayrıcalıklı bir yanı vardır: Tüm varlığının dil ile ortaya çıkması. Dil, insanlar arası bildirişmeyi en erişebilecek en güvenilir biçimde sağladığına göre insanın duyguca oluşması edebiyattan geçer. Edebiyatın yapıtaşını oluşturan sözcükler anlamla yüküdür. Edebiyat, sözcükleri düzenleme sanatıyla değişik anlam kesitleri kurar. Bu anlam kesitlerinin pek çoğu da duygulara aittir.²⁵ Zaten demokratik kültür bilinci de yalnızca bilgi yüklü metinlerle değil, kurmaca gerçeklikle kişiye örtülü mesajlar veren, bireye ve topluma kimlik kazandıran, düşünce ve duygu dünyalarını zenginleştiren bu anlam kesitlerinin bireye duygu yoluyla iletilebilmesinden geçer.

İnsanı insana tanıtarak birbirlerini anlamalarının, birbirlerine saygı duymalarının ve hatta birbirlerini sevmelerinin önünü açacak olan, yani onların demokratik bir bilinçle bir arada yaşamalarını sağlayacak olan söze dayalı sanatlar ve dil eğitimi-

25. Uygur, N. İnsan Açısından Edebiyat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

dir. İşte bu dile dayalı sanat ürünleri insanın insana ulaşmasını, onunla iletişim kurmasını, başka biriyle bu eserler vasıtasıyla duygudaş olabilmesini, kısacası toplumsallaşabilmesini sağlar.

Demokrasi eğitimle aktarılan değil, uygulamalarla işlerlik kazanan bir yaşam biçimidir. Edebiyat metinleri de demokrasinin uygulamaya açılan kapılarıdır. Metinler bireylerin duygu ve düşünce dünyalarına göndermelerde bulunduğu ve onlarda duyarlılık geliştirdiği birer yaşama alanıdır.

Demokratik kültür bilinci çocuklara ancak yaşantılar yoluyla kazandırılabilir. Sanat eğitimi de çocuklara estetik yaşantılar sağladığından, bunun sadece öğretmenin telkini ile değil, estetik yaşantılar yoluyla da verilmesi gerekir. Çünkü daha okul öncesinden başlayarak eğitimin her aşamasında sürdürülecek olan bir sanat eğitimi, öğrencinin kişiliğinin gelişmesinde etkili olacağı gibi, onun düşünmeyi öğrenmesine de yardımcı olacak ve ona yaratıcılık yollarını açacaktır. Yaşamın gerçeklerine uygun bir sanat eğitimi, sevgi, dostluk ve barış gibi değerlerin çocuklara kazandırılmasında çok önemli bir yer tutacaktır. Sanatın bir türü olan edebiyat ve bireyin seviyesine uygun edebi metinler ise burada çok önemli bir işleve sahiptirler. Bu işlev, gerçek ve kurmaca yaşantıların (şiir, öykü, roman, oyun vb.) insan beynini zorlayan ve ona doğruyu kendi kendine bulduran örtük mesajları ile gerçekleşebilir.²⁶

Bu nedenle düşünce ve duygu evreninin genişletilmesinde, insana ait duyarlılıkların insana kazandırılmasında dil eğitiminin büyük önemi vardır.

26. E. Semiz, a.g.e.

Dil eğitimi diğer bütün eğitim alanlarıyla ve hatta bütün yaşam durumlarıyla doğrudan ilişki içerisinde. Sözcüklerin, yaşamın bütün olanaklarını kullanarak sunduğu kurmaca dünyalar, çocuğu sözcüklerin yarattığı evrene doğru çekmektedir. Farklı metinlerle iletişime giren çocuk farklı dünyalara, farklı yaşamlara ve farklı düşüncelere açılır ve her şeyden evvel özdeşim kurmayı öğrenir. Bu nedenle dil eğitimi aslında duygu ve düşünce eğitimidir; çocuklarda duyarlılık geliştirme sürecidir. Demokrasi kültürü edinme süreci de duyarlılık ve duygu eğitimiyle kazanılmaktadır. Hiç kuşku yok ki demokrasinin ne olduğu günlerce aylarca anlatılabilir ancak bir romanın, bir hikâyenin, bir şiirin insanda bıraktığı iz kadar hiçbir şey etkili olamaz.

İşte tüm bu dil ürünleri, insanı başkalarının yaşamına davet eder. Hayatta bütün yaşam durumlarını tecrübe edinmek imkânsızdır ancak dil bize o olanağı sunar. Belki bir tek roman veya hikâye, belki başka birinin sözü bizi o insanların yaşamlarına ortak eder. Bu noktada diyebiliriz ki başkasının tecrübesi bizim tecrübemiz olur; benliğimiz bir başkasının tecrübesinde kendini aşar, yenilenir, değişir, var olur. Sever, bakınız nasıl örneklendirir bu durumu:

Homeros'un büyük destanları İlias (İlyada) ve Odesia'yı (Odesya) düşünelim. Zamana karşı dayanan bu büyük yapıtların asıl önemi insanoğlunun iç dünyasını aydınlatmasından, insanı insana tanıtmastandır. İtalyan şairi Dante aşk ve sevgiyi işlemiştir şiirlerinde, sevginin ölümsüzlüğünü. Dostoyevski eserlerinde insan zevkinin ve ruhunun anatomisini çıkarıp, insan bilincinin en saklı kalmış yerlerine girer.

"Çağların adamı" olarak nitelenen Shakespeare, insanı tüm duygu ve tutkularıyla derinlemesine inceler. Cer-

vantes'in Don Kişot'uyla yeni insancıl ve evrensel değerlerle tanışırız. İnsan gerçeği tüm yalınlığıyla dikilir karşımıza. Montaigne'in denemelerinde insanın özgür düşünceleriyle karşılaşırız. Yüz yıllar önce antik çağ düşünürlerinin “zoon logon ethon” yani, “insan düşünen bir varlıktır” dedikleri gerçeğe çekilir düşüncelerimiz. Ghothe, Faust adlı büyük dramında öğrenme aşkı, sevgi, nefret, iyilik, kötülük, gençlik, ihtiyarlık gibi insanlığın evrensel konularıyla yaşamın felsefesini işler. Çek yazar Franz Kafka, insanın temel duygularına, öz varlığına yönelir bizi. Hemingway, Nobel edebiyat ödülünü kazandığı “İhtiyar Adam ve Deniz” adlı romanında insanın hayvanla ve doğa ile savaşını anlatır.

Tanrı sevgisi, insan sevgisi ve hoşgörü Yunus Emre'nin şiirlerinde içten bir söyleyişle ülküleşir. “Bir insanı sevmekle başlar her şey” diyen Sait Faik, insana yakışmayan her şeye tepki gösterir öykülerinde. İnsana özgü değerleri sevgi odağında buluşturur. Doğa- insan ilişkileri, insana özgü tutkular, korkular, düşler, şiirsel bir anlatımla evrenselleşir Yaşar Kemal'in romanlarında.

Örneklemelemlerle tükenmeyecek daha nice ozanlar, yazarlar, ulusal kimlikleri farklı olsa da, değişik kültürlerin toprağında boy atsalar da yapıtlarında bir temel paydada buluşurlar: O payda da insan.²⁷

Yaşamın tüm bu estetik bilinçle döşenmiş dil sanatından mahrum bırakılması; insanın demokratik yaşam ilkelerinden uzaklaşması, insanın insandan kopması, insanın kendine ya-

27. Sever, S. “Demokratik Kültür Bilinci Edinimi Sürecinde Dil ve Edebiyat Öğretimi” *Yaşadıkça Eğitim*, s. 56, İstanbul 1998, s. 2-6.

bancılaşması demektir. Dil, dolayısıyla edebiyat insanın kendine tutulan bir aynadır. Bazen her ne kadar kendi bakış açısına zıt bir dünya sunsa da metinlerin ruhuna sinen duygu, sözcüklerin vasıtasıyla tek tek insanları dolaşır ve en son yine kendi ben'ine ulaşır. İşte o zaman insan kendi ben'ini başka ben'in dünyasıyla, evreniyle genişletmiş demektir. Düşüncelerini, duygularını, ezberlerini farklı algıların ezberlerinden, duygularından pay alarak anlamlandıran kişide bir bilinç açılır. Bu bilinç, Montaigne'in de söylediği gibi "bir insanda insanlığın tüm halleri vardır" bilinci, insanların tek tip anlayışla kabul ya da reddedilmesinin, genellemelerle yaftalanmasının birer yanılğı olduğu bilinci. Bu farkındalık hiç şüphesiz insan çeşitliliği algısını su yüzüne çıkararak hoşgörü aşılamakta ve her şeyden önce kişinin kendini kavramasına yardımcı olmaktadır.

Eğitim ve öğretim sürecinin en önemli aşamasının dil ve edebiyat eğitimi ve öğretimi olduğu söylenebilir. Dil eğitimi yalnızca bir dil eğitimi değil, aynı zamanda duygu, düşünce ve duyarlılık eğitimidir. Dil ve edebiyat eğitimiyle geliştirilmeye çalışılan dinleme, konuşma, okuma, yazma gibi temel becerilerin, eğitim öğretimin ve yaşamın her alanında kullanıldığından yola çıkarak, dil ve edebiyat derslerinin öğrencilerde duyarlılık ve bilinç geliştirmesi su götürmez bir gerçektir. Bu nedenle birlikte yaşamak için gerekli olan demokrasi bilinci edinmiş insanların temel nitelikleri olan değişime ve yeniliğe açık, farklı fikirlere saygılı, hoşgörülü, eşitlikçi, yaratıcı, aklını kullanabilen insanlardan oluşan bir toplum oluşturma'nın temel şartı dil eğitiminden geçmektedir.

Sonuç

Gerek aynı topluma ait bireyler arası, gerek kültürlerarası bütün ilişkiler aslında kişinin kendisini kavramasının ve kendinden bağımsız olan bir diğeriyle ilişkisinin sonucudur. “Ben” ve “öteki” arasındaki ilişki üretici bir ilişkiden çok birbirini yok sayan, öteleyen bir ilişkiye dönüştüğünde kişi aslında benlik’ini oluşturan gücü yok eden bir boyuta taşımış olur. Bu nedenle kendi ben’ini keşfedememiş insanların, diğer insanların taşıdıkları farklı niteliklerin ayırımına varma ve bu farklılıkları kendi nitelikleriyle bireysel bütünlüğe ulaştırabilme ve dolayısıyla bu değişikliklerden uyum kurma yoluna gitmeleri oldukça zordur. Kısacası, bireyler kendi varoluşunu kavramadan, ne toplumsal bir özneyi ne de kültürlerarası etkileşimde öteki olarak adlandırılan bir diğer özneyi kavrayabilir.

Kişinin birlikte yaşama kültürü edinebilmesinin başında benliğine giden yolların açık olması gerekmektedir. Bunun için de önce karşısında bir başka ben’i bulması gerekir. Ben’den biz’e dolayısıyla benlik’ten birliğe uzanan yolda ben’ler arası, kültürler arası anlaşma ve uzlaşım işlevi gören yegâne araç dildir.

Bireysellik ile birey kendi yaşamını özgürce yaşama yollarını öğrenerek yaşamında bütünlük sağlarken, sosyallik ile farklı düşüncelere saygı duymayı, millilik yani kendi öz kültürü ile milli bilincini güçlendirmeyi, evrensellik ile yani kültürlerarası iletişimle de dünyadaki bireyleri bütünün birer parçaları şeklinde görmeyi öğrenir.²⁸

Demokrasi ve insan hakları eğitimi bir bilinç, duygu ve duyarlılık eğitimidir. Duygudaşlık yaratılarak duyarlılığın geliştirilmesi, farklı düşüncelere saygı duyulması, duygu eğitimiyle

28. Cüceloğlu, D. İçimizdeki Biz, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2000.

sevme duygusunun aşılınması ve dolayısıyla demokrasinin ana hedefleri olan yeniliklere açık, saygılı, eşitlikçi ve özgürlükten yana bireyler yetiştirmek dil ve dil ürünleriyle mümkündür.

Kişinin önce kendini başkalarının vasıtasıyla tanıyarak oluşturduğu benlik'i bir süre sonra topluma, farklı kültürlere, farklı düşünüş ve inanıştan olan insanların oluşturduğu topluluklara yönelecek, onlarla bir arada yaşama istek ve zorunluluğunu duyacaktır. İşte bu noktada farklılıkları çeşitliliğe, uyumsuzlukları avantaja dönüştürebilmek insan hakları ve demokrasi kavramının benimsenmesini gerekli kılmaktadır.

Hem insanlar ve kültürlerarası iletişim ve bildirişimde hem de demokrasi eğitiminin temel niteliği olan duyarlılık, duygu ve düşünce eğitiminde dil ve dil ürünleri zorunlu birer kaynaktır. Demokrasi ve dil ürünleri, farklılıkları izole etmeden insanların bir arada yaşayabilme kültürünü edinmelerini sağlar. İnsan ilişkilerinde zaman zaman çatışmaların olması yadsınamaz bir gerçektir. Ancak farklılıkları ötekileştirmeden birlikte yaşayabilmek demokrasinin ve insan haklarının özgürce kullanılabilmesinin ön koşuludur.

KAYNAKÇA

- Sağır, Adem “Neo-ontolojik Bir Okuma: Küresel Korkulardan Küresel Ah-lâka”, I. Uluslararası Davraz Kongresi, Isparta 2009.
- Yalçın, Alemdar *Türkçe Öğretim Yöntemleri*, Akçağ Yayıncılık, Ankara 2002.
- Dindar, B. E. *Mounier'de Personalizm (Kişiselcilik)*, Değişim Yayınları, İstanbul 2002.
- Vardar, B. *Dil Bilim Yazıları*, Multilingual, İstanbul 2001.
- C. G. Jung, *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi* (çev. Engin Büyükinıl), Say yayınları, İstanbul 1997.
- Aksan, Doğan *Türkçenin Söz Varlığı*, Engin Yayınları, Ankara 2006.

- Aksan, Doğan *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Cüceloğlu, D. *İçimizdeki Biz*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Fromm, E. *Sağlıklı Toplum* (çev. Y. Salman-Z. Tanrısever), Payel Yayınları, 1990.
- Semiz, E. "Demokratik Bilinç Kazanımında Edebiyatın Yeri ve İşlevi", *Di-yarakademik Dergisi*, S.1, 2011, s. 14-20.
- Çakır, M. "Kültürlerarası İletişimin Bir Yönü: Özün Ötekileştirilerek Yabancılaştırılması", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, S.1, s. 75-84, Bahar 2010.
- Gündüz, M. *Yurttaşlık Bilinci*, Anı Yayıncılık, Ankara 2002.
- Gürkaynak, M. "Demokrasi Eğitiminde Boyutlar ve Sorunlar", *Demokrasi için Eğitim*, TED Yayınları, Ankara 1989, s. 55-67.
- Tezcan, M. *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1997.
- Uygur, N. *İçimin Sesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- Uygur, N. *İnsan Açısından Edebiyat*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.
- Sever, S. "Demokratik Kültür Bilinci Edinimi Sürecinde Dil ve Edebiyat Öğretimi" *Yaşadıkça Eğitim*, s. 56, İstanbul 1998, s. 2-6.
- Yalçın, S. K. "İlköğretim 1. ve 5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Söz Varlığı Unsurlarının Eğitsel Açısından Değerlendirilmesi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005.
- Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2005.
- Oskay, Ü. *İletişimin ABC'si*, Der Yayınları, İstanbul 2001.
- Bauman, Zygmunt *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000.

Kimlikler ve Birarada Yaşama Pratiğı: Yeni Bir Dil Yeni Bir Kurgu

SERDAR ÜNAL*

Giriş

Bütün toplumlarda gözlemlenen bir gerçek var ki, bireyler kendilerinden farklı olanlarla da temasa geçmek durumundadırlar. Toplumun üyeleri arasında, her ne kadar ifade edilemese de, ortak kimliğe dayalı duyguların varlığından söz edilmesi gerekir. Bu duygular hem pratik hem de sözel bilinç düzeyinde açığa çıkabilirler ve değer uzlaşması'nı gerektirmezler. Bireyler mutlaka doğru ya da uygun olduğu konusunda fikir birliğine varmadan da belirli bir topluluğa ait olduklarının farkında olabilirler (Giddens, 1984:96). Gündelik yaşam içinde birçok kişiyle ilişki içindeyizdir. İnsan, doğası gereği tek ve toplumun diğer kesimlerinden izole olmuş bir biçimde yaşamamaktadır. Davranışlarımızın büyük bir çoğunluğu toplum veya daha özelde içinde yer aldığımız gruplar içinde şekillenir. Nitekim içinde yaşadığımız dönemde, “çoğulcu” toplum yapısının daha

* Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora öğrencisi

ön plana çıktığı görülmektedir. Küreselleşmenin toplumlarda meydana getirdiği değişimler ve buna bağlı olarak gelişen çok yönlü kimlikler, artan farklılaşmış kimlikler/kültürler bugünün bir gerçeği durumuna gelmiştir. Walzer'in (1998:21) ifadesiyle "ötekiyle sürekli burun buruna gelme hiçbir zaman bu denli yaygın yaşanmadı." Farklı kültürlerle, yaşam biçimlerine ait bireylerin gün geçtikçe daha fazla iç içe yaşamaya başlaması ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal değişimleri/dönüşümleri de beraberinde getirmektedir. Peki farklı dil, inanç, ideoloji, kültür, estetik ve alışkanlık taşıyan insanlar "bir arada" nasıl yaşayacak? Bu yönde birçok araştırmacı, hem eşit hem de özgür olmak kaydıyla farklılıklarımızla nasıl bir arada yaşayabiliriz? sorusunun cevabını aramaktadırlar.

İnsanlarda bir farklılaşma eğilimi vardır, ancak bu eğilim sınırsız değildir. Çünkü sosyal düzen, insanların sonsuza dek farklılaşmalarını kendi bütünlüğü açısından tehlikeli görür ve genelde benzerlik yönünde bir baskı uygular (Bilgin, 1994:150). Toplum, doğası gereği katmanlı bir yapıdadır. Ancak bu katmanlar arasındaki iletişim ve etkileşim azaldıkça gruplar birbirine karşı duyarsızlaşmakta, uzlaşma ve hoşgörü ortamı yitirilmekte, hatta çatışma ortamlarının ortaya çıkması tehlikesi gündeme gelmektedir. Her zaman çatışma sonucunun doğacağına ilişkin kesin bir veri yoktur, ancak bu ihtimal dikkate alınmak zorundadır (Özgür, 2006:31). Nitekim toplumsal ve siyasal farklılaşma, kutuplaşma, bloklaşma, uzaklaşma, ayrışma ya da kümelenme gibi kavramlar birçok toplumda son dönemlerde sıklıkla kullanılan ifadelerdir. Şüphesiz, bu ifadeler bir sorunun varlığına işaret etmektedir. Elbette ki buradaki sorun farklı olmak değildir. Sosyolojik olarak toplumlardaki farklılaşmalar doğal, hatta yararlı ve gereklidir. Hatta siyasal ve top-

lumsal farklılıklar, farklı yaşam tarzları, yararlı olmanın ötesinde demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır.

Dolayısıyla farklılıklar ve görüş ayrılıkları her zaman olabileceğine göre toplumsal mutabakatı, bütünleşmeyi veya uzlaşmayı tesis etmek nasıl mümkün olabilir? Toplumsal etkileşim bireylerin bir arada bulunulan durumlarda içinde yer aldıkları karşılaşmalara ve bu nedenle de toplumsal sistemlerin kurumlarının eklemlendiği ‘inşa edici bloklar’ın bir düzeyi olarak toplumsal bütünleşmeye işaret eder. Toplumsal ilişkiler, kesinlikle etkileşimin yapılaşmasıyla ilişkilidir, ancak aynı zamanda kurumların sistemsel bütünleşme içinde etrafında eklemlendikleri temel ‘inşa edici bloklar’ı oluştururlar (Giddens, 1984:83).

Birbirimize dokunmadan ayrı mekânlarda, ayrı dünyalarda yaşarsak o zaman beraberlik veya mutabakat dediğimiz toplumsal iklim oluşmaz. Farklı gruplar birbirleriyle sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ilişki kurabilirler. Ortak bir sosyal hayat oluşturabilirler. Bu ortak sosyal hayatın şartlarını müzakere yoluyla ortaya koyarlar. Bunun dışında kalan alanlarda her bir grup kendi farklı inancı ve dünya görüşünü benimseme, yaşama ve devam ettirmede serbest kalır (Karaman, 2011). İşte bu iki kural yan yana geldiğinde, farklılık içerisinde zaruri olan birlik ve beraberliğin tesisi için gerekli bulunan birlikte yaşama isteği ve diyalog ortamını bozmadan, aynı zamanda her bir grubun kendini karşı tarafa tanıtmaya imkânı bulması mümkün olacak ve yeni bir dil geliştirilebilmesi mümkün hale gelebilecektir.

Kimlik Tartışmaları ve Talepleri

“Kiminle yapmalı?” diye sormayan, buna ihtiyaç duymayan biri, kimlikle ilgili derin bir problem yaşıyor demektir:

Kimlik sorusu, hepimizin gündelik yaşamındaki temel sorulardan birisidir. Bilgin’in (2007) ifadesiyle, kimlik sorunu-na verilen cevaplar, daha genel bir düzlemde evrenselcilik ve farklılık arasında yapacağımız tercihlerle yakından ilişkilidir. İnsanın kendini, kendi gözünde ve diğerlerinin aynasında nasıl gördüğünü ifade eden kimlik, kendini sosyal bir çevrede tanımlama ve konumlamayı içerir. Dolayısıyla bu sorun, insanın dünya görüşünü ve diğerleriyle ilişkilerinin çerçevesini gündeme getirmektedir.

Evrensel bir kimliğin olanaklılığı Aydınlanma düşüncesiyle birlikte gelişen hümanizm akımlarıyla gündeme gelmiştir. Yerleşik ve kabul görmüş bir tanımı olmamakla birlikte evrensel kimlik, bireyin ulusal ve kültürel ayırt ediciliklerden kendisini soyutlayarak Kant’ın ifadesiyle bir dünya vatandaşı olarak görmesini ifade eder. Evrensel kimlikte tüm insanların ortak bazı niteliklere sahip olduğu varsayımından hareket edilir. Kişi buna göre kendini etnik ve ulusal özelliklere değil insan olmaya gönderimle tanımlamalıdır. Evrensel kültür ise yine etnik ve ulusal kültürlerden soyutlanarak ortak bir kültür oluşturmayı ifade eder. Buna göre tüm ulusların kültürel anlamdaki ortaklıkları yeni bir üst kültür olarak, yani evrensel kültür olarak kabul edilmelidir. Bu kavramın temel içerimi de ortak bir insan doğası olduğu kabulüdür. Buna göre kendi aralarında bazı farklılıklar sergiliyor olmakla beraber insanların tümü için geçerli olan bazı kültür örüntüleri mevcuttur ve evrensel kültür bunları ifade eder. Ancak bireylerin küreselleşen dünyada evrensel bir kültür ara-

cılığıyla ortak değerlere dayalı kimlikler edinerek daha insan-cıl bir dünya oluşturacakları inancına dayanan evrensel kimlik tezi bazı düşünürlerce farklılıkları yok etmek ve aynileştirmekle eleştiri konusu olmuştur.

Buna göre, kendilerinden ve dünyadan bir anlam çıkarmaya çalışan, düşünebilen varlıklar olarak insanlar, bir anlam veya önem sistemi ya da kültür yaratıp yaşamlarını ona göre düzenlerler. Farklı doğal ve toplumsal durumlarla karşı karşıya oldukları, farklı geleneklerden geldikleri, farklı biçimlerde düşünüp hayal kurdukları, yaratıcılık ve hayal gücü yeteneklerine sahip oldukları vs. için yarattıkları kültürlerin doğası da kaçınılmaz biçimde çeşitlidir. Kültürel çeşitlilik bir tuhaflık kaynağı veya şaşırtıcı bir şey olmak bir yana, insan varoluşunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu Vico, Herder ve diğerlerinin öne sürdüğü gibi insan doğası tarafından güvenceye alındığı ve bir gün ortadan kaybolamayacağı anlamına değil, daha çok insanların kendilerini nasıl bir varlık haline getirdikleri göz önüne alınırsa, kültürel çeşitliliğin sağlam kökleri olduğu ve pek mümkün olamamasına rağmen bir gün ortadan kaybolursa bunun insan gelişiminde yepyeni bir aşamayı göstereceği anlamına gelir (Bhikhu, 2002:162).

İnsan olmak bakımından hepimizin sahip olduğu benzer birçok nitelik vardır. Ancak tüm bu niteliklerin içerikleri, gerek bireysel gerekse toplumsal şartlar bakımından bireyden bireye ve hatta toplumdan topluma değişmektedir. Bu anlamda, gerek ülke gündemimiz gerekse dünya gündemine bakıldığında fark ve farklılıkların nasıl anlaşılması gerektiğine dair önemli tartışmalar bulunmaktadır. Toplumlar arasındaki veya aynı toplum içindeki farklılıklar zorunlu mudur? Faydalı mıdır? Yoksa ortadan kaldırılmaları mı gerekir?

Nitekim 1980'lerden, ama özellikle 1990'dan bu yana yaşadığımız dünyada oluşan siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmelerin ortaya çıkardığı en önemli değişim noktalarından biri, farklılıklar; kimlik temelli talepler ve çatışmalar olmuştur (Keyman, 2007). 1990'da Soğuk Savaş'ın bitimi üzerine "liberal demokrasi-serbest pazar-birey" ilişkisinin ortaya çıkacak evrensel siyasi, ekonomik ve kültürel kodunu yaratacağı ve bu anlamda "tarihin sonu dönemine" girdiğimiz önermesini yapan Francis Fukuyama'nın (2005) öngörülerinin tam tersine, yaşadığımız son 20 yıl kültürel kimlik talepleri ve çatışmaları ekseninde oluşan giderek güçlenen ve dünya siyasetinin işleyişine damgasını vuran "farklılıkların yaşama geçirilmesi ve tanınması" mücadelesini içermiştir. Bu bağlamda da dinsel, etnik, kültürel, cinsel vb. temellerde ortaya çıkan kimlik taleplerine ve çatışmalarına gönderim yapmadan yaşadığımız dünyayı anlamamız ve aynı zamanda bu taleplere ve çatışmalara uzun dönemli kalıcı çözümler bulmadan istikrarlı ve güvenli bir dünya düzeni olasılığından bahsetmemiz artık olanaksızdır. Bir toplumsal gerçeklik olarak kimlik olgusu ve yarattığı tanınma siyaseti, yaşadığımız dünya içinde ikincil öneme sahip; etkileri marjinal, siyasi ve ekonomik alanların gölgesinde yaşayan ve bu alanların bir türevi olarak ortaya çıkan ve hareket eden bir oluşum olarak ele alınamaz (Keyman, 2007).

Bu yönde, günümüzde kimliklerin yeniden hatırlanması ve kamusal alana çıkması kimseye garip gelmemelidir. Çünkü bizler doğal olanı engellemiş, bastırmış ve çarpıtmış durumdayız. Buradan hareketle doğal olanın kendiliğinden makbul olduğunu öne sürmek caiz olmasa da, doğal olanın gaspının geri tepecek bir sosyal/siyasi birikimi ima ettiğini de bilmek zorundayız (Mahcupyan, 2008). Bir tarafta yükselen milliyetçilikler, öte ta-

rafta küreselleşmenin ulus-devlet yapısını çözücü etkileri, mevcut kimlik tanımlarının lokal olanla global olan arasında sıkışıp kalmasına neden oluyor. Yaşadığımız hızlı değişim sürecinde ne tek başına “dünya vatandaşlığı” gibi liberal ve müphem bir kavram ne de asabiye temelli grup kimlikleri sosyal ve siyasi bütünlüğü sağlamamıza imkân veriyor (Kalin, 2006). Fakat bunun için önce varoluş biçimimizi doğru bir şekilde tanımlamamız gerekiyor. Çünkü “ben kimim?” sorusu, “ben nasıl var olmalıyım?” sorusuna tahvil edilebiliyorsa, o zaman “ben nasıl bir değer sistemine sahibim?” sorusunu sormadan kendimizi herhangi bir şekilde “tanımlamamız” anlamlı bir eylem olmuyor demektir.

“Kiminle yapmalı?” diye sormayan, buna ihtiyaç duymayan biri, kimlikle ilgili derin bir problem yaşıyor demektir. Çünkü “kim” sorusu, sahibini kimliklere ulaştıran ilk kapıdır. İnsan bu kapıdan girerek tek tek ya da toplu kimliklere ulaşır. Bu kapıyı vurmayanlar, kimlik problemini önemsemeyenlerdir. Onlar bir kimlik ortaya koymadıkları için ortaya konulmuş başka kimlikleri de merak etmezler. Onları tanımak için ödenecek bedeli çok görürler. Dahası, insanlarla asıl tanışmanın kimlikleriyle tanışmak demeye geldiğini göz ardı ederler.

Kimlik sahibi olmak, kişilik sahibi olmakla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla kişiliğini kazanamamış olanların kimliklerini kazanmasından da söz edilemez. Kimlik, kişiliğin görüntüsüdür. “Kiminle yapmalı?” diye soran biri, kimlikler içerisinde tercih yapmak istediğini beyan etmiştir. Bu seçmektir. Seçen, seçtiklerini niçin tercih ettiğini, seçmediklerini niçin tercih etmediğini bilmek durumundadır (İslamoğlu, 2011:155-156). Bu da insanı doğrudan insan denen meçhulun önüne getirip bırakır.

Ötekileştirme, Toplumsal Güvensizlik ve Kuşkuculuk

Mesele, ötekinin varlığı değil, ben/biz olarak tanımladığımız şeyle öteki arasındaki sınırların ne kadar katı veya geçişken olduğudur:

Tarih boyunca farklılıkların algılanmasında ve toplumsal hayat içerisinde farklılıklarla beraber yaşanmasının temininde en büyük sıkıntılardan biri öteki'leştirme süreci olmuştur. Zira ötekileştirme süreci başladığı andan itibaren farklılıkların marjinalite olarak algılanması ile birlikte genellikle dışlama ve çatışmanın da başladığı yaşanan bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır (Gürer, 2007:104). İnsanın öteki'yi algılayamaması, onu anlayamaması hatta öteki'nin farkında olmaması dünya tarihinde olduğu gibi, bugün de önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Öteki, İngilizce; *other* (ness); Fr. *autrui* (ment); Alm; *ander/andersheit*dir. Öteki kelimesi bilinenden ayrı, öbür, diğer anlamlarına gelmektedir. “Tanımlanmış ve meşruiyet kazanmış” bir dairenin içinden baktığınızda, bu dairenin dışında kalanlar, o dairenin içinde olanlara göre öteki olarak adlandırılacaktır. “Kendinden olmayan” dediğimizde benden/bizden başka birilerini, diğer deyişle öteki'ni kastediyoruz. Benim dışındaki herkes benim için ötekidir. “Biz” diye gördüğümüz toplumsal gruplar varsa bu grupların dışındaki gruplar bizim grup için ötekidir. Yani bireysel düzeyde de toplumsal düzeyde de öteki hep vardır, var olacaktır.

Esasında, ötekileştirme hem önyargıların sonucu hem de kaynağıdır. Bu bir döngüdür ve bu döngünün kırılabilmesi ancak öteki'ni anlamaktan, en azından anlayabilmekten geçer. En

somut şekilde “biz” olmayanın kişileştirilmesi olan “öteki” birçok nitelendirmeyi de bünyesinde barındırır.

Öteki kavramı söz konusu olduğunda, öteki ile ben’in ilişkisinin şekli de başka bir problematik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkinin genelde iki biçimde gerçekleştiği öne sürülmektedir (Schnapper, 2005:25-27). Birinci biçimde öteki, ben’in eksik halidir ve dolayısıyla ben’in kültür çerçevesine göre aldığı değer aşağı konumda olmaktadır. İkinci biçim ise, farklarına rağmen insanların eşit olduğunu öne süren evrensel bir yaklaşımla öteki’ni değerlendiren ben’in bu yaklaşımının asimilasyona kayması şeklinde ortaya çıkar. Zira kendi dışında bir başkasının özdeş olmadan eşit olabileceğini düşünmemektedir.

İster kültürel bir varlık, ister ampirik bir nesne, isterse söylemsel bir yapı olarak ele alınsın tüm bu öteki inşaları bir çeşit “biz ve onlar” ayrımı yaratılmasına yol açmaktadır. “Biz ve onlar yalnızca iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki duygusal bağlanma/antipati, güven/kuşku, güvenlik/korku, işbirliği/çekişme arasındaki ayrımı temsil etmektedir. Sosyolojide dış grup-iç grup ayrımı olarak da verilen bu kutuplaşmada, her bir taraf kendi kimliğini, bizim onu zıddıyla birlikte uzlaşmazlık oluşturan bir şey olarak görmemizden türetmektedir. Dış grup, tam da iç grubun kendi hayali zıddıdır ve iç grubun öz-kimliği, tutarlılığı, kendi içindeki dayanışması ve duygusal güvenliği için ona ihtiyaç duymaktadır” (Bauman, 1999:51-52).

Bu karşıt tutumların oluşumu ve gelişmesinin kökenine, ege-men dilin dikotomik yapısını yerleştirmek mümkündür. Fransız dilbilimci Ferdinand de Saussure’un “*dizge içinde kavramlar dizgeden doğan değerlere dönüşmektedir ...kahverengi, siyah, boz, sarı vs. olmayandır... farklılıklardan değerlerin doğması bütün*

göstergeler için geçerli olmaktadır” (akt. İnal, 1996:47) şeklinde tanımlaması, ben’in kendisini tanımlayabilmek için öteki’ne nasıl ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Yani insan kimlik kazanabilmek için hiç tanımadığı, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığı ve tam da bu nedenle korkutucu ve tehditkâr olan yabancı’dan korunabilmek için onu sıfatlarla betimleyebileceği nesneleştirilmiş, somut bir öteki haline getirmeye çalışmaktadır. Öteki olmayan kendisi olandır; bütün negatif özellikleri ve eksiklikleri taşıyan diğeri, ben’in olumlu bir anlam kazanması işlevini gerçekleştirmektedir (Tunç, 2010:53).

Bu durumda dil, farklılıkların inşasında en etkili araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ben/öteki, iyi/kötü, beyaz/beyaz olmayan, Batılı/Batılı olmayan şeklindeki zıtlık kümeleri söylem içinde kurularak insanların düşünme biçimlerini etkilemekte ve günlük yaşam pratiklerini de belirlemeye başlamaktadır. Bu şekilde yapılan genellemeler, örneğin Batılı olanın karşısına birleşik bir Doğu koymakta, dolayısıyla homojenleştirici farklılıkları yadsıyan bir nitelik taşımaktadır. Böylelikle insanların ne hakkında nasıl düşünmeleri gerektiği onlara dikte edilmektedir ki Van Dijk’e göre de *“söylem yoluyla toplumsal denetim uygulamasının önemli bir koşulu söylemin denetimi ve bizzat söylemin üretimidir”* (akt. Akça, 2000:188).

Öteki’nin filozofu olmakla ünlü Emmanuel Levinas (1995), bireyin kendi başına ve başkasıyla birlikte var olması arasındaki farkı tartışır. Çıkış noktası, totaliter eğilimli bireyin dünyaya hâkim olma isteği ve çevresini ve öteki’ni kendi eksenine etrafında görmek isteyen temel davranış biçimidir. Esasında, kavga da bu noktada başlar. Bunu önlemek, bireyin öteki’nin varlığını fark etme süreciyle mümkün olabilir. Öteki’nin ayrı bir varlık olduğu, ötekine göre ben’in de yalnızca bir öteki olduğu görül-

düğünde durum değişmeye başlayacaktır. Ben'in, dünyayı bütüncül bir biçimde sahiplenme arzusu, öteki'ni fark edince terk edilir. Başkasının yüzünün, başkasının sesinin araya girmesiyle egonun tekil ve bencil dünyası zedelenir. Üstelik öteki'ne karşı bir sorumluluk, bir görev duygusu belirlemeye başlar. Birey, bu ideal noktada artık öteki'ne karşı da sorumludur.

Levinas için öteki, o denli yabancıdır ki, ben ile ortak herhangi bir yanı bulunamaz. Bu nedenle Levinas, genellikle tıpkı negatif teolojideki gibi öteki'nin ne olduğundan çok ne olmadığını açıklamaya çalışır (Edgar, 2005:56). Çünkü öteki'nin ne olduğunu söylemek, onu dilin sınırlarına hapsetmektir. Ayrıca öteki'ye dair atıflarda bulunmak, öteki'nin sonsuzluğu, onun bir fenomen olmaması ve tematize edilemezliği ile çelişir. Öteki'nin sonsuzluğu ile ben'de oluşan sonsuzluk fikri arasındaki ayrım, sonsuzluğun en temel özelliğidir (Apaydın, 2006:123).

Mesele, ötekinin varlığı değil, ben/biz olarak tanımladığımız şeyle öteki arasındaki sınırların ne kadar katı veya geçişken olduğunda yatıyor. Eğer ben/biz katı/otoriter bir şekilde kurulmuşsa, özgüven yoksunluğu yaşıyorsa, öteki saydıklarıyla arasında hiç bir ortak insani zemin varsaymıyorsa, kendi içindeki öteki konumlarının ya da potansiyellerinin farkında değilse ya da onları inkâr etme ihtiyacıdaysa, öteki, yani benden/bizden farklı olan, beni/bizi de etkileşim içinde geliştirebilecek bir zenginlik olarak görülmez, onun yerine derinden derine teğelleri zar zor tuttuğu sezilenen beni/bizi bozacak bir tehdit unsuru olarak görülür. Bu durumda en hafif tepki öteki sayılanla hiç bir anlamlı ilişki kurmamak, onu merak etmemek, ondan ayrı ve uzak durmaktır. Daha ağır bir tepki, ötekini kendimize benzetmeye çalışmak, farklılıklarını inkâr etmek, asimile etmeye çalışmaktır. En ağır tepki ise ötekini “tehlikeli düşman” olarak kodlayıp

saldırganlaşarak yok etmeye çalışmaktır. Bu tepkilerin hepsi en genel anlamıyla zenofobik eksende yer alırlar (Paker, 2007). Tehdit algısı ve buna yönelik tepki dozu ağırlaştıkça psikolojik/sembolik şiddetten açık/fiziksel şiddete doğru bir geçiş görülür.

Biz'in, öteki'yi insanlık tarihinin başından beri korkulması, en azından önlem alınması gereken bir şekilde tasarlanması'nın nedeni hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Örneğin Julia Kristeva (1991) bunu Freud'un izini sürerek insanların kendi içlerindeki yabancıya atıfla açıklamaya çalışır. Ona göre yabancı bizim içimizde yaşar ve her birimizdeki farklılık bilinci oluştuğunda yabancı ortaya çıkar; herkes kendini yabancı olarak değerlendirirse de kaybolur. Diğer yandan Alois Hahn (1999) modern toplumda giderek artan yalnızlık ve bireyselliğe atıfla, herkesin öteki ve yabancı olduğu durumda ötekinin genelleştğini iddia eder ve bunun bir evrensellik temeli oluşturduğunu savunur. Gerek Kristeva'nın, gerekse Hahn'nın bireyden yola çıkışı ve bireyin kendi içindeki yalnızlığına vurgusu önemlidir, ne var ki talihsiz bazıları için bu yalnızca içsel bir durum değildir ve bunu toplumsal yaşamın her anında hissederler. Bu nedenle Hahn'ın iddia ettiği şekilde bir evrensellik temeli olduğunu söylemek zordur.

Zygmunt Bauman (2003) bunu dost-düşman dikotomisine atıfla analiz etmeye çalışır. Bauman'a göre, dostlar ve düşmanlar vardır; bir de yabancılar. Özellikle yapısalcı yaklaşıma göre kişilerin düşünceleri dil sistemindeki karşıtlıklar yoluyla şekillenir. Bu nedenle kişiler yeni karşılaşılan durumları dost-düşman, içerisi-dışarı gibi karşıtlıklar yoluyla algılar. Ne var ki öteki'yi ilk aşamada bu karşıtlıkların tekabül ettiği bir kategoriye sokmak güçtür. Yabancı ya da öteki; kararsızlığın, muğlâklığın kişileşmesidir. Modernite muğlâklığı yok etmeyi, anlamlandırma

sorunlarını en aza indirmeyi ve böylece kesin olmayan olguları azaltmayı temel almaktadır. Modernitenin bu amacına uygun olarak “öteki” bir kategori içine dahil edilir ve bu da “düşman” kategorisi olur. Çünkü “Hiçbir şey olmadıklarından, her şey olabilirler. Zıtlıkların düzenleyici gücüne bir son verirler. Zıtlıklar bilgilenmeyi ve eylemi olanaklı kılarlarken, kararsızlıklar çaresizliği hedef alırlar” (Bauman, 2003). Hem zıtlıkların ve kararsızlıkların yarattığı çaresizlikten hem de modern toplumun kesinliğe verdiği önemden dolayı “öteki” düşman kategorisine yerleştirilir.

***Toplumsal hayat içerisinde farklılıklarla beraber
yaşanmasının teminindeki sıkıntılardan biri olarak
“toplumsal güvensizlik ve kuşkuculuk”:***

Bugün bütün dünyada insanların birçok bakımdan büyük kaygılar ve güvensizlik içerisinde yaşadığını ileri sürmek mümkündür. Güven bunalımı küresel modern dünyanın en önemli sorunlarından birisi haline gelmiştir. Bu güvensizlik sadece bireysel olarak insanlar arasında değil, aynı zamanda toplumlar arasında da söz konusudur (Beşe, 2009). Öyle ki, insanların gündelik yaşamlarının değişik bölümleri, onları son derece farklı ve sık sık acımasızlık derecesinde zıtlaşan anlam ve deneyim dünyaları ile karşı karşıya getirmektedir. Artık modern yaşam da ileri derecede kısımlara ayrılmıştır ve bu bölünmenin sadece gözlenebilir sosyal ilişkilerde değil, bilinç düzeyinde de önemli tezahürlerinin olduğu açıkça fark edilmeye başlanmıştır (Wagner, 1996:16). Genelleşmiş bir akılcılık tarafından üstleri örülmüş olan korkular günümüzde yatıştırılmış gibi görünse de aslında bugün bunların yerini daha yenileri almıştır (Lefebvre, 1998:50).

Güvensizlik ortamının doğal sonuçlarından biri de, yarattığı anomik şartlar içerisinde insanların değişik kuşkular ve parano-yalar geliştirmesidir. Paranoya, olmayan şeyleri varmış gibi kabul etmek, kendisini süreklilik arz eden bir şeyin tehdidi altında hissetmek, günlük hayatın rutin döngülerini bile birer tehlike kaynağı olarak görmek ve kronik hale gelmiş bir kuşkuculuk halidir. Paranoya halinde insan, normal insanların standart ya da ortalama zihinsel kalıplarının ve düşünme modelinin ötesinde bir düşünce sistemine sahip olur. Bu tür bir düşünce sisteminde ise zihinler sürekli bir güvensizlik duygusuna doğru kayar (Beşe, 2009). Bu tür ortamlarda insanlar; ötekileşir ve öteki-leştirir. Başkalarına karşı derin güvensizlik beslerler ve sonuç kaotik bir topluma dönüşmedir.

Seküler bir risk kültüründe yaşamak, doğası gereği huzur-suz edicidir ve kaygılar kritik anlarda özellikle belirgin ve etkili olabilir. Bir risk kültürü içinde yaşamamanın güçlükleri, gündelik hayat düzeyinde -hatta kurumsallaşmış risk ortamlarında- daha önceki çağlardakine göre daha fazla emniyetsizlik anlamına gelmez. Bu güçlükler, bizzat risk hesaplamalarının ürettiği kaygı-ların yanı sıra ihtimal dışı olumsuzlukların elenmesiyle ve böyle-ce hayat planlamasının kontrol düzeyinde düşüşlerle ilişkilidir. Süzgeçten geçirmek, koruyucu kozanın görevi olsa da mevcut ve gelecek olaylara sağlam temelli itimat ile daha az sağlam te-melli itimat arasındaki sınır çizgisini belirlemek kolay değildir; bu durum bilgisizliğin paranteze alındığı güven'in ayrılmaz bir parçasıdır. Bu sınır çizgisinin kasıtlı ve çoğu kez yaratıcı bir bi-çimde şekillendirilmesi bilinçli ve eğitilmiş risk alma biçimlerinin temel özlemlerinden biridir. Fakat heyecan ve coşku yaratmak için kullanılmadığı durumlarda bu sınır çizgisi bir kaygı odağı olmayı sürdürür (Giddens, 2010:230).

Dolayısıyla Fukuyama'nın sosyal sermayenin bir unsuru olarak gördüğü *"üyelerinin ortaklaşa paylaştığı normlara dayalı, düzenli, dürüst ve işbirliği yönünde davranan bir toplumda ortaya çıkan beklentiler"* anlamında güven, kuşkusuz insanların güvenlik ya da güvensizlik algılamalarından bağımsız bir şey değildir. Burada insanların nasıl davranacakları konusunda ki bilinemezlik, onlara güvensizliğin ana kaynağıdır. İşte bu bilinemezlik faktörü, güvenlik ihtiyacını körükler. Toplumsal endişe ve güvensizlik hali, bir süre sonra kamusal ve sosyal hayatın hâkim ögesi haline gelir. Objektif bir temele dayanmayan bu tehdit ve ona karşı güvenlik ihtiyaç algısı, bir süre sonra bir söylem ve kültür haline dönüşür. İnsanlar kendisine karşı tehdit olarak algıladığı şeyleri politikleştirmeye ve onları subjektif ve duygusal kavramlarla ifade etmeye başlarlar. Artık adalet sisteminde de güven duymayarak, onu yetersiz ya da etkisiz görürler (Beşe, 2009). Bu güvensizlik, aşırı bir hal aldığı anda ise insanlar güvenmediği herkesi ortadan kaldırma eğilimi içerisine dahi girebilirler. Bunun en ileri safhası, yok etme edimini besleyen bir duygu olarak, her şeyden ve herkesten şüphe etmek yegâne duygu haline gelir.

Nitekim ötekilerin dünyası her zaman bilinmezlikler ve kaygılarla dolu bir korku alanıdır. Peter Berger'e (1993) göre bu korku veya kaygı, yabancıların farklı yüz yüze ilişki çevrelerinden gelmelerinden kaynaklanmaktadır. Tehlikeli yabancılarla dolu bir dünyada/toplumda, bir insana güvenmek zordur. Yabancılar ve riskler karşısında duyulan korku/kaygı güvenin azalmasıyla doğru orantılıdır. İnsan ilişkilerinde, aynı mahalle ya da semtte yaşayan insanlar arası ilişkilerde bile doğru davranışın ne olduğu giderek belirsizleşir. Bu durumda kişi sürekli olarak şu soruyu sorar: "Karşımdakinden ne beklemeliyim?" (Furedi, 2001:170).

Bu durumu açıklayan “komşusuz mahalleler” ifadesi, yana yaşayan ve mekânsal olarak birbirine yakın olan, ancak bunun dışında birbirinden yalıtılmış halde bulunan kişileri tarif etmektedir. Eğer komşularınızı pek tanıımıyorsanız, onlarla yakınlaşmanız mümkün değildir. Komşularınızın nasıl geçindiğini de bilmiyorsanız, onların karanlık işler çevirdiğine inanmanız da kolay olur. Farklı ailelerin çocukları beraber oyun bile oynayamıyorsa, aileler arasında ortak bir zemin bulmak zordur. Bu tür bir ortak zemin olmadığında, aynı mahallede yaşayan insanlar arasındaki karşılıklı sorumluluk da giderek yok olur (Furedi, 2001:170-171).

Francis Fukuyama’ya (1995:26) göre, “*güven; ortak normlara dayanan ve düzenli olarak, dürüst ve işbirliği içeren davranışların sergilendiği bir toplulukta, diğer üyelere yönelik olarak ortaya çıkan bir beklentidir*”. Elbette, yanlış anlamalar ve toplumsal ilişkilerin akışkanlığı bu beklentiyi etkiler. Çeşitli çatışma unsurları da güven beklentisinin gerçekçi bir biçimde yaşanabileceği ilişkileri kısıtlayabilir. Ancak birçok toplulukta, bir kişinin bir diğerinden ne bekleyebileceğini belirleyen formel ve daha da önemlisi enformel bir anlayış sistemi vardır.

Yabancıların sayısının ve çeşidinin artmasının nedenlerinden biri de, insanların ilişki kurarken dayandığı normların belirsizleşmesi olmuştur. Birçok yazara göre bu belirsizlik güvenin zayıflamasına yol açmış, bu da toplum için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur (Furedi, 2001:172). Fukuyama’nın (1995:10-11) gözlemlerine göre, güvenin ve sosyalleşmenin zayıflamasının sonuçları, toplumdaki bir dizi değişimde görülebilir: Şiddet içeren suçlarda ve bu tür davalardaki artış; aile yapısının parçalanması; mahalle grupları, ibadethaneler, birlikler ve hayır dernekleri gibi bir dizi toplumsal yapının gerilemesi; diğer insanlarla ortak

değerlere ve ortak bir topluluğa ait olmadığını hissetme... Bu sürecin diğer yüzü, toplumsal yalıtım, savunmasızlık duygusu ve risk altında olma hissinin artmasıdır (Furedi, 2001:172).

Toplumsal Çatışma Yerine Toplumsal Mutabakat/Uzlaşma

Bireysel ve toplumsal farklılıklar, görüş ayrılıkları her zaman olabileceğine göre, toplumsal mutabakatı, bütünleşmeyi veya uzlaşmayı tesis etmek nasıl mümkün olabilir?

Toplumda kamplaşmalara veya çatışmalara yol açan farklılıkların ve görüş ayrılıklarının sebep olabileceği bazı konular olabilir; görüş ayrılığı insanlar içindir. İnsan çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Belki de “insan ihtilaf eden bir varlıktır” dense pek de anlamsız olmaz. Ortada iki insan varsa, bunlar aynı ailenin, aynı dinin mensupları olsalar, aynı kültürün içinde olsalar bile aralarında görüş ayrılığı olabilir. Ama her görüş ayrılığı kamplaşmalara götürmez; hele toplumda kamplaşma, sosyal kutuplaşma, toplumun görüş ayrılıklarına bağlı olarak farklı gruplara ayrılıp bu grupları bir anlamda gettolaştırıp kendi aralarında ilişki, dostluk kurup bu sıcak ilişkiyi başkalarından esirgeme-leri ve grupların bu anlamda birbirlerine soğuk hatta giderek yan bakan, düşmanca duygular besleyen gruplar, kamplar haline gelmesi olumsuz ve olmaması gereken bir gelişmedir. Böyle bir gelişme toplumda birçok tahribata sebep olabilir. Bunları maddi ve manevi diye ayırırsak, neden olduğu en önemli manevi tahribat kültürün ve manevi üretimin fakirleşmesidir. Kamplar arası sürtüşmenin ortaya koyacağı huzursuzluk, istikrarsızlıktır. Bu huzursuzluk ve istikrarsızlığın sebep olacağı şey ise toplumsal kısırlıktır (Karaman, 2011).

Farklılıklar, görüş ayrılıkları her zaman olabileceğine göre toplumsal mutabakatı, bütünleşmeyi veya uzlaşmayı tesis etmek nasıl mümkün olabilir? Toplumsal etkileşim bireylerin birarada bulunulan durumlarda içinde yer aldıkları karşılaşmalara ve bu nedenle de toplumsal sistemlerin kurumlarının eklemlendiği inşa edici blokların bir düzeyi olarak toplumsal bütünleşmeye işaret eder. Toplumsal ilişkiler, kesinlikle etkileşimin yapılaşmasıyla ilişkilidir, ancak aynı zamanda kurumların sistemsel bütünleşme içinde etrafında eklemlendikleri temel inşa edici bloklar'ı oluştururlar (Giddens, 1984:83).

Marshall'a (1999:2001) göre bütünleşme, önemli bir pozitif kültürel temas örneğidir. Özellikle işlevselci kuramda bütünleşme terimi temel bir yere sahiptir ve bir yandan sistemin bozulmasını ve istikrarının bozulmasını kolektif bir biçimde önleyen, öbür yandan sistemin bir birlik halinde işlemlerini beslemek için işbirliği yapan bir sistemin birimlerinin ilişki tarzını karşılar. Başka kuramsal geleneklerde ise daha esnek biçimde, toplumsal konsensüsün, mutabakatın ya da uzlaşmanın eşanlamlısı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Belirtmek gerekir ki bütünleşme denildiği zaman mutlak bir türdeşlikten bahsedilmemektedir. Zira farklılıklar, bütünleşmenin gerçekleşmesi için mevcut olması gereken ilk unsurdur. Farklılıklar olmadan, farklı parçaların bütünleşmesi olmadan bütünleşme kavramının kendinden de bahsetmek mümkün değildir (Fichter, 1996:199-200). Esasında, farklılaşma ve bütünleşme ikiz süreçler olarak ele alınmalı ve birlikte düşünülmelidir. Söz konusu noktadan hareketle asla mutlak ve tam manada bir bütünleşmeden söz etmek de mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla sosyal bütünleşme hem farklılaşma hem de bütünleşmeyi birlikte kapsamaktadır Zira bahsedilen farklılıklar zıtlıla-

malara, rekabet ve bastırılmalara, istismarlara da yol açabildiği için gerek bireyin toplumla gerekse toplulukların birbirleriyle bütünleşerek birbirlerini tamamlamaları teoride mümkün olsa da pratikte zordur (Maciver; Pages, 1969:86) ancak imkânsız değildir.

Farklılıkları, muhalifin varlığını ve insana özgü hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırma eylemine ilişkin olmayan görüş ayrılıkları zararlı değildir. Toplumsal mutabakatı tesis etmede bu bir zorunluluk olarak karşımıza çıkar. Burada iki şarttan bahsedebiliriz: Birincisi, görüş ayrılıklarına düşmüş gruplardan birinin karşı tarafın maddi varlığını düşünmesi, hak ve hürriyetini kaldırmaya yönelmemesidir. Karşısındakine de var olma, inanma, düşünme ve düşüncesini açıklama hak ve hürriyetini tanımasıdır. Toplumsal mutabakatın ikinci şartı, yapmakla, etmekle ilgili müspettir (Karaman, 2011). Bu da toplum içerisindeki farklı inanç ve düşünce gruplarının aralarında ilişki kurmaları, diyalogu kesintisiz olarak devam ettirmeleridir.

İnsanların ortak bir doğaları, ortak varoluş şartları, yaşam deneyimleri, durumları vb. vardır. Ancak aynı zamanda bunları çok farklı şekillerde kavramlaştırır ve onlara çok farklı tepkiler verir, farklı kültürlerin ortaya çıkmasına sebep olurlar. Kimlikleri, evrensel özel, hepsinde ortak olanla kültürlere özgü olan arasındaki diyalektik bir etkileşimin ürünüdür. Evrensel olarak paylaşılan özellikler insan bilinci ve davranışlarının ham biçimlerini doğrudan etkilemez; bunlara farklı kültürlerde farklı anlam ve önemler verilir. Ancak kültürler ne bir boşlukta var olmuş ne de yoktan yaratılmışlardır. İnsan olmak hem ortak bir türün hem de farklı bir kültürün üyesi olmaktır ve biri diğerini gerektirir (Bhikhu, 2002:159). Dolayısıyla çok farklı yönlerden insandırırlar; ne tamamen benzer ne de tamamen farklıdırlar, bir-

birleri için ne tamamen şeffaf, ne de tamamen anlaşıl mazdırlar. Benzerlikleri ve farklılıkları hem önemlidir hem de diyalektik olarak ilişkilidir.

İnsanlara bu şekilde yaklaşınca ne insan doğası kavramının bizi teşvik ettiği gibi diğer insanların temelde bize benzediğini düşünür ne de kültürel determinizm ve kültürcülük kavramının ima ettiği gibi tamamen farklı olduklarını varsay arız. Onlara anlaşıl aabilecek ve bir diyalogu mümkün kılacak kadar benzer; şaşırtıcı olacak ve diyalogu gerekli kılacak kadar farklı oldukları varsayımına dayanarak yaklaşırız. Bu nedenle, ne onları kendi insan doğası kavramımızın içinde eritip farklılıklarını reddederiz, ne de kendilerine ait bir dünyaya kapatıp bizimle paylaştıkları evrenselliği inkâr ederiz. Evrensel ve farklı olduklarını kabul ederek hem ortak insanlıklarına hem de kültürel farklılıklarına saygı duyma zorunluluğumuzu kabul etmiş oluruz. Bu görüş natüralizm ve kültürcülüğün abartılarını reddederken onların geçerli taraflarını korumakta ve geniş insan kuramında kültüre güvenli bir yer açmaktadır (Bhikhu, 2002:160).

Netice itibariyle görülüyor ki, sosyal bütünleşme ve mutabakat farklılıklarla bir arada yaşayabilmeyi sağlamanın temel şartı olarak her toplumda gerçekleştirilmek istenen ve başarılı olduğu oranda da toplumsal huzurun ve dayanışmanın sağlanabildiği önemli bir süreçtir. Bu sebeple, dayanakları farklı olabilse de her toplum bu süreci sağlıklı bir şekilde kurabilmek üzere kurum ve sistemlerini inşa etmeye çalışmaktadır.

Birbirimize dokunmadan ayrı mekânlarda, ayrı dünyalarda yaşarsak o zaman beraberlik veya mutabakat dediğimiz toplumsal iklim oluşmaz. Farklı gruplar birbirleriyle sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ilişki kurabilirler. Ortak bir sosyal hayat oluşturabilirler. Bu ortak sosyal hayatın şartlarını müzakere yoluyla

ortaya koyarlar. Bunun dışında kalan alanlarda her bir grup kendi farklı inancı ve dünya görüşünü benimseme, yaşama ve devam ettirmede serbest kalır (Karaman, 2011). İşte bu iki kural yan yana geldiğinde, farklılık içerisinde zaruri olan birlik ve beraberliğin tesisi için gerekli bulunan birlikte yaşama isteği ve diyalog ortamını bozmadan, aynı zamanda her bir grubun kendini karşı tarafa tanıtmaya imkânı bulması mümkün olacak ve gruplar içinde insanların birbirlerine yardım etmeleri de mümkün hale gelebilecektir.

Yeni Etik Arayışlar: Pasif ve birbirini görmeyen insanların birbirine karşı kayıtsız kaldıkları bir toleransın yerine, temelde herkesin birbirine sorumlu olduğu bir etik anlayış

Bauman (1998:12-13), günümüzde ahlâki kaygıların aynı kalmasına rağmen onların ele alınış yöntemlerinin değiştiğine dikkat çeker. Çünkü toplumdaki ahlâki kaygılar, yüzlerce yıldır birey ile toplum arasında süren gerilimden temellenmeye devam etmektedir. Oysa felsefe yapmanın ve bu gerilime çözüm aranmanın yolları, geleneksel yollardan bütünüyle farklılaşmaktadır. Artık “mutlak, evrensel ve temel olanın aranması” bir yana bırakılırken bireyin kimliği, talepleri ve bunların dayattığı çoğulculuk, yeni felsefi arayışların vazgeçilmez unsurlarını oluşturmaktadır. Herkesi kapsayan, ussal ilkelerle temellenen bir genelgeçer doğruluk ve iyilik anlayışının, kimliklerde ve yaşantılardaki bu çeşitliliği karşılayamayacağı gerçeği bunların yerine geçecek gö-reli, duruma ve koşula bağlı ilkelerin aranmasına yol açar.

Yeni dönemin en temel sloganı olan “tolerans” düşüncesi, bireye ne kadar karmaşık olursa olsun kendisini tanımladığı kimliği ile toplumsal yaşantıda ciddi bir hareket olanağı sağ-

lamayı amaçlar. Ancak Bauman'a (1998:11) göre vicdanla ilişkilendirilmemiş bu tolerans fikri kaçınılmaz olarak kayıtsızlıkla sonlanır. Bireyler, toleransın gölgesinde birbirine değmeyen, birbirini umursamayan atomlar haline gelmektedir. Bunun yol açabileceği sorunlardan bir tanesi toplumsal yapının gevşemesi ve hatta dağılması iken, diğer taraftan bu yapının dinamizmini yitirmesi olarak düşünülebilir.

Ütopyaların, toplumsal kurtuluş fikirlerinin ortadan kalktığı, bireyciliğin doruklara ulaştığı böyle bir dönemde, insanlar hem birey olarak onları birey yapan tüm hareket alanlarını, özgürlüklerini ve kimliklerini koruyacak, hem de içi her türlü kolektif idealden boşaltılmış bir bireyciliğin yerine, toplumsal dinamizmi yeniden kurabilecek yepyeni etik anlayışlar üzerinde düşünmeye başlarlar. Geçmişte totaliter devletlerin, zamanla ulus devletlerin, sonra ussal kurucu ilkelerle tasarlanmış modern devletlerin bir arada tutmaya çalıştığı insanlar, artık içinde farklılıkların korunabileceği tolerans devletleri ile bir arada tutulmaya çalışılmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere tolerans, her ne kadar farklılıkların bir aradalığı için kaçınılmaz olsa da kendi başına bir toplumsal dinamizm getirmez ve bu da hiç şüphesiz ki toplumsal yapının zayıflamasına yol açar (Apaydın, 2006:6).

“Kiminle yapmalı?” sorusu, yüzeysel bir bakışla, insanın sosyal bir varlık olmasından kaynaklanan sosyolojik bir gereklilik gibi görünüyor. Kendisiyle barışık insan, sırf kendisini fark etmez. Bu zaten insanın kendisiyle barışıklığının çıkış noktasıdır. Fakat bu barışıklığın varış noktası, başkasını fark etmektir. Zira bir başkası yoksa ben demenin gereği nedir? Eğer ortada bir “sen”, bir “o” yoksa bu durumda ben’i fark etmenin gerekçesi kalır mı? Ben demek, ancak sen’in ve o’nun olduğu yerde bir anlam kazanır. Dolayısıyla ben idraki insanı, başkasının varlığını

tanımaya götürür. Bir ben, başkası olmaksızın idrak edilemez. Bu da mecburen başkasının varoluşunu, kendi varoluşu kadar anlamlı bulmak demektir. Başkasını fark edemeyen bir ben'in varacağı nokta ben idraki değil bencilliktir. Bencillik başkalarını yok saymak üzerine, ben idraki başkalarını fark etmek üzerine inşa edilir. Başkalarını fark etmek nasıl varoluşsal barışıklık haliyse, başkalarını yok saymak da varoluşsal küskünlük halidir (İslamoğlu, 2011:154-155).

Bu yönde, farklılık temelli bir etiğin, toplumsal ilişkileri çözmek yerine, insanların birlikteliklerine katkıda bulunacağını savunan Levinas, pasif ve birbirini görmeyen insanların birbirine karşı kayıtsız kaldıkları bir toleransın yerine, temelde herkesin birbirine sorumlu olduğu bir etik anlayış yerleştirmeye çalışır. Levinas (1995:41) hem farklılığın korunduğu, hem de ilişkinin temel alındığı bir noktadan yola çıkmayı amaçlar. Ona göre, dünyadaki sosyal yaşam, iletişimdir. Birisiyle uyumsuzluk yaşamak, onunla ortak hiçbir şeyin bulunmadığını anlamaktır. Ortak bir şeyle, bir fikirle, bir çıkarla, bir işle, bir yemekle, “üçüncü” bir şahısla katılım yoluyla ilişki kurulabilir. Kişiler birbiri ile karşı karşıya değildirler, bir şeyin çevresinde yan yanadırlar. [...] Benlik, bu ilişkide bireyselliğinden bir şey kaybetmez. Bu yüzden insanlar arası bir ilişki olan uygarlık, hep saygınlık ile yan yana olagelmıştır ve hiçbir zaman bireyciliğin ötesine geçememiştir: Birey, hep bana olarak kalmıştır.

Levinas'ın (1995) kuramında etik özne, öteki'yle “karşılaşma” ile kurulur. Karşılaşmanın temel yaptırımı, öznenin öteki'ye karşı sonsuz ve bakışsız bir sorumluluğa sahip olmasıdır. Böylece hem öteki farklılığını korur, hem de özne öteki'den bağımsız bir yalnızlık içinde kurulmadığından, bencil bir dünyanın içine düşmez. Özne, ne bir kolektiflik içinde kendi farklılığını yok

etmek zorundadır, ne de kendi bireyciliğini öteki'ye dayatmaktadır. Levinas, kurduğu etik yapıda, bir grup içinde ya da bireyci bir yalıtılmış dünyadaki özgürlük yerine, öteki'ye karşı adalet ve sorumluluk fikrini koymuştur (Apaydın, 2006:71).

Netice itibariyle, toplum üyelerinin birbirlerine kayıtsız kalmamaları ve en önemlisi birlikte iş yapabilme yetisi kazanmaları gerekmektedir. Birlikte iş yapabilme yeteneği birlikte iş yaparak kazanılır. Bu yeteneği kazanmayan şahsiyetler örgütlü toplum oluşturmada başarılı olamazlar. Birlikte iş yapmaktan söz etmek için asgari iki şey gereklidir: İş yapmaya gönüllü insanlar ve yapılacak iş. Bu ikisinin birbiriyle buluşması sorunu çözmeye yetmemektedir. Birçok insan iş yapma becerisine sahip olduğu halde birlikte iş yapma becerisine sahip değildir. Burada tartışılan soru “Ne yapmalı?” sorusudur ve bu soru bireysel bir soru değil, değerlerimizle ilgili toplumsal bir sorudur. Dolayısıyla birlikte yapılacak iş de değerlerimizle ilgilidir.

“Değerlerimiz” derken, bilinç ben konumundan biz konumuna geçmektedir. Çünkü söz konusu olan bireysel değerler değil, biz tanımının içine giren her şahsı millet yapan toplumsal değerlerdir. Bu değerlerle ilgili bir dil tekil şahıs kipine indirgenemez. Çünkü bu değerler ben'e indirgenemez. Ben bilincinin bir üst katmanı olan biz bilinci işte bu noktada önem kazanır. Biz bilinci, öncelikle doğru bir “biz” tasavvuruna yaslanmak zorundadır. Nasıl ki bireyi şahsiyet eden “ben bilinci” ise, kalabalıkları millet eden de “biz bilinci”dir (İslamoğlu, 2011:75). Biz bilincini getirmeyen bir ben bilinci, sahibini bencilliğe mahkûm eder. Bununla da kalmaz, bir üst kimlik olan biz bilincini oluşturamayan ben bilinci, git gide aşınmaya ve sonunda kaybolmaya yüz tutar.

Sonuç

Yeni Bir Dil Yeni Bir Kurgu: “Ben-Sen-O” Arasında İletişim ve Diyalog

Tamamıyla türdeş bir toplumsal yapıdan bahsetmek sosyolojik anlamda oldukça güçtür. Toplumsal yapı birbirinden görece farklı niteliklere sahip çok çeşitli alt gruplardan ve sosyal katmanlardan oluşur. Fakat en küçük sosyal gruplardan tutun da toplumun bütününde görülebilecek ortak bazı paydalar; sosyal değerler, ortak hedefler ve ortak bir geçmiş bulunmaktadır. Toplumsal bütünlüğü oluşturan bu tür temel özellikler unutuldukça toplumsal farklılıklar ön plana çıkmaktadır.

Günümüzde kültürlerin ve farklı olanların çok daha iç içe geçtiği bir süreç yaşanmaktadır. Yaşanan bu gelişme, içinde yaşadığımız toplumlara derinden etki etmektedir. West’e göre, *“farklılık, çoğulculuk ve heterojenlik adına monolitik ve homojen olanı yıkmak; somut, belirli ve özgün olanın ışığında soyut, genel ve evrensel olanı reddetmek; olumsal, geçici, değişken, deneysel, kayan ve değişen olanı ortaya çıkartarak tarihselleştirmek, bağlamsallaştırmak ve çoğullaştırmak”* farklılığın yeni kültürel politikalarının temel özellikleridir (akt. Smith, 2005:323). Nitekim farklı kültürlerle, yaşam biçimlerine ait bireylerin gün geçtikçe daha fazla iç içe yaşamaya başlaması ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal değişimleri/dönüşümleri de beraberinde getirmektedir. Peki, farklı dil, inanç, ideoloji, kültür, estetik ve alışkanlık taşıyan insanlar “bir arada” nasıl yaşayacak?

Çoğunlukla birlikte yaşamının zorunlu bir önkoşulu olarak sunulan hoşgörü ve tolerans kavramları tek başlarına bir arada yaşayabilmenin anahtarları olarak görülemez. Kanaatimizce, bir arada yaşayabilme durumu tarafların birbirini tanıması ve “ben-

sen-o” arasında iletişim-diyalog kurma becerisini kazanmasıyla ve “yeni bir dil inşa etmek”le mümkün olabilecektir.

Biriyle bir şey yapmak için onunla tanışmak gerek. Biriyle tanışmak için onunla iletişim kurmak gerek. İletişim, kendi varlığından haberdar olan ben’in, varlığını bir başkasına haber vermek istemesiyle başlar. Onunla ilişkiye girer. “Ben buradayım” der. “Varlığımı hissedecek birine ihtiyaç var” mesajını verir. Eğer karşı taraf bu mesajı alır ve “varlığını hissetmek istiyorum” derse, bu süreç diyalog sürecini başlatır.

Latince “karşılıklı konuşma, muhavere” anlamına gelen *diyalogus* kelimesinden türetilen diyalog, üst bir iletişim biçimidir. En dar anlamda birbirini tanımak isteyen iki tarafın, kendileri hakkında karşı tarafa bilgi sunmalarıdır. Ortada bir diyalogun olabilmesi için “en az iki tarafın olması; tarafların birbirlerinin varlığını tanımaları ve tarafların birbirlerini tanımlamamaları” gerekmektedir (İslamoğlu, 2011:164).

İyi bir başlangıç, diyaloga engeller getirilmemesidir. Taraflar etrafta bolca seslendirilen paradigmaları tartışabilmelidir. Birilerinin bizim hakkımızda veya istedikleri dünya hakkında ne düşündüklerine tabii ki karışamayız ama yaşam biçimimize öneri getirene karşı çıkarken, sadece onun usûlüne göre düşünmemizin, onu “anlamamızın” istenmesi haklı bir istek değildir. Savunduğumuza katılmayanın “anlama” sorunu taşıyan kişiler olarak resmedilmesi de diyalogu engelleyen yapıcı olmayan bir usûldür.

Taraflardan biri diğerinin varlığını tanımıyorsa, orada diyalogdan söz edilemez. Varlığını tanıma, ona kendini ifadeye fırsat vermeyi gerekli kılar. Diyalogun eşitler arasında olması gerekmez. Fakat eşit şartlar altında olması zorunludur. Diyalogdan umulan ilk şey, muhatabı kendi dilinden tanımadır.

Tanıtan bir tarafın olduğu yerde, tanımak isteyen bir taraf da olmalıdır. Eğer taraflardan biri ya da ikisi birbirlerini tanımlıyorlarsa, orada olsa olsa “sağırklar diyalogu”ndan söz edilebilir. Zira tanımlamak, karşısındaki nesneleştirmektir. Evet, insan bir nesneyle de diyaloga geçebilir. Mesela bir gül diyalojik bir yöntemle okumaya tâbi tutulabilir. Gül zaten kendisini rengiyle, kokusuyla, şekliyle, canlılığıyla ifade etmiş; kendi varlığı hakkında bilgi sunmuştur. Bu bilgiye talip olan biri varsa, gelir ve onunla diyalojik bir ilişkiye girer (İslamoğlu, 2011:164-165).

Tarafların birbirlerine kulak verme ve birbirlerini anlama imkânları, farklı hakikat iddiaları nedeniyle kesintiye uğrayabilir. Bir dilden bir dile geçmek bir dünyadan öteki dünyaya geçmek kadar zor olur. Hiç kuşkusuz sorunlar taraflarca farklı şekillerde algılanmaktadır. Her bir taraf kelimeleri, kavramları ve bütün bunlar üzerinden inşa ettikleri söylemlerini başka bir dilin açılımına, imkân ve avantajlarına izin vermeyecek şekilde özelleştiriyor. Böylece tarafların sınırlılıklarını yansıtabilen bu dil ve söylemler, müzakere ve diyalog imkânlarını tıkayıcı bir işlev görüyor. Sorunu aşmak için sorunun parçası olan herkesin sağlıklı, tutarlı ve katılımcı bir anlama çabasına katkı sağlaması gerekiyor (Subaşı, 2008).Yeni çözüm dillerine bütün insanlığın ihtiyacı vardır.

Nitekim tartışma süreci veya üslubu da karşılıklı birbirini anlama ve kendini ifade edebilme ilkelerini gerektirir. Çoğu zaman tartışma yapıldığı veya yapıldığı zannedildiği ortamlarda karşılıklı “birbirini anlama” ilkesinin olmayışı dikkat çeker. Anlamanın olmadığı bir iletişim süreci tartışmadan ziyade karşısındakine bir bildiri sunma yeri haline gelir. Dolayısıyla “karşılıklı anlama”nın ve tanımanın olmadığı bir tartışma, diyalogdan ziyade bir tek taraflı gösteridir.

Anlamak kafa yormayı, sorunlarla boğuşmayı, konuya yoğunlaşmayı, düşüncede serbestliği, karşıt olan duygudaşlığı, ötekini hissetmeyi, karşılıklı duygu transferlerinin yollarını genişletmeyi, ortak değerleri yüceltmeyi, kenarda kalmamayı, velhasıl sahici bir insanilikle ilişkilendirilebilecek bir üst ahlâksal çabayı gerektirmektedir. Böylece anlamakla kendimiz gibi olmayana ya da kendimiz gibi saymadığımızı fark etmeyi, ona yaklaşmayı, kendimizi açmayı, birbirimizi idare etmeyi, mevcut sorunları sahiplenerek birlikte konuşmayı ve bütün bunların üstesinden gelebilme iradesini, yeni bir konsepte duyduğumuz ortak arzuyu ifade ediyoruz (Subaşı, 2008).

Tarafların mevcut dil bariyerlerini aşamayan yetersiz anlama çabaları, anlaşmaya yönelik olmayan yüzeysel tartışmalar muhabbet dilini açıkça örselemektedir. Bu durum hemen her kesimi, bir “dil hapishanesi”nin (Jameson, 2002) içine kapatmaya, dilsizleşmeye, başka seslere sağırlaşmaya ve karşılıklı körleşmelere yol açıyor. Anlayışsızlık gündelik gerçekliğin tabiatı olmaya başlıyor. Husumet, kabul gören bir dil olup çıkıyor (Kurban, 2008; Matur, 2008). Bu manada, karşısındakini nesneleştiren, anlamaya çalışmayan bir insanla diyaloga girilmez. Eğer bir taraf tanıma yerine tanımlamayı seçmişse, bu durumda diyaloga kendini kapatmış demektir. Geriye tek taraf kalmıştır ki, tek taraflı diyalog olmaz. Olsa olsa monolog olur. Diyalog, en çok hakikatin işine yarar. Çünkü hakikat gücünü kendi özünden alır. Onun dışarıdan güç transferine ihtiyacı yoktur. Gadamer’in dediği gibi, hakikat kendisini dilde ifşa eder. Onun için de sözden korkmaz. Söz hakikatin atıdır. Bir hakikati ifşa ettiğine inananın diyalogdan korkmasına hiç gerek yoktur. Muhatabını tanımlamasına da gerek yoktur. Tek şeye ihtiyacı vardır: Kendisini olduğu gibi, bütün içtenlik ve sadeliğiyle, doğru bir usül

ve üslupla, doğru bir mekân ve zamanda muhatabına sunmak. Eğer doğru muhataba denk gelmişse, o zaman mesele yoktur (İslamoğlu, 2011:75).

Sonuç olarak insani değerleri ve merhameti önceleyen, anlamayı birlikte özgürleşmenin ön şartı sayan yeni bir dile ihtiyaç vardır. Savaşçı, hırçın ve günübirlik bir dilin sarmalında kaybolmadan, bütün bu dillerden azade olarak kurulabilecek çoklu bir dile nasıl ulaşılabilir? (Subaşı, 2008).

Bu yönde farklı bir iletişim düşünmek; kimliklerin asgari düzeyde kaldığı gündelik hayata ve oradaki muhabbet'e dönüp bakmak gerekiyor. Ara alanları, iç içe geçişleri, ötekisinde kendisini görecektir, onunla muhabbet etmeye imkân sağlayacak yeni bir dil, yeni bir kurgu gerekiyor. Ancak, bu kurgu, karşılaşmayı ve dinlemeyi, beraber yazmayı, yazmanın kendisini öne koyacak ve ucu açık bir kurgu olabilir. Yazılacak nihai kurguyu değil; bitmiş, sınırları çizilmiş ve hapishaneye dönen ve her farklı ses duyduğunda, başka takımların farklı rengini, kıyafetini gördüğünde ihanet, tehdit ve düşman gören bir kurgu değil; ötekinde kendinden bir parçayı keşfetmeyi sağlayacak sürecin kendisini öne çıkaran bir kurgu gerekli... Çünkü ancak o zaman dil-siz, sessiz, gösterişsiz hareketleri keşfedebilir; dayanışma gibi unuttuğumuz bir takım duyguları yeniden keşfedebiliriz. Bunun için de aslında insanların değil, kurguların çatıştığını görmek; dolayısıyla kurguların değil, insanların konuşmasını sağlamak yetecektir (Kentel, 2007:58-59).

Aslında konuşma ve diyalog, ben'in başkasıyla iletişime geçmesinin tek yolu da değildir. Ben, kendisini muhataplarına söz dışı dillerle de ifşa edebilir. Başkalarıyla dil dışı yöntemlerle de iletişim kurulabilir (İslamoğlu, 2011:165). İtimat telkin eden bir duruş, ahlâki bir davranış, kimi zaman bir tebessüm, kimi

zaman bir ikram, bu yöntemlerden bazılarıdır. Eylemin dili, dil dışı iletişim yöntemlerinin en etkilisidir. Çünkü “insani yapma”, en güzel iletişimdir. Eylemin etkisi sözün etkisinden çok daha güçlü ve kalıcıdır.

Kaynakça

- Akça, B.; Emel, T. (2000) Yazılı Basın Söyleminde Yunanistan'ın Ötekileştirilmesi ve Kardak Krizi Örnek Olayı, Siyasal İletişim Dergisi, 3-5 Mayıs.
- Apaydın, E. (2006) Levinas Felsefesinde Öznellik ve Öteki Problemi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Tarh Anabilim Dalı, Ankara.
- Bauman, Z. (1998), Postmodern Etik. Çev. A. Türker. 4stanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2001) Parçalanmış Hayat Post Modern Ahlak Denemeleri, Çev: İ. Türkmen, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Bauman, Z. (2003) “Modernlik ve Müphemlik”, Çev.: İ. Türkmen, Ayrıntı Yay. İstanbul.
- Berger, P.L. (1993) *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev.: Ali Coşkun, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Beşe, E. (2009) Güven(sizlik) Sorunu ve Sosyal Paranoya, Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), <http://www.sde.org.tr/tr/iletisim.aspx>.
- Bhikhu, P. (2002) Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Bilgin, N. (1994) *Sosyal Bilimlerin Kavuşağında Kimlik Sorunu*, Ege Yayıncılık, İzmir.
- Bilgin, N. (2007) Evrenselcilik Farklılık Gerilimini Aşmak, BKD, www.bkd.org.tr.
- Edgar, M. (2005) “On the Ambiguous Meaning of Otherness in Totality And Infinity.” Journal of the British Society for Phenomenology, Vol.36, No.1.
- Fukuyama, F. (1995) *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York, Free Press.
- Fukuyama, F. (1998) Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım Çev. A. Buğdaycı, Ankara.

- Furedi, F. (2001) Korku Kültürü, Ayrıntı Yayınları, 1.Basım, Çev. B. Yıldım, İstanbul.
- Fichter, J. (1996) *Sosyoloji Nedir?*, (Çev. Nilgün Çelebi), Ankara.
- Kalın, İ. (2006) *Kimlik Siyaseti ve Pandora'nın Kutusu*, <http://www.setav.org/>
- Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society*, University of California Press, 'Introduction', 1984, p.xiii-xxxvii, Çev.Ümit Tatlıcan.
- Giddens, A. (2010) Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum, Say Yayınları Modern Düşünce-1, Çev. Ümit Tatlıcan, 1. Baskı, İstanbul, Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age, 1991, Polity Press Ltd., Cambridge.
- Gürer, B. (2007) Bireysel ve Sosyal Farklılıkları Sosyal Bütünleşmeye Dönüştürmede Din Eğitimi Açısından Kur'an'ın Rolü, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İlahiyat Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul.
- Hahn, A. (1999) Mit Herbert Willems: Identität und Moderne. Suhrkamp, Frankfurt.
- Jameson, J. (2002) Dil Hapishanesi, Çev. Mehmet H. Doğan, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- Karaman, H. (2011) Farklılık içinde diyalog tesis edilmeli, www.Hayrettin-Karaman.net
- Kentel, F. (2008) "Tom Curiuse'dan Polat Alemdar'a Türk Milliyetçilikleri", Milli Hallerimiz Yurttaşlık ve Milliyetçilik: Farkında mıyız? Helsinki Yurttaşlar Derneği, ss.54-60.
- Keyman, E. F. (1998) "Globalleşme ve Öteki Sorunu", *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam*, Der: E. Fuat Keyman – A. Yaşar Sarıbay, Ankara.
- Keyman, E. F. (1996) "Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Öteki' Sorunu", Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark, Derleyenler: Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Mesut Yeğenoğlu, İletişim Yay.
- Kristeva, J. (1991) *Strangers to ourselves*, (transl. by L.S.Roudiez), New York: Columbia U. Press.
- Kymlicka, W. (1998) *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Çev: A. Yılmaz
- Lefebvre, H. (1998), Modern Dünyada Gündelik Hayat, Metis Yayınları, İstanbul.

- İnal, M. A. (1996) Haberi Okumak, Temuçin Yayınları, İstanbul.
- İslâmoğlu, M. (2011) Hayatın Yeniden İnşası İçin Ne Yapmalı, Nasıl Yapmalı, Kiminle Yapmalı, düşün Yayıncılık, 7.Baskı, İstanbul.
- Maciver, R. M.; Pages, Charles H. (1969) *Cemiyet*, (Çev. Amiran Kurtkan Bilgiseven), İstanbul.
- Mahçupyan, E. (2008) ‘*Kimliklerin özgürlüğü*’ *versus özgürlükçü kimlik siyaseti...*, <http://www.timeturk.com>
- Marshall, G. (1999) *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev: O. Akınhay), D. Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay, Ankara.
- Özgür, E. F. (2006) Sosyal ve Mekansal Ayrışma Çerçevesinde Yeni Konutlaşma Eğilimleri: Kapalı Siteler İstanbul-Çekmeköy Örneği, Basılmamış Doktora Tezi, Şehir Plancısı Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehircilik Anabilim Dalı, İstanbul.
- Paker, M. (2007) Paker ile Söyleşi: Öteki Korkusu, 08.122007), Birikim.
- Smith, P. (2005) *Kültürel Kuram*, (Çev.: S. Güzelsarı; İ. Gündoğdu), 1.Baskı, Babil Yay., İstanbul.
- Schnapper, D. (2005) Öteki ile İlişki, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- Subaşı, N. (2008) Kürt Sorunu Üzerine: Anlamak İçin Yeni Bir Dil Kurmak, Birikim, Sayı:232-233, Ağustos-Eylül, ss.163-173.
- Tunç, A. (2010) Uluslararası Bağlamda ‘Öteki’ Ve ‘Yabancı’ Olanın Haber Medyasındaki Temsili Merkezinde Haber ve Gerçeklik Arasındaki İlişki, Sosyal Gelişim Dergisi Yıl: 1 Sayı: 1, Ss.49-60, Haziran 2010 <http://www.sosyalgelisim.net>
- Walzer, M. (1999) “Tanınma Politikası”, Çokkültürcülük-Tanınma Siyaseti, Çev. C.Aktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Walzer, M. (1998) Hoşgörü Üzerine, Çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul.

Sabit ve Değişen Dinamikler Işığında Birlikte Yaşama "Kültür"ü ve Türkiye

SAMET ZENGİNOĞLU*

Giriş

21. yüzyılla birlikte, küreselleşmenin ekonomi, bilgi-teknoloji ve kültür alanlarında etkisini daha fazla göstermeye başladığına şahit olunmaktadır. Öte yandan, küreselleşme olgusuna karşı direnç mekanizmalarının oluşmaya başladığına/oluşturulmaya çalışıldığına da şahit olunmaktadır. Öyle ki, küreselleşme karşısında, bölgeselleşme/yerelleşme tartışmaları başlamış, küresel ekonomik buhranlardan minimum zararla kurtulmanın, kurtulabilmenin çareleri aranır olmuştur. Çalışmamız bağlamında dikkate değer bir direnç mekanizması da kültür alanında görülmeye başlanmıştır. Zira neticede "global köy"ün varlığı kendisini hissettirse de bu köyde alt birimler halinde "global köycük"lerin oluşmaya başlamasını, hesaba katılmamış bir durum olarak görmekteyiz.

Öyle ki Brzezinski,¹ İngilizcenin internet dili olduğunu, küresel bilgisayar sohbetlerinin ezici çoğunluğunun Amerika

* Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi

1. Brzezinski, Zbigniew *Büyük Satranç Tahtası*, (çev. Yelda Türedi), İnkılap, İstanbul 2005, s. 45.

kaynaklı olup küresel söyleşilerin içeriğini etkilediğini ve böylece Amerikan filmlerinin ve televizyon programlarının dünya piyasasının büyük bir kısmını kapladığını belirtmiştir. Ancak aynı dönemde, küçük toplulukların sahip oldukları farklı farklı dillerin, kültürlerin (yeniden) canlanması hakkında herhangi bir belirlemede bulunmamıştır. Oysaki dili İngilizce olan bu “araç”, bir homojenlik oluşturmak bir yana, farklı toplulukların, grupların buluşmasını ve örgütlenmesini sağlamıştır ve en nihayetinde her bir farklılık kendi köycüğünü inşa etmiştir. Bu bir direnç mekanizmasıdır.

Yine Dugin’in ifadesi ile kültürel “coca-kolonileşme”² süreci ile belli standart manzumeleri oluşturma ve homojen bir toplumun ortaya çıkarılması amacı güdülse de, güneşin yeniden kendisine yaklaştığını fark eden Doğu’da, Batı’nın bu çabasına karşı, dile getirilen direnç mekanizmaları oluşmuştur. Bu doğrultuda Türkiye, bu direnç mekanizmasında önemli ve *sui generis* bir konumda olması hasebiyle çalışmanın, birlikte yaşama kültürü haricindeki ikinci odak noktasını teşkil etmektedir.

Bu doğrultuda, çalışma dört ana bölümden ve yine birbiri ile bağlantılı dört ana önermeden oluşmaktadır. Birinci önerme, kültürün dil, kimlik, tarih ve din olgularına nazaran daha kapsayıcı bir olgu olduğudur. Bu sebeple, birlikte yaşamak her şeyden evvel bir kültür meselesidir. Birinci bölümdeki muhtelif kültür tanımları ile farklı perspektiflerden bu kapsayıcılık ortaya konulacak ve birlikte yaşamanın kültürel boyutu “zihniyet” kavramı ile değerlendirilecektir. İkinci önerme, birlikte yaşama kültürünün doğrudan mekân ve zaman ile ilişkili olduğudur.

2. Dugin, Aleksandr *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, (çev. Vügar İmanov), Küre Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2010, s. 257.

Dolayısıyla ikinci bölümde, kültür ile doğrudan ilişkisi olan sabit dinamikler (mekân ve zaman) ele alınacak ve zaman-mekân-kültür ilişkisinin “birlikte yaşama”ya yansımaları, Türkiye özelinde somutluğa kavuşturulacaktır.

Üçüncü önerme, değişen dinamiklerin (insan ve zaman), kültürü kaçınılması zor bir değişim içerisine sürüklemesi nedeniyle bu değişime karşı sabit değişkenlerin direnç refleksini ortaya koydukları ve birlikte yaşayamama durumunun da hâsıl olan bu gerilim nedeniyle oluştuğudur. Bundan dolayı üçüncü bölümde, değişken dinamikler ve onları besleyen süreçler, Türkiye’nin “farklı” değişimler arasında kalması ve bu farklılıkların kavramlara yansımaları örneğinden hareket edilerek kaçınılması zor olan bu gerilim, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde incelenecektir. Son olarak, dördüncü önerme ise Türkiye’de oluşan direnç mekanizmaları neticesinde muhtelif noktalarda ortaya çıkan gerilimlerin geçiş sürecinin tabii bir neticesi olduğudur. Dolayısıyla bu son bölümde, Türkiye’deki direnç mekanizmaları ve ortaya çıkan gerilim noktaları, geçiş süreci olarak değerlendirilecek ve bu doğrultuda çeşitli misallere yer verilecektir.

Ekleme gerekmektedir ki, zaman mefhumu hem sabit hem de değişen bir dinamiktir. Zira zamanın geçmiş olan boyutu sabit iken süreç bağlamında zaman, değişimi/değişim olasılığını ifade etmektedir. Bu sebeple sabit bir dinamik olarak ele alınan zaman mefhumunu zamanın iç yüzü (batın), diğerini ise zamanın dış yüzü (zahir) olarak telakki etmek de mümkündür.³

3. Burada zikredilen zamanın batın ve zahir boyutunda, İbn Haldun’un tarih anlayışındaki tarihin batın ve zahir boyutundan esinlenilmiştir. Bkz. İbn Haldun, *Mukaddime*, c. 1, (haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 78.

“Kültür”ün Kapsayıcılığı ve Birlikte Yaşamanın Kültürel Boyutu

Bir etnik grubun/topluluğun/milletin benimsediği din, konuştuğu dil, sahip olduğu tarih ve tanımladığı kimlik, kültür olgusu ile ilgili/ilişkilidir. Dolayısıyla denilebilir ki, hars⁴ bir milletin dini, ahlâki, hukuki, bedii, iktisadi ve fenni hayatların âhenktar bir mecmuasıdır.⁵ Kültürün kapsayıcılığı bağlamında da kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alâkaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, genel görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine almaktadır.⁶

Burada *zihniyet* kavramına dikkat çekmek gerekmektedir. Zira çalışmamız bağlamında, birlikte yaşamanın en temelde bir zihniyet meselesi olduğunu ve de bu zihniyeti sabit dinamiklerin şekillendirmiş olduğunu, değişen dinamiklerin de değiştirmeye çalıştığını düşünmekteyiz. Bu düşünce neticesinde de ortaya iki farklı zihniyet ve yine iki farklı kültür tanımı çıkmaktadır.

Bu tanımlamaların ilkinde, sabit dinamikler (mekân ve zaman) zihniyeti şekillendirmiştir. Dolayısıyla burada harsa dâhil olan şeyler fertlerin iradesiyle vücuda gelmemektedirler; suni değildirler.⁷ Diğer tanımlamada ise değişen dinamikler (insan ve zaman) zihniyeti şekillendirme amacındadır. Bu bağlamda şekillendirme süreci devam etmektedir. Burada harsa dâhil olan

4. “Bizim için kültür yakın zamanlara kadar hars’tı.” Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 83.

5. Gökalp, Ziya *Türkçülüğün Esasları*, Elips Kitap, Ankara 2006, s. 29.

6. Turhan, Mümtaz *Kültür Değişimleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2006, s. 48.

7. Gökalp, Ziya a.g.e., s. 29-30.

şeylerde, fertlerin iradesinin tartışmaya açık bir konumu vardır; dolayısıyla “şeyler”in suniliği de tartışmaya açıktır.

Mukayese edilen bu durum bizi *medeniyet* kavramına götürmektedir. Zira iki tanımlama arasındaki temel fark medeniyetten kaynaklanmaktadır. Sabit dinamikler, medeniyet üzerinde hayat bulmaktadırlar. Bu nedenle suni değildirler. Ancak değişen dinamikler medeniyetten yoksun olunması hasebiyle kalıcı olamama ihtimali ile karşı karşıyadır. Bugün bir İslam medeniyetinden, bir Çin medeniyetinden bahsedilirken diğer yandan bir Amerikan kültüründen bahsedilmesi bu ayrımı daha net ortaya koymaktadır. Ancak kültürün medeniyet üzerinde hayat bulmuş olması da yeterli görünmemektedir. Mekân ve zamanın konjonktüre uyarlanmaması, mekân ve zamana uygun bir zihniyete de sahip olunması lazımdır.

Bu noktada şu soru sorulabilir: İki zihniyet arasındaki temel farkın yaşam üzerindeki tezahürü ne şekildedir? En net ifadeyle bu bağlamdaki iki zihniyet arasındaki temel fark, “birlikte yaşama” ve “bir arada yaşama” arasındaki farktır. Varlığının sorgulanmasına ihtiyaç duyulmayan bir medeniyet üzerinde yükselen, sabit dinamiklerin, sadece konjonktüre bağlı olarak değişen dinamikler tarafından değiştirilmesini önleyebilen (etkileşim kaçınılmazdır) kültürler “birlikte yaşama” zihniyetine sahiptirler. Varlığı sorgulamaya açık ya da namevcut bir medeniyet üzerinde yükselen, değişen dinamikler vasıtasıyla sabit dinamiklerin konjonktüre bağlı olarak bu değişimini engelle(ye)meyen kültürler ise ancak “bir arada yaşama” zihniyetine sahiptirler. İlkinde tabii bir gönüllülük söz konusu iken diğerinde aynı yapının getirdiği daha çok bir zorunluluk söz konudur.

Bugün Türkiye’de Türkler ve Kürtler “birlikte yaşamak” tadırlar. Oysa Belçika’da Valonlar ve Flamanlar “bir arada yaşamak” du-

rumundadırlar. Türkiye'deki zihniyet, mekâna suni bir sınırın çizilmesini engellemiştir. Ancak Belçika'da suni bir sınır mevcuttur. Bu örnekleri çoğaltabilmek mümkündür. Yine Türkiye'de farklı unsurların birlikte yaşaması fark edilemeyecek kadar doğal kabul edilen bir durum iken Batı, en basitinden Türk işçilerin neden Batı'ya entegre olamadıklarını düşünmeye ve gerekçeyi Türklerin karakteristiğinde aradığı için de bir netice bulamaya devam etmektedir.

Bu durumu genel görüntüde de görebilmek mümkündür. Doğu, Buhara'dan Mostar'a uzanan bir söylem ortaya koyarken Batı "bir arada" olabilmek adına bütünleşme sürecine gidebilmekte ve bu sürece dâhil olmak isteyenlerden de çeşitli taahhütler istemektedir. Bu bir güvensizlik mekanizmasıdır. Bu fark idrak edildiği zaman kültürün kendi dinamikleri üzerinde yükselmesini sağlayan medeniyetin çatışmadan ne kadar uzak, kültürün sadece şartlara bağlı olarak yükselmesini sağlayan, varlığı sorgulamaya açık olan medeniyetin çatışmaya ne kadar yakın olduğu bir kez daha görülebilecektir.⁸

Mekân-zaman-kültür ilişkisi bağlamında Türkiye'de birlikte yaşama konusuna geçmeden evvel iki hususa açıklık getirmekte fayda vardır: Birincisi, dile getirilen iki farklı zihniyetin birbirinden tamamen ayrı olmadığını belirtmek lazımdır. En

8. Böyle bir sav ileri sürüldüğünde, "medeniyet" ve "çatışma" kavramları bir arada kullanıldığında, Samuel P. Huntington'un meşhur tezine atıfta bulunulması beklenir. Oysaki aradan neredeyse yirmi yıllık bir süre geçmesine rağmen Türkiye'de bu tezin "gereğinden fazla" dikkate alınmış olması/alınması doğru görülmemektedir. Kanaatimizce bu tezden çok, yazarın bu tezin ardından kaleme aldığı ve belli ölçüde "bir arada nasıl yaşarsınız?" sorusuna cevap aranan çalışması üzerinde durulması gerekmektedir. Bkz. Samuel P. Huntington, *Biz Kimiz? Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı* (çev. Aytül Özer), CSA Global Yayın, İstanbul 2004.

başta bu, şu ana kadar incelenen “kültür” olgusunun felsefesi-
ne de aykırıdır. Her ikisi de kültür kavramının içerisinde-
dir. Dolayısıyla iç içe geçmiş olan fakat bu iç içe geçmişliğin fark-
lılıklarını söndürmediği bir yapıdan bahsedilmeye çalışılmakta-
dır. İkincisi, sabit dinamiklerden bahsederken durağan bir yapı
anlaşılmamalıdır. Burada sabitten kastedilen statik bir yapıdır.
Yani kendi içerisindeki devinimle belli bir enerjiye sahip olan
bir yapı anlatılmaya çalışılmaktadır.

Mekân-Zaman-Kültür Bağlamında Birlikte Yaşama ve Türkiye

Yaşanılan coğrafya (mekân) kaçınılmaz bir şekilde yaşam bi-
çimini etkilemekte ve bu etki de yine kaçınılmaz olarak kültüre
yansımaktadır. Ancak yukarıda ifade edildiği üzere mekândan
kültüre uzanan bu etkileşim, varlığının sorgulanmasına ihtiyaç
duyulmayan bir medeniyet üzerinde olduğu vakit birlikte yaşa-
ma zihniyeti ortaya çıkabilir. Bu duruma en dikkate değer em-
sallerden birini Türkiye teşkil etmektedir. İçerisinde bulunduğu
coğrafya birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmış ve en ni-
hayetinde İslam ve Türk medeniyeti üzerinde doruk noktası-
na ulaşmıştır. Avrasya tanımlamasının minyatürü, her iki kıta
arasındaki konumu itibariye Türkiye’dir. Zira Türkiye, mekân
bağlamında, Asya ile Avrupa’nın birlikte yaşama alanı olarak
tezahür etmektedir. Daha özelden bakıldığında Kafkasya, Rusya,
Balkanlar, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ekseninde bir coğrafyadan
bahsedilmektedir. Dolayısıyla 21. yüzyıl Türkiye tahayyülünde,
Türkiye’nin Afro-Avrasya coğrafyasının merkezi olması⁹ ola-

9. Davutoğlu, Ahmet *Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, 22. Baskı, İstanbul 2007.

ğandışı bir durum değildir, mekân-zaman ekseninde gayet tabii bir durumdur.¹⁰

Vurgulamak lazımdır ki, dünyada kelimeler üzerinde bir araya getirilemeyen bölgeler, mekân üzerinde bizatihi Türkiye’de bir araya gelmektedirler. Bu düşüncüyü, Türkiye’den yükselen öznel bir düşünce olarak kabul etmemek gerekmektedir. Öyle ki bugün “Türkiye özel coğrafi konumu nedeniyle uluslararası bölgesel kuruluş ve faaliyetlerde en fazla rol oynayan ülkelerden biridir. Bir örnek vermek gerekirse, coğrafi bölge sistemine göre BM Gıda ve Tarım Teşkilatı’nda Türkiye hem Avrupa hem de Ortadoğu grubunda yer almaktadır.”¹¹ Bölgesel ve uluslararası kuruluşlar bazında bu tür örnekler çoğaltılabilir. Ancak çalışmanın amaç ve kapsamı çerçevesinde bu dikkate değer misal ile yetinilmektedir.

Bu mekân üzerindeki zaman boyutu incelendiğinde, mekânın birleştiriciliğinin, kapsayıcılığının bu boyuta yansımaları görülebilmektedir. Çok daha gerilere gitmek mümkün ise de Osmanlı’dan itibaren bakıldığında bu yansıma birkaç örnek ile netleştirilebilir. Osmanlı İmparatorluğu, temellerinin atıldığı ilk dönemden¹² itibaren bütünleştirici, kapsayıcı bir sistem inşa

10. Birkaç yıla kadar Türkiye’nin Doğu ile ilişkilerini artırması sebebiyle, içi doldurulması güç “eksen kayması” gibi bir terim ortaya atılmıştı. Bir “tercih” yapma durumunun olmaması hasebiyle ve düşüncesiyle bu kez gayet olağan olduğu düşünülen bu durumu, zaman-mekân-ıdrak bağlamında ancak bu çalışmadan farklı bir yöntem ile değerlendirmiş-tik: Samet Zenginoğlu, “Türkiye Doğu-Batı Ekseninde Bir Tercih Yapmak Zorunda Mıdır?”, Bilkent Üniversitesi Diploması Klübü, Uluslararası İlişkiler Öğrenci Kongresi, Yayınlanmamış Tebliğ, Ankara, 5-6 Mart 2010.

11. İskit, Temel *Diplomasi, Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 326.

12. İnalçık, Halil *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

etmiştir. İstanbul'un fethi gerçekleştirilmiş olsa da İstanbul'un "kazanılması"nı yine bu zihniyette aramak lazımdır. Çeşitli açılardan tartışmaya ne kadar açık olsa da istimalet¹³ kavramı dahi birlikte yaşamının nasıl anlamlandırıldığını ispatlamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok olay/gelişme birlikte yaşama kültürünün izlerini taşımaktadır. Bu yönde de sayısız misaller bulunmaktadır. Biz sadece bir tanesini paylaşmakla yetineceğiz. Bu vetire, 16. yüzyıla aittir: 16. yüzyılda İstanbul baharat ticaretinde Lizbon ile rekabet halindedir. Bu sebeple, baharat ticaretini tekelinde tutan Portekizli Yahudi Dona Gracia ve Don Joseph Nasi firması merkezini İstanbul'a nakletmiştir. Bunun başka bir nedeni de Yahudilerin o zaman Osmanlı ülkesinde tam bir güvenceye erişmiş olmalarıdır. Hâlbuki 16. yüzyıl ortalarında papalık arazisinde Hristiyanlıktan döndüğü iddiası ile Yahudiler meydanda yakılmaktaydı.¹⁴

Çoğu kez bir vetireden yola çıkıp bir genellemede bulunmanın metodolojik bir hata olduğu ve bunun gerçeği yansıtmadığı eleştirileri gelebilmektedir. Ancak bunun bir genelleme olarak değil, bütüne bakmak olarak anlaşılması gerekmektedir.

Her ne kadar siyasi boyutu inkâr edilemese de II. Mahmut'un "Ben teb'anın Müslüman'ını camide, Hristiyan'ını kilisede, Musevi'sini de Havrada fark ederim"¹⁵ söylemi, topar-

13. İstimalet, bir anlamda ülkesi fethedilmiş bir topluma hiç değilse yönetime katılma ve diline resmî kimlik vermek suretiyle, onur kazandırma anlamını taşımaktadır. Halil İnalçık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Problemi", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Mayıs 1999, s. 9-34.

14. İnalçık, Halil *Osmanlılar, Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 35.

15. Türkdoğan, Orhan *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008, s. 28.

lanmaya çalışılan bir sistemin neticesi olarak değil, ilk dönem-
den itibaren sahip olunan zihniyetin söyleme aktarılmış neticesi
olarak görülmelidir.

Yine bu düşünceyi de Türkiye’den yükselen öznel bir düşünce
olarak kabul etmemek gerekmektedir. Zira Fransız düşünür Fr.
Grenard’ın ifadesi ile de Osmanlı İmparatorluğu hiçbir zaman
milliyetler tezaadına, din ve mezhep mücadelelerine fırsat verme-
miştir.¹⁶ Çünkü mekân ile zaman arasında kurulmuş idraki güç bir
bağ vardır ve bu bağ da inkârı güç bir zihniyet ortaya çıkarmıştır.
Öyle ki Osmanlı Devleti’nin kullandığı semboller, unvanlar, kav-
ramlar ve kurumlar dahi kapsayıcılığın, bütünleştiriciliğin izlerini
taşımaktadır; Osmanlı sultanları hem halife (İslam), hem padişah
(İran), hem hakan (Turan), hem de kayzer-i Rum’dur (Roma).¹⁷
Dolayısıyla mekân-zaman-kültür ekseninde tecelli eden zihniyetin,
bugün sadece nazariyatta kalan Birleşmiş Milletler idealine fazlası
ile yaklaşmış olduğunu belirtmekte de tereddüt yoktur.¹⁸

Bu doğrultuda, savımıza karşı gelebilecek eleştiri şudur: Ma-
demki, bu ekseninde tecelli eden bir zihniyet mevcut idi, o halde
Osmanlı İmparatorluğu’nun tarih sahnesinden neden ve na-
sıl çekilmiştir? Bu eleştiriye karşı iki argüman ileri sürülebilir:
Birincisi, en nihayetinde bir organizma olan devletlerin de bir
ömrü vardır. İkincisi, bir cihan devletinin halefi olarak yeni bir
kurgu üzerine inşa edilen Cumhuriyet’in, dönemin bütün şart-

16. Turan, *Osman Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, Türk Dünya Nizamının Milli, İslami ve İnsani Esasları*, Ötügen Neşriyat, 16. Basım, İstanbul 2006, s. 26.

17. Davutoğlu, Ahmet “Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetler arası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı”, *Dîvan*, 1999/2, s. 52.

18. Turan, a.g.e., s. 32.

ları ile birlikte değerlendirildiğinde “birlikte yaşama” üzerine inşa edilmediğini, belirtilen zihniyetin var olmadığını söylemek yanlış olacaktır. Daha sonraki dönemlerde sadece dönemin şartları olarak görülmüş ise de, Cumhuriyet’in kuruluş sürecindeki “ittihad-ı anasır” söylemini iyi okumak gerekmektedir.

Bu süreçte, mekânın ve zamanın bağı, Cumhuriyet’in kuruluş felsefesinde de inkâr edilemeyecek bir etkisi olan Ziya Gökalp tarafından tanımlanacaktır: “Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim.”¹⁹ Bu tanımlama, şu ana kadar anlatılan hususlar kapsamında ifade edilmeye çalışılan zihniyeti yansıtan bir tanımlamadır.

Lakin bu, Osmanlı’nın son dönemlerinde başlayan ancak 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren daha da belirginleşen Türkiye’nin Batı ile olan münasebetlerinin boyutunun değiştiği, bu değişimin Batı karşısındaki durum ve duruşu da etkilediği, bu etkinin de sahip olunan kültürü etkilediği, birtakım kavramları değiştirdiği ve bütün bunların zihinlerde bir anlamlandırma zafiyeti oluşturduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Kültürler arasında etkileşim kaçınılmazdır. Fakat kültürler arasındaki ilişki, “etkileşim”den “etkileme”²⁰ seviyesine gelirse ilk kısımda bahsedilen gerilimin fay hatları belirmeye başlamaktadır.

Zikredilen dönemden itibaren ki, Türkiye’nin Batı ile olan ilişkisi girift bir süreç izlemiştir. Bu girift ilişkide olumsuz yön-

19. Gökalp, *Ziya Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Akçağ Yayınları, 2002. Burada “Türk milletindenim” tanımlaması dahi dışlayıcı değil, kapsayıcı bir boyuta sahiptir. Öyle ki yine Gökalp’in ifadesiyle “Milliyette şecere aranmaz. Yalnız terbiyenin ve mefkûrenin milli olması aranır.” Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 23.

20. Etkileşim ve etkileme ayrımı, Turhan’ın “serbest” ve “mecburi” kültür değişimleri tanımlaması bağlamında da anlaşılabilir. Bkz. Turhan, a.g.e., s. 55-202.

de etkilenen mefhumların başında da kültür kavramı gelmiştir. Zira Batı ile olan çeşitli alanlardaki ilişkiler çok farklı kavramlarla çok yanlış bir şekilde anlaşılmış ve tanımlanmıştır. Bu süreç sebebiyledir ki, bugün pek çok Doğu ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de “birlikte yaşama” olağanüstü bir durum, bir ütopya gibi algılanabilmektedir. Sabit dinamikler bağlamında “olması gereken” olarak karşımıza çıkan bu kültürün, bugün bizden çok uzakta olduğu hissini veren ve bu zihniyet arayışında “toplumsal bir hipermetropi” rahatsızlığımızın olmasının nedenini, değişen dinamikler bağlamında Türkiye’nin konumunda, duruşunda aramak gerektiği düşüncesindeyiz.

İnsan-Zaman-Kültür İlişkisi: Birlikte Yaşa(Ya)mama ve Türkiye

Türkiye’nin Batı karşısındaki konumu Karlofça ve Pasarofça’dan itibaren değişmeye başlamıştır. Bu değişim, Türkiye’nin değişen dinamikler bağlamında Batı ile olan ilişkilerinin başlangıç dönemi olarak kabul edilebilir. Bu dönemden itibaren modernleşme/modernlik, çağdaşlaşma/çağdaşlık ve Batılaşma/Batılılaşma kavramları Osmanlı’nın ve ardından Türkiye’nin Batı ile olan ilişkilerine dair tanımlamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Osmanlı’nın son iki buçuk asrından Cumhuriyet’in kurulmasına kadar uzanan bu sürece dair yapılan farklı tanımlamalar, kavramların içeriğinin tam manasıyla doldurulamaması hasebiyle kavramları kırılğan bir hale getirmiş, bu da ilk bölümde resmedilmeye çalışılan kültürü ve zihniyeti menfi yönde etkilemiştir.

Değişen Dinamiklerin Oluşturduğu Kavram Kırılmaları ve Birlikte Yaşa(Ya)Mama Sorunsalı

Burada amacımız, bu kavramların içeriğini doldurmaktan ziyade oluşan kırılğan yapıyı ve bunalımı genel bir tablo şeklinde sunabilmektir. Kırılmalardan ilki “modernleşme” ve “modernlik” kavramları arasındadır. Zikredilen dönemi, bir taraf Türkiye’nin modernleşmesi ya da modernleşen Türkiye bağlamında ele alırken²¹ bir diğer taraf, “modern” olan Türkiye başlığı altında ele almıştır.²² Oysa modernlik haliyle modernlik hareketi birbirinden farklı toplumsal olgulara tekabül etmektedir. Modernlik, kendisi tarafından üretilmiş toplumsal aktörlerin içinde neşvü nema bulduğu bir çelişkiler yumağının, insanlık birikiminin bir toplamıdır. Modernleşme hareket ve gayretleri, modernliği üretememiş toplumsal aktörlerin, modernlik haliyle ve onun toplumsal aktörleriyle karşılaşması sonucu iradi veya gayri iradi olarak içine girilen bir süreçtir. Yani modernlik hali özgün olarak üretildiği coğrafya dışında modernleşme şeklinde tezahür etmektedir.²³

21. Mardin, Şerif *Türk Modernleşmesi Makaleler 4* (haz. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder), İletişim Yayınları, İstanbul 1997; Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi* (çev. Yasemin S. Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul 2008; Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus* (çev. Akile Zorlu Durukan, Kaan Durukan), İmge Kitabevi, Ankara 2002; Gregoire François Georgeon, *Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900–1930)*, YKY, İstanbul 2009.

22. Findley, Cartey V. *Modern Türkiye Tarihi* (çev. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul 2011; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu* (çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul 2011; Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu* (çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2009.

23. Yılmaz, Murat *Avrasya Yeni Bir Uygarlık Yolu Olabilir Mi?, Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 15.

Bu kavramsallaştırma yanlış yapıldığı/yapılageldiği için tandan topluma ulaşan bir “kültürel şizofreni” durumu hâsıl olmaktadır. Bu durum “büyük bir tarihse olayın -en geniş anlamı ile modernliğin- anlaşılammaması ya da sindirilememesinden kaynaklanmaktadır. Modernlik hiçbir zaman olduğı haliyle, yani kendine özgü felsefi kapsamı içinde nesnel olarak hesaba katılmamış; hep geleneklerimizde, yaşama ve düşünme tarzlarımızda yarattığı travmalı değişimlere bakılarak değerlendirilmiştir.”²⁴ Bu yanlış değerlendirmeler neticesinde hâsıl olduğı belirtilen kültürel şizofreni durumunun izlerinin Türkiye’nin 21. yüzyılda Batı ile olan ilişkisine kadar uzandığını belirtmeliyiz.²⁵

Bu değerlendirme biçimi sadece modernleşme/modernlik kavramları bazında gerçekleşmemiştir. Kırılmalardan bir diğerrinde bu dönem, hem “çağdaş” Türkiye²⁶ ekseninde hem de Türkiye’nin “çağdaşlaşması”²⁷ ekseninde değerlendirilmiştir. Ekleme lazımdır ki, kavramlar arasındaki muğlâklık bir vaka iken yalnızca çağdaşlık üzerine dahi sağlıklı bir kavramsallaştırmanın yapılmadığı görölmektedir. Bir başka tartışma konusu ise Batılılaşma ve Batılaşma arasındaki Türkiye üzerinedir. Yine her

24. Shayegan, Daryush *Yaralı Bilinç Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni*, Metis Yayınları, İstanbul 1993, s. 10.

25. 2006 yılında Avrupa Birliği’nin Genişlemeden Sorumlu üyesi Olli Rehn’in; “Türkiye ile ilişkiler şizofrenik” ifadesi bu bağlamda dikkate değerdir. Bkz. *Radikal*, 2 Kasım 2006.

26. Biagini, Antonello *Çağdaş Türkiye Tarihi* (çev. Deniz Kocaoğlu, Gülçin Tuna), Phoenix Yayınevi, Ankara 2007.

27. Kili, Suna *Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003; Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma* (çev. Ahmet Kuyaş), YKY, İstanbul 2010. Ayrıca Berkes’in adı geçen kitabı, kavram kırılmaları açısından bir başka ilginç hususu gözler önüne sermektedir. Zira Türkçeye *Türkiye’de Çağdaşlaşma* ismi ile kazandırılan bu eserin orijinal ismi şudur: *The Development of Secularism in Turkey*.

iki kavram da farklı anlamlar ihtiva etmektedirler. “Batılılaşma” kavramı, sürecin toplumsal boyutunu ifade ederken “Batılaştırma” kavramı devlet bazında bir bütün olarak Batı karşısındaki değişimi/dönüşü ifade etmektedir. Belirtmek lazımdır ki, Osmanlı’dan günümüze Türkiye’nin Batı karşısında değişen konumunu bu iki kavram daha açık ifade etmektedir. Modernlik/modernleşme ve çağdaşlık/çağdaşlaşma arasındaki Türkiye hakkında nesnel yargılara varabilmek güç olsa da Batı(lı)laşma kavramı ekseninde bu güçlüğü aşılabilirdiğini/aşılabilceğini söylemek mümkündür. Öyle ki zaman ve insan bağlamında incelendiğinde, şu genel ve basit yargıya ulaşılabilir: Türkiye, Batılaşmamıştır²⁸ ancak Batılılaşmıştır.

Türkiye’nin siyasi aygıt olarak kurumları ve işleyişi ile Batılaştığını söylemek güçtür. Lakin toplumsal açıdan Batılaştığımız inkârı güç bir gerçektir. Bir diğer gerçek, bütün bu süreçte Batılılaştıkça, esasta sahip olunan kültürün ve zihniyetin bu durumdan menfi yönde etkilendiğidir. Öyle ki âhenktar mecmua olarak tanımlanan kültür, size ait olan kültür değildir²⁹ ve size ait olmayan bu kültür dejenere oldukça sizin de bu durumdan etkilenmeniz kaçınılmazdır.³⁰ Bu da menfi yöndeki etkinin ikinci boyutudur.

28. Küçükömer, İdris “*Batılaştırma*” *Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2006, s. 15.

29. Batı, taklit edilen *prestige-culture* haline gelmiştir. İnalçık, *Fütühat, İmparatorluk...*, s. 244.

30. Karşı perspektiften bakıldığında, Toynbee, Batı’nın da bu durumdan menfi yönde etkilendiği düşünenlerdendir: “Eğer Avrupa bugün üzerinde bulunduğu üstünlük tahtından indirilirse -ki bu onun kaderi gibi görünüyordu- ölmemesine rağmen Batı medeniyeti yozlaşmadan kurtulabilecek mi?” Arnold Toynbee, *Medeniyet Yargılanıyor* (çev. Ufuk Uyan), Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980, s. 105.

Artık adı geçen kültür “sizin olduğunu” düşündüğünüz ancak “sizin olmayan” kültürdür -ki kültürel şizofreni terimini bu anlamda kullanmaktayız-. Zihniyetini etkileyen bu kültürün dokusunda, “birlikte yaşama” olmadığı için “bir arada yaşama”nın bile tartışılmaya başlandığı farklı bir dokuyu bütün bir organizmaya dâhil etme çabası içerisine girilmiştir/girilmektedir. Hakeza “doku uyumsuzluğu” olduğu için “hasta”lanılmıştır.

Bu hastalığın Cumhuriyet’e kadar şiddetlenerek devam ettiğini söylemek mümkündür. Ancak Cumhuriyet dönemi ile sabit dinamiklerin yeniden canlandırılması amacı birlikte yaşayabilme zihniyetini yeniden tesis etmeye çalışmıştır. Şunu belirtmek lazımdır ki, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, Türkiye ekseninde yaşanan bütün gelişmeler, dışarıda ve içeride aksi yöndeki bütün amaç ve gayretlere karşı bu coğrafya üzerinde birlikte yaşama amacı taşıyan karelerle doludur. Ülke, hem bütün unsurları ile birlikte değerlendirilmeye çalışılmış hem de mekânsal kurgu oluşturulmaya çalışılmıştır.

Dolayısıyla bir yandan “muasır medeniyet(ler)” hedefi gösterilirken diğer yandan Azerbaycan, Irak, Suriye, Libya, Afganistan ve Hindistan hatları ile irtibat kurulmuştur. Yine Sovyetler Birliği ile 1921, 1925 ve 1927’de yapılan antlaşmaları³¹ bu kurgu içerisinde değerlendirmek lazımdır.

Bu durum iki açıdan önemlidir. Önemlidir, zira değişen dinamikler karşısında, sabit dinamiklerin en belirgin tavır alışı bu dönemde meydana gelmiştir ve ortaya çıkan gerilim, sahip olunan (sahip olunduğu düşünülen değil) zihniyet lehine te-

31. Gönübol, Mehmet; Sar, Cem *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

celli etmiştir. İkinci açıdan ise içinde bulunulan 21. yüzyılın ilk çeyreğinde yine böylesi bir gerilimin emareleri görülmektedir. Elbette ki iki dönem arasındaki bir asırlık süreçte gerek Türkiye’de, gerek bölgede, gerekse dünyada büyük değişimler yaşanmıştır. Zaten bu sebepten dolayıdır ki Türkiye, bu yüzyıla gerilimi minimize ederek adım atma amacındadır.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde de yine Türkiye’de, bölgede ve dünyada değişimler yaşanmıştı ve yine Türkiye bu gerilimi minimize ederek 20. yüzyıla adım atma amacını taşımıştı. Bu yüzden yaşanan süreç, yüzyıl okumaları açısından tabii bir süreçtir. Tabii olmayan süreç ise yaşanan yüzyıl dilimindeki gerilimin dönem dönem yükselişe geçiyor olmasıdır. Dönem dönem birlikte yaşama üzerine ortaya çıkan tahammülsüzlük söylemleri bu durumu teyit etmektedir.

Şu ana kadar ele alınan bütün kavram kırılmaları, anlam bunalımları ve yeniden ortaya çıkan gerilim yaşanan süreç (zaman) bağlamında bir bakıma doğal bir neticedir. Ancak bu kargaşanın, kültürü ve zihniyeti doğrudan etkilediği inkâr edilemez bir gerçektir.

Öyle ki, insan unsuru bu süreçte bilerek ya da bilmeyerek bir kültür bunalımı içerisine girmiştir. Bu bunalım, devletin seçkinlerinde başlamış ve en nihayetinde göreceli olarak topluma da yansımıştır. Bu yeni dönemde, devlet seçkinlerinde, önce Fransız hayranlığının oluştuğunu, ardından Birinci Cihan Harbi sürecinde Alman hayranlığının hâkim olduğunu, savaşın ardından İngiltere hayranlığının yükselişe geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İkinci Cihan Harbi süreci ve ardından Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında farklı cenahların bu ülkelere karşı hayranlık duymaya başladığı/duyduğu görülmüştür. Farklı dönemler içerisindeki

bu hayranlık, topluma da yansiyacak ve toplumda bir arada yaşayamama sorunsalı ortaya çıkacaktır. Soğuk Savaş döneminde siyasilerden akademisyenlere, toplumun farklı kesimlerinden öğrenci topluluklarına kadar varan bölünmüşlük ve birlikte yaşama tahammülsüzlüğü bu kapsamda değerlendirilebilir.

Bu tahammülsüzlük, dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda, ideolojik bir bölünmüşlük içerisindeki dünya siyasetinin topluma yansımaları şeklinde açıklanabilir. Burada, ideoloji unsuru ön plandadır ve yönlendirme etkisi yüksektir -ki bu etki birbirine tahammülü olmayan cenahları doğurmuştur. Lakin 21. yüzyılda, Türkiye’de birlikte yaşayamama sorunsalının açıklanabilmesi zordur.

21. yüzyılda gerek Türkiye’de gerekse dünyada Soğuk Savaş dönemine kıyasla çok daha girift bir ortam söz konusudur: 20. yüzyılın karakteristiği olan ideolojilerin etkisi ve yönlendirme olanağı bu yüzyılda zayıftır. 1990’ların başından bu yana çeşitli alanlarda “teori izdihamları” yaşanmaktadır. Bir yandan, her şeyin müthiş bir hızla değiştiği kabul edilirken diğer yandan bugün en genel açıdan siyasete yön veren kişilerin büyük çoğunluğunun Soğuk Savaş mantığı ile büyümüş olmaları bazı değişimlerin gecikmesine sebebiyet verebilmektedir.

21. Yüzyıl ve Türkiye:

Direnç Mekanizmaları ve Gerilim Noktaları

21. yüzyılın karakteristik özelliklerinin başında küreselleşme olgusu gelmektedir. Giriş bölümünde de belirtildiği üzere küreselleşme; ekonomi, bilgi-teknoloji ve kültür alanlarında değişimlere neden olmuştur. Ancak bu değişimlerin, zaman geçtikçe iç çelişkileri de artmaya başlamıştır. Bu durum kaçınılmaz olarak direnç mekanizmalarının harekete geçmesini ve güç ka-

zanmasını sağlamış, bu da çeşitli gerilim noktalarının oluşmasına neden olmuştur.

Bu yüzyılda, uluslararası arenada, “daha özgür ve insan odaklı” politikalara yönelik söylemler artmış ve bu yönde adımlar atılmaya çalışılmıştır. Dünya siyasetinde, Sovyetler ve Yugoslavya deneyimlerinden sonra “demokrasi” vurgusu sıklaştırılmıştır. Öte tarafta ise küreselleşme, çeşitli sahalarda standardizasyon sürecine devam etmektedir. Bu çelişkili bir durumdur. Aynı şekilde, bilgi teknolojisi alanında sağlanan ilerleme neticesinde, “sunulan”ın haricinde bir özgürlükten söz edebilmek mümkün değildir. Yine Giriş kısmında belirtildiği üzere bir yandan kültürel homojenlik söz konusu iken diğer yandan, kültürel alanda çeşitli direnç mekanizmaları oluşmaktadır. Fark edildiği üzere bu yüzyılın söylemini anlamak, anlamlandırabilmek, açıklayabilmek gayet güçtür. Bu girift yapı, dünya üzerinde birlikte yaşamayı zorlaştırmaktadır. Çünkü gittikçe bireyselleşen bir dünyada, çeşitli milletler/toplumlar/topluluklar/gruplar arasında asabiyet³² kavramının yok olmaya başladığına şahit olunmaktadır. Bu en nihayetinde sosyal bir varlık olan insanın fitratına da aykırıdır.

Bu sebeplerden dolayıdır ki bugün çeşitli fobia’lar yükselişe geçmektedir. Zira kültürün şizofreniye yakalanması, düşman sayısını doğal olarak artıracaktır. Amerika’dan, Avrupa’ya ve Asya’ya kadar uzanan tahammülsüzlük belirtilerini, vakalarını görebilmek mümkündür. Yine bu coğrafyalarda, bu tahammülsüzlüğe direnen ülkeler ve topluluklar da mevcuttur.

Çalışma kapsamında şu ana kadar anlatılan gelişmelerden Türkiye de bizatihi etkilenmiştir/etkilenmektedir. Bu etkinin

32. Asabiyet; birleşmenin, feragatin, fedakârlığın (ve en nihayetinde tahammülün) kaynağıdır. İbn Haldun, a.g.e., s. 95. *Parantez bana ait.*

izlerini zaman ve insan dinamiklerinde görebilmek mümkün olmuştur. Öncelikle yukarıda resmedilmeye çalışılan kavram bunalımının bu yüzyılda da gideril(e)mediğini belirtmek gerekmektedir. Öte yandan, 20. yüzyılın son beş yılı ile 21. yüzyılın ilk beş yılına bakıldığı vakit, başta Avrupa Birliği olmak üzere Batı ile olan ilişkilerin yükselen bir grafik sergilediğine şahit olunmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, son birkaç yıldır eski popülaritesi olmasa da birçok gencin Türkiye’den Amerika’ya, çeşitli organizasyonlar aracılığı ile büyük bir istekle çalışmaya gittiği (work) bilinmektedir. Son dönemde ise Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki üniversitelerle yapılan antlaşmalar neticesinde, yine birçok Türk genci bu üniversitelerde bir ya da iki dönem boyunca eğitimlerine devam etmektedirler. Bu tür organizasyon ya da programlara karşı çıkmak gerçekçi bir yaklaşım değildir. Burada karşı çıkılan husus, gençlerin büyük kısmının gittikleri ülkelerin yaşam tarzı ve/veya kültüründen etkilenmeleridir. Dolayısıyla karşı çıkılan husus, oluşan “kültürel cari açık”tır. Yukarıda da belirtildiği üzere son birkaç yıla kadar “eksen kayması” en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu, Batı’dan bakıldığı zaman Doğulu görünmediğinizin, artık “gibi görünmeye” başladığınızın ifadesidir. Neyse ki son dönemlerde bu tartışmaların içinin doldurulamayacağı anlaşılmıştır.

Bu değişimler karşısında Türkiye’de direnç mekanizmalarının oluşturulmaya çalışıldığına şahit olunmaktadır. Özal döneminde ortaya atılmış olan Yeni-Osmanlıcılık³³ politikası, bu yüzyıl diliminde de gündemde yer alan politikalardan biridir. Bugün Türkiye Cumhuriyeti’nin stratejik konumu (mekân) yeniden tanımlanmaktadır.

33. Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 85.

Zaman açısından, son birkaç yılda Osmanlı’ya dair çeşitli alanlarda yayımlanan eserlerin sayısına bakıldığında müthiş bir artışın olduğu gözlemlenmektedir. Yine basın-yayın organlarında ve/veya sanal medyada geçmişe yönelik yayınların arttığına bizatihi şahit olunabilmektedir.

Mekân ve zaman bağlamında “birlikte yaşama”nın “olması gereken” olduğu vurgulanmaktadır. Türkiye, kültürünü yeniden idrak etme sürecini yaşamaktadır. Elbette ki bu zor bir süreçtir, zira zihniyetin de yeniden tanımlanması gerekmektedir. Bu tanımlama, yaşanan geçiş sürecinin atlatılmasının ardından doğal olarak tanımlanacaktır. Daha önce de vurgulandığı gibi birlikte yaşayamama gibi bir sorunsalın Türkiye’de var olması mümkün değildir. Bu iki açıdan mümkün değildir. Birincisi, böylesi bir durum mekânın ve zamanın ruhuna aykırıdır. İkincisi ise Türkiye, pek çok Batılı ülkede olduğu gibi bir arada yaşamamaktadır, “birlikte yaşama”ktadır. Bu da ülkede suni bir sınırın, bölünmüşlüğün olmadığını ispat etmektedir.

Bu çalışmanın kaleme alındığı dönemde (2012’nin ilk çeyreği) zihinlerde, Türk dış politikasının gündemini Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da yaşanan gelişmelerin meşgul ettiğine/doldurduğuna dair izlenimler vardır. Aynı süreçte, Avrupa Birliği ile Avrasya Birliği projesinin karşılaştırılması gibi gelişmeler birer direnç noktası oluşturmaktadırlar. Ancak özellikle Soğuk Savaş döneminden bu yana Batı ile ilişkiler, özellikle NATO ve AB bazında daha belirgin olmak üzere devlet politikası olduğu için zikredilen alanlardan gerilim noktalarının oluştuğu görülmektedir.

Belirtmek lazımdır ki, kaleme alınan bu çalışma da kendi alanında bir direnç mekanizmasıdır ve doğal olarak yazın alanında da çeşitli gerilim noktaları oluşmaktadır. Lakin geçiş sü-

recinin ardından bu gerilim noktalarının da -ortadan kalkmasa da- hafifleyeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Sonuç

Kültür kavramının din, kimlik, tarih ve dil olgularını kapsayıcı olması sebebiyle, birlikte yaşamak en temelde bir kültür meselesidir. Sabit ve değişen dinamiklerle şekillenen kültürle birlikte zihniyetlerde şekillenmektedir. Ele alınan zihniyetlerin ilkinde kültüre dâhil olan şeyler suni değilken diğerinde sunileşti(tirildi)ği görülmektedir. Her iki durumda da kültürün kapsayıcılığı mevcut iken ilkinde birlikte yaşamak olması gereken ve doğal bir durum iken diğerinde bir arada yaşamak dahi bir zorunluluk olarak telakki edilebilmektedir. Türkiye ve Belçika örnekleri bunu doğrulamaktadır.

Sabit dinamikler ışığında, medeniyet'in de ana etken olması neticesinde, Türkiye'nin bulunduğu mekân-zaman bağının kapsayıcılığını çok çeşitli dönemlerde çok çeşitli misallerle görebilmek mümkündür. Öyle ki dünyada kelam üzerinde bir araya getirilemeyen bölge ya da ülkeler, mekân üzerinde bizatihi Türkiye'de bir araya gelmektedirler.

Ancak özellikle Osmanlı'nın son iki buçuk asrından Cumhuriyet'in kuruluşuna değin, Batı karşısındaki konumunun değişmesi, sahip olunan zihniyetin kodları yerine bazı değerlerin Batı'da aranması durumunu ortaya çıkarmıştır -ki neticede toplumsal bir hipermetropi hâsıl olmuştur-. Bu süreç içerisindeki kavram kargaşası ve kırılmaları kültürü, doğrudan menfi yönde etkilemiştir. Öyle ki sahip olunduğu düşünülen kültür sizin değildir ve hipermetropinin de etkisi ile kültürel şizofreni durumu ortaya çıkmıştır. Bu durumu sadece Türkiye'ye indirgemek gibi bir amacımız yoktur. Zira Batı'da da asabiyet kavramının zayıf-

lamaya başladığına ve bunun neticesinde doğal olarak çeşitli formların ortaya çıktığına şahit olunmaktadır. Ancak Türkiye'yi bütünüyle Batı ile mukayese etmek gibi bir amacımız da yoktur.

Öyle ki oluşan direnç mekanizmaları, sabit dinamiklerin ne kadar köklü olduğunu ve Türkiye'nin de yine Batı'dan ne kadar farklı olduğunu bir kez daha ispatlama sürecine girmiştir. 20. yüzyılın başında, Cumhuriyet'in "birlikte" kurulmasını ve sahip olunan zihniyetin yeniden canlandırılması amacını bu süreç kapsamında değerlendirmek lazımdır. İçerisinde bulunduğumuz dönemde ise Türkiye bu kez 21. yüzyılın başında küreselleşme olgusunun da etkisiyle farklı gerilim noktalarına sahiptir. Ancak çeşitli alanlarda oluşan direnç mekanizmaları, bu gerilim noktalarının etkilerini minimize etmeye başladıklarını göstermektedir kanaatindeyiz. Öyle ki belirtildiği gibi bu çalışma da kendi alanında bir direnç mekanizmasıdır ve şayet "birlikte nasıl yaşarız?" sorusu yerine "birlikte yaşamamanın neden mekân ve zamanın zorunluluğu olduğu?" sorusu düşünölmeye başlanmışsa, minimize yönündeki bu değişimi daha net görebilmek mümkündür.

Kaynakça

- DAVUTOĞLU, Ahmet "Tarih İdraki Oluşumunda Metodolojinin Rolü: Medeniyetler arası Etkileşim Açısından Dünya Tarihi ve Osmanlı", *Di-
van*, 1999/2, s. 1-63.
- DAVUTOĞLU, Ahmet *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, 22. Baskı, İstanbul 2007.
- DUGİN, Aleksandr *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım* (çev. Vügar İmanov), Küre Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2010, s. 257.
- BIAGINI, Antonello *Çağdaş Türkiye Tarihi* (çev. Deniz Kocaoğlu, Gülçin Tuna), Phoenix Yayınevi, Ankara 2007.

- TOYNBEE, Arnold *Medeniyet Yargılanıyor* (çev. Ufuk Uyan), Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1980.
- LEWIS, Bernard *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (çev. Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2009.
- FINDLEY, Cartey V. *Modern Türkiye Tarihi* (çev. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- MERİÇ, Cemil *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- SHAYEGAN, Daryush *Yaralı Bilinç Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*, Metis Yayınları, İstanbul 1993.
- ZÜRCHER, Erik Jan *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (çev. Yasemin S. Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- AHMAD, Feroz *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul 2011.
- GERGEON, Gregoire François *Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, YKY, İstanbul 2009.
- İNALCIK, Halil "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Problemi", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Mayıs 1999, s. 9-34.
- İNALCIK, Halil *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- İNALCIK, Halil *Osmanlılar, Fütübat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Haldun, İBN *Mukaddime* c. 1 (haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- İdris "Batılama" *Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2006.
- KÜÇÜKÖMER, Kemal H. KARPAT, *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus* (çev. Akile Zorlu Durukan, Kaan Durukan), İmge Kitabevi, Ankara 2002.
- GÖNLÜBOL, Mehmet; SAR, Cem *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.
- YILMAZ, Murat *Avrasya Yeni Bir Uygarlık Yolu Olabilir Mi? Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul 1998.
- TURHAN, Mümtaz *Kültür Değişimleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2006.

- BERKES, Niyazi *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (çev. Ahmet Kuyaş), YKY, İstanbul 2010.
- TÜRKDOĞAN, Orhan *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008.
- TURAN, Osman *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, Türk Dünya Nizamının Milli, İslami ve İnsani Esasları*, Ötüken Neşriyat, 16. Basım, İstanbul 2006.
- Radikal*, 2 Kasım 2006.
- ZENGİNOĞLU, Samet Türkiye Doğu-Batı Ekseninde Bir Tercih Yapmak Zorunda Mıdır? Bilkent Üniversitesi Diploması Klübü, Uluslararası İlişkiler Öğrenci Kongresi, Yayınlanmamış Tebliğ, Ankara, 5-6 Mart 2010.
- HUNTINGTON, Samuel P. *Biz Kimiz? Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı* (çev. Aytül Özer), CSA Global Yayın, İstanbul 2004.
- KİLİ, Suna *Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003.
- MARDİN, Şerif *Türk Modernleşmesi Makaleler 4* (haz. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder), İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- İSKİT, Temel *Diplomasi, Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.
- BRZEZINSKI, Zbigniew *Büyük Satranç Tahtası* (çev. Yelda Türedi), İnkılap, İstanbul 2005.
- GÖKALP, Ziya *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Akçağ Yayınları, 2002.
- GÖKALP, Ziya *Türkçülüğün Esasları*, Elips Kitap, Ankara 2006.

Türkiye'nin Kimlik Sorunları ve Birlikte Yaşama Kültürü İnşası

SEVGİ KURU AÇIKGÖZ*

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan bu yana birçok çatışmaya sahne olmuştur. Bunların birçoğunu kimlik temelli çatışmalar teşkil etmektedir. Cumhuriyet'in bir resmî kimliği olmuş ancak bu resmî kimlik, tanım olarak da pratikte de tüm vatandaşlarını kapsayamamıştır. Otoriter devlet anlayışının asimilasyon, yok sayma, küçümseme politikaları zaman içinde kimliklerin birbirinden daha da uzaklaşmasına ve birbirini tehdit olarak algılamasına sebep olmuştur. Böylece devletin güvenlik kurumları da hariciden ziyade dâhili tehditlerle mücadeleyi kendine vazife edinmiştir.¹

Yapısalcı söyleme göre fikirler, ilişkilerin temelini inşa eder. Fikirler bireylerin salt inançları değildir. Bireyler arasındaki uygulamaların tekrarlanarak kurumsallaşması sonucu oluşur. Dev-

* Fatih Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Bölümü, Doktora Öğrencisi

1. Türk Silahlı Kuvvetleri, ülke çok partili sisteme geçtikten sonra 1960'da, 1971'de, 1980'de, 1997'de siyasi sisteme müdahale etmiştir. 2007'de de "tehdit"lere karşı e-muhtıra verdiyse de önceki müdahaleler gibi etkili olamamıştır.

let politikaları, eğitim sistemi ve ortak hafıza, uygulamaların ve kimliklerin oluşumunda önemli rol oynar. Politik ve sosyal aktörlerin davranış ve algıları bu kimlik çerçevesinde şekillenir. Algılar, insanların ve toplumların nesnelere ve olaylara yükledikleri anlamları, yani sosyal gerçeklikleri belirler.² Sosyal olarak inşa edilmiş bir dünyada örüntülerin varlığı, neden- sonuç ilişkileri ve devletler, oluşturulmuş anlam ağları ve uygulamalara bağlıdır. Anlam ağları, fikirler ve uygulamalar, sabit olgular değildirler; zaman içinde değişen şartlarla yeniden şekillenebilirler (Hurd 2008). Anlam ağları, fikirler ve uygulamalar kimlikleri oluşturur. Kimlikler, bireysel ve kurumsal siyasi aktörlerin davranışlarını belirler. Bu davranışların nefret, şüphe, korku ve/ veya şiddet içermesi esasen kimlikleri yapılandıran anlam ağları ve uygulamaların sonucudur. Birey ve toplum, kendini ve kendinin dışındaki dünyayı ne şekilde tanımlarsa, davranışları da ona göre şekillenir.

Kimlik tanımı, başkalarından farklılığı içerir. Bazı unsurlarla özdeş anılmak, doğal olarak bazı diğer unsurlardan farklı olmayı gerektirir (Jenkins 2008). Örneğin bir dine mensubiyet, başka dinlerden farklı olmak demektir. Öte yandan kimlik, durağan ve değişmez değil, aksine çok boyutlu ve dinamik bir olgudur. Birey, içinde bulunduğu sosyal konjonktüre göre birden fazla kimliğe sahip olabilir (Karaduman 2010).

Belli bir aidiyet içeren kolektif kimlik, her bir yeni çatışmada varolan yapısının üzerine yeni bir tuğla koyar. Türkiye kimliklerinin Cumhuriyet dönemindeki³ çatışma tarihinin 1925

2. "...Searle'a (1995) göre para, egemenlik ve haklar gibi 'sosyal gerçeklikler' aslında maddi olgular değildirler, ancak insanlar bu olgulara kolektif bir şekilde inandığı ve önem atfettiği için vardır." (Finnemore ve Sikkink 2001, 393)

3. Cumhuriyet döneminden önce de farklı kimlik gruplarının her zaman

Şeyh Sait isyanı ile başladığı söylenebilir. 1934 Trakya olayları, 1938 Dersim, 1942-44 Varlık Vergisi, Eylül 1955, 1978 Kahramanmaraş, 1980 Çorum, 80 sonrası Kürt silahlı saldırıları, 1993 Sivas, 28 Şubat 1997 kararları, Hrant Dink Suikastı, 27 Nisan e-muhafazası, temelinde kimlik çatışmasının önemli olduğu olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabii ki bu olaylar çok boyutludur ve farklı sebepleri de mevcuttur. Birçoğu hâlâ çözümlenmemiştir. Sebepleri çeşitli de olsa sonuçta hepsi varolan kimliklerin birbirlerini daha fazla ötekileştirmesine ve karşılıklı negatif algıların derinleşmesine sebep olmuştur.

Türkiye, birlikte barış içinde yaşamayı kalıcı hale getirecek bir formüle ihtiyaç duymaktadır. Ancak ortada Cumhuriyet tarihi boyunca inşa edilmiş ve hatta birbirlerine karşı husumetlerini Cumhuriyet öncesine dayandıran kimlikler bulunmaktadır. 1915 Ermeni Tehciri, bugün Ermeni toplumunun kimliğinde bir travma olarak dururken resmî Türk kimliğinde de hassas bir kırmızı çizgidir. Travmalar, kimliklere şekil vermekte ve üzerine yaşanan her olay kimliği beslemektedir. Süre uzadıkça, inşa olmuş kimlik yapısının değişimi de daha sorunlu gözükmektedir. Fakat güç de olsa Türkiye, toplumlarının barış içinde yaşadığı bir ülke olmak zorundadır. Bir ulus-devletin sağlam meşruiyet temellerine sahip olması, ulus- devletin kaynaşmış bir politik millî kimliğe sahip olması ile yakından ilgilidir (İçduygu and Kaygusuz 2004: 34). Ulusal düzeyde birlikte yaşama kültürü

barışçıl yaşadığı iddia edilemez. Osmanlı'nın son dönemlerinde de isyanlar olmuştur. Ancak bunların ekserisinin çıkış sebebi maddi kaynakların adaletsiz dağılımı ile alakalandırılabilir. Zürcher, Balkanlarda milliyetçilik akımının güç kazanmasında Osmanlı'nın varolan vergileme sisteminden memnun olmayan zengin tüccarların rolüne vurgu yapar. Keza Doğu'daki isyanlarda da benzer bir tablo mevcuttur. Erik Zürcher, *Turkey: A Modern History*, London: I.B. Tauris & Co., 2007.

oluşturulamadığında, ülkedeki ekonomik ve siyasi gelişmelerin de sekteye uğraması daha mümkündür. Yeniden inşa, varolan yapıda bazı unsurların sökülmesini ve yeni uygulamaların oluşturulmasını gerektirebilir.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarından itibaren laik, sünni, Türk kimliğini benimsemiş ve ülkede yaşayan bütün kimlikleri bu kimliğe uzaklık veya yakınlık derecesine göre değerlendirmiştir. Bu resmî kimlik, Anadolu ve Trakya topraklarında yaşayan birbirinden farklı etnik ve dinî kimlikleri kapsayamamıştır. Devlet, Türkiye'deki "öteki" kimliklere karşı tehdit algıları geliştirmiştir. Dışlanmış kimliklerin aidiyet duygusu ve devlete olan güvenleri sarsılmıştır. Demokratikleşme süreci devam eden ve 80 Darbesi'nden sonra miras anayasasını değiştirme çabasındaki Türkiye yepyeni bir kimlik yapılanmasına gitmek zorundadır.

Türkiye Cumhuriyeti Resmî Kimliği: "Biz"

Ulus devletlerin kimlik oluşumunda ve sürekliliğinde yapısal öneme sahip öğeler ve kurumlar vardır. Din ve dil, ulus tanımlamasındaki en temel öğeler olarak gösterilebilir. Aynı inancı ve dili paylaşan insanların, benzer tecrübeler yaşadığı ortak bir tarihi de vardır. Ortak tarih, geçmişte yaşanan zaferleri içerdiği kadar travmaları da içerir. Bazı etnik gruplar ortak tarih içinden aidiyeti arttıracak, kendilerine özgün olduğunu düşündükleri uygulamaları devam ettirirler. Kimlik şekillenirken bütün pozitif olgular biz'e, kalan (negatif) olgular da öteki'ne verilir. Tarih, bu algıya hizmet edecek şekilde kurgulanır ve anlatılır. Olumlu niteliklerin kendilerinde toplandığını varsayan bireyler, kollektif bir kimlik oluştururlar. Bu kollektif kimlik, aynı zamanda bir yaşam biçimi, bir kültür olarak da tanımlanabilir. Kültür bir toplumun veya bireyin tarihten getirdiği, tecrübelere

ve nesnelere yüklediği anlama bugüne ve geleceğe dair yaptığı yorumdur. Kùltürler etkileşimler sonucunda oluştuğu için dinamik bir yapıdadır ve değışime açıktır (Ergil 2010).

Cumhuriyet Öncesi Atılan Temel: İttihat ve Terakki Politikaları

Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî kimlik oluşumunu Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine dayandırmak mümkündür. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte bir "Osmanlılık" kimliği vurgusu yapılmıştır. Ancak 1912'de yaşanan Balkan Savaşları ile Osmanlı Devleti 500 yıldır hüküm sürdüğü, 4 milyon insanın yaşadığı 60 bin kilometrekare alanı terk etmek zorunda kalmıştır. Bu kayıp, iktidardaki İttihat ve Terakki'yi çok etkilemiş ve Osmanlılığın uygulanabilir olmadığı sonucuna varırmıştır (Zürcher 2007: 130). Balkan Savaşları'ndan sonra Türkler, Osmanlı topraklarında ilk defa nüfusun çoğunluğunu oluşturmuştur (Ibid.: 109).

Bu dönemden sonra İttihat ve Terakki, Türkleştirme politikalarına ağırlık vermiştir. İlk olarak, ekonominin millîleştirilmesine çalışılmıştı. Amaç, Ermeni ve Rum tüccar sınıfının ekonomideki ağırlığını azaltmak ve bir Müslüman Türk burjuvazisi ortaya çıkarmaktı. 1915'te çıkarılan Dil Reformu yasası ile ticari yazışmalar ve her türlü iktisadi belgede yabancı dil kullanımı yasaklanmış ve iskân sahiplerinin mekânlarına verdikleri Türkçe olmayan yer isimleri Türkçeleri ile değıştirilmek zorunda bırakılmıştır (Ülker 2005: 622-624). 1913'ten başlayarak Birinci Dünya Savaşı boyunca da devam ederek 435 bin Müslüman Balkanlar'dan Anadolu'ya göç etmiştir. Bu göçlerin bir kısmı Bulgaristan ve Yunanistan ile yapılan mübadele anlaşmaları kapsamında gerçekleşmiştir. 435 bin Müslüman nüfus Anadolu'ya gelirken, 500

bin civarında gayri-müslim de Anadolu'yu terk etmek zorunda kalmıştır (Ibid. 625). Gelen Müslüman göçmenlerin hepsi Türkçe konuşmuyordu. Bu göçmenler Anadolu'ya stratejik bir şekilde dağıtılmıştır. Bu dağıtımdaki amaç, her tarafta Türk nüfusunun % 90 olması, geri kalanların % 10 u geçmemesini temin etmek olmuştur. Doğu'da yeni gelen Arap ve Kürt mülteciler de bu doğrultuda ülke geneline dağıtılmıştır (Ibid.: 627). Mayıs 1915'te çıkarılan bir yasa ile güvenlik'e tehdit ve güvenlikleri tehdit altında olduğu ileri sürülen Ermeni nüfusunun da tehcirine karar verilmiştir. Bu hususta çok farklı rakamlar olsa da en azından 500 bin civarında Ermeni'nin evlerini terk etmek zorunda kaldıkları söylenebilir.⁴ Yeniden iskân ettirilen birçok Ermeni yollarda veya vardıkları yerlerde salgın hastalık, açlık veya çete saldırıları yüzünden hayatını kaybetmiştir.⁵

Sonuçta İttihat ve Terakki yönetimi, savaş şartlarının da yardımı ile 10 yıl içinde Anadolu demografisinde önemli değişiklikler yapmış ve Anadolu'yu Türk yurdu yapmanın temellerini atmıştır. Cumhuriyet öncesi kimlik olgusunu etkileyen son gelişme, Sevr Anlaşması'dır. Sevr Anlaşması, Doğu Anadolu'nun bir kısmını Ermenilere, Ege kıyılarının da Yunanlılara bırakılmasını öngörüyordu. Ölü doğmuş ve imzalanmamış bir anlaşma olsa da yankıları ve kimlikler üzerindeki etkisi uzun yıllar devam etmiştir. Türkiye'deki tarih anlatımında dâhili ve harici

4. Hem Türk, hem Ermeni, hem de başka Batılı kaynaklardan derlenen rakamlar için bkz., Guenter Lewy, 1915: *Osmanlı Ermenilerine Ne Oldu?*, Timaş, İstanbul 2011.

5. Açlık, kıtlık ve salgın hastalık ölümü, o dönemde sadece Ermenilerin değil, bütün ülkenin kaderidir. 1916 sonbaharında sadece Lübnan'da açlıktan ölenlerin sayısı 60 bin olarak kaydedilmiştir. Aynı dönemde İstanbul, Bursa, İzmir, Edirne gibi şehirlerde de yüz binlerce insanın açlık sınırında olduğu bildirilmiştir. (Ibid.: 96)

düşmanlara bir farkındalık oluşturulmak için sıkça vurgulanmıştır Sevr Anlaşması.

Türkiye Cumhuriyeti'nin İdeal Kimliği:

Laik, Sünni, Türk veya LAST

“Bizim hakiki vatandaşlarımız Türkçe konuşan, Hanefi mezhebine mensub Müslümanlardır.” Celal Nuri Bey, 1924, Anayasa Tartışmaları (Bayır 2010:141)

Türkiye Cumhuriyeti kurucuları Mustafa Kemal ve arkadaşları, ülkenin Osmanlı Devleti'nin bir devamı şeklinde algılanmasını istemiyorlardı. Batı'daki oryantalist ve emperyalist mantık, Batılı olmayan kültürleri kendine eşit görmüyordu. Bu kültürlerin Batı'nın gözünde yaşam ve gelişim hakları da eşit değildi. Türkiye'nin yeni yol haritası belirlenirken bu tehdit algısının da önemli olduğu vurgulanmaktadır (Bilgin: 2008). Yeni kimlik, mümkün olduğu ölçüde Batı ile aradaki farkların azaltılmasını amaçlamaktaydı. Bu aynı zamanda çağdaş medeniyet ve iktisadi kalkınmalar için de bir ön koşuldu. Türkiye'nin ulus kimliğinin inşası çok yönlü bir süreçti ve tepeden inme hegemone bir yapıya sahipti (Çelik 2009: 224-225).

Türk

1924 Anayasası, Türkiye'de yaşayan bütün insanları etnik ve dinî kimliğine bakılmaksızın “Türk” olarak tanımlamıştır (Şeker 2005: 64). 1928'de “Vatandaş! Türkçe Konuş!” kampanyası başlatılmış ve Türkçe dışındaki dillerin kamuda kullanımı yasaklanmıştır. Bu yasağa, ticari belge ve anlaşmalar da dâhil edilmiştir. Bu arada gayri müslim tüccarlar İstanbul Ticaret Odası'ndan ihraç edilmiş ve yabancı işletmelere Türk işçi oranlarının en az

% 75 olması gerektiği tebliğ edilmiştir. 1934 Soyadı kanunu ile başka etnik temellere dayanan isimler yasaklanmıştır (Aktoprak 2010). İlginçtir ki bugün hâlâ farklı sebeplerle T.C. vatandaşlığına hak kazanan farklı milletlerden insanlar (örn. evlenerek hak kazananlar veya sporcular) kimlik kartı çıkartabilmek için bir “Türk” ismi almak zorundadır.

Eğitim sistemi, yeni kimliğin inşasında önemli bir kurumdu. Osmanlı’nın son döneminden itibaren vatandaş bilinci geliştirmek için müfredata eklenen derslerin formatı yeni kimliği pekiştirecek şekilde yeniden formüle edildi. Bu bağlamda Malumat-ı Vatanîye dersleri vatandaşa didaktik bir şekilde vazifelerini anlatmaktaydı. Bu dersler “öteki” kimliklerden bahsetmemekte, ancak Türk kimliğinin ahlâki erdemlerine sıklıkla yer vermektedir (Altınörs 2010). Cumhuriyet’in ilk yıllarında geliştirilen Türk Tarih Tezi ve Güneş Dili Teorisi, Türk kimliğini kutsayan iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk Tarih Tezi ile tarih yeniden yazılmış ve Mezopotamya, Mısır, Ege ve Anadolu’daki bütün önemli medeniyetlerin Türk ırkının ataları olduğu varsayılmıştır. Güneş Dili Teorisi de dünya üzerindeki neredeyse bütün önemli dillerin Türkçeden neşet ettiğini öne sürmüştür (Şeker 2005: 65). İlköğretimde Türk kimliği bilinci ve tarih eğitimi son derece önemsenmiş, kutlanan millî bayramlar da kimliği güçlendiren uygulamalar olmuştur. Ayrıca Cumhuriyet inkılaplarının önemi mükerrer anlatımlarla çocuklara verilmeye çalışılmaktadır. Bugün Türkiye’de üniversiteyi bitiren bir öğrenci hem orta öğretimde, hem lisede, hem de üniversitede ayrı ayrı birer yıl İnkılap Tarihi görmüş olarak mezun olmaktadır.

Laik

Batı ile farklılıkların azaltılması, farklılığın en belirgin olduğu dinin, İslam’ın, toplum hayatındaki merkeziliğinin ve görü-

nürlüğünün azaltılmasından geçmekteydi. 1924'te Halifeliğin kaldırılması ile 1925'teki Şapka ve Kılık- Kıyafet Kanunu, dinin kimlikteki görünürlüğünü azaltmak için atılmış ilk adımlardı. 1926'da kabul edilen İsviçre Medeni Kanunu ve Miladi Takvim dinin sosyal hayattaki etkisini azaltmayı amaçlamaktaydı. 1928'de İslam, Anayasa'dan çıkarılmış ve Latin harfleri kabul edilmiş, 1930'larda ise Batı metrik ölçü sistemi ve haftalık resmî tatil günü pazar günü olarak yürürlüğe konmuştur. Nihayetinde 1937'de laiklik, Anayasa'daki yerini almıştır. Türkiye'nin laikliği kabulü, Batı'nın öteki'si olmaktan çıkıp Batı kimliğinde kabul görmek için atılmış en önemli adımlardan biri olduğu söylenebilir. Laikliğin kabulü ile Türkiye yeni bir kimlik inşa etmiştir. Batı'daki algısı diğer Müslüman çoğunluklu ülkelere nispeten farklı ve modern algılsa bile yine de Müslüman kimliği ve tarihteki çatışmalar yer yer hatırlanmaktadır.

Sünni

İslam kimliğinin sosyal hayattan tamamen çıkartılması mümkün olmadığından Kemalizm, İslamı kontrol altında tutmayı ve vatandaşını, kendi istediği doğrultuda eğitmeyi ve yönetmeyi doğru bulmuştur. Diyanet'in çıkış felsefesi de budur. Burada da bir görmezden gelme söz konusudur. Diyanet, sadece sünni Müslüman inancına hizmet etmeyi hedeflemiş, diğer bütün inanç sistemleri ve mezhepler yok farzedilmiştir. Devlet, okulda dinî eğitim verecek, fakat bu eğitim devletin tanımladığı Lozan İslam'ı⁶ çerçevesinde gerçekleşecektir. Devletin sün-

6. Lozan İslam'ı, Kemalizm'in sünni uygulamasını, klasik sünni inancından ayırtırmak için kullanılmaktadır. Bkz., İhsan Yılmaz, "State, Law, Civil Society and Islam in Contemporary Turkey", *Muslim World*, Vol. 95, 2005, p. 385-411.

ni anlayışı, dinin Türklükle harmanlanması ve hatta Türklüğe tâbi olmasıydı. Türkçe ezan ve Kur'ân'ın Türkçe okunmasını savunmak, kimlikteki ırk vurgusunun dini yönetme çabasıydı. Diyanet'in kurulması aynı zamanda, sünniligi siyasi ve sosyal bağlamda diğer inançlara göre daha avantajlı ve daha meşru bir konuma da sokuyordu.

Türkiye'nin İçindeki "Öteki"ler

Cumhuriyet'in öngördüğü laik, sünni Türk kimliğine sahip olan makbul vatandaş, elit askerî oligarşi ile birlikte ülke yönetiminde söz sahibi olmaya ve ülkeyi dışarıda temsile hak kazanmıştır. Bu kimlik, Türkiye'nin "beyaz Türk" kimliğidir aynı zamanda (Akyol 2011). Bir de zenci Türkler ve dağ Türkleri mevcuttur ülkede ve hiçbir Türk kategorisine giremeyenler...

Gayri Müslimler

"Bir taraftan devletin bütün vatandaşlarının Türk olduğunu söylüyoruz, öte yandan yabancı şirketlerin istihdam ettiği Ermeni ve Rumları işten çıkarmalarını sağlamaya çalışıyoruz. Gelip bize deseler ki, 'Meclis'inizden geçirdiğiniz kanun uyarınca onlar da Türk'tür.' Cevabımız ne olacak? Tek bir hakikat vardır; asla Türk olamazlar. Vatandaşlık gönüldeki ve fikirdeki bağı anlatmaya yeten bir kelime değildir...Mümkün değil." (Hamdullah Suphi Bey, TBMM, 1924 Anayasa Görüşmeleri) (Bayır 2010: 142)

1926'da kabul edilen kanuna göre devlet memuru olabilmenin önkoşulu Türk olmaktı. Bu kanun 40 yıla yakın yürürlükte kaldı ve ancak 1965'te "Türkiye vatandaşlığı" olarak değiştirildi. Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler vatandaşlıklarını, fakat "milli toplum"un içinde kabul edilmiyorlardı. Gayri müslimler, harici düşmanların her an ihanete hazır temsilcileri olarak görülüyor,

böylece öteki'nin de ötesinde bir yerde duruyorlardı. Yakın zamana kadar gayri müslimlerin Tapu Sicil Dairesi Kanunu'ndaki tanımları "Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını kabul ettiği yabancılar" olarak geçmekteydi. Yabancı'ydılar fakat 1942-1944 döneminde "Varlık Vergisi" olarak bilinen Cumhuriyet tarihinin en ağır vergilerini ödemekle yükümlü tutulmuşlardı. Vergileri ödeyemeyenler, işyerlerini satmak zorunda kalmışlardı. Birçok gayri müslimin ev ve işyerleri haczedilmiş, vergisini daha da ödeyemeyenler Erzurum'a sürgüne gönderilmişti. Bu süreç gayri müslimlerin devlete duyduğu güveni derinden sarsmıştı (Zürcher 2007: 208).

Ermeniler

1915 Tehcir'inden önce 1,5 milyon civarında tahmin edilen Anadolu Ermeni nüfusu, Cumhuriyet kurulduğunda 65 bin civarındaydı.

Tehcir edilen Ermeniler geri dönmeyip, Batı ülkelerine yerleşerek Ermeni Diaspora'sını oluşturdular. 1965'ten itibaren Diaspora 1915 Tehcir'ini dünya kamuoyunda soykırım olarak kabul ettirmeye çalıştı. 1970'lerde ortaya çıkan Ermeni silahlı örgütü ASALA, dünyanın çeşitli yerlerindeki Türk elçiliklerine saldırılar düzenledi. 1983'te sivillerin de hedef alındığı Orly Havaalanı saldırısından sonra Diaspora'dan destek göremediği için eylemlerine son vermek zorunda kaldı. Bu tarihten sonra Diaspora Ermenileri tamamen 1915 Tehcir'inin uluslar arası camiada soykırım olarak tanınması için uğraştılar. Bugün itibarıyla de içinde Almanya, İtalya, Hollanda gibi Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarının da bulunduğu 20 ülkeye soykırımı kabul ettirmiş durumdalar. ABD'nin 50 federal devletinin 42'sinin de soykırımı tanıdığını belirtmek gerekir.

Türkiye Ermenileri kendilerini Diaspora'dan ayırtırsalar, devletle çatışmamaya özen gösterecekler de her zaman kuşku ile karşılanmışlardır. Ermeni cemaatinin önde gelen gazetecilerinden Hrant Dink, "Türklüğe hakaret"ten yargılanmış, yargı süreci devam ederken genel Türk medyası tarafından 'vatan haini' olarak lanse edilmiş, en sonunda da aşırı milliyetçi bir Türk genci tarafından sokak ortasında öldürülmüştür. Hrant Dink suikastı, kimlikleri belirginleştirmiştir. Bir yandan Ermeni toplumu adalet isterken, öte yandan bazı Türkler katili kahraman ilan etmiştir. Süreç devam etmektedir. Devletin birimlerinin vereceği karar, içinde yaşayan kimlikleri ne kadar kapsayıp kapsayamadığını da etkileyecektir.

Rumlar

Osmanlı döneminde 2 milyon civarında olan Rum nüfus, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, mübadeleler sonrasında 120 bin civarındaydı (Zürcher 2007: 172).

Türkiye'deki Rumlar genelde Yunanistan'ın işbirlikçisi olarak algılanmıştır. Özellikle Yunanistan'la ilişkilerin kötüleştiği dönemlerde, Türkiye'deki Rumların da hayatı zorlaşmıştır. 6-7 Eylül 1955 olayları, Rum toplumunun Cumhuriyet tarihindeki travmasıdır. Kıbrıs meselesi ile ilgili sorunların arttığı bir dönemde, Selanik'ten gelen Atatürk'ün evinin yandığı haberi, ortalığı bir anda karıştırmış, İstanbul'da ve İzmir'de Rum vatandaşlara ait binlerce yapının tahrip edilmesine yol açmıştır. 35 Rum vatandaşın yaralandığı olaylarda, birkaçı da hayatını kaybetmiştir. Bu olaylardan sonra Rumların bir kısmı Türkiye'yi terk etmiştir (Lengerli 2006).

Rumlarla alâkalı diğer bir mesele, Heybeliada Ruhban Okulu meselesidir. Heybeliada Ruhban Okulu, Lozan Antlaşması

uyarınca 1970'lere kadar eğitim vermiştir. 1970'lerde, Kıbrıs meselesinin silahlı çatışmaya dönüşmesi ile okul kapatılmıştır. Okul, İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'ne rahip yetiştiren tek okuldur. Ancak bugün Türkiye'de bazı kesimler hem Patrikhaneyi, hem de okulu Türkiye'nin egemenliğine bir tehdit olarak algılamaktadırlar.

Yahudiler

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Yahudiler sadece İstanbul'da değil Trakya'nın şehirlerinde de yaşamakta ve ticaretle uğraşmakta idi. 1930'lara gelindiğinde, kimliklerini muhafaza ettikleri ve "Türkleştirilemedikleri" görülmektedir. Bu durum 1933'te Edirne'ye Edebiyat öğretmeni olarak atanan Nihal Atsız'ın gelmesiyle son bulmuştur. Atsız, yazıları ve nutukları ile Türk nüfusu, Yahudi tüccarları boykota çağırmıştır. Nihayetinde 28 Haziran 1934'te Yahudi yerleşim birimleri taciz edilmeye başlanmış, ilerleyen günlerde de işyerleri yağmalanmıştır. Olaylar 4 Temmuz'a kadar devam etmiş, bu tarihten sonra bütün Yahudiler Trakya'yı terk etmiştir (Bali 1999). Bir kısmı Yunanistan'a göç ederken çoğunluğu İstanbul'a yerleşmiştir. Varlık Vergisi'nden sonra da, İsrail'in kurulması ile 1950'de bir göç dalgası daha yaşanmıştır.

Mütedeyyin Müslüman Nüfus

Sistemin zenci Türkleri olarak da nitelenebilirler. Resmî kimlikteki laikliğin dinin, gündelik hayattaki görünürlüğüne ve uygulamalarına kısıtlamalar getirmesini içselleştirememişlerdir. Onlar dinlerini daha görünür ve fiilî yaşamaya devam etmek istemişler, bu da devlet tarafından ülkenin modernleşme sürecine bir tehdit olarak algılanmıştır. Kılık kıyafet kanuna en fazla muhalefet eden gruptur. Sarıklarını çıkarmayı reddeden

birçok insan, ki içlerinde din âlimi olanlar da mevcuttu, İstiklal Mahkemeleri'nce yargılanmış ve idam edilmiştir.

İrtica tehdidi, Cumhuriyet tarihinde devletin en fazla vurgu yaptığı iç tehdit unsurlarından biri haline dönüşmüştür. 1930 yılında Menemen'de Kubilay adında bir subayın, mehdi olduğunu ileri süren bir esrarkeş tarafından öldürülmesi, ülkedeki din, hoca kavramlarını besleyen bir kaynak olagelmıştır.⁷ Sakallı, sarıklı, cübbeli 6 kişinin Kubilay'ı şehit etmesi, başını keşip yeşil sancağa taktıkları anlatısı, halkın sessiz kaldığı iddiası, Müslüman, asker (devlet), halk kimlikleri için âdeta bir şablon vazifesi görmüştür. Sakallı-sarıklı- cübbeli olan gerici ve zalim; asker, düzeni korumaya çalışırken hayatını feda eden; halk da cahil ve zaman zaman haksızlıklara sessiz kalabilen bir imaja büründürülmüştür. Bu imajın beslediği algıya göre merkez ve yönetim de çağdaş olanın hakkı idi. Dinini devletin belirlediğinin dışında yaşayan ise ancak yönetilen olabilirdi.

1980'lerde şehirleşmenin artması ile beraber Anadolu'daki mütedeyyin nüfus daha görünür olmaya başladı. İmam-Hatip Lisesi mezunu çocuklarını üniversiteye gönderiyor ve merkezde, yönetimde söz sahibi olmaya çalışıyorlardı. Devlet kurumlarında görünür olmaya başlamaları, devletin kendilerine zimmetli olduğunu düşünen laik kesim tarafından bir tehdit unsuru olarak algılandı. Sıkça kullanılan "devletin içine sızmak" terimi algıyı açıklamak açısından oldukça manidardır. Devlet, resmî kimliğin yönetiminde olmalıydı

7. Bir görüş, Menemen'de yaşananların irtica hortlaması ve laik Cumhuriyeti yıkmaya teşebbüsü olduğunu yazarken, diğer bir görüş Menemen vakasını Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması ve tarikat şeyhlerine baskı oluşturmak için düzenlenmiş bir olay olduğunu savunmaktadır. İki ayrı görüş için bkz., Mustafa Müftüoğlu, *Kanlı Oyun: Menemen Olayı'nın İçyüzü*, Başak Yay., İstanbul 2005 ve Kemal Üstün, *Menemen Olayı ve Kubilay*, Çağdaş, İstanbul 1981.

ve öteki kimliklerin devlet kurumlarında görev almaya çalışması, devleti tehlikeye sokacak bir “sızıntı” olarak algılanmaktaydı.

Mütedeyyin kesimin özellikle resmî kimliğe ters düşen tarafı başörtülü kadınları oldu. Başörtüsü, devletin benimsediği modern kimlik kriterleriyle görünür bir şekilde ters düşüyordu. 1995 genel seçimlerinde siyasal İslam'ın temsilcisi Refah Partisi birinci parti olunca, merkezin endişeleri de arttı. Milletvekili yemin töreninde başörtülü milletvekili Merve Kavakçı linç edilmeye çalışıldı, sonrasında da milletvekilliği düşürüldü. Şubat 1997'de, Türkiye “irtica ile mücadele” adına post modern darbelerini yaşadı. Başörtüsü kamusal alanda yasaklandı. Üniversiteye kayda gelen başörtülü öğrenciler, kılık kıyafetlerinin “uygun” olmadığına “ikna” edilmek için odalarda özel görüşmelere alındı.

2002'de genel başkanları dâhil, birçok milletvekilinin eşleri başörtülü olan AKP'nin tek başına iktidar olması, merkezi yeniden tedirgin etti. Başörtüsüne meşruiyet vermemek adına teamüller değiştirildi: Cumhuriyet tarihi boyunca eşli yapılagelmiş Cumhurbaşkanlığı ve Genelkurmay resepsiyon davetiyeleri, hükümete eşsiz yollanmaya başlandı.

Üniversitede başörtülü öğrenimin serbest kalması ancak 2-3 yıl önce gerçekleşebilmiştir. Fakat başörtüsü, yönetim kademesindekilerin eşleri ile görünürlük kazanmasına rağmen hâlâ kamusal alanda tam serbest değildir. Başörtülü bir kadın, başörtüsü ile memuriyet yapamaz. Bunun dışında, özelde de başörtüsüne adı konmamış bir ambargo uygulandığı ve görünmez yapıldığı söylenebilir. Yakın zamanda özel bir firma, sponsorluğunu üstlendiği bayan ralli şampiyonunun sponsorluk anlaşmasını, başörtülü bir gazeteciye röportaj verdiği ve fotoğraf çektiği için iptal etmişti.⁸

Aleviler

Bazıları tarafından İslamın bir mezhebi olarak görülse de ekseriye tarafından daha otonom ve farklı bir inanç sistemi olarak tanımlanır. 1920'lerde Bektaşî Tekkesi, tekke ve zaviyeleri yasaklayan kanun kapsamında kapatılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sünni inanç temelinde oluşturulması, Aleviliği kimlik olarak resmen ikincil konuma itmiştir.

Türkiye nüfusunun takriben % 10'unu oluşturan Aleviler, homojen bir etnik kimliğe sahip değildirler. Alevi Türkler, alevi Kürtler ve alevi Zazalar başlıca etnik kimlikler olarak sayılabilir. Resmî kimlikle bir tek ortak paydası bile bulunmayan alevi Kürtler ve alevi Zazalar, alevi Türklere göre daha dezavantajlı bir konumdadır (Koçan- Öncü 2004).

Aleviler Cumhuriyet tarihi boyunca hem devlet, hem de toplum bazında çeşitli baskılara ve kısımlara maruz kalmışlardır. Bunların ilki, 1937-38 Dersim olaylarıdır. Dersim'in değişime karşı direnci, devlet tarafından şiddetli bir şekilde bastırılmıştır. Türk savaş uçakları bölgeyi günlerce bombalamıştır. Köyler boşaltılmış, binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Birçok aile sünni nüfusun çoğunlukta olduğu batı bölgelerine tek ve yalnız olarak göçe zorlanmıştır. Kız çocukları alınmış, medeniyet öğrenmeleri için subay ailelere besleme olarak verilmiştir.⁹ 1980 darbesi öncesinde, bu kez toplum bazında, iki şiddetli olay yaşanmıştır. Kahramanmaraş'ta ve Çorum'da sünni halk galeyana getirilmiş, Alevi ev ve işyerleri günlerce yağmalanmış, onlarca insan hayatını kaybetmiştir. En son 1993'te Pir Sultan Abdal Şenlikleri için Sivas'a gelen Alevi katılımcıların kaldığı otel ateşe verilmiş, çıkan yangında 35 kişi hayatını kaybetmiştir.

9. <http://www.dersiminkayipkizlari.com/>.

Devlet din kültürü derslerini sünni temelde vermeye devam etmektedir. Alevilerin kutsal gördüğü cemevlerini ise ibadethane statüsünde kabul etmemektedir.

Kürtler

“Müslüman Türk kardeşleri” ile Kurtuluş Savaşı mücadelesi vermiş olan Kürtler, Cumhuriyet’in kurulması ile hayal kırıklıkları yaşamaya başlamıştır. 1921 Anayasa’sında ülkede yaşayanlar için kullanılan Türkiye’nin insanları terimi, 1924 Anayasa’sında “ırk ve din farkı gözetilmeksizin bütün vatandaşlar Türk’tür” ibaresi ile değiştirilmiştir. Din kardeşliğinin güvencesi olan hilafetin de kaldırılması ile Şeyh Said Ayaklanması patlak vermiştir. Bu olay kimlikler arasındaki husumetin başlangıç noktası olarak işaretlenebilir.

Dersim olayları, kimlik kutuplaşmasının derinleşmesine sebep olmuştur. Dersim’de yaşananlardan bahseden dönemin Türk gazeteleri, isyancıları “dağdaki eşkıya” olarak tanımlar. Burada yapılmayan etnik vurgu, yok saymaya işaret eder. Devlete göre dağda olmaları, medeniyetten bihaber olmaları demektir. Devlet cahil, dağlı topluma medeniyet götürme çabasındadır. “Eşkıya, otoriteye başkaldıran ve kural tanımayandır. Dolayısıyla katli devacıdır” şeklinde bir algı mevcuttur resmî söylemde.

Kürt kimliği yakın zamana kadar yok sayılmış, görmezden gelinmiştir. Yok olan bir kimliğe hak vermek de mümkün değildir. Dolayısıyla Kürtçenin görünür ve talep edilir olması da mümkün değildir. Böylece Kürtçeden başka dil bilmeyen annelerle büyüyen Kürt çocukları okula başladığı zaman Türk çocuklarından daha zor ve daha uzun sürede okuma yazama öğreniyorlardı. Bu da vatandaşlar arasında fırsat eşitsizliğine sebep

oluyordu; olmaya da devam ediyor.¹⁰ Ayrıca Kürt çocukları her sabah “Ne mutlu Türküm diyene” diye andımızı okumaya da devam ediyorlar.

1980 darbesi sonrası cezaevlerinde yaşanan işkenceler ve kimlik aşağılamaları, hapisten çıkan Kürtlerin, annelerine uğramadan dağa çıkıp silahlanmalarına sebep olmuştur (Matur 2011). PKK ile devlet arasında neredeyse 30 yıldır devam eden çatışmalar da böylece başlamıştır. 30 yılda kaybedilen 30 bin hayat, kimliklerin uzaklaşarak derinleşmesine sebep olmuştur. Zaman içinde çatışmalardan beslenen çıkar grupları oluşmuştur ancak bu başka bir araştırma konusudur. Göz ardı edilemeyecek olan, çatışmaların sonuçlarının hâlâ kimlikleri yapılandırmaya devam ettiği ve her yeni olayın yaşanmış bütün eski travmaları da hatırlattığıdır.

Birlikte Yaşama Kültürü İnşası

Türkiye’nin kimlikleri derinleşmiş ve ayrıışmış gibi görünse de yine de her zaman bir çözüm bulunabilir. Çözüm için gerekli olan ilk unsur tarafların çözüm isteğidir. Soruna taraf olanların, bir sorunun varlığını kabul etmeleri ve şiddet dışı bir çözüm arzu etmeleri gerekir. İkincisi, korku ve şüphelerin, algı ve kararları yönetmesine izin vermemektedir. Kuşku ve tehdit algısı, farklı olan kimlik hakkında yetersiz bilgiden kaynaklanabileceği gibi tarihsel etkileşimler sonucu oluşmuş travmalardan da kaynaklanabilir. Birinci durum bilgilenme ile bertaraf edilebilir. Belli bir kimlik grubu, tanımadığı kimlik hakkında bilgi sahibi olup

10. İki Dil Bir Bavul: Güneydoğu’da bir Kürt köyüne öğretmen olarak atanmış Batılı bir öğretmenin yarı belgesel hikayesi: Çocuklar Türkçe, öğretmen de Kürtçe bilmiyor. <http://www.perisanfilm.com/school/trailer.php>

farklı da olsa, “zararsız” olduğu sonucuna varabilir. Daha sancılı ve günümüzdeki negatif kültürel algılara sebep olan algı, tarihsel etkileşimler sonucu oluşmuş kuşku ve tehdit algısıdır. Özellikle devlet, vatandaşına kuşku ile yaklaşmamalıdır. Çünkü devlet muktedirdir; gücü elinde bulundurur. Vatandaşına da gücü ile korku değil, güven telkin etmelidir. Devlet, yöneten olduğuna göre soruna daha akil yaklaşabilen taraf olmak zorundadır.

Önceliklerin belirlenmesi, çözüm için önemlidir. Türkiye’de neyin, hangi değerlerin öncelik olarak görüldüğü ve bunların ne şekilde hukuk sisteminde yer aldığı önemlidir. Halen Türkiye’de resmî kimliğin (LAST’ın) dominant statüsünü muhafaza etmesi devlet tarafından önemseniyor görünmektedir. Yapılmaya çalışılan bu kimliği muhafaza ederek öteki’lere de asgari yer açmak gibi algılanmaktadır. Hâlbuki ihtiyaç duyulan şey, gerçek manada çoğulcu bir demokrasidir. Çoğulcu bir demokrasi üç yoldan güçlendirilebilir: Hukuk, eğitim, sivil toplum.

Hukukun Üstünlüğünün Vatandaş Odaklı Olması

Yukarıda anlatılan kimlik temelli sorunlar, devletin kendini ve vatandaşını tanımlama şekliyle alâkalıdır. Ülkede vatandaşın dışında veya önünde, herhangi bir nesne/ özne kanunlarla korunup kutsanıyorsa orada hukuk, içinde bulunduğu toplumun bireylerinden çok, başka unsurlara hizmet ediyor demektir. Örneğin Türk Ceza Kanunu’nda “Türklüğü, Cumhuriyeti, devletin kurum ve organlarını aşağılamak 6 aydan 3 yıla kadar hapis cezası ile” cezalandırılabilir (Ergil 2010). Devletin vatandaşına karşı durduğu noktayı gösterme açısından oldukça önemlidir bu durum. Bu kanun devletin önceliklerinin hukuk çerçevesinde teyit edilmesidir. Değişmesi gereken, bu önceliklerdir.

Türkiye'nin önceliklerinin hukuktaki tanımı, sade ve kapsayıcı olmalıdır. Kimliklerin çatıştığı bir ortamda kanunlarda etnik kimliğe vurgu yapmak yerine herkesin üzerinde mutabık olacağı evrensel değerlere vurgu yapmak gerekir. Bu çerçevede kanunların temel görevi, vatandaşın güvenliğini sağlamak ve kimliğini yaşayabilmesine imkân sağlamak olmalıdır. Kendini güvende hisseden ve özgüvenli bir bireyin topluma katacağı katma değer de daha fazla olacağı beklenir.

Türkiye'deki öteki'leri ele aldığımızda, hiçbir grubun kültürel kimliğini yaşamada bir engelle karşılaşmaması gerekir. Ana dil kullanımı ve inanç özgürlüğü insanların en temel haklarından-
dır. Hukuki sistem vatandaşlara bu hakların özgür kullanımını sağlamalı ve bu haklarını kullandıklarında da kendilerini hala eşit vatandaş hissetmeleri için gerekli ortamı temin etmelidir. Basit bir ifadeyle, insanlar kimliklerine kendi dillerinde, kendilerini nasıl isimlendirmek istiyorlarsa onu yazdırabilmelidir. Eğer bir koruma kanunu olacaksa, devlet vatandaşının farklı isimden dolayı yaşayacağı ayrımcılıklara izin vermeyen koruma kanunları geliştirebilmelidir. Aynı şekilde, neye inanmak istiyor ve bunu ne şekilde ifade etmek istiyorsa, başkalarının özgürlük alanına girmedeği müddetçe buna da izin verilmelidir ve her inanç sistemine eşit mesafede durulmalıdır. Devlet eğer inanç kuruluşlarına maddi kaynak sağlıyorsa bu bütün vatandaşları kapsayabilmelidir. Örneğin Diyanet için alınan bir vergi, nüfustaki oranlarına göre bütün inanç gruplarından temsilcilere (Alevi, Sünni, Ermeni, Rum, Yahudi) dağıtılabিলse, devletin bazı inanç gruplarını ötekileştirdiği algısı da azalabilir. Bu sayede bütün dinlere daha eşit mesafeli durulmuş ve laiklik ilkesine de daha çağdaş bir yorum getirilmiş olunur. Son olarak, başörtüsünün de hukuki olarak netlik kazanması ve başörtülü kadınların eşit

vatandaş olarak sosyal ve kamusal alanın her noktasında hukuki bir engel olmaksızın başörtüleri ile yer alabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması Türkiye için önemli bir husustur.

Hukuk sisteminin vatandaşa hissettirmesi gereken duygu, emniyet ve adalettir. Bugüne kadar yaşanmış suikastler ve olaylarla alâkalı devam eden davalardan çıkacak kararlar, kendini mağdur hisseden taraflara, yargının adil olduğu hissini verebilmelidir. Kimlik gruplarında travmaya sebep olmuş olaylar zaman aşımına uğratılmamalıdır.

Çoğulcu Eğitim

Yaşanan sorunların geleceğe aktarılmaması ve varolan negatif algıların değişmesinde en önemli kurumlardan biri eğitimidir. Eğitimin aileyle ilintili informal bir tarafı olsa da günümüz ulus- devletlerinde eğitim genelde devletin gözetimi altındadır.

Artan iletişim ağları ve göçler, bugün dünya kültürlerini daha iç içe yaşar hale getirmiştir. Türkiye kendi içindeki farklılıkları eğitime nasıl ve ne kadar katacağını tartışadırsun, dünyanın gelişmiş ülkelerinde çok farklı kültürlerden göç eden öğrenciler için eğitim uluslar üstü, evrensel değerlerle formüle edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda varolan sistemlerde evrensel görünen Batı eğitimlerinin objektifliği sorgulanmakta ve gerçek manada evrensel, küresel adalete inanan dünya vatandaşlarının nasıl yetiştirilebileceği tartışılmaktadır (Banks 2008).

Bu konuda da Türkiye Cumhuriyeti'nin yapması gereken yukarıda belirtilen kültür gruplarının dil ve inanç konusundaki temel haklarını eğitime yansıtmaktır. Türkiye'nin renkleri olan farklı diller, eğitim sistemine en azından seçmeli ders olarak girebilmelidir. Yalnızca Kürtçe değil, yöresine göre Rumca, Za-

zaca, Ermenice, Süryanice vs. de seçmeli olabilmelidir. Liseden mezun olan bir öğrencinin kendi ülkesinde konuşulan en azından bir fazladan dile aşına olması bir sakınca değil, olsa olsa bir zenginlik olarak algılanmalıdır.

Eğitimin içeriği de çokkültürlülüğü kapsayabilmelidir. Özellikle tarih eğitiminde, bir etnik kimliğin kutsandığı, diğerlerinin aşağılandığı veya yok sayıldığı bir sistem olmamalıdır. Tarih ötekileştirmeden ziyade hepimizleştirmek için bir araç olabilmelidir (Ergil 2010). Çocuklara farklılığın doğallığı hikâyelerin içinde verilebilmelidir; Mehmet’le Ayşe’nin yanına Agop’la Bejan katılmalıdır hikâyede. Umulur ki bu şekilde çocuklar, büyüklerdeki önyargı yerine tanıma ve kabullenme değerleri geliştirirler. Etnik kimliği değil, insan kimliğine saygıyı, empatiyi, hoşgörüyü yüceleleyen bir etik anlayışı eğitime oturtulabilirse birlikte yaşama kültürü için de önemli bir adım atılmış olur.

Laik devletin inanç eğitimine müdahil olmadığı ülkeler de mevcuttur. Türkiye de böyle bir sistem geliştirebilir. İnanç değil ancak, sorumlu ve duyarlı bireyler için erdem ve ahlâk eğitimi içeren objektif bir ders olabilir. İnanç, ailenin insiyatiline bırakılabilir. Mutlaka müdahil olunacaksa, yine bütün inanç sistemlerine eşit mesafede olmalıdır. İnanç dersinin uygulamadan çok, bilgi temelli olması mesafenin eşit olmasını destekleyecektir.

Bütün bunların dışında, barış dili inşası için okullarda öğretilmesi gereken bir önemli husus, şiddetin bir iletişim aracı olmadığıdır. Tarih, savaşlar sonunda kazanılan zaferleri anlatır sadece. Oysa savaşlar, medeniyetler üzerinde büyük tahribatlar bırakmıştır. Savaşın yaptığı tahribata farkındalık oluşturmak, onu engellemek ve barışa daha sıkı tutunmak için bir vesile olabilir.

Devletin eğitimde önemsemesi gereken bir diğer husus, üretkenliktir. Sözel, görsel, sayısal ayrımı yapılmaksızın çocukların

ürettiklerinin önemine vurgu yapılması, bireyin üretme isteğini motive edebilir. Böylece tanımlamalar, etnisite yerine kavgasız bir alan olan meslek gruplarını merkez alır. Bu şekilde farklı etnik gruplardan insanlar, aynı işle uğraşırken paylaşımları artabilir. Ülkenin kazancı da kimliği ile barışık, üreten, katma değer sağlayan vatandaşlar olur.

Hosgörülü Sivil Toplum

Barışı istemek gerekir. Toplumun içindeki bireyler barış için istekli olabilir ve alternatif uygulamalar geliştirebilir. Öncelikle kimlikte yaşanmış ve hâlâ unutulmamış bir travma varsa bunun yarası sarılmaya çalışılabilir. Bu durumda sözel, hukuki af dilemler beklenebilir. Böyle bir insiyatif dirençle karşılaşabilir. Bu direnci hafifletmek belki farklı bir ortak kimlikte yeni uygulamalar geliştirerek mümkün olabilir. Örneğin terörden ölen asker, polis ve isyancıların annelerini sivil toplum çeşitli toplantılarda bir araya getirebilir. Bu toplantılarda anne olmayı, belki ölenlerin çocukken yaşadıklarının aynılığına vurgular yapılabilir. Öteki, yavaş yavaş bize yaklaşır. Kişi, karşıdakinin de kendi gibi acı çekip mağdur olduğunu fark ettiğinde ötekine dair nefret duygusu da azalabilir.

Gerek afet zamanlarında, gerek normal zamanlarda yapılacak karşılıksız iyilikler ve yardımlar negatif yargıları kırmaya yardımcı olur. Ortak sportif ve sanatsal faaliyetler de yeni barışçıl uygulamalara kapı aralayabilir. Paylaşılan maç, galibiyet, konser vs. etkinlikler ve bu etkinliklerde gelişecek pozitif duygular yeni bir ortak hafızanın inşasına yardımcı olabilir. Sivil toplum ortak etkinliklerini daima aktif tutmalıdır. Ne kadar yeni barışçıl uygulama yaşanırsa eski algılar da o oranda zayıflayabilir.

Sonuç

Türkiye'nin ulus kimliği bütün halklarını kapsayamamış ve bu durum Cumhuriyet tarihi boyunca birçok acının yaşanmasına sebep olmuştur. Bu acıların tekrar yaşanmaması ve yaşanmış acıların yaralarının sarılarak barış içinde yaşanması için bir yeniden inşaya ihtiyaç vardır. Türkiye Cumhuriyeti kanunları, resmî ve sivil hayattaki uygulamaları ile kimliğini yeniden tanımlamalı ve yapılandırmalıdır. Öncelikle hissedilen bir mağduriyet varsa karşı taraf bunun farkına varmalı, bu yarayı sarmaya çalışmalıdır. Özür, hem hukuki düzenleme hem de sivilde duygusal paylaşımlarla gerçekleşebilir. Bunun için hukukun, hiçbir etnisiteyi ve devlet kurumunu kutsamadan insan'ı önceleyen bir adalet sistemini oturtması gerekir. Eğitimde de etnik üstünlüğün değil, etnik farklılığın ne kadar büyük bir zenginlik olduğu vurgusu önem kazanmalıdır. Dilsel ve dinsel farklılıklar doğal olgular olarak eğitim sisteminde yer almalıdır. Savaşın ve şiddetin tahribatlarına farkındalık öğretilmelidir. Hukuk ve eğitim sisteminde yaşanan bu dönüşüm, toplumun gayreti ve sahip çıkması ile devamlı bir hale dönüşebilir. Yeni etkinlikler ve uygulamalar, yeni bir ortak hafızaya dönüşebilir.

Kaynakça

İçduygu, Ahmet and Kaygusuz, Özlem "The Politics of Citizenship by drawing borders: Foreign policy and the construction of national citizenship identity in Turkey", *Middle Eastern Studies* 40: 2004, 26-50. DOI: 10.1080/0026320042000282865.

Özberk, Ahmet Uzlaş Kültürü, İstanbul: Işık 2010.

Altınörs, Alp Resmi İdeoloji ve Kemalizm, Akademi yayın, İstanbul 2010.

- Afzali, Aneelah and Colleton, Laura "Constructing Coexistence: A Survey of Coexistence Projects in Areas of Ethnic Conflict" in *Imagine Coexistence: Restoring Humanity after Violent Ethnic Conflict*, Antonia Chayes and Martha Lminow, 2003.
- Matur, Bejan Dağın Ardına Bakmak, Timaş, İstanbul 2011.
- Bayır, Derya "Negating Diversity: Minorities and Nationalism in Turkish Law", PhD diss., School of Law, Queen Mary University of London, 2010.
- Ergil, Doğu Barışı Aramak: Dilde, Hayatta, Kültürde, Timaş, İstanbul 2010.
- Aktoprak, Elçin "Bir 'Kurucu Öteki' olarak: Türkiye'de Gayrimüslimler", *İnsan Hakları Çalışma Metinleri: XVI*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 2010.
- Agius, Emmanuel ve Ambrosewicz, Jolanta "Towards a Culture of Tolerance and Peace" International Bureau for Children Rights (IBCR). Montreal, Canada 2003.
- Zürcher, Erik J. Turkey: A Modern History, London: I.B. Tauris & Co Ltd. 2007.
- Ülker, Erol "Contextualising 'Turkification': nation-building in the late Ottoman Empire, 1908-1918", *Nations and Nationalism* 11(4), 2005, 613-636.
- Koçan, Gürcan and Öncü, Ahmet "Citizen Alevi in Turkey: Beyond Confirmation and Denial", *Journal of Historical Sociology*, Vol. 17, No. 4, 2004, p. 464-489.
- Banks, James A. "Diversity, Group Identity and Citizenship in a Global Age", *Educational Researcher*, Vol.34, No.3, 2008, s. 129-139.
- Üstün, Kemal Menemen Olayı ve Kubilay. İstanbul: Çağdaş 1981.
- Amamio, May Christine "The Role of Peace Education in Preventing Conflict" UNISCA, 2004.
- Müftüoğlu, Mustafa Kanlı Oyun: Menemen Olayı'nın İçyüzü, Başak, İstanbul 2005.
- Şeker, Nesim "Identity Formation and the Political Power in the late Ottoman Empire and Early Turkish Republic" *Historia Actual Online* 8: 59-67. Accessed January 10, 2012. <http://www.historia-actual.org/Publicaciones/index.php/haol/article/viewFile/118/107>

- Çelik, Nur Betül "Analyzing Kemalism through Discourse Theory" in Communicative Approaches to Politics and Ethics in Europe, Nico Carpentier, Pille Pruulmann-Vengerfeldt, Richard Kilborn, Tobias Olsson, Hannu Nieminen, Ebba Sundin, Kaarle Nordenstreng, 219-231. Tartu: Tartu University Press, 2009.
- Bilgin, Pınar "The Securitiness of Secularism? The Case of Turkey", Security Dialogue, Vol. 39, 2008, p. 593-614.
- Bali, Rıfat "Yeni Bilgiler ve 1934 Trakya Olayları-1", Tarih ve Toplum, No. 186, 1999, s. 379-388.
- Jenkins, Richard Social Identity New york: Routledge 2008.
- Karaduman, Sibel "Modernizimden Postmodernizime Kimliğin Yapısal Dönüşümü" Journal of Yaşar University, 17 (5), 2010, s. 2886-2899.
- Lengerli, Siray "National Identity and the Other: The Otherisation of 'the Greek' in Turkish Nationalist Discourse", Masters Thesis, Atılım University of Ankara 2006.
- Kymlicka, Will Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. New York: Oxford University Press 1996.
- Dunaway, Wilma A. "Ethnic Conflict in the Modern World System: The Dialectics of Counter-Hegemonic Resistance in an Age of Transition" Journal of World System Research, IX, I, 2003, s. 3-34.

Dillerin Birlikteliği ve Çok Dillilik: Mardin Örneği

HADRA KÜBRA ERKINAY*

Giriş

Diller insanların kimliklerini oluşturan temel yapı taşlarıdır. Nasıl ki atom, maddenin; hücre insanın en küçük yapı taşıysa diller de kimliklerin, medeniyetlerin temel taşıdır. Medeniyetlerin yaşaması, toplumların var olması dil sayesinde. Dilin varlığı yaşam sebebidir. Dil, kendi yasaları olan, yaşayan, gelişen, zaman zaman da ölen, yok olan bir simgeler sistemidir. Dil, âdeta koruyucu bir müzedir, sağlam bir anıttır.

Dil, insanların duygu ve düşünce yapılarının oluşmasını sağlar ve oluşan bu yapıları biçimlendirir. Dilin etkili gücü sayesinde insanlar düşünür, iletişim kurar, öğrenir ve öğretirler. Bireyin çevresiyle kurduğu iletişim, onun toplumsallaşma sürecinin bir parçasıdır. İletişim de dil aracılığıyla gerçekleştiği için toplumsallaşma sürecinin belirleyicisi de dildir. Bireylerin ve toplumların kimliklerinin en önemli göstergesi olan dil, muhafaza edilmek durumundadır. Birey, doğup büyüdüğü ortamda öğrendiği

* Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi

dil ile -anadil- birlikte çeşitli nedenlerden ötürü başka dilleri de edinmektedir. Dünyadaki bütün çocukların konuştuğu dil farklı olsa da hepsinin dil öğrenme süreçleri evrenseldir. Çocuklarda dil öğrenme doğuştan vardır ancak her çocuk kendi çevresinde konuşulan dili, aile ortamındaki yaşantıları yoluyla doğal olarak öğrenmektedir (Yazıcı 1999:7-8). Çocuklar dünyaya geldiğinde onların en yakınındaki kişi annesidir ve ilk kez annesinin konuştuğu dilin sembolleri ile karşılaşır. Anneden edinilen dil, bireyin temel dili olur. Bireyin çocukluk çağında tanıştığı ilk dil olması nedeniyle ana dilin öğrenilmediği; edindiği ya da kazanıldığı hep tekrar edilir (Vardar 1988: 20). Anadili, bilinçli bir öğrenim olmaksızın edinilen dildir. Anadili, başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili bulunulan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireyin bir toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir (Aksan 1975: 285). İnsanlar arası ilişkinin yoğunlaştığı göz önünde bulundurulursa sadece ana dilini bilip konuşmak, monolingual kalmak yeterli olmamakta, en azından bir yabancı dil bilerek bilingual, iki yabancı dil bilerek trilingual olmaya büyük önem verilmektedir (Atabek 1994: 61). Coğrafi, tarihi, kültürel, dinî, ticari vb. birçok faktörün etkisiyle başka diller öğrenilir ve çok dillilik ortaya çıkar. Bütün bebekler dünyaya farklı dilleri öğrenmeye hazır olarak gelirler. Bunun nedeni farklı sesleri ayırt edebilme becerisine sahip olarak doğmalarındır (Şenkaya 2008). Her insan bir dili bildiğine göre ve mutlaka bu dilin bir şeklini (lehçe gibi) kullandığına göre bundan her insanın en azından başlangıç için “çok dilli” ve çok dilliliğin geliştirilmesi için belli bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir.

Bu potansiyel iki şekilde ortaya çıkar: Birincisi bebeklik döneminden itibaren ebeveynlerin iki veya daha fazla dili aktif ola-

rak kullanmasıyla ki bu durum genellikle farklı ana dillere sahip anne-babaların çocuklarında görülür. İkincisi ise bebeklik döneminden sonra iki veya daha fazla dilin öğrenilmesiyle gerçekleşir. Ana dilin dışında öğrenilen dillerin aksansız, kusursuz ve akıcı öğrenilmesi için erken çocukluk dönemi “kritik dönemdir”. Çünkü beyindeki bilişsel işlevler yaş ilerledikçe zayıflar. 1-5 yaşları arasında öğrenilen diller, ana dilinin aksanını yansıtmaz. Çocuklar ana dilleri ile duygularını, algılarını ve düşüncelerini tam olarak anlatmayı başarabilir ve farklı olduklarını öğrenebilirlerse bunu başka dillerde de uygulayabilirler (Temel, Bekir 2005: 296). Bu sebeple öğretim yapılan bilim dalı ne olursa olsun çocuğun gelişmesi, yetişmesi ve başarısı ana dilden yararlanma yeteneğinin gelişmesine bağlıdır (Sağlam 1992: 26; Tezcan ve Erimer 1983: 7; Uygur 1984: 12). İnsan, düşüncelerini en iyi kendi anadili ile geliştirebilir. Düşünceyle anlatım birbirlerine sıkı bağlarla bağlıdır. Düşüncenin iyi ifade edilebilmesi, dilin ne kadar öğrenildiğiyle ilişkilidir. Anadilini kullanabilme becerisi çocuklara güven duygusu sağlar ve çocukların anlatım kabiliyetini güçlendirir. Anadilini iyi bilmek, dile hâkim olmayı ve dile hâkim olmak da düşünce hâkimiyetini sağlar. İleri yaşlarda öğrenilen dillerin dilbilgisi kurallarını uygulamak, anadilde yer almayan sesleri çıkartmak, kelimeleri doğru telaffuz etmek ve vurgulamak problemli olabilmektedir.

Toplumların varlığı dil ile sürdürülebilir. Tarihte dillerini kaybeden toplumların benliklerini yitirdikleri, zamanla asimile oldukları ve nihayetinde silindikleri bilinmektedir. Hayat kaynağı olan dilin korunmak ve sürdürülmek istenmesi tabiidir. Bununla birlikte “yakın coğrafyalarda yaşayan insanların fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının ortaya çıkardığı bir arada bulunma ve yaşama gereksinimi beraberinde iletişim zorunluluğunu da

getirmiştir. Sözlü ve yazılı iletişim farklı diller arasındaki alışverişini olağan hale getirmiş ve ilişki içinde bulunan diller birbirini etkilemiştir” (Nalbant 2009:1607). Dünyada yaklaşık 6000 dilin varlığı göz önünde bulundurulursa birçok ülkede birden fazla dilin konuşulduğu, birçok insanın birkaç dil ile temas halinde bulunduğu ortaya çıkar.

Örneğin Papua Yeni Gine’de 3, Nijerya’da 5, Kamerun’da 2, İsviçre’de 4, İtalya’da 7, Kanada’da 2 resmi dil vardır.¹ İngilizce ve Fransızca Kanada’nın resmî iki dilidir. Ancak bu gibi ülkelerde resmî dillerin yanı sıra azınlık dilleri de konuşulmaktadır. İki dilli ülkelerin yanında “çok dilli” ülkeler de vardır: Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Romans İsviçre’nin resmî dilleridir.

Küreselleşen dünyada birlikte yaşama kültürü geleneği ile anadili dışında başka bir dil öğrenmek gereklilik ve gereksinim haline gelmiştir. Bu gereksinim en başta toplumlar arası ilişkilerin yoğunluk kazanmasıyla ve kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle doğmuştur. Gelişmiş ülkelerde bu durumun bilincine varılmış ve bu doğrultuda eğitim programlarında -özellikle de erken yaşta yabancı dil derslerine- yer verilmiştir. Türkiye’de de eğitim sistemi içerisinde dinamik bir yapılaşma gereksinimi doğmuş ve bu yönde çalışmalar başlatılmıştır. Ünlü yazar/şair Goethe’nin “Başka dil bilmeyenin kendi dilinden haberi olmaz” ifadesi de anadili dışında dil öğrenmek için çaba gösterilmesi gerektiğini destekler niteliktedir.

Tek dillilik kaderdir, çok dillilik ise fırsattır. Her dil bir pencere kabul edilirse odaya girecek ışık, pencere sayısı arttıkça etrafa daha çok aydınlık saçar ve böylece dünya daha net algılanır. Modern zamanda çok dillilik, toplumların hafızasına olumlu

1. www.wikipedia.org/wiki/Resmi_dil (28 Şubat 2012 tarihinde erişildi).

değer olarak kazanmıştır. Siyasi, ekonomik çıkarlar üzerine tainılan tavrı, dili ve kültürü etkilememiştir. Avrupa Birliği'nin, Birleşmiş Milletler'in, Avrupa Konseyi'nin, İnsan Hakları Sözleşmeleri'nin tüm dokümanlarında dil ve kültürle ilgili olumlu yaklaşımlar gözlemlenebilir. Bu doküman ve sözleşmeleri esas alan tüm kararlar, haklar, bildiriler, belirlemeler, projeler gibi tüm etkinliklerde diller ve kültürler insanlığın ortak mirası olarak yer tutarlar.

Dil İlişkileri

“İnsanlar topluluklar halinde yaşarlar. Toplu halde yaşayan insanlar arasında bildirişim kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Nitekim dil de insanın bu ihtiyacından doğmuştur. Aynı toplumun üyeleri arasında iletişim ve bildirişim nasıl bir ihtiyaç ve gereklilik, topluluklar, milletler arası iletişim ve bildirişim de bir ihtiyaçtır. Tarihte aynı coğrafyayı paylaşan, iç içe ya da yan yana yaşayan topluluklar arasında komşuluk, ticaret, turizm ve kültürel ilişkiler dolayısıyla dil ilişkileri de gerçekleşmiştir. Günümüzde çağdaş iletişim teknolojileri, dolayısıyla mesafe kavramı ortadan kalkmış, sadece yakın komşu ülkeler ve dilleri ile değil, dünyanın herhangi bir yerindeki diller ile de ilişkiler kurulabilmektedir. Diller arası ilişkide her dil bir diğerinden çeşitli unsurlar alır veya verir. Bu alışverişin temelinde ise iki ana öge vardır: “İhtiyaç/bilgi” ve “moda/özentı.” Bir dil diğer dillerden ihtiyacı dolayısıyla “bilgi alıntıları” yapabilir. Bilgi alıntıları alıcı dile yeni bir kavram getirir. Bu yüzden de genellikle kalıcı olurlar ve girdikleri dilin söz varlığı içinde uzun süre yaşayabilirler. Moda ve özentı alıntıları ise, bir ihtiyaçtan kaynaklanmayan ve alıcı dilin kavram dünyasına fazla bir şey katmayan alıntılardır. Bu tür alıntılar uzun ömürlü olmazlar, genellikle kısa bir süre için-

de kullanımdan düşer ve unutulurlar” (Karaağaç 2002: 97-100). Bilgi alış-verişi, iletişim ve paylaşımın artması, birlikte yaşam hareketi ile birlikte diller arası etkileşim artmış; dildeki ödünçlemeler dillerin birbirleriyle olan ilişkilerini yoğunlaştırmıştır.

Diller arası verintiler genellikle hâkim dilden öteki dillere şeklinde gerçekleşir. “Diller arası ilişkide alıntının yönü genellikle üst kültürden alt kültüre, yönetenden yönetilene, merkezden taşraya, üretenden tüketene doğrudur” (Karaağaç 2002: 103). Öteki diller baskın olan dilden sözcükler alıntılar; bu alıntılar kimi zaman kalıcı olurken kimi zaman da geçici olmaktadır.

Çok Dilliliğin Ortaya Çıkış Nedenleri

Birbirleri ile birlikte yaşayan farklı dil gruplarının diğer gruplar ile iletişim kurma ihtiyacı son derece tabiidir. “Birlikte yaşayan diller tıpkı kültür, inanış gibi birbirinden etkilenir. Çok dillilik, ekonomik ve ticari sebeplerden dolayı aynı platformda dilsel azınlıkların bulunduğu bölgelerde karşımıza çıkabilir. Mesela Britanya’da Galler bölgesinde yerel bir dil olan Brüttonca (bir Celtic dili) konuşulmasının yanı sıra Fransızca ve İngilizce konuşulmasını örnek gösterebiliriz” (Grosjean 1982:2). Bazı meslekleri icra edenlerde görülebilmektedir. “Mesela inşaat işçisi olarak göç eden İtalyanlar bulundukları bölgeye bağlı olarak Fransızca veya İsviçre Almancası konuşmaktadırlar” (Grosjean 1982:3). Kimi zaman göçe bağlı olarak ortaya çıkan çok dillilik sosyal, ekonomik ve ticari nedenlere dayandırılabilir. “Göçmenler çalıştıkları iş yerlerinde yeni ülkelerinin dilini konuşurken aile ortamında ve yakın dostlarıyla ana dillerini konuşmaya ve korumaya devam etmişlerdir” (Grosjean 1982: 32). Ticaretle uğraşanlar ve iş adamları da seyahat ettikleri bölgelerde konu-

şulan dilleri de kendi dilleri gibi konuşabilme yeteneğine sahip olmuşlardır. Politik, dini, eğitim ve kültürel sebepler de birden fazla dilin konuşulmasına ortam hazırlamaktadır. Çıkış noktası ne olursa olsun insanların hareketliliği çok dilliliğin en önemli sebebidir.

Mardin’de Çok Dilliliğin Ortaya Çıkış Nedenleri

Mardin’e farklı tarihlerde farklı milletlerin yerleşmesi ve bu milletlerin birbirleriyle etkileşim halinde olmaları bölgede çok dilliliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1992 yılındaki verilere göre Arapça, Mardin ve Siirt ağırlıklı olmak üzere 400 bin kişi tarafından konuşulmaktadır. Turoyo ve Hertvince gibi lehçeleri ayrı ayrı değerlendirilen Süryanicenin Turoyo lehçesi ise Mardin yöresinde 3 bin civarında insanın anadilidir.² Buran’ın dil atlası (2009; bkz. Harita 1) ve Mardin merkezde yapılan ankette “Anadiliniz nedir?” sorusuna “Kürtçe” yanıtının da verilmesi Kürtçenin Mardin’de konuşulan dillerden biri olduğunun göstergesidir. Farklı etnik grupların varlığı anadili Türkçe olanların yanı sıra farklı dillerin de Mardin’de birlikte yaşamasını sağlamıştır.

Tarihini M.S. 500 yıllarına kadar dayandırabileceğimiz tarihî kent Mardin, önceleri kale kent olarak adlandırılmıştır (Sennett 1996). Klasik ve modern şehir tanımlarına uyan Mardin, klasik şehir tanımlarına göre belli bir nüfus yoğunluğu, çarşısı ve mahkemesi bulunan; modern şehir tanımlarına göre de farklı milletleri ve dilleri barındıran bir şehirdir (Faruki 1993). Eğitimsel ve kültürel nedenlerden dolayı ana dili Arapça, Kürtçe veya

2. www.haberaktuel.com/turkiyede-kimler-hangi-dili-konusuyor-haberi-217928.html (20 Ağustos 2009 tarihinde erişildi.)

Süryanice olan bireyler resmî kurumlar ile eğitim-öğretimdeki dilin Türkçe olması nedeniyle öğrenim görmek ve resmî kurumlardaki işlemlerini halletmek amacıyla günlük hayata dâhil olmak isteyen bireyler Türkçeyi doğal olarak öğrenmektedirler.

Sosyal münasebetler ve ticari ilişkiler de Mardin'de çok dilliliğin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Bireylerin şehirde din ve milliyet ayrımı olmaksızın bir arada yaşamaları, ana dilleri dışındaki dilleri öğrenmesini ve bu dilleri sosyal ilişkilerinde aktif olarak kullanmasını sağlamıştır. Arapların Kürt veya Türk, Kürtlerin Arap veya Türk gelin alması, komşuluk ilişkilerinin gelişmiş olması da çok dilli bir ortam oluşturmaktadır.

Bölgenin sınıra yakın olması hasebiyle komşu ülkelerle aynı zamanda bölgenin kendi içerisindeki ticari münasebetlerin sıklığı da çok dilli bireylerin sayısını arttırmıştır. İthalat-ihracatla uğraşanlarla birlikte şoförlerin, esnafın Kürtçe, Arapça ve Türkçeyi (irtibat halinde oldukları ülkelerin -Irak, Suriye, İran- farklı lehçeleri de dâhil) iyi bir şekilde konuşup bu dillerde iletişim kurabildikleri görülmektedir.

Bölge insanının ekonomik münasebetleri de çok dilliliğin ortaya çıkış nedenlerindendir. Kuyumculuk, gümüşçülük gibi sanatlarla uğraşan Süryanilerin bölgede konuşulan tüm dillerle birlikte turistlerle iletişim kurmak adına İngilizceyi de bildikleri görülür. Yine dericilik mesleğini sürdüren Süryaniler, bölge dilleri dışında iş gereği gittikleri İstanbul'da Rusçayı da öğrenmektedirler.

Dinî sebepler de çok dilli bireylerin yetişmesi için bir başka etkidir. Zira Mardin'de anadilleri Süryanice olduğu halde evde ve kendi aralarında başta Arapça olmak üzere Türkçe ve Kürtçe kullanmayı tercih eden Süryanilerin Süryaniceyi ayin, vaftiz, dua gibi dinî törenlerinde kullandıkları bilinmektedir.

Mardin'deki Arapların ve Kürtlerin genellikle Müslüman olması ve dinin dilinin Arapça olmasının etkisiyle Arapçaya gösterilen hususiyetin arttığı gözlemlenebilir.

Mardin ve Çok Dillilik

Mardin'de insanların duygu ve düşüncelerini farklı olarak anlatıp anlayabilmeleri bölgede birden fazla dilin işlevselliğine dikkat çeker. Televizyon, gazete, dergi gibi etkili kitle iletişim araçlarının yoğun bir şekilde kullanılması, genç nüfusun eğitim sürecine dâhil olması ve sosyal etkileşimin artması ile birlikte bölgede dillerin etkileşimini ve halkın bölge dillerine hâkim olmasını hızlandırmıştır.

Harita-1: Ahmet Buran, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Dil Atlası

Ahmet Buran, yayınladığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun dil atlasında illere göre dillerin dağılımını vermiştir (Buran 2009). Her dilin illere göre dağılımı farklı renklerle belirtilmiştir. Haritanın genelini incelediğimiz zaman bölgede tek bir dilin kesin bir hâkimiyeti yoktur. Mardin ili içinde herhangi bir

dilin baskınlığı yoktur. Haritaya göre Mardin merkezde Türkçe, Arapça, Kürtçe; ilçelerde (özellikle Midyat, Nusaybin ve Derik'te) bu dillerin yanı sıra Süryanice, Keldanice ve Ermenice konuşulmaktadır. Haritaya göre Mardin'de Zazaca konuşulmamaktadır. Renklerin yoğunluğuna ve yayılışına göre Mardin'de Arapça, Kürtçe-Türkçe ve Süryanice konuşulmaktadır. Bu sıralanış etnik köken ayrımı belirtmemekte; sadece konuşulan dilleri göstermektedir. Zira "Mardin ve öteki komşu illerde (Siirt, Şırnak gibi) asıl dilleri Süryanice olan bazı grupların zamanla dil ve inanç bakımından Kürtleştikleri Peter Alford Andrews tarafından tespit edilmiştir (Andrews 1992). Aynı zamanda İran asıllı Kürt aşireti olan Meşkin aşiretinin Araplaştığını dile getirerek etnik kökenin konuşulan dille farklı olabileceğini söyleyebiliriz. Yine Mardin'in özellikle merkez ve ilçelerinde farklı etnik gruplarının ortak anlaşma aracı olarak Türkçeyi tercih etmesi haritada Türkçenin yoğun bir şekilde görünmesini sağlamış olabilir. Mardin merkezde 24-65 yaşları arasında uygulanan 100 kişilik ankette meslek grubu, cinsiyeti, ana dili ne olursa olsun istisnasız herkesin Türkçeyi anadili kadar konuşup anlayabildiği tespit edilmiştir. "Anadiliniz nedir?" sorusuna Mardin'de doğup 3 yaşından itibaren farklı şehirlerde büyüyen 37 yaşındaki biri Türkçe şeklinde yanıtlamıştır. Fakat aynı kişi anne-babasının anadilinin ve evde konuşulan dilin Arapça olduğunu belirtmiştir.

Ebeveynlerin anadili ile evde konuşulan dilin, bireyin tanımladığı kendi anadiliyle farklılık gösterebileceği anketten çıkarılabilmektedir. Mardin'e meslek, eğitim, evlilik dolayısıyla gelen bireylerin anadilinin Türkçe olduğuna, öteki dilleri sonradan öğrenmeye başladıklarına rastlanmaktadır. Mardinli bireyler "Anadiliniz nedir" sorusuna genellikle Kürtçe, Arapça ve Süryanice şeklinde cevap vermişlerdir. Yine anket sonucuna göre

daha önce ifade edildiği gibi anadili ne olursa olsun tüm bireyler Türkçeyi “Bilddiğiniz öteki diller” kısmına eklemişlerdir. Yalnız özellikle 60-65 yaş arasındaki bay veya bayanların Türkçeyi yalnızca anlayıp konuşabildiklerini, Türkçe okuyup yazamadıklarını eklemektedirler. Anketten genel olarak çıkarılacak öteki sonuç ise evde ortak olarak konuşulan dilin bireyin anadiliyle uyumlu olduğudur. Anne ve babanın dili farklıysa (baba Arapça, anne Kürtçe gibi) birey, her iki dili de iyi bildiğini belirtmektedir. Her bireyin en az iki dilli olduğu anketten çıkarılacak en genel sonuçtur. Anadili Kürtçe olanlar Türkçeyi çok iyi, Arapçayı da az da olsa bildiklerini; ana dili Arapça olanlar Türkçeyi çok iyi, Kürtçeyi de iyi derecede bildiklerini; anadili Süryanice olanlar ise Arapçayı, Kürtçeyi ve Türkçeyi de çok iyi bildiklerini söylemektedirler. Elbette ki meslek grubuna göre dillerin sayısı değişmektedir.

Örneğin mesleği akademisyen olup anadili Kürtçe olan bireylerin bölge dilleri dışında İngilizce, Grekçe, Almanca, Fransızca bildiklerini; mesleği papazlık, kuyumculuk, dericilik olup anadilleri Süryanice olan bireylerin bölge dilleri olan Arapça, Kürtçe dışında İngilizce, Rusça gibi dilleri bildikleri dikkat çekmektedir. Bir diğer dikkat çekici unsur ise anadilleri Süryanice olan bireylerin Arapça ve Kürtçeyi daha sık kullandıklarını söylemeleridir. Bunda özellikle Mardin merkezde etnik köken olarak Arapların ve Kürtlerin daha yoğun olarak yaşamaları, Süryanilerin başka bölgelere göç etmeleri ve bölgede ihtiyaç duyulan iletişim dili olarak Arapça ve Kürtçenin kullanılması neden olmuştur. Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü’nün (UNESCO) 21 Şubat Dünya Anadili günü öncesinde yayımladığı “Tehlike Altındaki Diller Atlası”na göre Türkiye’de ciddi anlamda tehlikede olan diller arasında Sürya-

nicenin olması anketteki verileri doğrular niteliktedir. Ve yine aynı haberde, “Türkiye’de her geçen gün dillerin kaybolduğu ve Türkiye’de dil koruma programının olmadığı, Türkiye’deki dillerin güvensiz durumda olanlar, ciddi anlamda tehlikede olanlar, son derecede tehlikede olanlar, kesinlikle tehlikede olanlar şeklinde gruplandırılması ve her bir grubun içerisinde birçok dilin olması Türkiye gibi çok dilli, çok kültürlü bir ülke için oldukça sıkıntılı bir durum” ifadeleri yer almaktadır.³

Mardin Örneğinde Çok Dilliliğin Avantajları

Çok dillilik, büyük pozitif bir kazançtır. Çok dilliliğin ekonomik, ticari, kişisel, sosyal ve bilimsel faydaları vardır. Coğrafi konumu ve tarihi dokusuyla birçok medeniyete ve kültüre beşiklik yapmış Mardin’de birçok dil ve din bir arada yaşamaktadır. Farklı inanç ve kültüre sahip olan halkın bir arada yaşaması çok dilli bir ortamın oluşmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. “Tarihsel süreç, hoşgörü ortamını yarattığı gibi, kültürlerin birbirlerinin dillerine de saygı göstermelerini sağlamaktadır” (Cengiz 2006: 46).

Çok dillilik ticari ve ekonomik olarak şehre katkı sağlamaktadır. Arapça veya Kürtçenin yoğun olarak konuşulduğu ülkelere giden Mardinliler gittikleri yerde iletişim sorunu yaşamamaktadır.

Mardin Örneğinde Çok Dilliliğin Dezavantajları

Çok dillilik istifade edilemediği durumlarda dezavantaja dönüşebilir. Bu dezavantajlık özellikle sosyal ve kültürel alanlar üzerinde kendini göstermektedir. Bunlar da farklı dilsel gruplar

3. www.bianet.org/bianet/bilim/112702-unesco-turkiyede-15-dil-tehlikede (17 Şubat 2009 tarihinde erişildi.)

içerisinde ele alındığında çoğunluk gruplarının azınlık gruplara karşı oluşturduğu davranış şekilleridir. Grosjean'ın (1982:123) belirttiği gibi hâkim olan (dominant language) dil toplumun genel olarak büyük bir çoğunluğu tarafından öğrenilip kullanılırken azınlık dili (minortiy language) sadece o toplum içerisinde yer alan azınlıklar tarafından öğrenilir ve kullanılır. Toplum içerisinde ve günlük sosyal yaşam alanı içerisinde kullanılan hâkim dil diğer dile göre daha prestijli bir dil olma avantajını da kazanacaktır.

“Yeni bir dili öğrenme aşamasında o dili iyi bir şekilde öğrenmek ve akıcılığa sahip olurken kendi anadilinde zayıflamaya sebep olmak kültürel adaptasyonun bütünsel bir parçasıdır” (Hammers ve Blanc 1982:124). Bireyin toplum içerisindeki yerinin belirlenmesi, sosyal statü, sosyoekonomik seviyesi, ait olduğu bölge gibi bir takım saptamaların yapılmasına olanak sağlaması ve sosyal kimliğin ortaya koyulması gibi özelliklerinin yanı sıra birbiri ile iç içe geçmiş “dil karışması” (interference) ve “kelime ödünç alma” (word borrowing) gibi bir takım durumları da beraberinde getirmektedir. Dil karışması durumunda çok dilli birey, bildiği dillerde neyin doğru veya neyin yanlış olduğu mantıksal düşünmesini veya dilleri de kontrol etme yeteneğini kaybeder. Yani bir bakıma çok dilli birey bir dilden diğerine bazı unsurları transfer ettiğinin ve kendi / karşı dilinde yeni biçimler oluşturduğunun farkında değildir.

Birden fazla dilin konuşulduğu ve etkileşim içinde olduğu Mardin’de dil karmaşasının ve kelime ödünç almanın yaşanması tabii bir durumdur. Arapça-Türkçe; Kürtçe-Arapça; Süryanice-Arapça ile karışık bir şekilde bir arada kullanılmaktadır. Örneğin Arapça “Nasılsın” sorusuna “Baş ene” şeklinde cevap verilmesi oldukça yaygındır. “Baş” Kürtçe iyi; “ene” Arapça ben

demektir. Veya öğrencinin “Muallim attana ödev” yani “Öğretmen bize ödev verdi” cümlesinde ödev sözcüğünün Türkçe, öteki sözcüklerin Arapça olduğu görülmektedir. “Gelmiyorsun sen” cümlesi her ne kadar Türkçede düz ve olumsuz bir cümle olarak görülsün de Arapçada düz cümle gibi görünen yapıların aynı zamanda vurgulama yöntemiyle soru cümlesi olarak kullanılması bu cümlede de sondaki “r” harfi vurgulu, “u” sesi de uzatmalı söylenerek cümleye soru ifadesi katılmaktadır. Yine Süryanilerin Süryanice “tovono ya da kayisono” iyiyim anlamına gelen sözcükleri kullanmak yerine Süryanice “Nasılsın” sorusuna “Başno” şeklinde cevap vermektedirler. “Baş” Kürtçe iyi; “ono” Süryanice “ben” anlamına gelmektedir. Kürtçede kullanılan “buyurun” anlamındaki “kerem ke”deki “kerem” Arapça ikram, “-ke” ise Kürtçe bir ektir. Türkçe-Arapça etkileşimi “paşa, ağa, beg (bey)” gibi Türkçe sözcüklere Arapça çokluk eki olan “-at” ekinin eklenmesiyle “paşavât, agavât, begavât” şeklinde kullanılmasıyla kendini gösterir.

Dil Ölümü/Kaybı

Dil yaşamını işlevselliğiyle sürdürür. UNESCO kılavuzunda dil kaybı ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

Bir dili yok olmaktan koruyabilmek için yapılabilecek en önemli şey insanların o dili konuşabilmesi ve çocuklarına öğretebilmesi için uygun koşulları yaratmaktır. Bu genellikle azınlık dillerini tanıyan ve koruyan ulusal politikaların, anadili eğitimi destekleyen eğitim sistemlerinin, o dili konuşan toplulukla dilbilimciler arasında bir yazı sistemi ve biçimsel yapı kazandırmak için yaratıcı bir işbirliğinin var olmasını gerektirir.

En belirleyici etken, dili konuşan topluluğun dile yöne-

lik tutumu olduğundan, çok dilliliği ve azınlık dillerine saygıyı yüreklendiren, bir dili konuşmanın ödev değil, zenginlik olduğunu hissettiren toplumsal ve siyasi bir ortam oluşturmak esastır.

Bugün bazı diller çok az konuşanı kaldığı için sürdürülemez durumda ama dilbilimciler, dili konuşan toplum da bunu isterse hiçbir iz bırakmadan kaybolmasın diye dili olabildiğince kayda geçirebiliyorlar.⁴

Joseph Vendryes Conferences de Institut de Linguistique de Universite de Paris adlı eserinin 1933'te çıkan "La Mort de Langues" (Dillerin Ölümü) adlı konferansında dillerin ölüm sebeplerini şöyle açıklamaktadır:

1. Güçlü ve hâkim bir dilin millî dili yavaş yavaş sömürmesi
2. Bozuk dilli yeni kuşaklar oluşurken özgün dili konuşan insanların ölüp gitmesi
3. Gramerinin unutulması dolayısıyla dil bünyesindeki bozulma
4. Faydalı bir yabancı dile aşırı ilgi gösterilmesi
5. Yeni bir yabancı dili öğrenen kuşakların anadilini ihmal etmesi
6. Millî dil ile birlikte öğrenilen faydalı yabancı dil dolayısıyla çift dilli bir toplum haline gelmek ve zamanla faydalı yabancı dilin galip gelerek millî dili saf dışı bırakması
7. Başta dil olmak üzere millî kurumların taklitçilik yüzünden tahrip olması ve aydınların gafleti yüzünden anadilini kaba, aşağılık bir halk ve köylü dili sayılması
8. Millî dilin edebiyattan ve edebi yetenekten yoksun kalması

4. www.bianet.org/bianet/bilim/112702-unesco-turkiyede-15-dil-tehlikede (17 Şubat 2009 tarihinde erişildi.)

9. Millî dil ile yabancı dilin rekabeti sırasında halkın millî dile sahip çıkmaması

10. Çeşitli sebeplerle dilin ses yapısının bozulması ve telaffuz bozuklukların ortaya çıkması

11. Yabancı ve yanlış türetmeler yüzünden millî dilin söz varlığı ve yapım sisteminin bozulması ve dilin tarihselliğinin tahrif edilmesi

12. Dilde hayata, çağa uyma ve hayatı ifade etme imkânının kalmaması

13. Konuşma dilinin yazı dili haline gelmesi

14. Anadilin çöküşü, yok oluşu karşısında toplumun topyekûn ilgisiz kalması (Buran 2006: 19)

Dil kendi yaşam alanı sınırları içerisinde ölebilir. Dil işlenmediği takdirde paslanır ve ölür. Birden fazla kültürün bir arada yaşadığı toplumlarda dillerin etkileşim kurması kaçınılmazdır. “İki dil temas halinde olduğunda dillerden birisi bir veya iki kuşak içerisinde zarar görür ve neticede ölür. Diğer yandan, bir temas durumu dillerden birisinin diğerini etkilemesi sonucunda dillerden birisi veya her ikisi de değişime uğrar” (Aarssen 1996:6). Bunun neticesinde de birden fazla dilin bir arada yaşadığı bu ortamda dillerden asgari olarak bir tanesi diğerlerine oranla etkin bir dil (majority language) olarak kullanılacaktır. Bir dilin farklı sebeplerle zamanla aşamalı olarak ortadan kalkmasına “dil ölmesi” (language death) veya “dil kaybı” (language attrition) denilmektedir (Seliger ve Vago 1991:3). Çok dillinin bildiği diller dil kullanım alanları içerisinde eşit olarak kullanılmamaktadır. “Anadilin diğer dile oranla daha altta kalması veya çekinik kalmasının sosyolinguistik etkeni ise prestij, sosyal statü, davranış ve kültürlenmenin dereceleri gibi dilin nüfuzsal etkileridir” (Seliger ve Vago 1991:4).

Mardin’de Araplar, Süryaniler, Kürtler kendi anadillerini dinî metinler dışında yazılı, görsel olarak kullanmamaktadırlar. Anadillerini sözlü iletişimde (dinleme-konuşma) aktif olarak kullanırken yazılı iletişimde (okuma-yazma) eğitim dili olan Türkçeyi kullanmaktadırlar. Dilin üst becerileri olan okuma ve yazmaya kendi anadillerinde hâkim olamadıkları aşikârdır. Şifahî olarak kullanılan ve nesilden nesile sadece sözlü olarak aktarılan bu dillerin unutulmaya yüz tutacağı her geçen asır sözcük kaybedeceği, dominant olan dilin altında ezilmeye mahkûm kalabilme ihtimali göz önünde bulundurularak dil kaybını önleyecek atılımlarda bulunulmalıdır.

Sonuç

Birden çok yaşayan dilin varlığı birlikte yaşama kültürünün ürünüdür. Mardin’de Arapça, Kürtçe, Türkçe ve Süryanicenin kullanılmasıyla birlikte çok dillilik mevcuttur ve bu Mardin’de kültürel zenginliği sağlamaktadır. Bu diller hem şehrin çeşitli yerlerinde farklı kişiler tarafından kullanılmakta, hem de bu dillerin en az iki ya da üçü yöre insanı tarafından bilinmektedir.

Bir arada yaşayan farklı dillerin birbiriyle etkileşimi kaçınılmazdır. Kelime ödünç alma dile zenginlik katar. Fakat baskın dilin çekinik dile hükmetmesi dil kaybına sebebiyet verir. Bunu önlemek için milletlerin varlığını sürdürmeyi sağlayan dile gerekli hassasiyet gösterilmelidir.

Ülkenin resmî dilinin ve eğitim dilinin Türkçe olması hasebiyle Mardin’de anadilleri Arapça, Kürtçe, Süryanice olan bireylerin her birinin Türkçe biliyor olması Türkçenin bölgede hâkim/baskın dil olduğunun göstergesidir. Toplumda kabul görme, eğitim-öğretim, ekonomik sebepler başta olmak üzere ülkenin özellikle batısına doğru gerçekleştirilen göçler sonucunda göç

edilen yere uyum sağlama gibi nedenlerden ötürü aileler çocuklarının kendi anadillerinden ziyade Türkçeyi öğrenmeleri hususunda teşvik edici roller üstlenmektedirler. Birlikte yaşama kültürüne dâhil farklı dillere sahip olan bireylerin zenginliklerinin farkında olmaları için bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Bu bilinci sağlayacak, zenginliği hoşgörüyle karşılayacak aydınların varlığı mühimdir.

Anadillerini iyi bir şekilde öğrenemeyen bireylerin, yapılan bilimsel araştırmalar sonucunda öteki dilleri de tam olarak öğrenemedikleri bu nedenle çok dilli değil yarım dilli olarak nitelendirildikleri görülmektedir. Kendi anadilini ve öteki dilleri iyi şekilde öğrenemeyen bireylerin kendini ifade edemedikleri, çok dillilik sanılan bu durumun aslında olumsuz bir durum olduğu yapılan araştırmaların neticesidir. Dil ve zekâ arasındaki sıkı ilişki de göz önünde bulundurulursa anadile ve öteki dillere hâkimiyet bilişsel gelişimi arttıracaktır. Son zamanlarda çok dillilik ve çok kültürlülük, tehlike altındaki diller, birlikte yaşama kültürü farkındalığıyla bu zenginlik önemsenmeye başlanmıştır. Birlikte yaşama kültürünün ürünü olan çok dillilik Mardin ile birlikte başka bölgelerde de mevcuttur. Bu zenginliğin olgunlaştırılması için girişimler mevcuttur. Dil-kültür merkezleri ve enstitüler çeşitli araştırmalar ve çalışmalarla bu konuları ele almaktadır.

Kaynakça

AARSEN, Jeroen *Relating Events In Two Languages*, Amsterdam: Tilburg University Press 1996.

AKSAN, Doğan "Anadili", *Türk Dili Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 285, 1995, s: 423-434.

- ANDREWS, Peter Alford Türkiye’de Etnik Gruplar (Çev. Mustafa Küpüşoğlu) İstanbul 1992, s. 178-211.
- ATABEK, E. Çocuklar, Büyükler ve Tavşanlar, Altın Kitaplar Yayınevi, 1. bs. 1994.
- BURAN, Ahmet Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Dil Atlası, Biyografi Net İletişim ve Yayıncılık, İstanbul 2009.
- BURAN, Ahmet “Karma Diller ve İki Örnek: Klasik Osmanlıca ve Kürtçe”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 20, 2006, s.19-33.
- CENGİZ, Âlim Koray Dil-Kültür İlişkisi Açısından Hatay’da İki Dillilik, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2006.
- FARUKİ, Süreyya Osmanlıda Kent ve Kentliler Kent Mekânında Ticaret Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650 (çev. N. Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993.
- GROSJEAN, François Life With Two Languages, U.S.A.: Harvard College 1982.
- HAMERS, Josiane F. ve Michel H.A. BLANC, Bilingualism and Bilingualism, Great Britain: Cambridge University Press 1989.
- KARAAĞAÇ, G. Dil, Tarih ve İnsan, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- NALBANT, Mehmet Vefa “Çok Dillilik ve Taşıyıcı Dil Kavramları Bağlamında Siirt Merkez Ağzı ve Bazı Türkçe Sözcüklerin Durumu”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/3 Spring, 2009, s-1606-1621.
- SAGLAM, M. F. Almanya İlkokullarında Türkçe ve Türk Kültürü Programının Etkinliği, Kuzey Ren Festfalya Örneği, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları 1992.
- SELIGER, Herbert W. ve Robert M. VAGO, First Language Attrition Bilingualism, Great Britain: Cambridge University Press 1991.
- SENNETT, Richard Kamusal İnsanın Çöküşü (çev. A. Yılmaz, S. Durak), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996.
- ŞENKAYA, Feriha Dildar “İki veya Çok Dillilik”, Hürriyet Gazetesi, 11 Haziran 2008.
- TEZCAN, N. ve ERİMER, G. Türk Dili I, Ankara: Uzman Matbaacılık 1983.
- UYGUR, N. Dilin Gücü, Birim Yay., 1. bs. 1984.

VARDAR, Berke Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, ABC Kitabevi, İstanbul 1988.

YAZICI, Zeliha Almanya ve Türkiye’de Anaokuluna Devam Eden 60-76 Aylar Arasındaki Türk Çocuklarının Dil Gelişimi ile Okuma Olgunluğu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Gazi Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999.

TEMEL, Z. Fulya H. ŞİMŞEK BEKİR, “Erken Çocukluk Döneminde İkinci Dil Kazanımı”, Türk Dili, Sayı: 640, cilt 89, Nisan 2005, s. 294-298.

www.haberaktuel.com/turkiyede-kimler-hangi-dili-konusuyor-habe-ri-217928.html, (20 Ağustos 2009 tarihinde erişildi)

www.bianet.org/bianet/bilim/112702-unesco-turkiyede-15-dil-tehlikede (17 Şubat 2009 tarihinde erişildi)

www.wikipedia.org/wiki/Resmi_dil (28 Şubat 2012 tarihinde erişildi)

Küresel İktisadi Barış Bağlamında Birlikte Yaşama Kültürü

BARIŞ AYTEKİN*

Savaşta yasalar susar.

Cicero

Giriş

Mikro iktisatta bireylerin toplam faydasının ençoklaştırma amacıyla olduğu, rasyonel olan iktisadi ajanların da bunun gerçekleşmesi için doğru kararlar vereceği varsayılır. Aynı şekilde toplumların da toplam faydalarını artırma peşinde oldukları mantık olarak bu yaklaşıma uygun düşer. Toplumsal faydanın artması için bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin miktarının artması yanında niteliğinin de fayda sağlayıcı özellikte olması gereklidir. Bu anlamda millî geliri artırdığı halde bazı mal ve hizmetlerin toplumsal faydayı artırdığı söylenemez. Örneğin (yenilmez ve içilmez) silah harcamaları toplumlara ayrı ayrı savunma faydası sağlasa bile tüm yerküre için düşünüldüğünde yerkürenin toplam refahını azaltan bir unsur olarak değerlendirilebilir. Üstelik bu nitelikteki mallar üretildiği halde

* İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi

hiç tüketilmese (yani savaşlarda kullanılmasa) belki tüm yerküre olarak daha fazla toplumsal fayda sağlayacaktır. Çünkü üretilme maliyetleri dışında bu çeşit malların kullanılması durumunda karşımıza bir de yıkım maliyeti çıkmaktadır.

Ancak bu sektörde yapılan harcamalar muazzam miktarlarda¹ olmakta ve üretilen bu faydasız malların büyük bir kısmı üstelik kullanılmakta, maliyeti böylece daha da fazla artmaktadır. Bu kadar yüksek bir maliyete katlanılması, güvenlik ya da çeşitli farklı sebepler olarak ifade edilse de aslında bunun arkasında iktisadi bazı çıkarların olduğu unutulmamalıdır. Bu durum bize aslında toplumların rasyonel olmadığını göstermektedir. Yani en yüksek toplumsal refah için en uygun mal ve hizmetler üretilmemekte, kaynaklar yanlış değerlendirilmekte ve üretilen bu çeşit mal ve hizmetlerin kullanılması durumunda ise ortaya çıkan yıkıcı maliyetler küresel refahı bir kez daha düşürmektedir.

Bu sonuç toplum ile birey arasında iktisadi rasyonelliğin aynı yasalara tâbi olmadığını da göstermektedir. Ancak birlikte yaşama kültüründe (eğer başarılabilirse) toplumların da bireyler gibi rasyonel davranabilecekleri, böylece faydalarını daha fazla çoğaltabilecekleri biçiminde bir iktisadi düşünce geçerli olabilecektir. Diğer yandan günümüzde özellikle büyük güçler arasında doğrudan savaştan ziyade kriz bölgelerinde savaşlar sürmektedir.

1. Barış ve Ekonomi Enstitüsü'nün 2011 raporuna göre sadece 2010'da şiddetin (silahlanmanın) küresel ekonomiye maliyeti 8,12 trilyon \$ olmuştur. İlk büyük krizde dünyada batan paralardan çok daha büyük bir miktar bu. Eğer 2010 yılında dünya tamamen barışçıl olsaydı, ek ekonomik aktivitelerin etki derecesi yaklaşık olarak 8,12 trilyon dolar daha fazla olacaktı. Silahlanmada yüzde 25'lik bir azalma, en azından 2 trilyon dolarlık bir barış payı/getirisi olarak ekonomiye geri dönecekti. 2006-2010 dönemi içinde askerileşmenin, barıştan uzaklaşmanın toplam maliyeti 37,58 trilyon dolar olmuştur. (Bkz. *Küresel Güvenlik ve Barış*, İsmail Esen, esenipirnaryasar.edu.tr)

Bu bölgelerin başında Ortadoğu bölgesi gelmekte ve savaşlar, Afrika ile Asya coğrafyasında da özellikle yoksulluk sorunu ve zengin enerji kaynaklarının çelişkili birlikteliğine sahip olan şanssız ülkelerin sanki bir kaderi olmaktadır.

Smith (2000:6) dünya coğrafyasında 1990 sonrası dönemde özellikle kriz bölgelerinde ortaya çıkan savaşların nedenlerini ayrıntılı olarak incelediği çalışmasında, iç krizlerin savaşa dönüşmesinde ağırlıklı olarak etnik, siyasi ve ekonomik faktörlerin belirleyici olduğunu ifade eder. Bunlar kötü ekonomik şartlar, özellikle dönüşüm süreçlerinde siyasi baskı rejimleri, yenilebilir kaynakların azalması ve etnik faktörler olarak dikkat çekmektedir. Ancak bu konuda genel bir kuramsallaştırma da çok doğru değildir. Yoksul ve demokratik olmayan ülkelerdeki kriz bölgelerinde savaş çıkma olasılığı yüksek olmakla birlikte buna uymayan örnekler de görülmektedir.

Uzlaşmazlık Tezlerine Rağmen Barış Arayışı

Günümüz dünyası küresel anlamda barışa her zaman olduğundan çok daha fazla ihtiyaç duymaktadır. “Savaş” kavramı internet ortamında “barış” kavramına göre yaklaşık iki kat fazla (Google, 2012) görünse de barışı, yaşamın her alanında etkin kılmak için sergilenecek en ufak bir katkı hem değerli hem de gerekli (Marangoz, 2009;36) olmaktadır.

Ancak bu arzu, son iki yüzyılda teknik olanakların gelişmesi sonucu yakınlaşma olanaklarının artması anlamında köye dönüşen dünyaya rağmen karşılığını bulamamıştır. Hobsbawn'ın (2008:1-2) da ifade ettiği gibi 20. yüzyıl tarihin en caniyane yüzyılı olmuştur. Bu yüzyılda savaşlar ve savaşlarla ilintili olarak meydana gelen olaylarda ölen insan sayısı 178 milyondur ve bu sayı 1913'teki dünya nüfusunun yüzde 10'una karşılık gelmektedir.

Tarihte uzlaşmazlık örnekleri kadar bunları kuramsallaştıran tezler de çoktur. Bunları gruplandırmak da bir o kadar zor olabilir. Ancak ekonomik güç elde etmek veya karşı tarafa duyulan korkunun yol açtığı güvenlik kaygıları önemli sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Thucydides, insanın doğasında var olan kavga etmenin nedeni olarak; insanı kazanca yönelten rekabet, güvenlik boyutuyla çekingenlik ve şiddete yönelten zafer olarak açıklar. Diğer yandan Bertrand Russell'ın; "Savaş kimin haklı olduğuna değil, kimin güçsüz olduğuna karar verir" sözü de haklı savaş ve haklının savaşı da olsa sonucun güçle belirleneceğini (Uşaklı, 2007: 7-12) ifade etmesi bakımından dikkat çekicidir. Bu açıklama bize son sözü söyleyenin yine de ekonomi-siyaset düzlemi olduğunu anlatmaktadır.

Yuvarlak Bir Yerkürenin Birleştiriciliği (İyi ki Yerküre Düz Değil!)

Felsefeci Gabriel Tarde 1902 yılında basılan ve insan davranışı ile iktisadi faktörlerin ilişkisini anlattığı *Ekonomik Psikoloji* adlı kitabında yerküre iyi ki düz değil, demektedir. Tarde, düz bir yerkürede devletler ve insanlar arasında daha büyük eşitsizlikler olacağını ve ekonomik gelişmenin yavaşlayacağından bahsetmektedir.

Çünkü yuvarlak bir yerkürede hiçbir nokta diğerlerine göre merkez olmayacağından bu durum devletleri federatif şeklinde birleşmeye itecektir. Uygarlık herhangi bir yönde ilerledikçe kendi yerine geri gelmekle sonuçlanacak, yani tüm ışımlar aynı yerde yansımakla son bulacaktır. Düz bir dünyada ise uygarlığın yolculuğu, çıkış noktasından uzaklaştıkça artan bir farklılaşmaya dönüşerek, bu taklidinin kendi kaynağına dönmeye zorlayacak hiçbir etken olmayacaktı (Tarde, 2004:26-30).

Birlikte yaşama kültürü de bu yuvarlak yerkürede belki bir gün başarıya ulaşacaktır. Tarde'in yaşadığı yüzyılda dünyada iletişim ve ulaşım olanakları bu kadar gelişmemişti. Aslında dünyanın bilgi iletişim olanaklarının bu yüzyıldaki hızlı gelişimi ile birlikte “yuvarlak” şeklindeki dünya tasvirinin daha da fazla geliştiği yani küreselleştiği ifade edilebilir.

Tarde'in düşüncesinin bir anlamda günümüz yüzyılı için Francis Fukuyama'da karşılığını bulan 'Küresel Barış Öngörüsü' de maalesef gerçekleşmemiştir. Keyman'ın (2007) da ifade ettiği gibi Soğuk Savaş sonrası geçiş dönemi içinde savaşa ve ülke işgallerine indirgenmiş dünya siyaseti içinde kültürel-kimlik temelli talepler ve çatışmalar giderek yaygınlaşmış ve yaşadığımız son on beş yıl, Francis Fukuyama'nın “liberal demokrasi-serbest pazar-birey” ilişkisinin evrensel siyasi, ekonomik ve kültürel kodunu yaratarak, “tarihin son dönemine” girdiğimiz önermesini yapan öngörülerini de doğrulamamıştır.

Bu bağlamda da dinsel, etnik istikrarın sağlanmasının hem de son yıllarda ciddi ve artık göz ardı edilemez bir konuma gelen işsizlik, yoksulluk, açlık temelinde yaşanan sosyal adalet sorununa yapısal çözüm bulunmasının anahtar kavramı olan “sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı” kültürel kimlikten bağımsız düşünmek bugün artık olanaklı değildir (Keyman, 2007).

İktisatın birleştirici yüzüne de bu yeni dönemde belki daha farklı bir biçimde ihtiyaç duyulacaktır. Küresel ticari ilişkilerin gelişmesini anlatan makro iktisadın yanında, kriz bölgeleri şeklinde nitelendirilebilecek özellikle kültürel-kimlik çatışmalarının yoğunlaştığı ve çoğunlukla buna ekonomik yetersizliklerin de eşlik ettiği dünyanın sorunlu bölgelerinde mikro iktisadın birleştirici bir işlev görmesi gerekmektedir. Ancak bu kriz bölgelerinde özellikle güvenlik sorunu çoğu zaman en büyük en-

gel olarak dile getirilmiştir. “Güvenlik ekonomiden önce gelir” söylemi çoğu zaman yaygın bir düşünce olmuştur.

Klasik İktisat Okulu’nun öncüsü A.Smith de güvenliğin zenginlikten önce geldiğini söylemektedir çünkü güvenlik, hayatta kalma sorunuyla doğrudan ilgili olması sebebiyle özellikle önemli olmaktadır. Buna göre güvenliğin olmadığı yerde iktisadi faaliyetlerin yapılamayacağı ve zenginliğin oluşamayacağı ya da sahip olunan zenginliğin korunamayacağı savlanmaktadır (Kalaycı ve Aytekin, 2012:2).

Güvenlik sorunu, tartışmamızın da önemli bir öznesi olmaktadır. Çünkü sürdürülebilir bir hayat için gerekli olan iktisadi faaliyetlerin devamlılığı, güvenlik ihtiyaçları sebebiyle sürekli bir savunma refleksine dönüşebilme tehlikesini de içinde barındırmaktadır. Bu durumda en zararlı çıkan, iktisadi faaliyetlerin faydasız alana kaymasının yol açtığı sürdürülebilir kalkınmanın kendisi olmaktadır. Sonuçta güvenlik ve daha fazla güvenlik şeklinde birbirini takip eden olumsuz döngü devam edebilmektedir. Bu noktada güvenlik kuramlarına tekrar bakmak gerekmektedir.

Güvenlik kuramları (okulları) içinde en popüler olanı Kopenhag yaklaşımına göre realist yaklaşımın aksine ulusal güvenlik devlet güvenliğine indirgenemez; tehdit ve güvenlik toplumsal güvenlik algısına daha yakındır. Devlet güvenliğinin temel sorunsalı egemenlik iken toplumsal güvenliğinki ise kimlik ve sosyal adalettir. Zaman (konjonktür) ve zemin (mekân) bağımlı olduğu için güvenliğin ve güvenliksizliğin ait olabileceği nesnel bir zamanı ve zemini yoktur. Ayrıca güvenlik denilince sadece ve koşulsuz bir şekilde askerî güvenlik değil, aynı zamanda ve belki de daha çok çevre güvenliği, siyasal güvenlik, küresel güvenlik ve iktisadi güvenlik akla gelmektedir (Kalaycı ve Aytekin, 2011:9).

Kopeanhag güvenlik kuramı bize önemli mesajlar vermek-

tedir. Güvenliğin toplumsal güvenlikle olan ilişkisine dikkat çekerek bunun sonucunda toplumsal algının önemini vurgulamaktadır. Toplumsal algı ise birlikte yaşama kültürü diye ifade ettiğimiz bir arayışın aslında öznesi olmakta ve toplumların rasyonel bakış düzeyinin biçimini belirleyen en önemli etken olmaktadır. Diğer yandan kimlik ve adalet vurguları ile aslında mikro barış olarak nitelendirilebilecek kriz bölgeleri için bir çözüm önerisi sunmaktadır.

Çok-kültürlülük üzerine yapılan akademik ve kamusal tartışmalarda öne çıkan isimlerden Bhikhu Parekh'e göre de "Bugünün dünyasında var olan her bir kültür, insan yaşamına anlam ve istikrar verdiği, farklı insanların birlikte yaşamasını olanaklı kıldığı ve bu temelde de yaratıcı bir enerji sergilediği sürece saygı duyulmayı hak etmektedir" (Keyman, 2007). Bu bağlamda kültürel yapı da aynı iktisat gibi çift karakterli bir özellik içermektedir. Bazen yapıcı olabilmekte bazen de yıkıcı sonuçlara sebep olmaktadır. Tarde'ın düz bir dünya tasviri bu yüzden ekonomik ve kültürel gelişme önünde bir engeldir. Çünkü bu dünyanın tek bir tane merkezi olacak ve kalanı çevre olmaya mahkûm kalacaktır. Çevrelerin de merkez olmayı başarabilmesi belki de küresel barışı sağlamaya yönelik en önemli çözüm önerisi olacaktır. Bunun için de çevrenin sesinin daha fazla dinlenmesine ihtiyaç vardır.

Cusa'lı Nicholas'ın Mikro Barışı ve Örnek Bir Kriz Bölgesi: MENA

Cusa'lı Nicholas 15. yüzyılda uluslararası hukukun felsefi temellerini atarken makrokosmosda uyumun ancak mikrokosmoslar mümkün olan en iyi şekilde gelişirse olabileceğine ve diğer mikrokosmosların gelişimini de bunun için kendi çıkarları

görmeleri gerektiğine işaret etmişti. Buna göre dünyada barış ancak tüm milletler kendileri ve vatandaşlarının potansiyelini kavrayabilirlerse ve aynı anda birbirlerinin gelişimini de teşvik ederlerse olabilecektir (LaRouche, 2008).

1401 yılında doğan ve İtalya'da Padua üniversitesinde eğitimi tamamlayan Nicholas, Ortaçağ dünya görüşüyle Rönesans dünya görüşleri arasındaki geçiş döneminin ilginç kişisi oluyordu. Evrenin ne uzayda sınırlı olduğunu ne de zamanda bir başlangıç veya sonunun bulunduğunu savunuyordu. Nicholas, "Sonsuz evrendeki yıldızlar ve gezegenler gibi tüm insanlar da doğuştan eşit ve özgür olduğuna göre ister devlet ister kilisenin kuralları veya yönetimi ancak yönetilenlerin rızasıyla gerçekleşmelidir" (astronomy.ege.edu.tr) diyordu.

Nicholas'ın Mikro Barışı, yerküremizde özellikle kriz bölgeleri denilince ilk akla gelen bölge olan Ortadoğu (veya geniş sınırlar olarak ifade edilirse Avrasya) için önemli olmaktadır. Bu bölge dünyanın makro ekonomisinin yaşama sıvısını (yani petrol ve diğer enerji kaynaklarını) sağlarken kendisi çoğu zaman yaşayabilme savaşı vermekte ve sık sık hastalanmaktadır. Hastalığın tedavisi için öncelikle ev sahipleri, aynı kaderi paylaştıkları komşuları ile "birlikte yaşama kültürü"nü yaşama geçirmelidir. Ancak MENA² (veya Avrasya)'da güvensizlik faktörü her zaman pahalı bir mal olmuştur. Dünya petrol rezervlerinin %60'ı ve doğalgaz rezervlerinin %45'ine sahip olan MENA bölgesinde

2. MENA bölgesi çoğunlukla akademik, askeri ve iş yaşamı konularını ilgilendiren yazılarda kullanılan Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerini temsil eden bir kısaltmadır. Kesin bir coğrafi sınırlaması da olmadan "Büyük Ortadoğu" diye ifade edilen (bazen Pakistan, Afganistan, ya da her ikisini kapsayacak şekilde alındığı) Fas'dan İran'a kadar uzanan geniş bir bölgeyi kapsar. (bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/MENA>)

akla insandan önce petrolün gelmesi en hüzünlü konudur aslında. Çünkü “petrol” kelimesi ya kriz veya savaş kavramlarını çağrıştırılmaktadır. MENA’daki bu olumsuz yapının yol açtığı güvenlik/leştirme sorunsalına Kalaycı ve Aytekin (2011:11), “kazan-kepçe” metaforunu kullanarak farklı bir benzetmeyle yaklaşmaktadır:

...Unutmamalı ki, MENA denilince ilk akla gelen tehditlerin-tehlikelerin coğrafyasıdır ve aynı zamanda bu bölge siyasal istikrarsızlık ve çelişkili yapısıyla kaynayan bir kazandır. Bu coğrafyada ne kazan ne de kepçe durumları eksik olur. Zaman zaman kazanın boyutları ve içinde kaynayanları değişir, ayrıca kepçe konumunda olmak isteyen ülke ve onun temsil kudreti de... Bu bölge için gerilim ve çatışmaları fırsatlara ve dolayısıyla kalkınmaya dönüştürme olanakları da açıktır. Bu durum, bir tarafın kaybetmesinden diğer tarafın kazanması, bir başka deyişle, kayıplarla kazançların toplamının sıfır olması anlamına gelen “sıfır toplamlı oyun”u (STO) çağrıştırmaktadır. MENA’da (veya Avrasya’da) bu kaynayan kazanı karıştıracak kepçeyi tutmak isteyen el sayısının çokluğu düşünüldüğünde barış için umutlar azalsa da yine de sorulması gereken “bilgi mi yoksa petrol mü daha değerlidir?” sorusu olmaktadır.

Çünkü iktisadi bakış açısı, MENA’nın aynı zamanda alternatif maliyetler ekonomisi bir görünüme sahip olduğunu bize söylemektedir. Yani bölgede askeri harcamaların yüksekliği sebebiyle eğitim, sağlık ve teknoloji gibi sektörlerde harcama yapılması zorlaşmaktadır.³ (Kalaycı, 2008:365).

3. Ortadoğu’da Körfez ülkelerinde özellikle askeri harcamaların milli gelire oranı yüzde 10’u bulmaktadır. Dünya ortalaması ise yüzde 2 düzeyindedir (Bkz. Kalaycı, 2008).

Bu anlamda Uşaklı'nın (2007: 43) da ifade ettiği gibi gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasındaki yaşam standardı farkı, küresel anlamda kalıcı barış ortamının kurulmasına engel olmaktadır. Fakirlik; eğitim imkânlarının kıtlığı, işsizlik, kuraklık, yasadışı göç, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı gibi konuları sürekli gündemde tutmaktadır. Dünyada kalıcı barışın sağlanması için tüm bölgelerde fakirlik başta olmak üzere sayılan bu konularda etkili mücadele zorunluluk haline gelmiştir.

Ancak iktisattaki tasarruf paradoksu (bireyler tasarruf yaparsa zenginleşir, toplum tümüyle tasarruf yaptığında ise tüketim yetersizliği sebebiyle fakirleşir) gibi MENA bölgesi de bir tasarruf birikimi gibi düşünelebilecek yer altı zenginliğinin cezasını sanki fakirlikle ödemek zorunda kalmaktadır.

MENA'da eksik olmayan tehlikeler, savunma harcamalarının da yüksek olmasına sebep olurken aynı zamanda iktisadi gelişmenin de önünde bir engel olmakta ve bilgiye ulaşma yolları tıkanmaktadır. Bilgi ise karşımıza kendi içinde farklı bir uzlaşının bir ürünü olan iktisadi bir barış içinde yaşayan gelişmiş kuzey ülkelerinin toprakta gömülü olmayan nükleer enerjisi ile çıkmaktadır. Bilgi daha değerlidir çünkü iktisadi barışın kurucusu olmaktadır; bilgiye dayanmayan bir servet ise tehlikelerle dolu bir barış ile anılmaktadır. MENA ve Avrasya'nın bunun sonucunda uluslararası dış ticaretteki yapısı enerji ile silahın karşılıklı takasına dayanmaktadır. Yani servetini aslında kendi bölgesinde yaşatamadığı "ortaklık duygusu" sebebiyle gelişmiş ülkelere aktarmak zorunda kalmaktadır.

SIPRI'nın (Stockholm Uluslararası Barış Anlaşmaları Enstitüsü) 2011 yılında yayınladığı rapora göre 2010 yılında (küresel ekonomik kriz devam ederken) dünya savunma harcamaları

1,6 trilyon dolar olarak gerçekleşirken, bunun yaklaşık %45'ini ABD kendi başına gerçekleştirmiştir. İkinci sırada Avrupa kıtası yaklaşık olarak %25, Asya Bölgesi %20 ve Ortadoğu Bölgesi ise %5 oranlarına sahip olmuştur (SIPRI, 2011:8).

Bu sonuca göre dünyadaki savunma harcamalarının trendini Amerika ve Avrupa kıtaları ağırlıklı olarak belirlemektedir. Savunma harcamalarının ABD ve Avrupa ülkelerinde yüksek miktarlarda olması bu ülkelerin diğer ülkelere göre daha fazla tehdit altında olmasından kaynaklanmamaktadır. ABD ve Avrupa ülkeleri savunma harcamalarını arttırmak suretiyle ülke ekonomilerinin büyümesine katkı sağlamaktadırlar. Ayrıca savunma sanayi ürünlerinin gelişmesi diğer sanayi ürünlerinin gelişmesinde lokomotif görevi yapmakta, bu ürünlerin satışlarından elde edilecek kazanç da ülkelerin millî gelirini arttırıcı bir etken (Doruk,2008) olmaktadır.

Şekil 1: Ortadoğu ve Avrasya Bölgesinden Doğu'ya ve Güney'e Enerji Akışı

Kaynak: Aydın,2006:8

Millî gelirine oranla, Ortadoğu bölgesinin dünya savunma harcaması çok yüksektir. Ayrıca ithalat payının yüksek olması sebebiyle yapılan harcamaların gelişmiş ülkeler gibi bir ekonomik bir kazaç sağlayamayacağı açıktır. Bu bölge ülkelerinin harcamalarını karşılayacak yer altı servetleri olmasaydı bölgeye huzurun gelmesi de şüphesiz yakın olacaktı. Bu servet, sadece Şekil 1'de olduğu gibi enerjinin dağıtım yollarını yani tehlike virajlarını ifade ederken aslında içinde insanın anlatılmadığı yolların bir haritası olmaktadır.

MENA, yaklaşık 600 milyonluk nüfusun beslendiği büyük bir kazana benzetilirse, bu kazanda her biri güvenlik/leştirme sorununa işaret eden üç değişik patlayıcı bulunmaktadır. Bunlar rejim değiştirici patlayıcılar; ABD ile çatışma yaratacak patlayıcılar ve sürdürülebilir kalkınmaya aykırı ve yoksulluğu arttıran patlayıcılar olmaktadır (Kalaycı ve Aytekin, 2011:9).

Diğer yandan Orta Asya, Güney Kafkaslar, Afganistan, Kesmir gibi stratejik koridorlarda siyasi ve ekonomik istikrarsızlık riski, donmuş ihtilaflar ve sürekli kriz alanları olarak Irak ve İran'ın durumu (Aydın, 2006:8) ekonomik işbirliği önünde en önemli engeller olmaktadır. En son patlayıcı aslında aynı zamanda etkisizleştirilebilirse en önemli çözüm önerisi olarak da karşımıza çıkabilecektir. Yani iktisadi barışın bir anahtarı bilgi ve kalkınma olmaktadır. Nicholas'ın Mikro Barışı bu faktörlerin sürdürülebilirliğini sağlayabilecek olan karşılıklı dayanışma ve aynı ev içinde yaşadığımızı hatırlamak olacaktır.

Kosmopolitanist Bir Makro Barış ve Kriz Bölgeleriyle Kesişimi

Filozof Kant'a göre devletler içsel olarak özgür olup bir birlik ya da federasyon üzerinde anlaşmadıkları sürece ebedi barışa

ulaşabilmek mümkün olmayacaktır. Kozmopolitanizm, kimliklerin ortadan kalktığı, ayrımların yok olduğu bir totaliterlik değil dünyanın tamamının insanların yurdu olması demektir (Bozkurt, 2007:516). Ancak mikrokosmostaki (yerküre için kriz bölgeleri) uyumun sürekli şekilde büyük evde (makrokosmos) alınan kararların gölgesinde kalması, dünya vatandaşlığına giden yolu engellemektedir ve bu durum aslında egemen güçlerin sürdürdükleri politikaların iktisadi rasyonellik bakımından tartışılmasını da gerektirmektedir. Kriz bölgelerinin ekonomik olarak gelişmesi için yapılacak katkıların dünya barışı için olumlu olacağı fark edilmelidir. 1700’lerde kozmopolitan bir argüman olarak ekonomist ve filozof Adam Smith’in uluslararası ticareti destekleyen ve gümrük sınırlamalarının kalkması gerektiği belirtilen fikirleri de bu anlamda küresel iktisadi barışa katkı sağlayabilecek türdendi.

Ünlü sosyolog İbni Haldun⁴ 1300’lü yıllarda aslında bu düşünceleri kır-kent ayrımı çerçevesinde daha farklı bir şekilde ifade etmiştir. Ünlü eseri Mukaddime’de İbn Haldun’a göre yerleşik-kent toplumsal yaşamından önce başlayan göçebe-köy toplumsal yaşamında toplumsal bilinç-duyarlılık, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma daha fazla olmuştu. Medeniyetlerin doğuşu bu köy kültürünün olumlu dayanışmacı özelliğinin sayesinde olurken, yıkılışı ise kent yaşamına geçiş aşamasında kaybolan değerlerin sonucunda olmaktadır. İbn Haldun eserinin devamında “Eğer insanlar birbirleriyle yardımlaşmasalar ne hayatlarını devam ettirmek için beslenme ihtiyaçlarını karşılayabilirler, ne de kendilerini savunabilirler” demektedir (Tuncer, 2011).

4. İbn Haldun, 1332 yılında Tunus’ta doğmuş, Kur’ân, Arap dilbilimi, hadis ve İslam hukuk (fıkıh) dersleri almıştır. Özellikle köy-kent farklılaşması hakkında toplumsal çözümlemeleri ile ünlüdür (bkz. <http://en.wikipedia.org>).

İbn Haldun'un düşüncelerini, küresel düzeyde değerlendirsek küresel-köyün yani yardımlaşan köyün, küresel-şehir üstün olacağını düşünebiliriz. Ancak dünya son yüzyılda büyük bir köye dönüşmüş olmasına rağmen yardımlaşmanın boyutu bu gelişmeyle orantılı olmamıştır. Bu durumda yitik kentin güvensizliği gibi küresel istikrarı da sağlamak zorlaşmıştır. 20. yüzyıl, bu anlamda tüm yerküre üzerinde savaşlar kadar iktisadi hayatın farklı düzenlemelerle karşılaştığı bir yüzyıl olmuştur. Bu yüzyılda kendi içine kapalı korumacılık kadar ortaklık ilişkileri de görülmüştür.

1918-1945 arasındaki felaket çağı adına yakışır bir şekilde iki dünya savaşı ve büyük bir ekonomik krizi kapsamaktadır. Bu periyotta dünya güç merkezi önce İngiltere'den Amerika'ya kaymıştır. 1929 büyük buhranı ise dünya ekonomileriyle birlikte dünya siyasi ve sosyal dengelerini sarsmış ve yeni denge merkezlikleri oluşturmuştur. Büyük buhranın dünya siyasi tarihine bıraktığı en büyük hediye olan milliyetçilik hareketleri, 1932'de Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada hızlı bir silahlanma savaşının başlamasına neden olmuştur (Bakırtaş ve Tekinşen, 2004 :98).

Dedekoca'nın (2011:15) da ifade ettiği gibi otuz yıl süren savaşlar (1914-1945) sırasında bozulan ekonominin bir sonucu olarak etkinlik kazanan korumacılığın ürünü olarak yükseltelen gümrük tarifeleri, uluslararası ticareti o güne kadarki en düşük noktaya getirdiği gibi sosyal huzursuzluklara ve ekonomik durgunluğa yol açmıştır. Tersine, savaşı, küresel- finans ve ticaretin arttığı (azalan gümrük tarifeleri) 1950-1973 döneminde de sosyal refahın ve işgücü istihdamının arttığı bir dönemi getirmiştir.

Ticarette "liberalizm" ve politik yönetimde de "liberal demokrasi"nin önemli anahtarlar olarak kabul edildiği soğuk savaş sonrası dönemde Avrupa'da birleşme ve genişleme konusunda yaşanan hızlı gelişmeler, Rusya'nın demokratikleşmesin-

deki olumlu beklentiler, internet devrimi ve “yeni iş ve ekonomi süreçleri”ni kucaklayan ABD ekonomisinin utkusu gibi bazı olumlu (Dedekoca, 2011:15) gelişmelere rağmen 11 Eylül saldırılarının ardından 2002’de yeniden yükselişe geçen silahlanma harcamaları bugün Soğuk Savaş yıllarına yaklaşmıştır.

Son küresel krizin özellikle ABD ve Avrupa merkezli olduğu düşünüldüğünde, yapılan bu harcamaların krizin gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde sebep olduğu olumsuz sonuçlar ve talep eksikliği sorununa bu şeklide çözüm arandığı düşünülmektedir. 2000’li yıllar aynı zamanda gelişmiş ülkelerin Asya kıtası karşısında rekabetçi güçlerini aşamalı olarak kaybetmeye başladığı yıllar olmuştur. Özellikle MENA merkezinde krizlerin ve savaşların etkili olması küresel barış için olumsuz bir görünüm sergilemektedir.

İktisadın tekrar birleştirici olmayan yıkıcı yüzünü gördüğümüz bu durum uluslararası ilişkilerde çatışma ve savaşlarının kaçınılmaz olduğunu ileri süren realist⁵ bakış açısını haklı çıkarırsa da bu dönemde olumlu gelişmeler de yok değildir. Örneğin Avrupa Birliği gibi yakınlaşma projesi (tüm zorluklara rağmen) devam ederken Avrasya da yeni ortaklıklara hazırlanmaktadır. Bu işbirlikleri, aslında dünya barışı açısından olumlu adımlar olarak değerlendirilebilir.

Benzer dayanışma örneklerinin de kriz bölgelerinde oluşturulması çok daha anlamlı olacaktır. Özellikle MENA ve Avrasya’nın kendi içinde ayrışmaya ve savunma reflekslerine yönelik çatışmacı ilişkiler yerine bilgi merkezli yani daha yüksek bü-

5. Uluslar arası ilişkilerde realist bakış açısı aktör olarak birbiriyle rekabet eden ulus-devletleri öne çıkararak, devletlerarası güç mücadelelerinin barış ilişkisi biçimini oluşturduğu bir dünya tasavvuruyla siyasete öncelik verir.

yümeğe odaklı karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi hem bölgesel sorunların aşılmasında hem de yerküre barışı için çok olumlu katkılar sağlayabilecektir.

Yerkürenin gelişmiş kuzeyine rakip olabilecek geliştirmekte olan güney coğrafyasının büyük fotoğrafında aslında iki büyük bölgesel güç ortaya çıkmaktadır: Bir yönden petrol zengini MENA bölgesi ve diğer yanda dünyanın yeni merkezi olmaya aday Hindistan ve Çin'in de bulunduğu petROLSÜZ ama dinamik nüfus gücüne sahip Uzak Doğu ile petrolü olan Rusya ve Brezilya'nın da bunlara dâhil edildiği bu dört büyük ülkeli BRIC.

MENA'nın aslında bir dünya ekonomisi grubu olarak adlandırılan BRIC'e rakip olabileceği öne sürülmektedir. BRIC kısaltmasını ilk kullanan ABD'li Goldman Sachs bankasının ekonomisti J.O'Neill, MENA'nın -ayaklanmaların ardından-, petrol üretimi ve dış ticaret avantajının hacmine bağlı yüksek potansiyelden dolayı BRIC gibi güçlü bir iktisadi gruba dönüşebileceğini belirtmektedir (Kalaycı ve Aytekin, 2011:9).

MENA ve BRIC aslında yeni yüzyılda birbirlerine (dünyanın yeni güç merkezi olma anlamında) rakip olmak yerine hem iktisadi hem de siyasi bir ortaklıkla bağlanabilir. Çünkü dış ticaret yapıları birbirlerini tamamlayacak özelliklere sahiptir. Bunun başarılması Avrasya diye ifade edebileceğimiz geniş bir coğrafyanın geçmişteki sihirli bir buluşmasının yeniden gerçekleşmesi olacaktır. Çünkü bir coğrafyadan çok insanı anlatan "Avrasya" tarihte uzun yolculukların en zengin örnekleri ile doludur. Geçmişin zorlukları artık aşılmayı beklemektedir.

Bu bölge, 2003 yılında dünya üretiminin yüzde 50'sini gerçekleştirirken 2050 yılında bu oranın yüzde 60'a çıkması ve nüfus olarak ise dünya nüfusunun 2/3'ünün bu bölgede yaşaması beklenmektedir (Aydın, 2006:3). Bu birlikteliğe önemli

bir katkı sağlayabilecek MENA'ya da bu şekilde huzur gelebilir. Bu konuda iyimser bir dil kullanan ABD'li portföy yöneticisi J.Brown, "MENA, orta sınıf ve kapitalizmin keyfini keşfettiğinde, dünyanın geri kalanı için oldukça huzurlu günlerin yaşanma potansiyeli yüksektir" demektedir. MENA'da hiçbir ülkenin güvenlik sorununu ithal etmek zorunda kalmayacağı, petrol ve su yüzünden hiçbir çatışmanın yaşanmayacağı, kısacası iktisadi güvenleştirmenin yerini iktisadi barışmanın alacağı bir gelecek acaba çok mu uzak olacaktır? (Kalaycı ve Aytekin, 2011:24-25).

"Ortak Fabrika" Simgesi İle İktisadi Barışı Kurmak

"Ortak fabrika" simgesi bu anlamda üretişimin (birlikte üretmek) hem de yönetişimin (birlikte yönetmek) bir sembolü olmakta ve sadece fiziksel bir üretim yerini değil, iktisadi birliklilik ile beraberlik kültürüne yapılan bir vurgu olmaktadır. Toplumlar arasında eşitlikçi temelde gelişen ekonomik ilişkilerin tarihte toplumları birbirine yakınlılaştırdığı ve aralarındaki çatışmaları azalttığı çoğu kez görülmüştür.

Siyasi bütünleşme teorisi de siyasal birlikten önce ekonomik birliğin kurulması yönündedir. Örneğin Avrupa Birliği, ekonomik birlik amacını ilk hedef olarak görürken daha sonra siyasal birliğe dönüşmeyi amaçlamaktadır. Bu ilk önce ticaretin geliştirilmesinden, yani mal ve hizmetlerin ülkeler arasında dolaşımı üzerindeki engellerin kaldırılmasından başlayarak daha sonra emek, sermaye için de serbestliğin sağlanmasıyla devam edilmektedir. Ekonomi politikalarının ortaklaşa yürütülmesi ise bir sonraki hedef olur. Diğer yandan devletlerarası karşılıklı ekonomik bağımlılık, ekonomik bağları kesmenin maliyetini arttırırken onların savaşma riskini de düşürür. Örneğin son yıllarda Çin, Tayvan'ın ekonomisini kendi ekonomisine entegre

ederek toplumları bir araya getirmeye çalışmış ve bunu da bir dereceye kadar başarmıştır.

Bu anlamda barış ve güvenlik de aslında bütün dünya halkının kullandığı ve faydasının bölünemez olduğu ortak bir maldır. Yerküremizde savaşların ve çatışmaların yol açtığı umutsuzluğa rağmen küresel bir fabrikada üretilebilecek barış ve huzurun gerçekleşeceği umudu da korunmalıdır. Öncelikle bu küresel fabrikanın krize girmemesi, yani iyi bir şekilde yönetilmesi, fabrika sahiplerinin rasyonel olması-fayda ve zararı veya karlılık ve zararı iyi hesap etmeleri, fabrika içinde eşitlikçi bir yönetimin sağlanması, yani demokrasinin olması, fabrikanın maliyet ve faydalarının birlikte paylaşılması gerekmektedir.

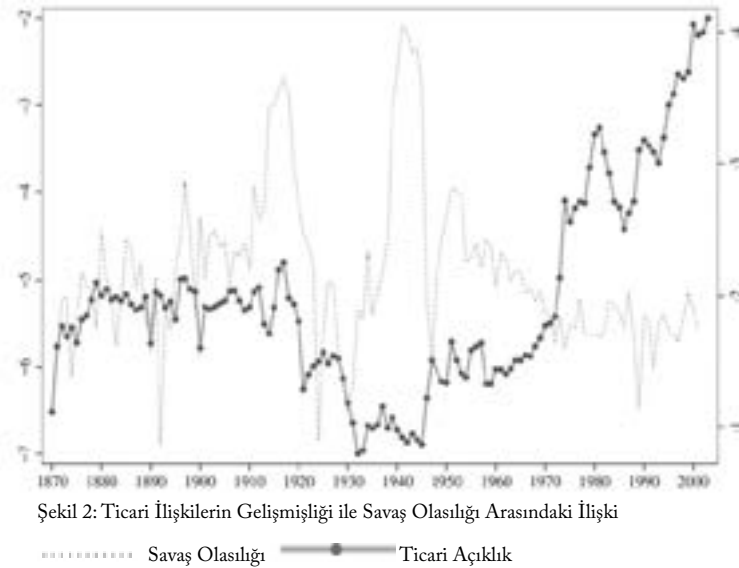
Küresel Fabrikada Birlikte Üretmek

Uluslararası ilişkileri açıklamada çatışmacı realist teoriden farklı olarak kurumsalcılık bakış açısına göre artan uluslararası iktisadi bağımlılığın devletleri, çatışmadan ziyade giderek artan işbirliğine yol açan rasyonel öz-çıkarcı (self interest) politikalarını sürdürmeye ve geliştirmeye zorlamaktadır (Duman, 2002:6-7).

Bu anlamda ekonomik özgürlüklerin artması ve ticaretin gelişmesi “liberal barışın” anahtarı olmaktadır. Küresel fabrika, ticaret sayesinde bir mal veya hizmetin üretilme yerinin tek bir yer olmadığı yeni bir üretim modeli olmuştur. Bunun gerçekleşmesinde elbette serbest ticaretin ve ekonomik özgürlüklerin gelişmesinin önemli payı vardır. Strong (2006 :4) ekonomik büyüme ile ekonomik özgürlükler arasında çok sıkı bir ilişki olduğunu ve bireysel özgürlüklerin yok olduğu bir siyasal sistemde bu özgürlüklerin sağlandığı sisteme göre kişi başına düşen milli gelirden yaklaşık 4 kat azalma olduğunu ifade etmektedir. Diğer yandan her yıl yayınlanan ve ülkelerin bu alanda durumlarını

ölçen Dünya Ekonomik Özgürlük (EFW) endeksindeki tanıma göre ekonomik özgürlüklerin bir diğer olumlu değişken olan demokratik yönetim biçimine göre şiddetli çatışmaları azaltmada çok daha etkili olduğu saptanmıştır. Montesquieu'nun yıllar önce dediği gibi barış ticaretin doğal etkisi olmaktadır.

Siyaset biliminde “liberal” bakış açısına göre artan ticaret akışı, serbest piyasa ve demokrasinin yayılması, devletlerarası ilişkilerde askerî güç kullanmayı sınırlayacaktır. Bu vizyon, kısmen Kant'ın “ebedi barış” üzerine söylediklerine kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte, 1870-2001 arasındaki ticari açıklık ve askerî çatışmalar arasında kesin bir korelasyon da yoktur.

Kaynak: Martin and Mayer, 2008

19. yüzyılın sonunda küreselleşmenin ilk döneminde, artan ticari açık ve birden fazla askerî çatışmalar I. Dünya Savaşı ile sonuçlanan bir dönem oldu. Dünyanın bir anda çökmesi ile

karakterize edilen II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ticareti hızla artarken çatışmaların sayısı (küresel bir çatışma riski açıkça yüksek olmasına rağmen) azalmıştır. 1990'lar ise dünyadaki egemen devlet sayısındaki artış dikkate alındığında artan ticaretle birlikte daha düşük yoğunlukta bir askerî çatışmalar ile karakterize edilebilir.

Ancak liberal bakış açısına uygun olarak ticari ilişkilerde arzulanan gelişme de sağlanamamıştır. Örneğin sanayi ürünlerindeki serbest ticaretin önü açılırken, tarım alanındaki korumacılık devam etmekte, enerji gibi alanlarda ise çok taraflı düzenlemeler yapılamamaktadır. Benzer biçimde, dünya ölçeğinde serbest piyasadan bahsedilirken ve bu çerçevede üretim faktörlerinden olan sermayeye sınırsız özgürlük tanınırken, aynı hareket özgürlüğü veya ülkeler arasındaki benzer standartlar işgücüne uygulanamamıştır. Dolayısıyla uluslararasılık mantığına dayalı ve devletlerin egemenliğini yücelten bu sistemi tam olarak serbest piyasa biçiminde tanımlamak doğru değildir (Ateş, 2011: 5).

Bunun yanında birçok alanda farklı etkileri olan ve oldukça çok tartışılan küreselleşme olgusu barışta küreselleşememiştir maalesef. Küresel diyalog için yapılan Bakü Bildirisi'nde⁶ de bu duruma "Ekonomik çıkar uğruna az gelişmiş uluslar bütün olarak ikinci plana itilmektedir ve geleneksel uygarlık ve yaşama biçimleri tek bir ekonomi ve toplum modeline uyma baskısının tehdidi altındadır" denilerek dikkat çekilmektedir.

Stephen S. Roach, küreselleşmenin bu dönemdeki yansımasını, "kazan-kazan (win-win) teorisi"nin tersine asimetrik bir

6. *Küresel kamu malı* kavramı 1990'ların sonunda BM bünyesinde ortaya atılan bir düşünce olup, bir grup ülke yerine birçok ülkeye fayda sağlayan mal anlamına gelmekte ve güvenlik, eşitlik, barış bu kategoride değerlendirilmektedir.

fenomen olduğunu; sermaye ve emeğin aldığı getirideki oransızlığın da giderek büyüdüğünü belirtmektedir. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin sadece Kore ve Vietnam ile silahlı müdahalesi söz konusu iken yeni dönemde Somali, Haiti, Bosna, Afganistan ve Irak olmak üzere daha geniş bir alan söz konusu olmuştur. Bu durum ABD'nin güvenilirlik ve saygınlığında, savunduğu değerlerde tereddütlere yol açtığı gibi ülkenin savunma harcamalarını da arttırmıştır (Dedekoca 2011 15).

Bu sebeple küresel bir fabrikada birlikte üretmenin ön şartı olarak öncelikle eşitlikçi temelde ortak bir bakış açısı sağlanmalıdır. Uşaklı'nın (2007: 43) da vurguladığı gibi küreselleşmenin artırdığı asimetrinin giderilmesinin ancak "küreselleşmenin insanileşmesi" ile mümkün olacağı gözden kaçmamalıdır.

Küresel Fabrikanın Ortak Yönetimi: Kolektif Yönetimin Güçlendirilmesi

2. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru galip güçlerin inisiyatifleriyle Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Birleşmiş Milletler (BM) ortaya çıktı. Amaç, uluslararası geleneksel diplomasiyi ekonomik yönden yeniden inşa ve gelişme, barış ve güvenlik ve de insan hakları konularında bağlayıcı kararların alındığı bir sistemle bütünleştirmekti. Aynı zamanda yirmi kadar BM ülkesi yaptırıma imkân vermeyen bir serbest ticaret anlaşmasına (GATT) imza attılar. Bu şimdilerde Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) dönüşmüş bulunmaktadır (democracy.se/index).

Ancak bu organizasyonların dünya barışı için yetersiz kaldığı ya da kurulma amaçları doğrultusunda kendilerinden beklene-ni gerçekleştiremedikleri anlaşılmaktadır. Örneğin Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün raporunda dikkat çeken en

önemli ayrıntı da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan Amerika, Rusya, Fransa, Çin ve İngiltere'nin 1996-2003 yılları arasında dünyanın ilk beş silah üreticisi (Kabil, 2011) olmalarıdır. Diğer yandan barışı sağlamak için BM'nin bütçesinin yetersizliği önemli bir sorundur. 2008-2009 bütçesi yaklaşık 5 milyar dolar (bu miktar, bir yıl içinde dünya genelinde silaha harcanan miktarının %0,5'inden azdır) olan BM'nin bu bütçe ile dünya barışını sağlamada ne kadar etkin olacağı tartışmalıdır.

Kolektif alternatif, ülkelerin bazı konulardaki karar yetkilerini önceden bölgesel veya küresel bir organa devretmeleri anlamına gelir. Buna ilaveten bu organın demokratik bir şekilde yönetilmesi isteniyorsa, ülkeler arasında yeni bir yetki dağılımı gerekir. Küresel sorunlar barışçıl araçlarla çözümlenmek isteniyorsa ya küresel organlar kullanılarak kolektif bağlayıcı kararlar alınır, ya da anarşi kavramıyla ifade edilen iki veya çok yanlı görüşmelerle egemenliğin kısıtlanmadığı bir yöntem kullanılır (Şekil 2):

Küresel Barış Yönetiminin Sağlanma Biçimleri

Kaynak: Democratic Challenges, 2011

Ülkelerin görüşmeler için o an geçerli olan güçler dengesinden hareket etmelerini gerektiğini söyleyen anarşist sistemde taraflardan birinin kabul etmemesi durumunda çözüm imkân dışı kalır (democracy. se/index). Günümüzün küresel sistemi de bu karmaşa durumunu ifade eden anarşist bir yapıya uygun düşmektedir. Yani sahip olunan barışın niteliği de bir anlamda anarşist barış olmaktadır. Çünkü kolektif bağlayıcı kararların alındığı küresel organların sorunları çözmede çok başarılı olduklarını söylemek zordur.

Küresel bir kamu malı⁷ olarak da adlandırılabilen barış ve güvenliğin, Yılmaz'a (2010: 138-143) göre yetersiz sunumu savaş, şiddet, yoksulluk, gibi küresel kamusal zararlar ortaya çıkarırken tehdit ortamından uzak huzurlu bir ortamdan ise herkes fayda sağlar. Ancak küresel kamu malı olarak barış ve güvenlik, piyasanın görünmez eli aracılığıyla kolaylıkla arzedilmez. Çünkü küresel barış ve güvenlik, devletlerin ortak işbirliğine ihtiyaç duyan ve doğası gereği kolektif faaliyet gerektiren bir küresel kamu malıdır. Dolayısıyla küresel barış ve güvenlik birçok ülkenin ortak çabasını gerektirdiği gibi uluslararası düzeyde yönetim ve finansmana da ihtiyaç duymakta, en iyi şekilde uluslararası kamu sektörü aracılığıyla küresel ölçekte sunulabilmektedir.

7. İktisadi güvenlik, şimdiki ve gelecekte öngörülebilir yaşam standardını korumak üzere istikrarlı gelire sahip olma koşulu yanında; politika ve uluslararası ilişkiler bağlamında bir ulus-devletin, ulusal ekonomiyi arzu edilen biçimde geliştirecek politik tercihlerini izlemesi yeteneğidir. İstihdam ya da iş güvenliği, insanların borç ödeme gücü, gelecekte bir ülkenin nakit döngüsünü garantileme, dış ticarete liberalizm ve kriz durumunda korumacılık unsurlarını kapsamaktadır (bkz. Kalaycı ve Aytekin, 2011: 3-4).

Fabrika’da İktisadi Güvenlikleştirme

Küresel düzeyde bir iktisadi güvenlik/leştirme⁸ sağlanabilirse bu aynı zamanda küresel iktisadi barışın da sigortası olacaktır. Çünkü güvenlik kavramı iktisadi faaliyetlerin amaçları ile birbir örtüşmektedir. İktisadi faaliyetler yaşamı sürdürülebilir gayretini özetlerken güvenlik ise yaşamın korunması ile ilişkilidir. Yani ikisinin de öznesi aslında aynıdır.

Bu durum Doster’ın (2011) da ifade ettiği gibi geçmişte Roma İmparatorluğu ve Osmanlı devleti için geçerliliğini kaybetmemiş, yani her zaman ekonomik güvenliği önceleyen bir ulusal güvenlik politikası olmuştur. Örneğin MENA’nın bazı ülkelerinde (Mısır, Libya, vb) siyasal rejim “güvenlikleştirilmiş” iken İran gibi bazı ülkelerde ABD ile çıkar çatışması ve bölgenin genelinde sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluk güvenlikleştirme konusu haline gelmiş ya da getirilmiştir. Hepsinin ortak özelliği, genellikle güvenlikleştirilen konuların / alanların faturasının siyasal olmasından çok iktisadi olarak çıkmasıdır. Demek ki bölgenin yüzleştiği asıl sorun, iktisadi güvenlikleştirme sorunu (Kalaycı ve Aytekin, 2011:9) olmaktadır.

Ancak güvenlik kavramında da önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Geleneksel-realist güvenlik kuramda temel güvenlik aktörleri devlet ve ordu iken eleştirel güvenlik kuramına göre insanların güvenliğini devletin güvenliğine endekslemek yanlış olmaktadır. Temel hedef artık özgürleşme iken kozmopolitan değerler savunulmalıdır (Kalaycı ve Aytekin, 2011:8). Bu anlamda fabrikamızın iktisadi güvenliğinin sağlanmasına giden yolun aydınlatıcısını da bulmak zor olmayacaktır. Özgürleşme-

8. Baskın Oran, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Kara Afrika Modeli*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1997, s. 19.

nin sağlanabilmesi, birlikte yaşam kültürüne yapılan en güçlü vurgu olmakta ve özellikle de kriz bölgeleri için en önemli çözüm önerisi de sunmaktadır.

Diğer yandan Uşaklı'nın da (2007: 9) vurguladığı gibi askerî güç unsuru, diğer millî güç unsurlarından ayrılamaz hale gelmiş, askerî gücün ekonomik ve siyasi güçle ilişkisi artarak daha karmaşık bir hal almıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda askerî konularda sanayiye bağımlılık artmıştır. Haklı olmak için öncelikle güçlü olmak gerektiği savı, normatif değerlerin belki de ne kadar geri planda kaldığının bir göstergesidir ve mevcut dünya düzeni paradigmasına göre savaş riski, her ülke için göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir.

“Ortak Fabrika”da Çokseslilik: Birlikte Yaşama Kültürü

Yerküremiz, “Bir tecrübe olarak sosyal öğrenme uzlaşma belleği oluşturabilir mi?” sorusuna büyük bir özlemle olumlu bir cevap aramaktadır. Çünkü savaşlar da bir sosyal öğrenme olarak değerlendirilebilseydi umut ışığı çok daha fazla olacaktı. Ancak John Mueller’in “Kölelik ve düellolar gibi, savaş da sosyal bir hareket olarak meşruiyetini kaybediyor” önermesine olumlu bir cevap vermek zor olmaktadır. Muhtemelen savaşların günümüzde de meşruluğunu kaybetmediği görüldüğü gibi gelecekte bitmeyeceği hissedilmektedir.

Bu noktada barışın kalıcı olması için savaşın panzehiri olarak demokrasiyi geliştirmek en etkili yol olarak görülebilir. Demokratik hayatın geliştirilmesi ve insan haklarının kanunlarla düzenlenmesi ve sadece kendi vatandaşı için değil, tüm insanlığın haklarına karşı saygılı bir bilinç ve bu duruşla yasaların çıkarılması ve uygulanması, barış ve güvenliğin sağlanması ba-

kımından önemlidir. Ancak Sri Lanka ve Kenya'daki sivil savaşlar ve bir Irak örneğinin gösterdiği gibi ileri demokrasiye sahip olduğunu savunan “güçlü devlet”lerin menfaatleri söz konusu (Uşaklı, 2007: 9-10) olduğunda dünyadaki barışı ıskalamak çok kolay olmaktadır.

Yine de Immanuel Kant ve Michael Doyle'un “Demokratik devletler, özellikle birbirleriyle olan ilişkilerinde, daha barışçıdırlar. Bunun nedeni, toplumların yönetici seçkinlerden daha çok savaş karşıtı olmalarıdır” tezi bir ölçüde doğru olmaktadır. Birlikte yaşama kültürünün aslında esas omurgası demokrasi olmakta, yani en basit tanımla birbirine saygı duymayı öğrenmek olmaktadır. Çoksesliliğin zenginlik olduğu ve birlikte çalışırken duyguların ortaklığında daha büyük bir başarının sağlanacağı unutulmamalıdır.

Türkiye de bir Afro-Avrasya ülkesi olduğu için MENA'nın (ve belki de uzağında olsa da BRIC'in) hem içindedir hem de kenarındadır. Öyle olunca, siyasal ve iktisadi güvenlik sorunları yüzünden fokurdayan bir “kazan” niteliğinde olan MENA'da (ve Avrasya'da) denge ve istikrar unsuru olmak zorundadır. Türkiye, kalabalık bir nüfusa ve büyük bir ekonomiye sahip olmakla, kazanda patlayan nesneleri ve aktörleri tehdit olmaktan çıkartmak, dengeleri kurmak ve belki de istikrarı arayıp bulmak ve -küresel çıkarlarına uygun bir şekilde- dağıtmak adına -büyük kaşık anlamında- “kepçe” işlevini görmek durumundadır (Kalaycı ve AYTEKİN, 2011:9).

Sonuç Yerine Barış Yazmak

Barış geçmişin sürekli aranan kayıp hazinesi olduğu gibi gelecekte de iktisadi anlamda değeri azalmayan ve ikamesi olmayan bir arayışın simgesidir. Yerküre üzerinde yaşayan fark-

lı kültürler olarak evlerimiz gerçekten birbirine uzak olabilir. Geçmiş yüzyıllar, uzun yolculukların zorlukları ve mesafeleri aşma çabalarının hikâyesi ile bitmiştir. Bu çaba ekonomik ya da farklı sebeplere bağlı olarak çeşitlidir ve aynı zamanda yer-küre coğrafyasında kültürel zenginliğin yayılma başarısının da en önemli sebebi olmaktadır. Yeni yüzyıl ise birbirinden uzak evlerin aynı fabrikada çalışma ile yakınlaşma yani birleşme çabalarının hikâyesi ile başlamaktadır. Bu yüzyılın mutluluğu ancak iktisadi barışın bütün yerküreye sağlayabileceği katkının anlaşılabilmesine bağlı olacaktır.

Bu birliktelik arayışı sadece düşünsel bir dünyada kalıp gerçeğe dönüşmesinin imkânsız olduğu kör bir kovalamaca da değildir. Çünkü toplumların da bireyler gibi rasyonel bir bakış açısına sahip olabilme olanakları günümüzde daha güçlüdür ve verilen kararlarda maliyet-fayda hesabı yapmanın gerekliliği daha da fazla önem kazanmaktadır. Örneğin savunma harcamalarına milli gelirlerinin önemli bu oranını ayıran yerküre toplumları, iktisadi anlamda bu kararlarının rasyonel bir karar olmadığını en azından geçmişe göre daha iyi kavrayabilmektedir. Ancak iktisadi barış için birlikte yaşama kültürüne sahip çıkabilmek yine de en önemli başlangıç noktası olmaktadır.

Küresel iktisadi barışın sacayakları bu noktada birlikte üretim ve birlikte yönetim yanında karşılıklı güven ilişkisini kurmak anlamında iktisadi güvenlikleştirme olmaktadır. Birlikte üretim, ticari ilişkilerin eşitçi bir şekilde genişletilmesine dayalı olarak ortaklık duygusunun genişletilmesini ifade etmektedir. Ticaretin çoğu zaman yapıcı olduğu unutulmamalıdır. Birlikte yönetim ise aslında herkesin söyleyecek sözünün olması ve konuşarak anlaşma yolunun tercih edilmesi olmaktadır. İktisadi barış için bunları tamamlayan diğer kavram ise iktisadi güvenlikleştirme

sorunu olmakta ve rasyonel bir bakış açısına sahip olmak bu noktada çok önemli olmaktadır.

İktisadın yapıcı yüzüne bu yeni dönemde en önemli katkısı ise bilgi faktörü sağlayacaktır. Bilgi ile ekonomi arasındaki şaşırtıcı etkileşim artık daha iyi anlaşılmaktadır. Bilginin ekonomiyi, ekonominin de bilgiyi nasıl değiştirdiğini görmek kolaylaşmıştır. İktisadi faktörün, çoğu krizlerin odağında yer alması, bilgi ile küresel barış arasında bir ilişki kurulabileceğini de göstermektedir. Özellikle sürdürülebilir kalkınmayı sağlayarak yoksulluğu arttıran patlayıcılar bilgi faktörü ile önlenebilir. Diğer yandan bilginin içselleştirilmesi toplumun rasyonel karar vermesinde önemli bir unsur olarak olumlu bir rol oynayabilir.

Yeni yüzyılda çabamız ortaklıkların geliştirilmesi biçiminde olmalıdır. Daha önceki dönemlerde ayrışmanın sebebi olarak ortaya çıkan iktisadi faktör, artık dünya toplumlarını birleştirmek için mücadele etmelidir.

Kaynakça

- Uşaklı, A.Bülent “Savaşın Dönüşümünde Teknolojik Gelişmelerin Etkisi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi 2007.
- Dedekoca, A.Ersin “ABD-Çin İlişkilerinin Ekonomi Politikası ve Yeni Dünya Düzeni Oluşumuna Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2011.
- Kabil, Arife “Ülkelerin silaha harcadığı para kriz dinlemedi”, Ekonomi Haber, Zaman, 12.09.2011.
- “Barış ve Savaş”, Google Arama Motoru 2012. <http://www.google.com.tr/> (22.02.2012)
- Bilimin Yükselişi, Ege Üniversitesi, <http://astronomy.ege.edu.tr>, (20.02.2012).
- Smith, Das Trends and Causes of Conflict, çev: Friedrich Naumann Vakfı, Berghof Research Center, Germany 2000.
- Democratic Challenges, 2011, “Küresel, bölgesel veya devletlerarası”, democ-

- racy.se/index, (20.02.2012)
- Rohner, Dominic Mathias Thoenig ve Fabrizio Zilibotti, “War Signals: A Theory of Trade, Trust and Conflict”, University of Zurich Department of Economics, Working Paper No. 13, 2011.
- Hocaoğlu, Durmuş “Savaş, Demokrasi, Barış ve Ebedi Barış” Zaman Gazetesi Yazıları Sıra No: 31, Zaman, 05 Ağustos 2003.
- Bozkurt, Enver “Kant’ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansımaları”, Anayasa Yargısı 24 Dergisi, 2007. www.anayasa.gov.tr/files/pdf/, (20.02.2012)
- Hobsbawn, Eric Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm çev: Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.
- Fromm, Erich “Savaşın Nedenleri Üzerine”, 2010. <http://www.ivmedergisi.com>, (18.02.2012)
- Keyman, Fuat “Türkiye’de Kimlik Sorunları ve Demokratikleşme” Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 41 Mayıs, Haziran, Temmuz 2007, s. 217-230.
- Tarde, Gabriel de Ekonomik Psikoloji, çev: Özcan Doğan, Öteki Yayınevi, Ankara 2004.
- LaRouche, Helga Zepp “For a New World Economic Order In the Tradition of the Peace of Westphalia”, Rhodes Conference, 14 Oct 2008.
- Bakırtaş, İbrahim ve Tekinşen, Ali “Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12, 2004.
- Kalaycı, İrfan “Avrupalı Türkiye Ekseninde Ortadoğu’nun Ekonomi Politikası”, Nobel Yayınevi, Ankara 2008.
- Kalaycı, İrfan ve Aytekin, Barış “İktisadi Güvenlikleştirme: Mena Kazan, Türkiye Kepçe” Polis Akademisi-UTSAM’ın düzenlediği III. Uluslararası Terörizm ve Sınırtaş Suçlar Sempozyumu, 2011.
- Esen, İsmail “Küresel Güvenlik ve Barış”, 2011. <http://esenipinar.yasar.edu.tr>, (20.02.2012)
- Duman, Mehmet “Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamından Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (4) 2002/2: 1-16.
- Marangoz, Mehmet “Toplumsal Barışın Sağlanmasında STK’ların Rolü” Dernekler Dergisi, Sayı:7, 2009.

- Strong, Michael “Understanding the Power of Economic Freedom to Create Peace”, CEO & Chief Visionary Officer 2006.
- Doruk, Murat “1980 Sonrası Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomiye (Büyümeye) Etkisi” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi 2008.
- Aydın, Mustafa “Avrasya’da Ekonomik İşbirliği Fırsatları” TOBB, Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi 2006.
- Şan, Mustafa Kemal ve Hira, İsmail “Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi Eleştirisi”, 1999.
- Martin, Philippe Thierry Mayer ve Mathias Thoenig, “Make Trade Not War” Review of Economic Studies 2008.
- Tuncer, Selim “Üretim ve Üretim”, 2011. <http://www.gennaration.com.tr/manset2/>, (25.02.2012)
- SIPRI, “Stockholm international Peace research institute”, Yearbook 2011, Sweden.

Devletlerarası Sorunlara Sebep Olan Faktörler ve Çözüm Önerileri

SAMİR GULİYEV*

Giriş

İnsanoğlu yaratılışından itibaren farklılık arz eden özelliklerle donatılmıştır. Farklı özelliklerle mükemmel şekilde yaratılan insan, tarih boyunca farklı farklı devletler kurmuştur. Önceleri toplum nezdinde insanlar arasında güce dayanan rekabet olgusu, daha sonraları sivil toplumun devlete dönüşmesinden itibaren devletler arasındaki rekabete dönüşmüştür. Farklılıklara tahammül edilemediğinden dünyamız çeşitli çatışmalara, kanlı savaşlara sahne olmuş, aslında olan insanlığa olmuştur.

Bu farklılıkları “zenginlik” olarak görmemiz gerekirken, “öteki” diye tanımlayarak tedbirler alınarak çeşitli politikalar üretilmiş ve ne yazık ki insanımız yıllarca bu prizmadan yönetilmiştir. Uluslararası politika açısından konuyu ele aldığımızda bunu devletlerin varoluş tarihine kadar götürmek mümkündür. Farklı uluslardan oluşan ve herbir devlet için farklı boyutlarda çizilen “ulusal çıkarlar” devletlerin ulusal ve uluslararası stratejilerini belirleyerek devletlere “ulusal kimlik” kazandırmıştır. Tarihin akışını izlediğimizde devletler birbirleriyle sürekli çatışma ha-

* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi

linde olmuş, daha çok kişiye ve daha geniş topraklara egemen olmaya çalışmıştır. Bu durum da devletlerden çok insanlığın daha fazla zarar görmesine getirip çıkarmıştır. “Egemenlik” tutkusu ne yazık ki devletlerin politikalarına uzun dönem hâkim olmuş ve devletler arasındaki sorunların da temelini oluşturmuştur.

Alman nazizminin ve İtalyan faşizminin ortaya çıkmasına katkıda bulunan düşünürlerin ve devletlerin, aynı zamanda milliyetçi düşüncelerin ve akımların başlangıç noktasını oluşturdukları kabul edilmektedir. Milliyetçilik tanımına temel olan kavramlar, dil ya da etnik köken gibi tek bir kriter ya da ortak dil, ortak toprak, ortak tarih ve ortak kültür gibi birden çok kriterler çerçevesinde gelişmiştir. Bir grubun başka grubun egemenliği altına girmesi toplumsal yaşamın doğurabileceği en büyük tehdittir. Bu nedenle genel iradeye teslim olmak gerektir. Bu da bireyin topluma bağlılık duyması, bütünün çıkarlarını kendi çıkarları önüne koymasıyla mümkündür. Ulusal otoriteye verdiği önem dolayısıyla temsili sistemlerin gelişmesine yardımcı olan milliyetçilik, bir başka açıdan da ulusal bencillik duygularını körükleyerek sömürgeciliğin gelişmesine, başka ulusların boyunduruk altına alınmasına yardımcı olmuştur.

Tarih boyunca devletler arasındaki çatışmalara sebep olan etkenlerin başında sömürgecilik gelmiştir. İnsanoğlunun yaşamış olduğu çeşitli bölgelerdeki küçük savaşlar, iki dünya savaşı, Soğuk Savaş, Afganistan ve Irak savaşının, Afrika’daki savaşların, Ortadoğu’daki bunalımların esas sebepleri sömürgecilik ve dolayısıyla devletlerin dış politika malzemesine dönüşen emperyalizmdir.

Her bir devletin “ulusal çıkar anlayışı”, “ulusal güvenlik stratejisi” ve buna mukabil dış politika hedefleri farklı boyutlardadır. Bundan dolayı da uluslararası politikada güvenlik, terör ve ba-

rış kavramları da çatışmıştır. Bu kavramları kendine özgü esas olarak kabul eden devletler arasındaki menfaatlerin çakışması savaşları doğurmuş ve bunun neticesinde de insanoğlu çok zarara uğratılarak bir arada barış içerisinde yaşama fikri sadece ideologların tezlerinde kalmıştır. Barışı isteyen idealistlerle ise alay edilerek aslında dış politikanın idealizme esaslanamayacağını vurgulayan tezlerin yerine, güce ve çıkar ilişkisine dayanan realizmin devletler arasındaki ilişkileri açıklayabileceği fikri önem kazanmıştır.

Uluslararası ilişkiler tarihine baktığımızda farklı boyutlarda çatışmaların meydana geldiği ve bu çatışmaların bölgesel ve küresel düzeyde ağır sonuçlar doğurduğunu görmekteyiz. Yaşanan çatışmalar, yerel düzeyde olsa da bölgesel ve hatta küresel düzeyde de barış ve istikrarı bozmakla birlikte toplumların barış ve refah içinde yaşamalarına engel olmaktadır. Yaşadığımız çağda, küresel anlamda sadece devletler değil devletlerin dışında sivil toplum örgütleri, şirketler ve bireyler arası ilişkiler de daha fazla gelişmiştir. Bu ilişkiler ağının sağlam temeller üzerinde devam edebilmesi için küresel ve bölgesel çapta her taraflı “ortak bir barış ve refah alanı” ile birlikte farklı toplumlar ve milletler arasında diyalog köprülerinin oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Küreselleşmenin de etkisiyle artık dünyamız küçük bir köye dönüşmektedir. Dünyamız bir taraftan küreselleşirken bir yandan da bölgeselleşmektedir. Küreselleşmenin olumsuz tesirlerini bir tarafa bırakarak küreselleşme-bölgeselleşme sürecini fırsat bilerek ortak toplumsal değerlere bağlı toplumlar arası diyalog köprüleri oluşturarak bölgede ve dünyada kalıcı bir barış tanzim edilebilir.

Çalışmamızda devletler arası sorunlara ve çatışmalara sebep olan etkenler irdelenecek, küreselleşme sürecinin olumlu tesirleri

üzerinde durularak insani değerlere esaslanan barış zincirlerinin kurulması ve güvenlik içerisinde birarada yaşayabilmek adına her taraflı diyalog akımlarının yapılmasının önemi vurgulana-
cak, bunun devletler ve farklı toplumlar arasında olan çatışmaları engelleyerek insanoğlunun refahına ve uluslararası barışa hizmet edeceği tezi idealizm teorisine esaslanarak savunulacaktır.

Devletler Arası Sorunlara Sebep Olan Faktörler

Milliyetçilik

Milliyetçiliğin ortaya çıkmasıyla ilgili düşünürler tarafından farklı tezler ortaya atılmıştır. Bu konuda birçok kuram ireli sürülmüş ve her düşünür tarafından ideolojik, siyasi, ekonomik, kültürel ve birçok değişik etkenlere ağırlık verilmiştir. Milliyetçilik, 19. yüzyıl dünyasını temelinden etkileyen, özellikle de az gelişmiş ülkelerin hem iç, hem de dış politikalarını etkileyen en tesirli kavrama çevrilmiştir.¹

Milliyetçiliğin oluşumunda önemli katkıları olan düşünürlerden Kant'a göre ahlâk, kişinin iç dünyasıyla ilgilidir ve bu dünya özgür iradeyle yönetilmelidir. Bu düşüncenin uluslararası politikaya yansması *self determinasyonun* (kendi kaderini tayin hakkı) en üstün değer, insanların özgün iradelerini yansıtan bir uluslararası hukuk kanunu olmasıdır.²

15. yüzyıldan itibaren değişime yüz tutan toplumsal şartlar milliyetçilik tezlerinin çoğalmasına ve farklılaşmasına sebep olmuştur. Geç Ortaçağ döneminde dinsel cemaat evrenselliğini

1. Özkırımlı, Umut *Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bakış*, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1999, s. 30-31.

2. Benedict, Anderson *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, İstanbul, Metis Yayınları, 1993, s. 31-33.

yitirmeye başlamıştır. Bunun iki nedeni vardı; ilk olarak coğrafî keşifler insanların hayatının alabileceği mümkün biçimlerin ufkunu genişletmiştir. İkincisi, Latincenin kutsal dil olma noktasında itibarını kaybetmesidir. Bu süreç kutsal dillerle bütünleştirilen kutsal cemaatlerin parçalanma, çoğullaşma ve bölgeleşmesine neden olmuştu.³

Yeni gelişmeye başlayan kapitalist yayılcılık pazar arayışı içerisinde Latincenin karşısında halk dillerinin gelişimini desteklemiştir. Hatta kurulan yeni yayınevleri bütün Avrupa'da şebeke oluşturmuşlardır. Bu şekilde, aynı zamanda halk arasında değişik şivelerin tek dile indirgenmesine yardımcı olmuştur. Hayes'e göre Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi ile ilk yazılı anayasaya sahip bir millî birlik doğuyor, monarşi ve aristokrasi kaldırılıyor, kilise ve devlet ise birbirinden ayırt ediliyor ve "bu yeni millet özellikle Fransa'da büyüklüğünü ve gücünü aşan bir merak ve etki uyandırıyordu."⁴

Ancak bununla yetinmeyip Fransız devriminin ortaya çıkmasına neden olan fikrî gelişmelere de göz atmak yararlı olacaktır. Aydınlanma felsefesi her ne kadar evrensel mutluluğu temel amaç olarak ele almakta ise de, iktisadi ilişkilerini geçiren burjuvanın gelişmesine ve siyasi iktidarını meşrulaştırmasına yardım etmiştir. Burjuva evrensel akıl anlayışıyla halkın kendi arasında örgütlenmesini engellemiş ve burjuva devrimden sonra halkı ekonomik güçsüzlükler içinde sürüklenmeye bırakmıştır. Aydınlanma felsefesi hürriyet, ilerleme, insan değeri kavramları çerçevesinde bütün insanları ele almaktadır.

3. Hayes, Carlton *Milliyetçilik: Bir Din*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995, s. 77.

4. Saraca, Murat *100 Soruda Fransız İhtilali*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1995, s. 5-6.

Fransız ihtilalini belki de en çok etkileyen yazılardan bir tanesi Rousseau'nun "Sosyal Sözleşmesi'dir. Buna göre devlet, insanların kendi aralarında yaptıkları sözleşme ile kurulduğundan, tanrısal egemenliğine karşı halk egemenliği görüşü geçerlilik kazanmıştır.⁵ Bundan çıkarak, bir grubun başka grubun egemenliği altında girmesi toplumsal yaşamın doğurabileceği en büyük tehdittir. Bu nedenle genel iradeye teslim olmak gerek; bu da bireyin topluma bağlılık duyması, bütünün çıkarlarını kendi çıkarları önüne koymasıyla mümkündür. Rousseau bu düşünceyle milliyetçiliğin gelişmesinde rol oynamıştır.⁶

Genel kabul gören bir tanıma göre milliyetçilik; bir millet oluşturdukları bilincine sahip bireylerin ülkenin siyasi sınırları içerisinde bağımsız bir siyaset yürütebilme hakkını savunan ve ülkesinin davranışlarını sınırlamaya yönelik her tutuma gerektiğinde silahlı mücadele ile de karşı çıkan bir akım olarak ifade edilir.⁷

Bu bakımdan denebilir ki, millet fikri ve milliyetçilik akımı Fransız Devrimi ile birlikte devletleşmiş modern Avrupa'da ortaya çıkmış, Napoleon ordusu ile birlikte millet fikri bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Milliyetçilik, Avrupadaki büyük ülkeler arasında giden sömürge yarışı ile birlikte 19. yüzyılda Avrupa kıtasında hızla yayılarak gelişme göstermiş, ülkeler arasındaki çatışmaların ve savaşların da esasını teşkil etmiştir. Fransa'da

5. Özkırımlı, a.g.e., s. 36.

6. Sönmezoglu, Faruk *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s. 516-517.

7. Devlet milliyetçiliği, siyasi olarak halkın, farklı ön milli unsurları (dil, din, kan bağı, etnik köken) olsa bile tek bir çatı altında merkezi yönetime, yani bir siyasi ulus devletine bağlanmasıdır.

bu devirde yaşanan gelişmeler “devlet milliyetçiliği”nin (State nationalism)⁸ de en iyi örneğidir.⁹

Etnik milliyetçilik (ethnic nationalism) ise milli unsurları ortak kan bağı, ortak dil ve ortak ülke olan milliyetçilik tipidir. Bu tür milliyetçiliğe en iyi örnek Alman milliyetçiliğidir. Ermeni, Hırvat, Sırp ve Arnavut milliyetçiliği de bu tür milliyetçiliktir. Günümüzde hâlâ milliyetçilikten kaynaklanan çatışmalar meydana gelmekte ve bu çatışmalar bir arada yaşamı engellemektedir. Buna en güzel örnek dağılan eski Yugoslavya olmuştur.¹⁰

Etnik çeşitlilik günümüzde birçok ülkede karmaşık toplumsal yapının farklı bir yönünü oluşturmaktadır. Bir devletin sınırları içinde yaşayan halklar arasındaki etnik çeşitlilik, tarihsel bakımdan farklı etnik grupları tek bir devletin egemenliği altına almaya yönelik fetihlerin bir sonucudur. Ayrıca etnik çeşitlilik, emeklerinden ya da teknik iş ve becerilerinden yararlanmak üzere başka bölgelerden getirilen halkların, belirli bir bölgeye yerleştirilmesinin, geniş toplulukların yurtlarından sürülmesine neden olan siyasal ve dinsel baskıların, öteden beri var olan ekonomik nedenlere bağlı göçlerin yoğunlaşmasına yol açan sanayileşmenin de bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Bugün hemen hemen her yerde etnik ilişkilerin ortaya çıkardığı sorunlar bulunmaktadır. Bunlar, etnik azınlığı olmasa bile bütün ülkelerin ilgilendikleri sorunlardır. 1960’ların başlarından itibaren olayların gelişimi etnik, kültürel ayrımlar üzerine merkezleşerek, toplumlarda hızla yükselen bir olgu olarak kendini

8. Rogers Brubaker, “Nation and National Identity”, http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/brubaker/Publications/26_Manichean_Myth.pdf

9. Oran, a.g.e., s. 19- 41.

10. Ürer, Levent “Ulusal ve Uluslararası Düzeylerde Etnik Gruplar ve Devlet”, İstanbul, Doktora Tezi, 1995, s. 3.

daha da çok hissettirmeye başlamıştır. Büyük sayılarda göçmen ve iltica hareketlerinin modern toplumlar olarak adlandırılan Batı'ya doğru yönelmesi neticesinde etnik çeşitlilik ölçeğine eklendiğinde, türdeş nitelikteki bu toplumlar etniklik tartışmasında öncelikli konuma gelmiştir. Bu tür ülkeler içerisinde, göçmenlerin etnik dengeleri bozabilecek şekilde sayılarının artması sonucunda kendi ülkelerinde azınlık konumuna düşebileceği kaygısı devletleri bir kısım tedbirler almaya itmiştir.¹¹

Pek çok insan zararlı etkilerinden dolayı acı çektiği zaman bile ulusal bölünmeleri, ulusal karakteri ve milliyetçiliği doğal bulmuştur. Muhafız sesler olmasına rağmen akademik çevrelerde dahi akademisyenlerin çoğu yer ve zamana göre ulusun değişen şekillerine işaret ettikleri zaman bile ulusu insana dair bir sabit olarak ele almış ve buna bağlı olarak dünyayı yıkıma uğratan savaşları uluslar, ulusların çıkarları ve saldırgan içgüdüleri bağlamında açıklamaya çalışmışlardır.¹²

Milliyetçiliğin güncel anlamda bir inceleme konusu olmasını gerektiren bir yön de konunun sadece üst disiplin olarak siyaset bilimi konusu olmayıp doğrudan uluslararası ilişkiler alanını ilgilendirdiğinin yaşadığımız siyasi dünya ile her gün ispat ediliyor olmasındandır. Smith, 1986'da, iki kutuplu sistemi ve nükleer bloklaşmayı klasik ulus devlet kavramını zayıflatan bir durum olarak görüyor, bloklar içindeki devletlerin kendi başlarına hareket edemeyişlerine işaret ediyordu.¹³ Nitekim soğuk savaş sonrasında en sıcak bölgesel gelişmeler milliyetçilik esasında şekillenmiştir.

11. Smith, Anthony D. *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford, Blackwell, 1999, s. 32.

12. Ibid.

13. Wieviorka, Michel "Nationalisme et Racisme", *Cahiers de Recherche Sociologique*, No. 20, 1993, p. 159-181. <http://www.erudit.org/revue/crs/1993/v/n20/1002196ar.pdf> (12.01.2012).

Milliyetçilikten sürekli olarak ırkçılığın ve ırkçılıktan da milliyetçiliğin çıktığını söylemektedir. Örneğin, ABD'nin emperyalist dünya rekabetine girmesi ile ırk ayrımının sistematik olarak kuruluşu aynı zaman dilimine tekabül etmektedir. Fransa'da, bir Fransız ırkı ideolojisinin başlangıcıysa yoğun göçün başlaması, Almanya'dan intikam alma hazırlıkları ve sömürge imparatorluğunun kuruluşu ile aynı dönemdedir. Bu örnekler, milliyetçilikten ırkçılığın çıkışına işaret ederken, siyonizmin anti-semitizme ve üçüncü dünya milliyetçiliklerinin de sömürgeci ırkçılığa tepki olarak şekillenmesi, ırkçılıktan milliyetçiliğin çıkışına işaret etmektedir.¹⁴ Bu örneklerin ardından Balibar şu tespiti yapar: "İrkçılık milliyetçiliğin bir dışavurumu değil, milliyetçiliğe bir ektir; daha doğrusu milliyetçiliğe bir iç ektir; ona oranla her zaman aşırıdır ama onun inşası için her zaman gereklidir ve bununla birlikte onun projesini tamamlamakta her zaman yetersiz kalır, tıpkı milliyetçiliğin, ulus oluşumunun ya da toplumun 'ulusallaştırılması' projesinin tamamlanması için hem gerekli olması hem de yetersiz kalması gibi."¹⁵

Bir "üst-milliyetçilik" olarak da nitelendirilen ırkçılık, aynı soydan gelenlerin fakat şu anda aynı siyasi birlik içerisinde yer almayanların, coğrafi sınırların genişletilerek birliğe dahil edilmesi bağlamında milliyetçiliğe yayılmacı ve emperyalist karakterini de kazandırır. İrkçılık-milliyetçilik ilişkisinin "mükemmel" versiyonunun faşizm tarafından inşa edildiği açıktır. Faşizm, bir iktidar pratiğini ve bir rejim biçimini, Poulantzas'ın ifadesiyle "olağanüstü bir devlet biçimini"ne işaret etmekle birlikte¹⁶

14. Ibid.

15. Poulantzas, Nicos *Faşizm ve Diktatörlük*, çev. Ahmet İnsel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 361.

16. Aydın, Suavi *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993, s. 146.

aynı zamanda bir ideolojiyi de işaret etmektedir. Suavi Aydın'ın sözleriyle; “faşizm sözcüğü dar anlamıyla İtalya’da zuhur eden bir siyasi hareketi ifade eder. Ancak bu sözcüğün sihri, onun bu dar anlamı aşarak belirli bir dünya görüşünü ifade edecek hale gelmesindendir. Sözcüğün kapsamını bunca genişleten ise onun bir kütle ideolojisi oluşudur.”¹⁷

Faşizm, toplumsal tabanını bireysel ya da toplumsal düş kırıklıkları sayesinde bulur. Bu yüzden faşizmin en tipik özelliklerinden biri, düş kırıklığı ve çaresizlik duygusu içindeki bir orta sınıfa, ekonomik bir bunalımdan ya da politik bir aşağılanmadan mustarip ve alt toplumsal katmanların baskısından korkan bir sınıfa çağrıdır. ¹⁸ Faşizm, düş kırıklığı içerisindeki toplumsal katmanlara, tek ayrıcalıklarının en sıradan olanı, yani aynı ülkede doğmuş bulunmaları olduğunu söyler. Milliyetçiliğin kökeni de budur. Ulusal kimliği sağlamak için ise düşmana ihtiyaç vardır. Faşist ideolojinin kökeninde muhtemelen uluslararası bir nitelikte bir komplo bulunmaktadır ve komplonun içeride de işbirlikçileri bulunmalıdır. Hitler, etnik olmayan yurttaşlığı, ırk meselesini göz ardı etmesi nedeniyle mantıktan uzak, saçma ve çılgınca bulur. Yurttaşlığın siyasi edinimini ise müstehzi bir şekilde şöyle tarif eder: “Bir devlete bağlı olmak için vatandaşlık hakkını kazanmak yolunda gösterilen gayret, mesela bir yere kabul edilmek için takip edilmesi gereken yolu izlemekten farksızdır. Vatandaş adayı dilekçesini verir. Bu dilekçe incelenir. Sonuçta vatandaş adayının hakkında

17. Tolila, Paul “Nazisme et Génocide: Approches de la Brutalization”, *Le Banquet*, No. 15, 2000, http://www.revue-lebanquet.com/reposoir/docs/a_0000271.html (12.01.2012)

18. Hitler, Adolf *Kavgam*, çev. Yağmur Reyhani, İstanbul, Akvaryum Yayınevi, 2005, s. 390-391.

olumlu oy kullanılır. Sonra bir gün dilekçe sahibine ‘vatandaş’ olduğuna dair bir ihbarname gönderilir. Bu evrak vatandaş adayına pek mizahi bir şekilde sunulur. O zamana kadar sıradan biri olan vatandaş adayına ‘işte bu belgeye dayanarak bundan böyle Almansınız’ denir. Bu sihirli değnek darbesini devlet başkanı indirir. En büyük gücün yaşatmayacağı şey basit bir görevli tarafından bir anda yapılmaktadır. Sefil bir Slav bir kalem oynatılmasıyla gerçek bir Alman olmaktadır.”¹⁹

Böylece yurttaşlık, faşist rejimlerde ve faşist ideolojide ırk mensubu olmaktan kaynaklanan bir hakmış gibi görünse de aslında itaat ve sadakatle gerçekleştirilebilen bir görev halini almış olmaktadır.

Bu değerlendirmeler ışığında, insanoğlunun yaşamış olduğu en kanlı savaşların (özellikle de II. Dünya savaşının) sebeplerinden en tetikleyeni ırkçılığa, ayrımcılığa dayanan milliyetçilik olmuştur. Hitler nazizmin ortaya çıkmasında, İtalya’daki faşizmin yaşanmasında, daha sonralar ortaya çıkan etnik savaşların gündeme gelmesinde milliyetçiliğin rolü büyüktür. Aşırıya kaçan milliyetçiliğin oluşturduğu bu durum, devletlerarası sorunlara da yol açan faktörlerden olmuştur.

Emperyalizm

Emperyalizm; kapitalizmin temel özelliklerini içinde barındıran ve gelişimine bağlı olarak değişen niteliğidir. Kapitalizmin yeni bir aşamasıdır, tekelci kapitalist aşamanın eşitsiz gelişimi ve yayılma zorunluluğunun bir sonucudur. Dünyanın kapitalist egemen sınıf tarafından sermaye lehine dönüştürülmesinin ka-

19. Negri, Toni “L’« Empire », Stade Suprême de L’impérialisme”, *Le Monde Diplomatique*, Janvier 2001, <http://www.monde-diplomatique.fr/2001/01/NEGRI/14678>, (12.01.2012)

pitalist dönüşümün adıdır. ABD'nin Ortadoğu halklarına ya-
şattığı ölümlerin adıdır. Yeni sömürgeciliğin ve küreselleşmenin
üzerini örttüğü gerçektir.

Emperyalizmin nedenleri ve anlamı üzerine çağdaş görüş
ve yaklaşımlar dört ana grup içinde sınıflandırılabilir.²⁰ Birinci
grup, ekonomik savları içerir ve genellikle emperyalizmin kar-
lılığını tartışma konusu yapar. Emperyalist ülkelerin bir bütün
olarak emperyalizmden kazançlı çıktığını savunanlar, impara-
torluğun sağladığı beşerî ve maddi kaynaklara ve üretim, yatı-
rım sermayesi ve nüfus fazlası için pazar oluşturmaya işaret
ederler. Bu teze karşı çıkan ve aralarında Adam Smith, David
Ricardo ve J.A. Hobson'ın da bulunduğu iktisatçılar ise emper-
yalizmin ancak küçük ve ayrıcalıklı bir gruba yarar sağladığını
ama bir bütün olarak ülkeye asla yararı olmadığını öne sürerler.
Özellikle 1875 sonrasında görülen emperyalizmi kapitalizmin
son evresi olarak değerlendiren Marksist kuramcılara göre bu
emperyalizm, ulusal kapitalist ekonomi tekeli aşamaya geldiği
ve öteki kapitalist devletlerle rekabet içinde, üretim ve sermaye
fazlası için yeni pazarlar bulmaya zorlandığında ortaya çıkmış-
tır. V.İ. Lenin ve N. Bukharin gibi Marksistlerce savunulan ve
çağdaş kapitalizmle, emperyalizmi bir anlamda özdeşleştiren bu
görüşe karşı çıkanlar, tarihsel kanıtların desteklemediği bu savın
kapitalizm öncesi emperyalizmi açıklayamadığını öne sürerler.

İkinci grup görüşlere göre emperyalizmle insan ve devletin
örgütlenme konusunda doğal ilişkisi vardır. Farklı noktalardan
yola çıkan, farklı düşünce yolları izleyen Machiavelli, Sir Francis
Bacon, Ludwig Gumplowicz, Adolf Hitler ve Benito Mussolini
gibi kişiler benzer sonuçlara varmışlardır. Bu görüşün savunucu-

20. Yeldan, Erinc *Küresel Düzen, Devlet, Birikim ve Sınıflar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 427.

larına göre emperyalizm, ayakta kalmak için sürdürülen doğal mücadelenin bir parçasıdır. Üstün nitelikli olanların ötekilere egemen olmaları zorunlu bir yasadır.

Üçüncü grup fikirler, strateji ve güvenlikle ilgilidir. Bu görüşün savunucularına göre ülkeler güvenlik nedenleriyle üsler, stratejik kaynaklar, tampon devletler ve doğal sınırlar ile ulaşım ve haberleşme hatlarının denetimini ele geçirmek ya da başka devletlerin bunları ele geçirmelerini engellemek zorundadır. Bu amaçlar çerçevesinde emperyalizmin yarar ve önemini kabul etmeyenler, güvenliğin bu yollarla sağlanamadığına işaret ederler. Bir devletin denetiminin, kendi sınırları dışındaki halklar, topraklar üzerine taşması; rakip ülkelerin güvenlik bölgeleri ve nüfuz kazanma yolunda kaçınılmaz olarak emperyalist olduklarıdır.

Dördüncü grup tezler, ahlâksal temellere dayanır. Örneğin emperyalizm, halkları zorba yönetimlerden kurtaran ya da daha üstün bir yaşam biçiminin nimetlerini sağlayan araç olarak mazur gösterilir. Tersî, özellikle yani ahlâksal açıdan kınanıp reddedilmesi de söz konusu olabilir.

Emperyalizm Batı tekellerinin sermaye ihracına, dış mekânizmasına ve çeşitli uluslar arası piyasa bağlantılarına bağlı bir sömürü ve iktisadi ilişkiler sistemidir. Geri kalmış bir ülke üzerinde dolaysız siyasi-askeri hâkimiyetle bu sistemi sürdürmek mümkün değilse; emperyalizm biçimsel bağımsızlığa görünüşte saygı göstererek ilişkilerini yerli ortaklıklar ve işbirlikçilerle sürdürerek bu unsurların siyasi gücü oranında da siyasi iktidara dolaylı olarak ortak olur.²¹

21. Delibaş, Kayhan "İslam Fundamentalizmden İslam Fobisine: Batı Dünyasında Gelişmekte Olan İslamophobia, Yeni Bir Eşitsizlik Kaynağı Olarak Görülebilir mi?", Sakarya, *Bilgi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9, 2004, s. 1-39.

Xenophobia, Racism ve İslamophobia

Antisemitizm (Yahudi karşıtlığı) kavramının Avrupa tarihinde benzeri koşullarda, yani Yahudi karşıtlığı ve düşmanlığı arttığı bir dönemde ortaya çıkması gibi bu kavramda İslam ve Müslüman karşıtlığı için kullanılmaya başlanmıştır. İslamophobia kavramı, İngiltere'nin bağımsız düşünce kuruluşu olan bu vakıf tarafından 1968 yılında ortaya atılmıştır.²²

Ayrımcılığın en eski görünümlerinden biri olan ırkçılık (*racism*) ve yabancı düşmanlığı (*xenophobia*), tarih boyunca kölecilik, etnik temizlik, soykırım, katliam, zorunlu göç ettirme, aç bırakma, tecavüz gibi farklı şiddet uygulamalarıyla birlikte günümüze kadar devam etmiştir.

Halen devam ettirilen Yahudi düşmanlığı, homofobi, yükselen milliyetçilikler ve 11 Eylül saldırılarının akabinde ABD ve Avrupa toplumlarında iyiden iyiye görünürlük kazanan İs-

22. Medeniyetler Çatışması'nın ana tezi oldukça nettir: "Daha genel anlamda medeniyet kimlikleri ile bağlantılı olarak kültür ve kültürel kimlikler Soğuk Savaş sonrasında dünyadaki uzlaşma, ayrışma ve çatışma kalıplarını biçimlendirmektedir." (s.20) Medeniyetler arasındaki uzlaşmacı ilişkiler olmaktan daha çok çatışmacı bir karakter taşımaktadır. Kitaptaki bölümlerin her biri şu görüşler üzerine temellendirilmiştir: (1) Modernleşme batılılaşmadan farklıdır ve modernleşme batılılaşmayı otomatik sağlamaz; (2) Batı medeniyeti gerilemeye başlamış ve diğer taraftan Asya (Uzakdoğu) ve İslam medeniyetleri yükselişe geçmiştir; (3) Medeniyetler çerçevesinde benzer devletlerin yeniden işbirliğine girdiği, farklı devletlerin ise kutuplaşmasına yol açan yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmaktadır; (4) Batı'nın evrensellik iddiası diğer medeniyetlerle -özellikle İslam ve Çin medeniyetiyle- çatışmasına yol açmaktadır, (5) Batı'nın ayakta kalması, merkez devleti olarak Amerika Birleşik Devleti'ne bağlıdır ve onun kimliği evrensel olmaktan daha çok kendine hastır. Küresel siyasetin çoğulcu karakterini kabul ederek küresel barışın garanti altına alınabileceği biçiminde özetlenebilir., Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon and Schuster, New York, 1996, p. 69-72.

lamkarşıtlığı (*islamophobia*) ile ayrımcılığın, 21. yüzyılda da insanlığın geleceğine yönelik tehditlerin en önemlilerinden biri olmaya devam ettiği açıklık kazanmıştır. Ayrımcılığın her zaman mevcut olmakla birlikte, ulus devletin tarih sahnesine çıktığı süreçten başlayarak, farklılaşan görünümeler kazandığı ve geç modernitenin, “modern” ayrımcılık biçimleri ve bu ayrımcılıkların yeni mantığını inşa ettiğini savunan görüşler vardır.

Aslında tarihi kökleri Endülüs’ün Müslümanlar tarafından fethedilmesine kadar giden *islamophobia*, Samuel P. Huntington’un savunduğu Medeniyetler Çatışması Tezi²³ ile (1993) daha çok gündeme gelmiş, tartışma konusu olmuştur. Avrupa ülkelerinde işsizlik ve nüfusun yaşlanması gibi yeni durumların beslediği yabancı düşmanlıklarının en önemli öznesi olarak Müslümanlarda korku giderek bir paranoyaya dönüşmüştür. Bu paranoyanın bazı güç odakları tarafından manüple edildiği de düşünülmektedir. İslâm’ı ve Müslümanları Avrupa kültürü ve materyalist hayat tarzı için “potansiyel düşman” olarak gören batı entelijansiyası içindeki ırkçı eğilimler politika belirleyici odakları etkilemektedirler.

Kolaylıkla fark edileceği üzere Huntington, çatışmaları din ve kimlik ekseninde gruplandırmıştır. O, bir medeniyetin kendine özgü tarih, gelenek, din ve dil gibi unsurlarının farklı bir medeniyet ile kesişme noktasında o medeniyetin tarih, gelenek ve dilinden ziyade dinini ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda medeniyetlerin sınırını belirlemek için derin bir tarih bilgisi ya da araştırmasına ihtiyaç kalmaz. Peki, medeniyet denen olgu bu denli basit yapıda olup, kolaylıkla gözlenebilen bir organizma mıdır? Medeniyetleri çatışmaya götüren en önemli kutup nokta-

23. Werbner, Pnina “Islamophobia: Incitement to Religious Hatred-Le-gislating for a New Fear?”, *Anthropology Today* 21, No. 1, 2005, p. 5-9.

larının bir ucunda hep Batı vardır. Oysa Batı teknolojik ilerleme, ekonomik gelişme, demokrasi ve insan haklarının doğmasında ve daha birçok unsorda önder ve üretken olmuştur. Geline bu aşama, her ne kadar dillendirilmek istenmese de Batı dünyasını kaçınılmaz sona doğru yaklaştıran tehditler olarak algılanır.

Huntington, medeniyetler arası savaşın yaşanmış ilk örneği olarak Bosna Savaşı'na işaret etmektedir. Ona göre Bosna'da özellikle Müslüman cemaatinde kültürel kimliklerin yükselişine tanık olunmuştur. Tarihsel olarak Bosna'da Sırlar, Hırvatlar ve Müslümanlar bir arada barışçıl bir şekilde yaşamışlardır. Ama Yugoslav kimliği parçalandığında bu yerel kimlikler yeni bir şekle bürünmüş ve savaş patlak vermiştir. Çok toplumculuk ortadan kalkmış ve her biri giderek kendini kültürel cemaatlerle özdeşleştirmeye ve dinî terimlerle tanımlamaya başlamıştır.

Huntington'un dünya üzerinde yaşayan bütün Müslümanları bir ve aynı kültürün sahibi olarak görmesi ve benzer düşünce ve eylem sergileyebilecekleri kanaatine varması kültürün doğasına aykırıdır. Din gibi güçlü bir ortak unsurun büyük bir coğrafya tarafından paylaşıyor olması, kültürün diğer unsurlarını fonksiyonel görmemek olur ki, bu da kültürü bütünüyle görmemek, sadece bir yönü ile algılamak olacaktır.

İslamophobia, bir taraftan dindar insanların dinlerini özgürce yaşamalarını engellerken, diğer taraftan da gayri müslimler ile İslâm arasında bir duvar örüyor. Her ne kadar bu duvar, İslâm'a karşı merak ve ilgiyi artırsa da, geniş kesimlerin ön yargılarına da zemin hazırlıyor. "İnsan bilmediğinin düşmanıdır" sözü de bize İslam korkusunun kaynağında da bilgisizliğin yattığını gösteriyor.

Bu bağlamda, sosyal antropoloji profesörü Pnina Werbner (2005) modern ulus devletlerin aslında çoğulcu olmalarına rağmen kültürel çoğunluğun, "ulus"u "devlet"le birleşik olarak

tahayyül etme eğilimi nedeniyle kültürel veya dinî azınlıkları mütemadiyen bağımlı hale getirdiğini, asimile ettiğini ya da “temizlediğini” ifade eder.²⁴

Soğuk Savaş döneminde halklar ve ülkeler arasında kimlik krizinin, medeniyeti en genel kimlik haline getirdiği tespiti oldukça aydınlatıcıdır. Huntington’a göre ülkeler arasındaki ortak özellikler yardımlaşma ve dayanışmayı kolaylaştırmakta ve kültürel farklılıklar ise çatışma ve sürtüşme üretmektedir. Bu gibi tezlerin ortaya atılması aslında uluslararası politikanın da yönünü belirlemiş, ABD’nin Irak’a ve Afganistan’a müdahalesinde yaşananlar insanlık adına üzüntü vermiştir. İnsanların refahı ve birlikte yaşaması adına Medeniyetler arası çatışmadan değil, medeniyetler arası diyalogdan söz etmek ve bunu uluslararası politikanın da aracı haline getire bilmek dünyadaki barışa daha çok hizmet edecektir.

Devletler Arasındaki Sorunlara Çözüm Olabilecek Etkenler

Küreselleşen Dünya ve Dinler Arası Diyalogun Zaruriliği

Daha çok ekonomik anlamda kullanılan ve birçok tanımı bulunan “küreselleşme”yi, Thomas Friedman, “genel teoriler ile açıklanması ve kavranılması hiç de kolay olmayan bir sistem” olarak tanımlamaktadır. Friedman’a göre küreselleşme, “gide-rek artan sayıda insanı çok çeşitli alanlarda etkileyen sistemdir.” Friedman, “Küreselleşmeyi serbest piyasa kapitalizminin hemen hemen her ülkeye yayılması olarak algılamaktadır.”²⁵

24. Friedman, Thomas L. *Küreselleşmenin Geleceği Lexus ve Zeytin Ağacı*, İstanbul, Boyner Holding Yayınları, 2000, s. 31.

25. Marshall, Gordon *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akinhay ve Derya Kömürcü, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 2003, s. 449- 450.

Genellikle coğrafyanın toplumsal ve kültürel olarak dayattığı kısıtlamaların azaldığı, insanların ise bu azalmayı giderek daha çok fark etmeye başladıkları bir toplumsal süreç olan küresellik, yeni bir bilinç şekillenmesidir.²⁶ Küreselleşme, dünyadaki farklı halklar, bölgeler ve ülkeler arasında artan karşılıklı bağımlılık ya da dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır.²⁷

Sosyolojik açıdan küreselleşme ise, mahalli kültürlerin ve geleneksel toplumsal bağların çözüldüğü, milli devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, sosyal devletin gittikçe küçüldüğü, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, gerek toplumlar arasında gerekse aynı toplum içindeki sürtüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin azaldığı, farklı bir bireyseliğin geçerli olduğu, geleneksel toplumsal kurumların fonksiyonlarını yitirdikleri, dayanışmanın azaldığı, küresel ekonomik rekabetin belirleyici olduğu, değerler sistemi henüz ortaya konmamış bir süreç olarak ifade edilebilir.²⁸

Kısaca küreselleşme; dünyanın sıkışması, küçülmesi ve ulusal olan her şeyin anlamını yitirmesi, dünyanın tek bir mekân olarak algılanma bilincinin doğmasıdır. Küreselleşme sürecinin bugün kazandığı boyutlar ekonomik, teknolojik, siyasal alanlarda karşımıza çıkmakta ve küresel, bölgesel, ulusal ve bireysel düzeyde olmak üzere birçok düzeyde yaşamımızı etkilemektedir.

26. Giddens, Anthony *Sosyoloji*, Çev. Hüseyin Özel ve Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınevi 2000, s. 619.

27. Fontaine, André *L'insuffisance et les Limites de la Mondialisation*, *Le Monde*, 10.10.2005, http://www.lemonde.fr/idees/article/2005/10/10/l-insuffisance-et-les-limites-de-la-mondialisation-par-andre-fontaine_697675_3232.html, (16.01.2012)

28. The Esposito School, *Political Islam*, <http://www.politicalislam.com/blog/the-esposito-school/>, (16.01.2012)

Dünyamız, dinsel ve etik söylemler, Amerikan globalizminin ortaya çıkardığı kimlik problemi, geleneksel ve yerel değerlerin asimilasyonu, ekonomik eşitsizlik, açlık ve yoksulluk, hastalık ve ekolojik (çevre) problemler, tırmandırılan terör tehlikesi ve gelir dağılımındaki dengesizlik gibi pek çok sosyal ve ahlâki problemle karşı karşıya kalmıştır. Bilimin, teknolojinin, düşünce dünyasının ve ahlâkın nihai olarak sabit sınırları yoktur. Bunlar tek bir halkın, uygarlığın ya da dinin tekelinde değildir. Benzer olarak uygarlıklar da yekpare ve durağan değildir. Sürekli değişen, gelişen ve farklılaşan toplumlarda dinî anlayış da değişir, gelişir ve zamana uyum sağlar. Diğer taraftan dinler bulundukları toplumun şeklini almaya da müsaittirler. Bundan dolayıdır ki küreselleşme ile birlikte değişime uğrayan, ekonomi, siyaset, kültür, hukuk, devlet gibi evrensel bir fenomen olan din kurumunun da etkilenmesi elbette ki doğaldır.²⁹

Evrensel iddia taşıyan her din, tanımı gereği küresel vizyona taliptir ve yayılmayı hedefler.³⁰ Bu çerçevede İslam dini dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Batı'ya da geçmiştir. Bu süreçte bir fetih ya da kitlesel bir biçimde din değiştirme ile değil, Batı'da iş ya da daha iyi yaşam koşulları aramaya giden Müslüman toplulukların gönüllü yer değiştirmesi sonucunda olmuştur.³¹ Küreselleşme sürecinde dinler, doğdukları yerde ve

29. François Thual, "La Mondialisation des Religions, Toujours Recomencée?", *Hérodote*, 2003 No. 108, p. 189, <http://www.cairn.info/revue-herodote-2003-1-page-189.htm>, (16.01.2012)

30. Roy, Olivier "Les Religions à L'épreuve de la Mondialisation", *Le Monde*, 20.12.08, http://www.lemonde.fr/organisations-internationales/article/2008/12/20/les-religions-a-l-epreuve-de-la-mondialisation_1133474_3220.html, (16.01.2012)

31. Bayraktar, Mehmet "Küreselleştirme ve Küreselleşme", *Dini Araştırmalar*, Cilt 6, S. 17, 2003, s. 151.

belli bir nüfuz alanında değil dünyanın hemen hemen her yerinde serbestçe dolaşmaktadırlar. Daha önceleri çoğunlukla bir bölgede yoğunlaşan din ve dinsel grup şimdi her yerde olabilmektedir. Bu sebeple gelişmiş telekomünikasyon araçları, bizleri diğer kültür ve dinlerden doğal olarak haberdar etmektedir.

Din, bugün olduğu gibi insanlığın başlangıcından beri küreselleşmenin ve küreselleştirmenin en eski fakat en etkili nedenidir. Hatta bazı antropologlar ve kültür tarihçilerine göre din başlangıçta insanın her şeyiydi. Devlet, hukuk, ahlâk, felsefe, bilim ve sanat hepsi dinden neşet etmiştir. Yahudilikte yeryüzü krallığı, Hıristiyanlıktaki yeryüzünü incilleştirmek demek olan ekümenizm ve misyonerlik hareketi, İslam'daki ümmetçilik anlayışı bunun en tipik örnek öğeleridir.³² Esasen ana dinlerin hepsi zorunlu olarak küresel süreçlere dahil olmuştur.³³

Dinin, bütün itirazlara ve inkâr edişlere rağmen hâlâ büyük bir kuvvet olduğu tartışma götürmez. Çünkü din kendi değerler sistemi içinde, inananları aracılığıyla kendi alan ve sınırlarını yeniden kurmaktadır. Yaşama verdiği manevi ve teşvik edici destek, oluşturmuş olduğu ayrımlar, sonsuzluk, ölümsüzlük ve mükemmelliğe yönelik uyandırdığı özlem, kolayca tükenecek şeyler değillerdir. Din hâlâ mevcut tecrübemize katkı sağlamaya devam etmektedir ve bu devam ettiği sürece de çağdaş insan için canlı seçenek olmayı sürdürecektir.³⁴

Sonuçta; dinin, en önemli işlevlerinden birinin çatışma de-

32. Bryan, Turner S. *Oryantalizm Postmodernizm ve Globalizm*, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul, Anka Yayınları, 2002, s. 121.

33. Roy, a.g.m., 2008.

34. Baum, Gregory "Interreligious Dialogue: A Roman Catholic Perspective", *Global Media Journal*, Volume 4, Issue 1, p. 5-20, http://www.gmj.uottawa.ca/1101/v4i1_baum.pdf, (21.01.2012)

ğil diyalog, toplumsal bütünleştirme, kaynaştırma, uzlaştırma olduğunu hesaba katarak, küreselleşmenin olumsuz ve yıkıcı etkilerini etkisizleştirmede ve medeniyetler arası diyalogun geliştirilmesinde başat bir rol oynayabileceği söylenebilir. Esasen dinlerin evrensellik özelliği ve iddiaları da bunu doğrulayacak niteliktedir. Dinler, evrensellik özellikleriyle küreselleşmenin olumsuzluklarını ortadan kaldırabilir, modern seküler değerlerin parçalayıcı, çatışmacı, kavgacı nitelikleri yerine barışçı, gerçekliği meşrûlaştırıcı, bütünleştirici, ortak-genel geçer ilkeler getirici ve diyalog oluşturu nitelikleriyle medeniyetler arası diyalogda etkin bir işlevselliğe sahip olabilir. Dinin güçlü sosyal etkinliğine bakıldığında, dinin yok sayıldığı veya belli özel alanlara sıkıştırılmak istendiği ya da dikkate alınmadığı bir küresel dünyada diyalogun gerçekleşmesi, olumlu sonuçlar getirmesi olası görünmemektedir.³⁵

İslam açısından konuyu değerlendirsek, modern dünyamızda Müslümanların diğer din mensuplarıyla diyaloga girmelerini gerektiren pek çok önemli neden vardır. İlk olarak çoğulcu bir dünyada yaşıyoruz. Özellikle son asırda meydana gelen büyük çaptaki göçler, sığınmacılar, öğrenciler, göçmen işçiler neticesinde değişik ülke, farklı inanç ve ideolojilere sahip insanlar bir arada yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu durum farklı kültür ve dinlere mensup kişilerin bir araya gelmesine ve birlikte yaşamalarına sebep olmuştur. Dolayısıyla huzurlu bir hayat sürmek için dini ve milliyeti ne olursa olsun insanların birbirine ihtiyacı vardır. O halde istesek de istemesek de barış içerisinde yaşamak için diğer inançlara mensup kişilerle diyalog içerisinde yaşamak durumundayız.

35. Köylü, Mustafa *Dinler Arası Diyalog*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2001, s. 136.

Bununla beraber Müslümanlarla Hıristiyanları diyaloga iten başka bir faktör de özellikle bu iki din mensuplarının hemen hemen dünyanın her tarafında bulunmalarıdır. Nüfus çokluğu ve yoğunluğu açısından bakıldığında “dünyadaki her altı kişiden birinin Müslüman, ikisinin ise Hıristiyan”³⁶ olduğu görülmektedir. O halde meseleye nüfus açısından bakıldığında Hıristiyanlarla Müslümanların dünya nüfusunun yarısını oluşturduğunu ve bu yüzden dünya barışının önemli ölçüde bu iki dinin mensuplarına bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü günümüzde savaşların ve çatışmaların önemli nedenlerinden birisi hâlâ dinî farklılıklardır. Çıkar savaşlarının devam ettiği Ortadoğu’da ve genel olarak diğer İslam topraklarında, dinî konularla ilgili problemler halledilmedikçe, Batı’yla siyasi ve ekonomik olarak bir barışa ulaşmak mümkün olmayacaktır.³⁷

Müslüman ve Hıristiyanları diyaloga sevk eden bir başka neden de her ne kadar aralarında bazı inanç ve ibadet farklılıkları olsa da, ilahi kaynaklı kitaplara sahip olmaları ve bunun sonucu olarak da önemli bazı benzerliklere sahip olmalarıdır. Dolayısıyla ortak noktalar nedeniyle bu kişilerin diyalog kurmaları diğerlerine oranla daha kolaydır. İnanç açısından benzerliklere dikkat çeken George Weshborn her iki grubun da bir Tanrı’nın varlığına inandıklarına, O’na ibadet etmekle mükellef olduklarına, takva sahibi ve erdemli bir hayat yaşamak zorunda olduklarına, günahları için tövbe etmek ve onları terk etmekle mükellef olduklarına, ruhun ölümsüz olduğuna ve burada işlenen amellere göre gelecekte ya mükâfatlandırılacaklarına ya da cezalandırılacaklarına, Tanrı’nın isteklerini peygamberler ve

36. Köylü, Ibid., George N. Malek, “Christian-Muslim Dialogue,” *Missiology: An International Review*, Vol. XV, No. 3 (July 1998), p 285.

37. Köylü, a.g.e., s. 179.

elçiler vasıtasıyla vahyettiğine ve Kutsal Kitapların Tanrı'nın sözleri olduğuna inandıklarını ifade etmektedir.³⁸

Müslümanların diğer din mensuplarıyla diyaloga girmelerinin önemli nedenlerinden birisi de bizzat Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki emridir. Kur'an-ı Kerim'in tefsirinden anlıyoruz ki, Müslümanlar genelde tüm insanlarla, özelde ise Hıristiyan ve Yahudilerle daha yakın ve samimi ilişkiler kurmalı, onlarla tartışırken bile gayet nazik bir şekilde tartışmaları gerekmektedir.³⁹ Sonuç olarak Müslümanların diğer din mensuplarıyla diyaloga girme konusunda herhangi bir engelinin olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Dinlerarası diyalog, dinler arasındaki farklılıkların açıkça görüldüğü inanç ve değerlerden daha ziyade, ortak noktaların ön plana çıktığı etik, kültürel ve entelektüel alanlarda da ortaya çıkmaktadır. Dinlerarası diyalog aynı zamanda farklı kültürlerle mensup insanların bir araya gelmesinden dolayı farklı kültürlerin görüş alış verişinin sağlandığı kültürler arası ilişkilere de açıktır. Öncelikli olarak ifade etmek gerekir ki, diyalog bir pazarlık, ötekini kendi dinine çevirme, birleştirme veya karşılıklı meydan okuma eylemi değildir.

Dinlerarası diyalogun asıl amacı, diyaloga giren tarafların birbirlerinin dinini daha iyi anlamaya çalışması,⁴⁰ din mensuplarının birbirlerini doğru anlamasını sağlamak, bilgisizliğe dayalı karşılıklı yanlış anlamaları ve kötü imajları yok edecek iletişim köprüleri kurmak, din mensuplarının birbirlerini sağlıklı bir

38. Bediüzzaman, Said Nursi, *Kastamonu Lahikası*, İstanbul, Şahdamar Yayınları, 2007, s. 213.

39. Montgomery, Watt, W. *Geçmişten Günümüze Müslüman-Hıristiyan Diyalogu*, çev. Fuat Aydın, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2000, s. 207.

40. Watt, a.g.e., s. 179.

şekilde ifade edip konuşabilecekleri ve birbirlerine güvenilecekleri bir ortam sağlamaktır. Diyaloga katılan taraflar, muhataplarının kendilerini ifade etmelerine ve mensup oldukları dini anlatmalarına izin vermelidirler. Bu vesileyle farklı dinlerden insanlar, diyalog vasıtasıyla farklı kültür, tarihsel dönem, sosyo-ekonomik çevre, eğitim, insan psikolojisi, etnik yapı ve grup gibi konuları daha iyi anlayacak ortamı bulabilecektir. Böylece katılımcılar dinlerarası diyalog vasıtasıyla diğer dinlerle ilgili sahip olunan bilgi ve kanaatler yeniden gözden geçirilebilecektir. Bilinmektedir ki, dinler ilişki içinde oldukları diğer dinî topluluklar, mezhep taraftarları veya kendi dinlerinden ayrılmış topluluklar tarafından yapılan saldırı, itiraz ve ithamlardan kendi dininin mensuplarını korumak için “savunma duvarları” yükseltmiştir. Bunun yaygın bir şekli de bir din mensubunun, kendi dinini diğerlerinden daha üstün görerek diğer dini aşağılama şeklinde gerçekleşmektedir.⁴¹

Bu durum da genellikle diğer dinin yanlış tanıtılmasıyla sonuçlanmıştır. Böyle bir yaklaşım sadece dine zarar vermekle kalmaz, aynı zamanda bireylerin ve toplumların huzurunu da tehlikeye sokar.⁴² Dinlerarası diyalogun öncelikli amaçlarından biri de, insanlığın refah ve barış içerisinde yaşayabilmesine yardımcı olmak; dünya gençliğinin ahlâklı ve olumlu yetiştirilmesine katkıda bulunmak ve kendi millî ve manevi değerlerimizi korumak olmalıdır.⁴³

Günümüzde farklı ırk ve dinlere mensup insanlardan meydana gelen toplumlarda diyalog süreci bütün açıklığıyla işlemekte-

41. Alıcı, Mustafa *Müslüman-Hristiyan Diyalogu: Tarihçesi, Çeşitleri, Hedefleri, Problemleri*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 22.

42. Sarıkçıoğlu, Ekrem “Önce Kendi İçimizde Diyalog”, *Türk Yurdu Dergisi*, Sayı: 209, s. 42-43.

43. Alıcı, a.g.e., s. 43.

dir. Bu sebeple dinler arasında meydana gelen yakınlaşmaların ve yapılan işbirliklerinin en önemli hedefi, çoğulcu bir toplulukta kendi inancını doğru bir şekilde yaşayabilmek ve başkasının da barış ortamında yaşamasına izin vermektir.⁴⁴

Diyaloğun bir başka amacı, taraflar arasında var olan veya olma ihtimali bulunan gerilimleri onarmanın mümkün olmadığı durumlarda onları azaltıp ihtilafları görebilmelerini sağlamak ve bu ihtilaflar üzerinde yapıcı fikirler üretmek, en azından ihtilaf noktalarını anlamaya çalışmaktır. Sürekli ilişki içinde bulunan dindarları daha etkin bir diyalog ortamına sokmak, mümkünse ya da gerekliyse onlarda olumlu yönde bir değişim meydana getirmektir.⁴⁵

Dinlerarası diyalogun, öteki ile ilişki kurma, öteki din ile kendi dini arasında benzerlik ve farklılıkları keşfetme veya bunları anlama çabasına girme ve diğer din mensubunu kendi inancına yönelmesini sağlama gibi teolojik amaçları da bulunmaktadır. Bunun yanında bir dinin misyoner karakterli olup olmaması da diyaloga girme arzusunu etkiler ki bu da teolojik bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada şuna dikkat etmek gerekir ki, dine yapılacak davet öncesinde dindarların diğer din mensuplarına iyi görünme arzusu, kendini iyimser ve hoşgörülü gösterme yolundaki çabaları böyle bir diyalog ortamını daha da kuvvetlendirecektir. Ancak burada misyoner, dinin kendi çemberini genişletme görevi ile diğer din mensuplarıyla diyaloga girme amaçları birbirine karışarak problemlerin ortaya çıkmasına neden olabilir.⁴⁶

44. Watt, a.g.e., s. 240.

45. Ibid.

46. "Christian-Muslim Dialogue In The Lebanese Context", *Paper for the IAMS assembly in Malaysia 2004*, http://missionstudies.org/archive/conference/1papers/fp/Heidi_Hirvonen_Full_paper.pdf, (10.02.2012)

Çünkü misyoner dinlerin diyaloga girme amacı, diğer din mensuplarının kendi dinlerini kabul etmelerini sağlamaktır. Altını çizmek gerekir ki, dinlerarası diyalogun amaçları arasında, tarafların birbirlerini zorla kendi dinine çevirme gayreti olmamalıdır. Taraflar, gerçek mesaj olarak kabul ettikleri kendi dinsel geleneklerini diğerlerine kabul ettirme anlayışından vazgeçmelidir. Taraflar, Tanrı'ya giden yolda manevi gelişmeyi ve teolojik uyumu yakalayabilmek, sosyal ve siyasal adaleti aramak için birbirlerini arkadaş olarak kabul etmelidir.⁴⁷ Kaldı ki, diyalogda temel amaç, insanların barış içerisinde bir arada yaşamasını sağlama, toplumsal huzuru sağlama ve dünya barışına katkıda bulunmak olmalı, asla herhangi bir grup diğerlerinin varlığını tehlikeye sokmamalıdır.⁴⁸

Farklı insanların oluşturduğu toplumlar, dinleri farklı olsa da gittikçe daha da artan bir oranda aynı tarihi ve aynı mekânı paylaşmaktadır. Böyle bir ortamda diyalogun en önemli hedefi, taraflar arasında var olan sosyolojik olumsuzlukları gidererek farklı dinlere mensup insanların oluşturduğu bir topluma yapıcı, sağlıklı ve olumlu bir çoğulcu hayat sağlayabilmektir. Bu başarıldığı takdirde dindarlar kendi dinlerini daha rahat ve daha doğal bir şekilde yaşayabileceklerdir.⁴⁹

Bu tezlerin ortaya atılmasında her ne kadar Batı dünyası, özellikle de Avrupa Birliği devletlerini bütünleşebilmesi nezdinde rahatsızlık duysa da, dinlerarası diyalog süreci daha mutlu,

47. Mojzes, Paul "The Problem: Mission and/or Dialogue?", <http://www.sierraf.org/articles/Mojzes.pdf> , (10.02.2012)

48. Alıcı, a.g.e., s. 83.

49. Gülen, Fethullah "The Necessity of Interfaith Dialogue: A Muslim Perspective", *Fountain*, Volume 3, Issue 31, 2000, pp. 4-9., Fethullah Gülen, *İnsanın Özündeki Sevgi*, İstanbul, Ufuk Kitap, 2004, s. 196.

daha adil ve daha merhametli bir dünya vaat etmektedir. Evet, aynı kökten geldikleri, aynı temel esaslara sahip bulundukları, aynı kaynaktan beslendikleri halde asırlarca rakip dinler olarak yaşamış bulunan İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik arasında başlayan, hatta eski Hint ve Çin dinlerini de içine alacak şekilde gelişen diyalog teşebbüslerinin olumlu neticeler verdiği müşahade olunmaktadır. Yukarıda bir nebze temas edildiği gibi, global bir köy halini alan dünyamızda bu diyalog mecburi bir süreç olarak gelişecek ve sözü edilen büyük din mensupları, mutlaka birbirleriyle yakınlaşma ve yardımlaşma yollarını bulacaktır.⁵⁰

Devletlerin esasını insanlar oluşturduğuna göre küreselleşmenin de gerektirdiği ölçüde insan faktörü önemli hale gelmiştir. Artık tek bir insanın yaptığı, yazdığı, konuştuğu bütün dünyada tesirini göstermektedir. Aslında Huntington'un savunduğu şekliyle medeniyetler veya dinlerarası çatışma imkânsızdır. Çünkü ilahi dinlerin doğasında çatışmalara yer yoktur.⁵¹ Özellikle İslam dininin evrenselliğini düşünürsek, İslamiyetin çatışma için değil, uzun asırlar Batılı düşünürlerin ruyasını süsleyen evrensel barışı temin etmek için geldiğini söyleyebiliriz.

Bütün terör faaliyetleri, kimden ve nereden gelirse gelsin barışa, huzura vurulan en büyük darbedir. Hangi sebeple ve hangi maksada yönelik olursa olsun, hiçbir terör faaliyeti katiyen tasvip edilemez. Terör bir kurtuluş mücadelesi şekli olamaz. Ayrıca terör pek çok masumu da kurban alır. Terör, bilhassa İslami bir gaye adına katiyen kullanılamaz. Terörist Müslüman, Müslüman terörist olamaz. Müslüman ancak sulhün, barışın ve huzurun

50. Gülen, Fethullah "Medeniyetler Çatışması ve Kilise Yangınları", Audio, <http://www.youtube.com/watch?v=Kff1r-INV7I> , (15.02.2012)

51. Gülen, Fethullah "ABD'deki 11 Eylül 2001 Tarihli Terörist Saldırı Mü-nasebetiyle", <http://tr.fgulen.com/content/view/1649/5/>, (15.02.2012)

sembolü olabilir. İslam, bir gemide 9 canı 1 masum bile bulunsa, 9 canı ölsün diye, o masumun hatırına geminin batırılmasına izin vermez. İslam'da hak haktır; hakkın büyüğü küçüğü yoktur; bir masumun hakkı toplum için bile feda edilemez.⁵²

Uluslararası Terörizme Karşı Birliktelik ve Kavram Kargaşasına Son

Terörizmle mücadelede en büyük engel, uluslararası hukuk biliminde olduğu gibi devletler arasında da terörizmin⁵³ genel kabul görmüş tek bir tanımının olmamasıdır. Sınırın bir tarafında suçlu olarak nitelendirilen bir saik, sınırın diğer tarafına geçtiğinde ulusal kurtuluş savaşçısı olarak görülmektedir.⁵⁴ H. Zafer'e göre tanım sorunu şu şekilde açıklanmaktadır:

“Terör, çok genel anlamıyla devlete yönelik şiddet içeren hareketler olduğundan siyasal sistemlerdeki farklılıktan dolayı bu kavramın anlamı ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Nitekim terörü konu alan milletlerara-

52. “Terörizm devletler, devlet dışı gruplar veya kişiler tarafından mevcut düzeni değiştirmek gibi siyasi hedeflere, geniş kitleleri korkuyla yıldırarak ulaşmak için, savaşmayan veya sivil hedeflere karşı kasıtlı olarak şiddet kullanımı veya şiddet kullanımıyla tehdit etmektir. Siyasi amacın arkasındaki motivasyon dini, ideolojik, sosyal veya değişik bir neden olabilir ve eylemi gerçekleştiren gruplar veya kişiler devletler tarafından destekleniyor olabilirler.”, Gürol Korkmaz, “Tanımı Sorunlu Bir Kavram: Terör”, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, S. 1-2, Ocak-Haziran 1998, s. 14., İhsan Bal, “Terör nedir? Neden Terörist Olunur?”, *Terörizm; Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, USAK Yayınları, Ankara-2006, s. 8.

53. Sertaç, H. Başeren, “İnsan Hakları ve Terörizm”, *İnsan Hakları ve Güvenlik İçinde, Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını*, No. 1, Ankara, 2001, s. 195-224.

54. Hamide Zafer, *Sosyolojik Boyutuyla Terörizm*, İstanbul, Beta Basın Yayın, 1999, s. 4-5.

sı çatışmalar da bunu açıkça ortaya koymaktadır. Batılı devletlere göre milletlerarası terör, şahısların yabancılara karşı uyguladığı siyasi saikli, askerî olmayan şiddet kullanımı veya bir devletin menfaatlerine zarar veren veya bir devleti veya milletlerarası bir teşkilatı belirli bir davranışa zorlayan şiddet uygulamasıdır. Buna karşılık üçüncü dünya devletleri, bir taraftan millî özgürlük hareketlerini ve halkların yabancı egemenliğinin her türüne karşı uyguladıkları şiddet hareketlerini terör kavramı dışına çıkarmak isterken, diğer taraftan kolonyal, ırkçı, yabancı rejimlerin baskı altındaki halklara karşı uygulamalarını devlet terörü kavramı altında terör kavramı içine sokmaya çalışmışlardır. Terörizmin birden fazla çeşidinin olması ve ahlâki ve siyasi değerlendirmelerdeki farklılıklar nedeniyle birinin terörist olarak nitelendirdiğini diğerinin “bağımsızlık savaşçısı” olarak nitelendirmesi bu kavramın bugüne kadar objektif bir tanımının yapılmasını engellemiştir.”⁵⁵

Terörizmin evrensel bir tanımının yapılması gerektiği konusunda birçok yazarın görüş ayrılığında olduğu gözlenmektedir. Terörün her şeyden önce bir tanımının yapılması gerektiğini vurgulayan uzmanlardan Wardlaw,⁵⁶ “terörizmin kontrol altına alınmasındaki en önemli sorun bu kavramın tanımlanmasıdır” demektedir. Aynı görüşü paylaşan bir diğer uzman S. Başeren, devletlerin ortak bir terörizm tanımlama yapmasıyla terörizmle mücadele de sorunun aşılacağına işaret etmektedir.⁵⁷

55. Coady, Tony “Defining Terrorism”, <http://www.palgrave.com/pdfs/1403918171.pdf> , (15.02.2012)

56. Başeren, Sertaç, H. a.g.m., s. 200.

57. Taşdemir, Fatma, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, Ankara, Uluslararası Stratejik Arastırmalar Kurumu Yayınları, 2006, s. 12.

Buna karşın, terörizmin tanımının yapılmamasının daha iyi ve daha uygun olduğunu iddia eden görüşler de vardır. Bu görüşü paylaşan yazarlar ise, uluslararası terörizmi tanımlamak için harcanan çabaları zaman kaybı olarak görmekteler; tanımın yapılmasının imkânsızlığına işaret ederek çözümün terörizmi tanımlamak yerine, çocukları öldürme, rehin alma, uçak kaçırma gibi suç unsurları üzerinde yoğunlaşılması gerektiğini belirtmektedirler.⁵⁸ Bu çerçevede örneğin H. Zafer, tanımların amaç değil, düşünmeye yardımcı araç olduğunun ve terörizm sorununu tamamıyla çözmek için tanımlamanın yeterli olmadığının altını çizmektedir.⁵⁹

İster devletlerin bir kısmının diğer devletlerdeki terör örgütlerini samimi bularak kurtuluş örgütü ve kurtulus savaşçısı olarak görmelerinden, ister kendileri için hasım gördükleri devletleri dolaylı yoldan vurmanın bir unsuru olarak görmelelerinden kaynaklansın teröre karşı takınılmamış olan ortak tavır, terörizmi besleyen ve şu anda da küresel boyuta ulaştırmış olan ana nedendir. Terörün tanımıyla ilgili olarak yakalanılamayan söylem birliği noktasında, uluslararası terörle mücadele için tesis şart olan eylem birliğinin de sağlıklı ve asıl amaca hizmet eder bir hüviyette ortaya çıkmaması çok doğal bir sonuç olarak görülmelidir. Nitekim 11 Eylül terör saldırıları sonrasına tekbül eden dönemde oluşan uluslararası ortak mücadele bilinci, eylem aşamasına geldiğinde tehdit tespiti ve analizi aşamasında ortaya çıkan ABD'nin küresel çıkar stratejilerine temel teşkil edecek suiistimaller nedeniyle havada kalmıştır. Zaten devasa

58. Zafer, a.g.e., s. 5.

59. Çağrı, Mustafa *Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2006, s. 30-31.

askerî gücüne dayalı stratejisini uygulamada uluslararası eylem katkısına fazlaca ihtiyaç duymayan ABD yönetimi, kendi manevralarına karşı oluşacak uluslararası direncin kırılmış olmasını şimdilik yeterli görmektedir. Bu durumda ortaya çıkan mücadele şeklinin, uluslararası terörle mücadelenin asıl hedeflerinden uzak ve bu terörü besleyerek büyütecek mahiyette tezahür ettiği, hatta kendisinin bizzatı bir terör eylemine dönüştüğünü söylemek tarafgirlik ve kötümserlik olarak yorumlanamayacak bir tespit olacaktır.

İnsanlık için bir numaralı tehdit haline gelen uluslararası terörizmle mücadelede kullanılabilecek en sağlam argüman, şüphesiz her türlü siyasi yapının üzerindeki ortak insani değerlerdir. Yaşadığı her tecrübeyi davranışlarına yansıtmaya çalışan ve geleceğini tecrübelerinin gölgesinde kurmayı hedefleyerek gelecek neslin “altın nesil” olmasını hayal eden insanoğlu, terörle ilgili acı tecrübelerini de bu anlayışla ele almak, rasyonel ve kolektif bir bilincin bütün insanlığın ortak çıkarına hizmet edeceğini anlamak mecburiyetindedir. Ancak bu ortak bilince ulaşıldıktan ve bu bilince uygun iyi niyete dayalı, adil, kararlı ve kapsamlı uluslararası politikalar üretildikten, bu politikalara uygun stratejiler belirlendikten ve bu stratejiler doğrultusunda eylemlerde geçildikten sonra terörle mücadele konusunda doğru adımların atıldığını söylemek mümkün olacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Devletler uluslararası hukukta devlet niteliklerini kazandıktan sonra birbirleriyle her daim yarış içerisinde olmuşlardır. Kim daha çok toprak ele geçirmişse kendini daha güvende hissetmiş ve daha güçlü duruma gelmiştir. Devletler arasındaki bu yayılmacılık hissi emperyalizmi de beraberinde getirmiştir. Güçlü dev-

letlerin politikalarını şekillendiren emperyalizm zamanla zayıf halkların, toplumların ve zayıf devletlerin sömürülmesine hizmet etmiştir. Devletlerin ortaya çıkmasına ev sahipliği yapan Avrupa kıtası uzun dönem halklar arasındaki savaşa da şahitlik etmiştir. Avrupalı devletler arasında devam eden bu savaşların maksadı ise hep yayılmacılık ve güç gösterisi olmuştur. Barış görüşmelerine sadık kalmayarak yine savaşa yüz tutan Avrupalı devletler Birinci Dünya savaşını yaşamak mecburiyetinde kalmışlardır.

Birinci Dünya savaşından ders almayan ve yine yayılmacılıkla birlikte zorbalık duygularını devlet politikasına dönüştüren ve savaştan “zafer” kazanan devletler, Avrupa’da milliyetçiliğin hortlamasına, ırkçılığın yayılmasına, Hitler’in rağbet görmesine dolayısıyla da milliyetçiliğin devlet politikasına dönüştürülmesine sebep olmuşlardır. İbret alınmadığı için de nasıl derler, tarih tekerrür etmiştir. İnsanoğlu felaketlerle sonuçlanan İkinci Dünya savaşını yaşamış ve asırlardır düşlenen barış içerisinde birlikte yaşama hayalleri de neticesiz kalmıştır.

İkinci Dünya savaşından sonra devletlerin birarada tutulmasına hizmet eden yüzlerce toplantı yapılarak devletler nezdinde birarada yaşayabilmenin yolları aranmıştır. Bölgesel ve küresel teşkilatlanmalara gidilerek devletlerin birlikte iş yapabileceği ve işbirliğinden de ortak değerlere dayalı barış ortamları oluşturulabileceği lanse edilmiştir. Bu güzel fikirler ne yazık ki, ülkeler arasındaki kalıcı barışı sağlayamamıştır. Emperyalist devletler yine silahlanma yarışına gitmiş ve dünyamız, adına “Soğuk Savaş” dedikleri çatışmayı yaşamıştır.

Allah’ın büyük bir lütfu olarak Sovyetler Birliği’nin arkada düşman bırakmadan dağılmasını takiben birçok devletin özgürlüklerini kazanması ile birlikte “etnik milliyetçilik” yine emperyalist amaçlar güden devletler ve güçler tarafından körüklenmiş

ve bölgesel savaşlara-çatışmalara sebep olmuştur. Bu çatışmalar bir müddet emperyalist güçlerin de çıkarlarına uygun olmuş, “medeniyetler arası çatışma” gibi çeşitli tezler öne sürerek barış çalışmalarının önü kesilmiştir.

21. yüzyıla girerken artık dünyamız da eskisi gibi kalma-mıştır. Küreselleşme sürecinin hızla tüm dünyayı kapladığı bir dönemi yaşamaktayız. Tarih boyunca hep farklı olduğu için sa-vaşılan, insanı özel kılan “farklılıkların” zenginlik olarak görüle-bileceğı bir dönem... Küreselleşmeye olumlu yönlerinden yak-laşarak insanlar arasındaki barış köprülerinin kurulması adına stratejiler üretilebilir.

Uluslar ve toplumlar arasında küresel diyalog ve barış içinde bir arada yaşama ilkelerinin tüm devletler ve insanlar tarafından kabulü, insanların huzuruna ve refahına hizmet edecektir. Dev-letler arasında sürekli sorunlara sebep teşkil eden “uluslararası terör”, “etnik ayrımcılık”, “emperyalizme maruz kalma” gibi ol-gular yani toplumsal adaletsizlik, eşitsizlik, bastırma, ağır insan hakları ihlalleri, yabancı işgali ve bütün halkın boyun eğmeye zorlanması ortadan kaldırılırsa insanlarda yabancı düşmanlığı da olmayacak, diyalog köprülerinin atılması için zemin oluşacaktır.

Batılı-Hıristiyan dünyanın İşlam ile yaptığı güç odaklı ve çoğu zaman şiddet içeren karşılaşmalar, Batı’nın kendi kendine ilan ettiğı ve zorla uyguladığı “Yeni Dünya Düzeni/Düzensizli-ğı” başlarken ortaya çıkan trajik ve kanlı olayların ışığında tek-rar değerlendirilmelidir. Ekonomik olarak güçlü olan devletler emperyalist politikalar üretmekten, 3. devletler arasındaki çatışmalara (Filistin sorunu, Karabağ sorunu ve s.) kendi güvenlik olguları ve çıkarları ile yaklaşmaktan vazgeçmelidirler.

Bütün devletleri hukuksal olarak içinde barındıran Birleş-miş Milletler teşkilatı, geç olmadan terörizmin açık ve hukuksal

yönden sağlam bir tanımını yaparak bununla ilgili bir uluslararası konferans gerçekleştirmelidir. Bu girişimde bulunulmazsa, terör kelimesi kaba güç politikasını haklı çıkarmak ve süper gücün çifte standart politikasını gözlerden kaçırmak için bir araç olarak kullanılmaya devam edecektir. Ayrıca tüm devletlerin katılımı ve oylarıyla 1945'te kurulan ve o dönemin şartlarına göre oluşturulan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tekrar yapılandırılmalıdır.

Güveni yeniden sağlayacak tek önlem -sorumluluk sahibi tek strateji-, Müslüman dünyasına yönelik bütün saldırı eylemlerini durdurmak ve müdahale etmeme ilkesinin karşılıklılık temeli üzerinde geçerliliğini teyit etmek olacaktır. Medeniyetler arasında işbirliği ve ortaklık, mevcut ortam içinde yüksek ve idealist amaçlar olabilirler; ancak şu anki durumda ulaşılabilecek tek gerçeklik, müdahale etmeme temelinde birarada yaşama olabilir (bunun alternatifi ise silahlı çatışma da dâhil olmak üzere uzun bir mücadeledir). Birarada yaşama ilkesinin kabul edilmesi, her iki tarafın da kendi değer sistemini kabul ettirmeye çalışmaksızın, diğer tarafın kendi değer sistemine göre yaşama hakkına saygı göstermesini gerektirmektedir.

Devletler arasındaki sorunlara, çatışmalara sebep teşkil eden faktörlerin ortadan kaldırılması için birçok etken bulunmaktadır. Bunlardan kanımızca en esaslı ve en köklüsü din ve kültürdür. Küreselleşmeye olumlu yönden yaklaşarak, yaşadığımız yüzyılın dinler ve kültürler arasında daha sıkı ve daha doğrudan ilişkilerin kurulması için bir fırsat olduğunu savunabiliriz. Her türlü teknik imkânın artması, uluslararası turizmin yaygınlaştığı, televizyon, basın-yayın, internet yoluyla bilgi akışının sağlanması gibi fırsatlar yaşadığımız dünyanın özelliklerindendir. Bu imkânlar, farklı coğrafyalarda bulunan insanların inanç ve

kültürleri arasında ortak unsurların bulunduğunu ortaya koyabilmektedir. Bu ortak noktaların yakalanması ve farklılıkların zenginliklere dönüştürülmesi ancak diyalog yoluyla mümkün olacaktır.

Dünyada sosyal adaleti ve barışı temin etmek; insan haklarını, din ve vicdan hürriyetini korumak gibi konularda ortak hareket etmek için diyalog artık kaçınılmazdır. Devletlerin uluslararası hukuk zemininde gerekli çalışmaları yapma istikametine iyi niyetli olması, topluma mal olmuş kanaat önderlerinin, akademisyenlerin, sivil toplum örgütlerinin, ulusal ve uluslararası medyanın bu konuya gereken önemi vermesi diyalog mekanizmalarının ortaya çıkmasına da yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- HİTLER, Adolf Kavgam, çev. Yağmur Reyhanî, İstanbul, Akvaryum Yayınevi, 2005.
- BENEDICT, Anderson Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.
- FONTAINE, André “L’insuffisance et les Limites de la Mondialisation”, *Le Monde*, 10.10.2005. http://www.lemonde.fr/idees/article/2005/10/10/l-insuffisance-et-les-limites-de-lamondialisation-par-andre-fontaine_697675_3232.html (16.01.2012)
- GIDDENS, Anthony Sosyoloji, Çev. Hüseyin Özel ve Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınevi 2000.
- SMITH, Anthony D. The Ethnic Origins of Nations, Oxford, Blackwell, 1999.
- ORAN, Baskın Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Kara Afrika Modeli, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1997.
- Bediüzzaman, Said NURSI, Kastamonu Lahikası, İstanbul, Şahdamar Yayınları, 2007.

- HAYES, Carlton Milliyetçilik: Bir Din, İstanbul, İz Yayıncılık, 1995.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem “Önce Kendi İçimizde Diyalog”, Türk Yurdu Dergisi, S. 209, Ocak 2005.
- YELDAN, Erinç *Küresel Düzen, Devlet, Birikim ve Sınıflar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, İstanbul, Der Yayınları, 2000.
- TAŞDEMİR, Fatma Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, Ankara, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, 2006.
- GÜLEN, Fethullah *İnsanın Özündeki Sevgi*, İstanbul, Ufuk Kitap, 2004.
- GÜLEN, Fethullah “ABD’deki 11 Eylül 2001 Tarihli Terörist Saldırı Münasebetiyle” <http://tr.fgulen.com/content/view/1649/5/>, (15.02.2012)
- GÜLEN, Fethullah “The Necessity of Interfaith Dialogue: A Muslim Perspective”, *Fountain*, Volume 3, Issue 31, 2000.
- GÜLEN, Fethullah “Medeniyetler Çatışması ve Kilise Yangınları”, Audio, <http://www.youtube.com/watch?v=Kff1r-INV7I>, (15.02.2012)
- THUAL, François “La mondialisation des religions, toujours recommandée?”, *Hérodote*, 2003 No. 108. <http://www.cairn.info/revue-herodote-2003-1-page-189.htm> (16.01.2012).
- MALEK, George N. “Christian-Muslim Dialogue,” *Missiology: An International Review*, Vol. XV, No. 3, July 1998.
- MARSHALL, Gordon Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 2003.
- BAUM, Gregory “Interreligious Dialogue: A Roman Catholic Perspective”, *Global Media Journal*, Volume 4, Issue 1. http://www.gmj.uottawa.ca/1101/v4i1_baum.pdf (21.01.2012)
- KORKMAZ, Gürol “Tanımı Sorunlu Bir Kavram: Terör”, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, S. 1-2, Ocak-Haziran 1998.
- BAŞEREN, H. Sertaç “İnsan Hakları ve Terörizm”, *İnsan Hakları ve Güvenlik İçinde, Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını*, No. 1, Ankara, 2001.
- ZAFER, Hamide Sosyolojik Boyutuyla Terörizm, İstanbul, Beta Basın Yayın, 1999.

- BAL, İhsan “Terör nedir? Neden Terörist Olunur?”, Terörizm; Terör, Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler, USAK Yayınları, Ankara-2006.
- DELİBAŞ, Kayhan “İslam Fundamentalizminden İslam Fobisine: Batı Dünyasında Gelişmekte Olan İslamophobia Yeni Bir Eşitsizlik Kaynağı Olarak Görülebilir mi?”, Sakarya, Bilgi, Sosyal Bilimler Dergisi, S. 9, 2004.
- ÜRER, Levent “Ulusal ve Uluslararası Düzeylerde Etnik Gruplar ve Devlet”, İstanbul, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1995.
- BAYRAKTAR, Mehmet “Küreselleştirme ve Küreselleşme”, Dini Araştırmalar, Cilt 6, S. 17, 2003.
- WIEVIORKA, Michel “Nationalisme et racisme”, Cahiers de recherche sociologique, No. 20, 1993. <http://www.erudit.org/revue/crs/1993/v/n20/1002196ar.pdf> (12.01.2012)
- SARACA, Murat 100 Soruda Fransız İhtilali, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1995.
- ALICI, Mustafa Müslüman-Hıristiyan Diyalogu: Tarihçesi, Çeşitleri, Hedefleri, Problemleri, İstanbul, İz Yayıncılık, 2005.
- KÖYLÜ, Mustafa Dinler Arası Diyalog, İstanbul, İnsan Yayınları, 2001.
- POULANTZAS, Nicos Faşizm ve Diktatörlük, çev. Ahmet İnsel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- ROY, Olivier “Les religions à l’épreuve de la mondialisation”, Le Monde, 20.12.08 http://www.lemonde.fr/organisations-internationales/article/2008/12/20/les-religions-a-l-epreuve-de-la-mondialisation_1133474_3220.html (16.01.2012)
- Paper for the IAMS assembly in Malaysia 2004, “Christian-Muslim Dialogue In The Lebanese Context” http://missionstudies.org/archive/conference/1papers/fp/Heidi_Hirvonen_Full_paper.pdf , (10.02.2012)
- MOJZES, Paul “The Problem: Mission and/or Dialogue?” <http://www.sieraf.org/articles/Mojzes.pdf> (10.02.2012).
- TOLİLA, Paul “Nazisme et génocide: approches de la brutalization”, Le Banquet, No. 15, 2000, http://www.revue-lebanquet.com/reposoir/docs/a_0000271.html (12.01.2012).
- WERBNER, Pnina “Islamophobia: Incitement to Religious Hatred-Legislating for a New Fear?”, *Anthropology Today* 21, No. 1, 2005.

- Political Islam*, “The Esposito School”, <http://www.politicalislam.com/blog/the-esposito-school/> , (16.01.2012)
- BRUBAKER, Rogers “Nation and National Identity”, http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/brubaker/Publications/26_Manichean_Myth.pdf (12.01.2012)
- HUNTINGTON, Samuel P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon and Schuster, New York, 1996.
- AYDIN, Suavi Modernleşme ve Milliyetçilik, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1993.
- FRIEDMAN, Thomas L. Küreselleşmenin Geleceği Lexus ve Zeytin Ağacı, İstanbul, Boyner Holding Yayınları, 2000.
- NEGRI, Toni “L’« Empire », Stade Suprême de L’impérialisme”, *Le Monde Diplomatique*, Janvier 2001, <http://www.monde-diplomatique.fr/2001/01/NEGRI/14678> (12.01.2012).
- COADY, Tony “Defining Terrorism”, <http://www.palgrave.com/pdfs/1403918171.pdf>, (15.02.2012)
- S. BRYAN, Turner *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul, Anka Yayınları, 2002.
- ÖZKIRIMLI, Umut Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bakış, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1999.
- WATT, W. Montgomery Geçmişten Günümüze Müslüman-Hıristiyan Diyalogu, çev. Fuat Aydın, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2000.

Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında İslâm'da Ahlâkî Bir Erdem Olarak "Hoşgörü"

EMRAH EKER*

Giriş

Yeryüzü, insanlık tarihi boyunca farklı düşüncelere, kültürlerle, dinlere, mezheplere, ideolojilere ve medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve yapmaya da devam etmektedir. Bu farklı medeniyetler süreç içerisinde komşu medeniyetlerle bir şekilde iletişime geçmiştir ki bu iletişim ağı, günümüz teknolojisinin sunduğu imkânlarla neredeyse sınırsız hale gelmiştir. Artık büyük ölçüde küreselleşen dünya, bu bağlamda bir köy olarak addedilmektedir.

Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker prensibinin gereğini yerine getirme hususunda müntesiplerini yükümlü kılan İslâm, ruhbanlık anlayışını yasaklamasının yanı sıra, elden geldiğince ulaşılabilen tüm insanlara bu dini tanıtmakla mükellef kılmuştur Müslümanları. Bu sorumluluğun bilincinde olan Müslümanlar ise sahip oldukları imkânları kullanarak bu vazifelerini yerine getirmeye çalışmışlar ve çalışmaktadırlar.

İşte bu misyonun gerçekleşebilmesi için kaçınılmaz olan diğer toplumlarla tanışmanın, diyalog kurmanın, bir arada yaşa-

*İstanbul Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

manın ve bu süreci kırııcı olmadan, nefret uyandırmadan, sevgi ve saygı sınırlarını muhafaza ederek uzun soluklu ve sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmenin yollarını hem Kur'ân-ı Kerim'de hem de Kur'ân'da Müslümanlar için en güzel örnek olarak nitelenen Hz. Muhammed'in (a.s.) hayatında bulabilmekteyiz.

Müslümanlar için hayat rehberi niteliğini taşıyan Kur'ân-ı Kerim, pek çok ayetinde iyiliği emretme ve kötülükten alıkoyma noktasında önem arz eden iletişim ve diyalogun sürekli ve sağlıklı olabilmesi için hoşgörüyü öğütlemektedir. Yine aynı niteliği haiz olan Peygamber (a.s.) ise bu erdemi hem öğütlemiş hem de hayatında bizzat tatbik ederek bunun olumlu neticelerine ümmetini şahit etmiş bulunmaktadır.

Hoşgörünün, İslâm'ın bu temel iki kaynağında açık seçik ifade edilmesiyle asrısaaadetten günümüze dek bu erdemin insanlar arasında önemini yitirdiğini gözlemlemek, hatta kimi dönemlerde bu faziletin tam zıttı reziletlerde insanların ve toplumların yarıştığını, neticesinde ise büyük zulümlere, savaşımlara, katliamlara ve daha pek çok olumsuz tablolara sebebiyet verdiğini müşahade etmekteyiz.

Şahit olunan bu olumsuz tabloların son bulması, yeniden asrısaaadetteki huzur ve güven ortamının oluşması için yitirdiğimiz hoşgörü ve diğer erdemlerin yeniden ele alınması, tartışılması, yeni nesle aktarılması ve benimsetilmesi kaçınılmaz gözükmektedir. Aksi takdirde insanoğlu kendi sonunu getirme noktasında üstün bir başarı(!) göstermiş olacaktır.

Kavramsal Boyut

Ele alacağımız konunun anlaşılabilirliğine katkı sağlaması açısından yazımızda kullandığımız temel kavramların -İslâm, ahlâk ve hoşgörü- anlamlarına değinmeyi uygun görmekteyiz.

İslâm

İslâm, “selâm” kelimesi ile aynı kökten gelmektedir ve kur-tuluş, esenlik manalarını ifade eder. İslâm ile aynı kökten olan “müsâleme” ise *çatışma ve zıtlaşmayı ortadan kaldırarak uyuşmak, anlaşmak, birbirinden emin olmak, dostça münasebetler kurmak* manalarını ifade etmektedir.¹

İslâm, diğer tanımlarında da geçtiği yönleri ile insanın diğer insanlarla çatışmak ve hesaplaşmak yerine öncelikle kendi nefsi ile hesaplaşmayı öğütlemektedir. Asabiyetin, ırkçılığın, rekabet ve küçümsemenin, kabalık ve katılığın yerine insanın kendisi-ni dizginlemesini, kontrol altına almasını, fıtratındaki öfke ve şiddetten korunmayı ifade eden hilm ve şefkati teşvik etmektedir.² Bu hasletlerin, muttakî bir kul olma yolundaki adımlar olduğu bildirmektedir.

Ahlâk

Ahlâk, farklı düşüncelere göre farklı şekilde değerlendiril-mekte olduğundan, üzerinde birçok tanım yapılagelmıştır. Bun-lardan birkaçı şöyledir:

“İnsanın bir amaca yönelik olarak kendi arzusu ile iyi davranışlarda bulunup kötülükten uzak olmasıdır. Yine ahlâk; bir toplumda insanların uymak zorunda oldukları davranış kurallarıdır.”³

1. Şekerci, Osman *Kaynaklarımıza Göre İslâm Terbiyesi*, İstanbul, Ç.S.F. Kültür ve Araştırma Hizmetleri, t.y., s. 51-56.; Bilgen, Mustafa *Yük-sek İslâm Ahlâkî*, İstanbul, Milli Gazete Yayıncılık, 2006, s. 54, 55.; Es-Sey-yid Sâbik, *Da’vetu’l-İslâm*, Beyrut, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1983, s. 149-157.

2. Mehmet Zeki Aydın, *Âilede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2005, s. 15.

3. Kaymakcan, Recep “Ahlâkî Bir Değer Olarak Hoşgörü ve Eğitimi”,

“Sosyal bir varlık olan insanın içinde yaşadığı sosyal organizasyonun kâidelerine uygun davranma, ahlâklılık olarak vasıflandırılabilir ve ahlâk ise bu davranış kural-larının toplamı olarak tarif edilebilir.”⁴

“Akıl ve irâde sahibi bir bireyin, başkasının zorlamasına gerek kalmadan kendi özgür iradesiyle bilinçli olarak yaptığı davranışlardır.”⁵

Ahlâk, Arapçada *yaratma*, *yaratılış* ve *yaratılmış* gibi manalara gelen, “halk” ile aynı kökten olan “hulk” veya “huluk” kelimeleri-nin çoğuludur. Ahlâk kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de geçmemekle beraber “huluk” kelimesi -biri, âdet ve gelenek; diğeri de ahlâk ve huy manasında olmak üzere- iki ayette⁶ geçmektedir. Lügat kitaplarında “hulk” kelimesinin huy, seciye, tabiat, mertlik, din ve yaratılış manalarına geldiği belirtilmiştir. Buna göre “ahlâk” kelimesi; *huy*lar, *seciyeler*, *insanın manevi yapısını belirleyen özel-likler* gibi manaları ifade eder.⁷

Gazâlî’den önce biraz daha eksik olarak İbni Sînâ ve İbni Miskeveyh gibi İslâm filozoflarında da gördüğümüz fakat Gazâlî tarafından geliştirilmiş ve ikmâl edilmiş olan tarif ise şöyledir;

Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk, Ed: Recep Kaymakcan & Mevlüt Uyanık, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007, s. 20.

4. Çağlayan, Ahmet *Ahlâk Pusulası Ahlâk ve Değerler Eğitimi*, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2005, s. 17.

5. Kur’ân, (26)Şuarâ/137; (68)Kalem/4.

6. Çağrırcı, *Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı*, s. 15.

7. Tusî, Nasîruddin *Ahlâk-ı Nâsırî*, Çev: Anar Gafarov, Zaur Şükürov, Ed: Tahir Özakaş, İstanbul, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 81.; Ömer Nasuhi Bilmen, *İslâm Ahlâkı*, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1964, s. 4.; Mansur Receb, *Temulât fî Felsefeti’l-Ahlâk*, Mısır, Mektebu’l-Anjelû’l-Mısıriyye, 1961, s. 12-19.

"Ahlâk, insan nefsinde yerleşen öyle bir heyet (meleke) dir ki; fiiller, hiçbir fikrî zorlama olmaksızın, düşünüp taşınmadan bu meleke sayesinde kolaylıkla ve rahatlıkla ortaya çıkar."⁸

Hoşgörü

*Hoşgörü; "farklı görüş ve davranışları tahammülle karşılama, önemli olmayan hata ve kusurları hoş görme ve bağışlama; bizden olmayan veya bizim gibi olmayan başkalarına karşı güçlük çıkarmama, onlara müdahale ve baskıda bulunmama ve onların ufak farklılık ve kusurlarını görmezden gelme"*⁹ olarak tanımlanmıştır.

Hoşgörü ile yakın manaya gelen *hilm* ise; "şiddetli gazap ve öfke zamanında gücü yetmekle beraber öç alma ve intikam fikrin-den vazgeçmek"¹⁰ olarak tarif edilmiştir. Daha geniş bir tanımı ise şöyledir:

"Akıl ve kültürle kazanılan, insan ilişkilerinde sabırlı, hoşgörülü, bağışlayıcı, uzlaşmacı ve medeni davranışlar sergilemeyi sağlayan ahlâkî bir erdem."¹¹

Hoşgörünün farklı bir bakış açısıyla yapılan tanımı ise bu kavramdan başka ne gibi bir sonuç çıkarmamız gerektiğini açık-lar niteliktedir: "Hoşgörü, herhangi bir kimsenin, başkalarının,

8. Bilgen, *Yüksek İslâm Ahlâkı*, s. 450.; Ayrıca bkz: Recep Kaymakcan, "Ahlâkî Bir Değer Olarak Hoşgörü ve Eğitimi", *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk*, s. 390, 391.

9. Rifat, Ahmet *Tasvî-i Ahlâk [Ahlâk Sözlüğü]*, Kervan Kitapçılık, t.y., s. 116.; Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı*, Sad: Ali Arslan Aydın, Ankara, Nur Yayınları, 2. Baskı, 1991, s. 170.

10. Bilgen, *Yüksek İslâm Ahlâkı*, s. 292, 293.

11. Demir, Fahri *İslâm Ahlâkı*, Tas: A. Osman Parlak, Mahmut Kaya, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002, s. 74.

kendisini doğrudan ilgilendirmeyen davranışlarına, ama inancı ama ideolojisi arkasına sığınarak karışmaya kalkışma yanlışından kaçınma demektir.”¹²

İslâm’da Hoşgörü ve Sınırları

İnsan, hayatında pek çok kez kendisini öfkeliendirecek olaylara şahit olur. İşte böyle durumlar karşısında kişinin kendini frenlemesi ve kontrol altına alması, öfkesine sebebiyet veren kişiye/şeye karşı sahip olduğu hoşgörsü ve yumuşak huyluluğu ile mümkündür ki bu tutum Kur’ân-ı Kerim’de methedilmektedir.¹³ Dolayısıyla müminlerin bu hasletleri kazanmaları teşvik edilmiştir. Bunu dile getiren ayetlere yazının devamında yer verilecektir.

Doğal cisimler, tabiatları itibariyle mertebeye birbirlerine denktirler. Biri diğerinden üstün ve şerefli değildir. Ancak bu eşitlik, onların kuvvelerinin ve istidatlarının denkliği durumunda söz konusudur. Zira bitkisel nefse sahip olan nebâtât, câmid cisimlerden; gazabî kuvvenin ortaya çıktığı hayvânî nefse sahip olan hayvanât ise nebâtâtta mertebeye ayrılır. Bundan sonraki mertebe ise akletme ve irade etme ile belirlenir. Bu mertebedeki varlıklar, akıl ve sezgi kuvvesiyle bilim ve sanat sahalarında mesai yapabilen insanlardır.¹⁴

İrade sahibi olan insan bu özellikleri ile imtihana tâbi tutulan bir varlıktır. Kur’ân-ı Kerim’de kendisinin “en güzel surette”¹⁵

12. Sadr, Mehdi *Ahl-i Beyt Ahlâkı*, Çev: Vahdettin İnce, İstanbul, İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2003, s. 37.

13. Tusî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, s. 38-44.; Bilmen, *İslâm Ahlâkı*, s. 104.

14. Kur’ân, (95)Tîn/4.

15. Kur’ân, (95)Tîn/5.

yaratıldığı ifade edilmekle birlikte yaptığı ameller neticesinde en aşağı derecelere¹⁶ kendisini düşürebileceği de belirtilmiştir. İşte insanın ilk yaratıldığı şerefli ve onurlu konumunu koruması yine onun Yaratıcısının kendisine ilettiği öğretileri benimsemesi ve tatbik etmesi ile mümkündür. Ahlâk olgusu, işte bu öğretilerin ilk sıralarında yer almaktadır.

İslâm ahlâkında önemli bir yere sahip olan erdemlerden biri hoşgördür. İlk bölümde tanımına yer verdiğimiz bu fazilet, bir bakımıyla karşısındaki reziletlerin/erdemsizliklerin izalesi ile mümkündür. Bu reziletlerden biri ise insanın öfkelenmede aşırıya kaçması, haddi aşmasıdır. Bir kimsenin öfkelenmesine neden olan durumları üç maddede özetleyebiliriz:¹⁷

a. Sağlığın bozulması veya sinir sisteminin zayıflaması gibi sağlıksal nedenler,

b. Aşırı bencillik veya eziklik, eksiklik kompleksinin doğuracağı psikolojik nedenler,

c. Çabuk tepki vermeyi alışkanlık haline getirme gibi ahlâkî nedenler.

Öfkenin nedenlerini belirttikten sonra öfkeye sebebiyet veren durumlarda kendimizi nasıl kontrol altına alabileceğimizden ve soğukkanlılıkla olayların üstesinden nasıl gelebileceğimizden bahsetmek gerekirse;¹⁸

16. Sadr, a.g.e., s. 46.

17. Kutup, Muhammed Ali Hz. Peygamber'den Gençlere 50 Nasihat, Çev: Osman Arpaçukuru, İstanbul, İlke Yayıncılık, VI. Baskı, 2007, s. 134-136. ; Sadr, *Ahl-i Beyt Ahlâkî*, s. 47-49.

18. * Nefret, herhangi bir husumetten dolayı belirli kimseleri sevmek, beğenmemek ve düşmanlık doğuran bir histir. Olgun/kâmil bir insanın kalbinde ise nefrete mahal yoktur. Kalbi yumuşak ve rakiktir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Türkan Namlı, **İslâma Davet**, İstanbul, Haşmet Matbaası, 1972, s.63.

a. Şayet aşırı öfkenin nedeni sağlık durumu ile ilgili ise bunun çözümü için ilgili tıbbî yöntemle başvurulur. Tabibin direktiflerine göre hareket edilir.

b. Aşırı bencillik, ayıplama, istihza/alay etme, tartışma ve cedelleşme gibi durumlardan kaynaklanan öfkenin üstesinden gelmek ise bu gibi kıskırtıcı davranışlardan sakınmak, böyle ortamlardan uzak durmak ile mümkündür.

c. Aşırı öfkelenmekten kurtulmak için öfkenin doğuracağı tehlikeli sonuçları ve yol açtığı günahları hatırlatmak gerekmektedir. Ayrıca unutulmamalıdır ki öfke sahibi, öfkelendiği kişiden çok kendisine zarar vermektedir. Bu bağlamda yapılan araştırmalar göstermektedir ki; düşmanına aşırı öfke besleyerek sürekli onun hakkında konuşan, ondan haber almaya çalışan kimse öfke duyduğu kimseden daha çok stresli bir ruh hali alır. Çünkü beslediği kin ve nefret* içten içe öfke sahibine zarar verir. Bu bağlamda zikrettiğimiz ayetler de zaten bunu açıkça ortaya koymaktadır.¹⁹

d. Öfkeyi yenmek için Yaratıcıya dua etmek de ihmal edilmemesi gereken bir prensiptir. Her türlü aşırılıktan, günahattan ve haddi aşmaktan Yüce Allah'a sığınmak ve niyazda bulunmak olumlu sonuç verecektir.

Öfke bağlamında zikrettiğimiz bu maddelerden, son tahlilde öfkenin mutlak manada olumsuz bir yapıya sahip olduğu ve öfkelenmenin de mutlak manada negatif bir işleve sahip olduğu anlaşılmamalıdır. Kastedilen bu değildir. Bu noktada denge ve ölçü şu olmalıdır; kişi haddi aştığı, itidal sınırlarını zorladığı ve şer'i hükümlere aykırı davrandığı takdirde öfke yerilmiştir.²⁰

19. Kur'an, (41) Fussilet/34,35; Ayrıca bkz: Said Havva, *Allah Erinin Ahlâk ve Kültürü*, Çev: Harun Ünal, İstanbul, Petek Yayınları, t.y., s. 303, 304.

20. Sadr, *Ahl-i Beyt Ahlâkı*, s. 47.

Ancak normal ve yerinde öfke, vakarlı bir duruşun gerekliliğidir. Müslüman vakarını zedeleyecek pozisyonlara düşürmemelidir kendisini. Bu konuda ilgili ayetler ve peygamberin uygulamaları sürekli zihinde canlı tutulmalı ve insanlara da hatırlatılmalıdır.

Rasûlullah (as) kendisinden kısa ve öz bir telkin isteyen be-deviye "öfkelenme" buyurarak cevap vermiştir. Bu diyalog üç se-fer tekrar etmiş ve Peygamber'in (as) tavsiyesi değişmemiştir.²¹ Peygamberimiz'in (as) farklı kişilere farklı tavsiye ve emirlerde²² bulunduğu bilinmekle beraber bu telkinlerin önemini teslim etmemiz gerekmektedir.

Kişinin maruz kaldığı bir kötülükten ve hakarettten dolayı içerisinde meydana gelen kin ve nefreti yenmesi, kendine hâkim olması ve haddi aşmaması önemli bir meziyet olmakla beraber, o kimseyi affetmesi daha yüksek bir fazilettir.²³ Bu durum ilgili ayetlerde övgüyle zikredilmektedir:

*"Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, halimdir."*²⁴

*"Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkele-rini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever."*²⁵

21. Buhârî, "Edeb", 76.; Ahmed b. Hanbel, II, 175, aktaran, Yusuf Ziya Keskin, *Nebevî Hoşgörü*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1997, s. 22.; Ayrıca bkz: Es-Seyyid Sâbik, *Da'vetu'l-İslâm*, s. 153.; Sadr, a.g.e., s. 45.

22. Ayrıntılı bilgi için bkz: Hemâm Abdurrahim Saîd, *Kavâidu'd-Daveti il'Allah*, Ammân, Daru'l-Adevî, 1983, s. 69-75.

23. Bilgisel, Şevket *İslâmlık'ta İyi Huy*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1976, s. 192-194.; Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı*, Sad: Ali Arslan Aydın, Ankara, Nur Yayınları, 2. Baskı, 1991, s. 278.; Ubeyd Küçükler, *Nebevî Tebliğ*, Seçkin Yayıncılık, 1987, s. 117.; Babanzâde Ahmed Naim, *İslâm Ah-lâkının Esasları*, İstanbul, Yücel Yayınları, 1963, s. 81.; Ömer Aydın, *Kur'ân-ı Kerîm'de İman-Ahlak İlişkisi*, İstanbul, İşaret Yayınları, 2007, s. 164-166.

24. Kur'an, (2)Bakara/263.

25. Kur'an, (3)Âl-i İmrân/134.

“Bir iyiliği açıklar yahut gizlerseniz veya bir kötülüğü (açıklamayıp) affederseniz, şüphesiz Allah da ziyadesiyle affedici ve kadirdir.”²⁶

“(Resûlüm!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cabillerden yüz çevir.”²⁷

“Bağışlayınız. Allah’ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah çok bağışlayandır ve çok merhametlidir.”²⁸

“Onlar öfkeli zamanlarında bile affederler.”²⁹

“Her kim sabreder ve bağışlarsa, bilsin ki bu tutum davranışların en soylusu ve en olumlusudur.”³⁰

“İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.”³¹

Hoşgörü sahibi olmak bir yönü ile de “kötülük ve haksızlık yapanı, suç veya günah işleyeni bağışlama, cezalandırmaktan vazgeçme” anlamlarında kullanılan affetme erdemi ile yakından ilgilidir ki bu haslet de Kur’ân-ı Kerim’de övülmekte ve öğütlenmektedir. Hiçbir suçlu, suçunun karşılığı olan cezadan daha fazlasıyla cezalandırılmaz. Zira bu zulüm olur. Ancak bundan, haksızlığa uğrayan tarafın mağdur olacağı anlaşılmamalıdır. Zira Yüce Allah (c.c.); *“Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfatı Allah’a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez”³²* buyurarak affeden kimsenin hakkını kendisi vereceğini bildirmektedir.³³

26. Kur’ân, (4)Nisâ/149.

27. Kur’ân, (7)A’raf/199.

28. Kur’ân, (24)Nûr/22.

29. Kur’ân, (42)Şûrâ/37.

30. Kur’ân, (42)Şûrâ/43.

31. Kur’ân, (41)Fussilet/34.

32. Kur’ân, (42)Şûrâ/40.

33. Bilgen, *Yüksek İslâm Ahlâkı*, s. 120.

Rasûlullah'ın (as) *"Büyüklerini saymayan, küçüklerini sevmeyen bizden değildir"*³⁴, *"Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz"*³⁵, *"Güzel söz, sadakadır"*³⁶, *"İnsanlara acımayana Allah da acımaz"*³⁷ ve *"Merhamet etmeyene merhamet olunmaz"*³⁸ gibi sözleri de sevgi, saygı, merhamet ve hoşgörü gibi erdemlerin İslâm'da ne derece önemli bir yere sahip olduğunu vurgular niteliktedir.

İslâm, insana, o güne dek diğer insanlara karşı yönelttiği ve tükettiği savaş enerjisini, kendi nefsinin kötü meyillerine karşı yöneltmesini öğretmektedir.³⁹ İslâm, tüm insanların bir tek erkek ve kadın soyundan geldiğini, tüm insanlığın birbirleriyle kişisel veya ırk üstünlüğü yarışına girmek için değil *tanışmak için kavimlere ve kabilelere ayrıldığını*⁴⁰ bildirerek takvanın yegâne meziyet ve fazilet olduğunu vurgulamaktadır.⁴¹

Yine İslâm, hakkı ve sabrı tavsiye etmeyi emreder.⁴² Zira toplumda, insanların birbirlerine hayırlı ve güzel tavsiyelerde bulunması toplumun bireylerinin erdemli bir toplumu tesis etme gibi amaç ve hedeflerinde konsensüs oluşmasını sağlar.⁴³

34. Tirmizi, Birr, 15, *aktaran*, Bilgen, a.g.e., s. 570.

35. Müslim, Cihad; Buhârî, İcâre, 8, *aktaran*, Bilgen, a.g.e., s. 627.

36. Buhârî, "Edeb", 14/8; Müslim, "Zekât", 83/3; *Müsned*, 316/2, 350, 374; Beyhâkî, "Zekât", 188/4, *aktaran*, Ebû Bekr Abdullah B. Muhammad, *es-Samtu ve Hifzu'l-Lisân*, Tah: Muhammad Ahmed Âşî, Kâhire, Dâru'l-İtisâm, 1986, s. 172.

37. Müslim, "Fedâil", 66, *aktaran*, Bilgen, a.g.e., s. 570.

38. Buhârî, "Edeb", 18, *aktaran*, Bilgen, *Yüksek İslâm Ahlâkı*, s. 570.

39. Bilgen, a.g.e., s. 55.

40. Kur'an, (49)Hucurât/13.

41. Bilgen, a.g.e., s. 56.

42. Kur'an, (103)Asr/3.

43. Bilgen, a.g.e., s. 247.

İslam, Müslümanların gayri müslimlere karşı da haksızlık yapmasını ve zulmetmesini reva görmemektedir. Her daim barıştan yana olanlarla iyi geçinmeyi tembihler. Ayrıca müminlerin vazifelerinin sadece tebliğ olduğunu, sonrasında ise isteyenin iman edeceğini, isteyenin de etmeyeceğini “*De ki; O (Kur’an) Rabbinizden gelen bir haktır. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin*” ayeti ile açıkça bildirmektedir.⁴⁴

“Kişinin, ulusundan, ailesinden ya da ülkesinden yana, şeriataya aykırı, hak ve adalete sığmaz bir tavır sergilemesi”⁴⁵ olarak tanımlanan *asabiyet*, insanlık tarihindeki pek çok ayrışmaların, kargaşaların, savaşların ve medeniyetlerin çöküşünün, yokoluşunun temelinde yatan ana unsurdur.⁴⁶ Yine *taassup*, “bir şeyi körü körüne kabul etmek, bir düşünceye gözü kapayarak bağlanmak, bağlandığı düşünceye tartışma kabul etmeyecek biçimde saplanmak”⁴⁷ manalarını ifade etmektedir. İslâm tarihinde de bunun örneklerine rastlamak pekâlâ mümkündür. Asabiyet, Müslümanların birbirlerine yabancılaşmasına, güçlerinin dağılmasına ve nihayetinde de günümüzdeki bölük pörçük bir İslâm âleminin varolmasına sebebiyet vermiştir. Aslında böyle bir netice, bizlere Kur’ân-ı Kerim’de bildirilmiş ve bununla yüzleşmek için ne yapmamız gerektiği de öğütlenmiş bulunmaktadır:

44. Ayrıca bkz: Ahmed, Muhammed el-Adevî, *Da’vetu’r-Rusuli il-Al-lahi Teâlâ*, Mısır, Mustafa’l-Bâbi’l-Halebî Matbaası, 1935.; Ebu’l-Hasen Ali el-Hasenî en-Nedvî, *Ed-Da’vetu’l-İslâmiyyetu fî’l-Asri’l-Hâziri*, Lucknow(Hindistan), El-Mecma’ el-İslâmî el’İlmî, 1987. Mehmet Zeki Duman, *Kur’ân-ı Kerim’de Adâb-ı Muâşeret Görgü Kuralları*, İstanbul, Tuğra Neşriyat, 1994, s. 239-253. ; Akseki, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı*, s. 287-289.

45. Sadr, *Ahl-i Beyt Ahlâkı*, s. 105.

46. *Rahmet*, Yunus Vehbi Yavuz Bursa, Aksa Yayınları, 1992, s. 295-297.; Sadr, a.g.e., s. 107. Harun Yahya, *Çözüm Kur’ân Ahlâkı*, İstanbul, Vural Yayıncılık, t.y., s. 62-71.

47. Yavuz, a.g.e., s. 286.

*"Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız."*⁴⁸

Bir diğer yandan da şunu belirtmek gerekir: İslâm'ın verdiği ve yasakladığı asabiyet, batıl üzerinde birlikte hareket etme, haksızlık ve zulümde yardımlaşma, cahiliye değerleriyle övünme anlamındaki asabiyettir. Aksi takdirde, Müslümanların hak yolunda birlikte hareket etmesi, adaletten taviz vermeksizin birbirlerine karşı olan tutuculukları ve yardımlaşmaları asabiyete benzetilebilmekle beraber asıl itibari ile farklı şeylerdir. İmam Zeynulâbidin Ali b. Hüseyin bu iki durum arasındaki farkı şu sözleri ile gayet anlaşılır hale getirmiştir:

*"Kişiyi günaha sokan asabiyet, onun kendi soyunun kötülerini başka bir soyun iyilerinden üstün görmesidir. İnsanın soyunu sevmesi asabiyet değildir. Asabiyet, onun zulümde soyuna arka çıkmasıdır."*⁴⁹

Kısacası burada yine bir denge söz konusudur. Müslümanları orta yola teşvik eden⁵⁰ ve ifrat ve tefritten sakındıran İslâm, her çeşit aşırılığın çirkin olduğunu ve yapılan amellerde ölçülü olmayı pek çok kez öğütlemektedir.⁵¹

Asabiyet'in, okumuş bir kimsede bulunması ise cahil bir kimsede bulunmasından çok daha tehlikelidir. Zira cahil kişi-

48. Kur'ân, (3)Âl-i İmrân/103.; ayrıca bkz: Es-Seyyid Sâbik, *Da'vetu'l-İslâm*, s. 141-148.

49. Sadr, *Ahl-i Beyt Ahlâkı*, s. 107.

50. Kur'ân, (2)Bakara/143.

51. Kutub, Muhammed *İslâm Terbiye Metodu ve Ahlâk Sistemi*, Çev: Ali Özek, İstanbul, Hisar Yayınevi, 1975, s. 39.

lere yol gösterilmesi ve hatalarından döndürülebilmesi kolaydır. Ancak tahsilli olarak kendilerini addeden kimseler mutassıp iseler, bu kimseleri hatalarından alıkoymak oldukça zordur.⁵² Bundan dolayıdır ki Kur'ân ve sünnette bu tutum sürekli vurgulanagelmıştır.

Güzel söz, hoş sohbet, candan muhabbet onurluluğun ve erdemliliğin belirtisi olup saygı uyandıran ve insanlarla sağlıklı ve başarılı iletişimi mümkün kılan bir haslettir. Bundan dolayı çirkin ve kaba konuşmadan kendimizi sakındırmak, güzel söz söylemeyi de alışkanlık haline getirmek toplumsal ilişkilerin gerginleşmesine, bireylerarası kin ve nefret beslenmesine imkân vermeyecektir.⁵³ Bu bağlamda Yüce Allah (cc), Kur'ân-ı Kerim'de şu öğütleri zikreder:

*“Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan insanın apaçık düşmanıdır.”*⁵⁴

*“İnsanlara güzel söz söyleyin.”*⁵⁵

*“İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.”*⁵⁶

“Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi: Güzel bir sözü, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti). (O ağaç), Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kötü bir sözün misali, görevdesi yer-

52. Yavuz, *Rahmet*, s. 291.

53. Özgül, Ahmet Necati *Nefs-i Emmâre*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, s.279, 280.; Sadr, *Ahl-i Beyt Ahlâkı*, s. 221-224.; Havva, *Allah Erinin Ahlâkı ve Kültürü*, s. 318-320.

54. Kur'ân, (17)İsrâ/53.

55. Kur'ân, (2)Bakara/83.

56. Kur'ân, (41)Fussilet/34.

*den koparılmış, o yüzden ayakta durma imkânı olmayan (kötü) bir ağaca benzer.*⁵⁷

Güzel söz ve tatlı dil karşısında yumuşamayan, halim-selim bir ruh haline bürünmeyen insan çok azdır. Bundan dolayıdır ki atalarımız "tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır" demişlerdir. Yine Yunus Emre de bir sözünde "söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı" diyerek, sözün önemine ve gücüne dikkatleri çekmiştir.⁵⁸

Hoşgörüğü körelten diğer bir haslet olarak su-i zan'dan da bahsetmek gerekir. Kesin bir bilgiye ulaşılmadan onu yaymayı kerih gören İslâm, zan konusunda; "Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir"⁵⁹ ayeti ile insanları uyarmaktadır. Zira kötülüğü emreden nefis, su-i zan etmeyi, başkalarının kusurlarını araştırmayı ve onları çekiştirmeyi de insana hoş ve eğlenceli gösterir. Yine Hz. Peygamber (as) "Mü'minlere hayırlı zanda bulununuz"⁶⁰ sözünü hüsn-ü zannı teşvik etmiştir.

Bir kimseyi tekfir etmek, kâfir ilan etmek tehlikeli ve sarkıncalı bir tutum⁶¹ olmakla birlikte insanlar arasında huzur ve

57. Kur'ân, (14)İbrahim/24-26.

58. Bilgen, *Yüksek İslâm Ahlâkı*, s. 86.

59. Kur'ân, (49)Hucurât/12; ayrıca bkz: 2/47, 78, 230, 249.;3/154.; 4/157.; 7/66.; 10/36, 66.; 11/27.; 12/42.; 17/52, 101, 102.; 18/53.; 21/87.; 24/12.; 28/38, 39.; 37/87.; 38/27.; 41/23, 48.; 45/24.; 48/6, 12.; 53/23.; 59/2.; 72/7.; 84/14.

60. Müslim, c.IV, s. 1985, aktaran, Burhanuddin Ez-Zernûcî, *Ta'lim'ül Mûteallim [İslâm'da Hoca-Talebe İlişkileri]*, Çev: Ziya Eryılmaz, Tah: Mehmet Talû, İstanbul, Enes Kitabevi, t.y., s. 191.

61. Mustafa Meşhur, *Davet Yolu*, Çev: Mehmet Çelen, Malatya, Saff Ya-

hoşgörü ortamını yok eder niteliktedir. Öncelikle kişi böyle bir vazifesi olup olmadığının bilincine varmalıdır. Kim, ne zaman ve hangi şartlarda tekfir edilebilir veya edilmelidir gibi soruların cevapları aranmalı öncelikle. Zira tekfir, kişide alışkanlık haline geldiği vakit bunu kendisine bir görev bilerek, olur olmaz herkesi her yerde tekfir etme çabasına girebilmektedir ki, İslâm tarihi bu tutumun olumsuz neticelerine pek çok kez sahne olmuştur.

Ayrıca, İslâm'ın bugün hiç de gerektiği ve olduğu gibi tebliğ edilmiş olmaması da söz konusudur⁶² ve bunun sorumluları olarak öncelikle Müslümanlar kendilerini hesaba çekmelidirler.

Bundan dolayıdır ki, Kelâm âlimlerine göre bir insandan yüzde doksan dokuzu küfre, yüzde biri de imana delalet eden bir söz veya davranış sadır olsa, bu hali, imanını gösteren cihete yorumlanarak ilgili şahsın mümin olduğuna kanaat getirilir.⁶³ Yine unutulmamalıdır ki, başkaları hakkında hüküm vermek her Müslümanın görevi değildir. Her nefis kendi hesabını verecektir. Şu veya bu kimsenin kâfir olup olmadığı, dinden çıkıp çıkmadığı ahirette kimseye sorulmayacaktır.⁶⁴ Ancak toplumda özellikle kendilerini dini sahada yetkili kabul ederek haddini aşan sözler sarf eden ve eylemlere girişen kimseler bulunmaktadır ki neticede kamuoyunun huzurunun kaçmasına sebebiyet vermekte ve belki de farkında olmadan bozgunculuğun baş göstermesine zemin hazırlamaktadırlar.⁶⁵

yıncılık, 1986, s. 71; İlyas Çelebi, *Dînî Düşüncede İ'tidâl ve Hoşgörü*, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2009, s. 68.; Gazalî, *İslâm'da Müsâhama*, Çev: Süleyman Uludağ, İstanbul, Marifet Yayınları, 1990, s. 22, 23, 52-68, 77-84.

62. Küçüker, *Nebevî Tebliğ*, s. 117.

63. Çelebi, a.g.e., s. 68, 69.

64. Meşhur, *Davet Yolu*, s. 69.

65. *Rahmet*, Yavuz s. 288.

Tekfiri âdet haline getirmiş kimselerle diyalog kurarken şu iki nokta göz önünde bulundurulmalıdır: Düşünce ancak karşı bir düşünce ile değişebilir. Herhangi bir düşünceye karşı şiddet ve baskı uygulanması, kaba kuvvete başvurulması, o düşüncenin daha fazla yayılmasına ve güçlenmesine, bu düşünceye sahip olanların daha hırslı ve ısrarcı olmalarına sebebiyet vermekten öte bir sonuç doğurmaz. Bu yüzden ikna, izah ve ispat gibi aklı tatmin edecek yöntemlerin kullanılması elzemdir.⁶⁶

İkinci nokta ise; tekfirden aşırıya giden kimseler, genel itibarı ile dindar bireyler olmaktadır. Toplumda müşahede ettikleri fitne ve fesat ortamı, ahlâkî yozlaşma ve daha pek çok dejenerasyon, onları tetiklemiş ve bir şeyler yapmaya sürüklemiştir. Her ne kadar izledikleri strateji hatalı ve çoğu zaman zararlı olsa bile unutulmamalıdır ki onlar ıslahat yanlısıdır ve insanların kurtuluşunu arzu etmektedirler. Bundan dolayı, bu kimseleri toplumu huzursuz etmek, fitne çıkarmak; günahkârları yok etmek isteyen, terör yanlısı gibi ithamlarla hedef haline getirmemek ve bu şekilde karikatürize etmemek gerekmektedir.⁶⁷ Sorun odaklı değil, çözüm odaklı bir yaklaşım sergileyerek herkesi kazanmaya ve kucaklamaya yönelik tutum ve davranışlar sergilemeye çalışılmalıdır.

Tarihte ve Günümüzde Hoşgörü

Ahlâk felsefesine bakıldığı vakit⁶⁸ erdemler konusunda yaygın görüş olan dört temel erdem ilk olarak göze çarpmaktadır. Bu teoriye göre temel erdemler dörttür; teorik kuvvenin terbiyesi

66. Çelebi, *Dînî Düşüncede İ'tidâl ve Hoşgörü*, s. 104.

67. Ayrıntılı bilgi için bkz: Çelebi, a.g.e., s. 91-149.

68. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bilgen, *Yüksek İslâm Ahlâkı*, s. 100-113.

ile ilişkili olan *hikmet*, pratik kuvvenin terbiyesi ile ilişkili olan *adalet*, gazabî kuvvenin terbiyesi ile ilişkili olan *yîğitlik*, şehvet kuvvesinin terbiyesi ile ilişkili olan *iffet*.⁶⁹ Kısmi farklılıklarla birlikte bu edemler fazileti asli olarak şu şekillerde de sıralanmıştır; *hikmet, adalet, semahat, taharet*,⁷⁰ *adalet, muavenet, iffet ve merhamet*.⁷¹ Her halükârda, hoşgörünün bu temel erdemlerin alt başlıkları arasında yerini aldığını görmekteyiz.

Diğer yandan reziletler bağlamında ise; kişinin, istihzâ, gıybet ve iftira etmesi, hoşlanmadığı kimselere veya düşmanlarına ağır hakaretlerde bulunması, sövmesi, lanetlemesi, haysiyet ve şerefine taarruzda bulunması dinen yasaklanmış olup,⁷² hem gayri ahlâkî hem de gayri aklî olarak nitelendirilmiştir. Zira bu davranışların neticesinde kişi, hakaret ettiği kimselere benzetmekle birlikte hem onların da taarruza geçmelerine sebebiyet vermiş, hem de daha büyük düşmanlıklar kazanmış olur.⁷³ Bu bağlamda insanın psikolojik yapısı hakkında bilgi sahibi olmak insanlarla iletişim noktasında katkıda bulunacaktır.⁷⁴

Samimiyet, sevgi ve hoşgörü yüklemeksizin karşı tarafa iletilen eleştiriler, o kimseler üzerinde olumlu bir etki yapmak şöyle dursun, tartışma ortamına daha çok zarar vermeye neden olmaktadır.⁷⁵ Bu yüzden, tenkit öyle bir ifade tarzı ile gerçek-

69. Tusî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, s. 90, 91, 96.

70. Bilmen, *İslâm Ahlâkî*, s. 29-33.

71. Yaran, *İslâm'da Ahlâk'ın Şartı Kaç*, Ed: Sait Aykut, İstanbul, Elif Yayınları, 2005, s.120-140.

72. Akseki, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkî*, s. 248.

73. Tusî, a.g.e., s. 322.

74. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Suheyli, *Her Yönüyle Davet [Davette Psikolojik Unsurlar]*, Süre Yayınları, t.y., s. 9-64.

75. Sadr, *Ahl-i Beyt Ahlâkî*, s. 359.

leştirilmelidir ki, eleştirilen kimse bu tenkitlerden, gayenin, teşhir değil bilakis tamir olduğuna kanaat getirmelidir.⁷⁶ İslâm'ın öngördüğü eleştiri ve tenkit, yapıcı olandır.⁷⁷

Kişi herhangi bir konuda tartışmanın içerisine girmiş ise kendisine yöneltilen soruları cevaplarırken de düşüncelerini aktarırken de vakarını ve yumuşak huyluluğunu elden bırakmamalıdır. Zira üstünlük her daim bu niteliklerle birliktedir.⁷⁸ Bu bağlamda sabır⁷⁹ ve hilm sahibi olmak ne derece makbul bir fazilet olarak görülüyor ise, aşırı öfkeli ve sinirli bir yapıya sahip olmak da o nispette rezilet olarak addedilmektedir.⁸⁰

Bir kimse, savunduğu değerlerden yoksun bir toplulukla karşılaştığı vakit veya bu değerlerden gafil ve delalet içerisindeki bir kimse gördüğü vakit ona hakaret edip sırt çevirmemelidir.⁸¹ Aksine, o kimseyi veya topluluğu hakka yöneltmek için samimi bir güler yüzlülükle onlarla iletişim kurmalı ve sürdürmelidir.⁸²

Ancak diyalog esnasında taraflar arasında kin ve düşmanlık peyda olacağı seziliyor ise, tenkide verilen cevabın veya cevapla-

76. Mevdûdî, *İslâm Davetçilerine*, Çev: Halil Günenç, Ankara, Hilâl Yayınları, 1969, s. 67.

77. Kutub, Seyyid *İslâm'ın Hareket Metodu*, Çev: Yüksel Kılıçaslan, Haz: Muhammed Tefvik Berekat, Hak Yayınları, t.y., s. 44.

78. Tusî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, s. 311.

79. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Muhtar Büyükçınar, *Görevlerimiz ve Sorumluluklarımız*, Ed: Rahime Demir, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 1999, s. 123-140.; Şevki Saka, *Kur'ân-ı Kerim'in Davet Metodu*, Seha Neşriyat, t.y., s. 56-63.; Es-Seyyid Sâbik, *Da'vetu'l-İslâm*, s. 133-140.

80. Akseki, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı*, s. 171.

81. Mevdûdî, *İslâm Davetçilerine*, s. 22.

82. Ayrıca bkz: Harun Yahya, *Müslümanca Konuşmak*, Araştırma Yayıncılık, 2003, s. 61-63, 78-82, 117-121.

ra verilecek karşılıkların uzamaması daha uygun düşmektedir.⁸³ Bunun tespiti için kişi tartıştığı kimsenin nasıl bir yapıya sahip olduğu bilmesi önem arz eder.

Kişinin hoşgörülü bir kimse olabilmesi için şu özelliklerin onda olması öngörülmüştür; nefis muhasebesi yapmak, insanların kusurlarını örtmek, öfkeyi yenmek, affedici olmak, beddua edici olmamak, sû-i zân etmemek, kibir ve gururdan sakınmak, kimseyi rencide etmemek, insanlarla alay etmemek, sabırlık olmak.⁸⁴

Bir kimsenin fikrî ve vicdanî hürriyeti, kişinin kendi içinde kaldığı sürece, bir hudut ile sınırlamış değildir. Herkes dilediği gibi düşünür ve inanır, istediği dini veya mezhebi tercih edebilir. Ancak bu durum o kimseye, diğer insanların sahip olduğu fikirlere, inançlara, din ve mezheplere tecavüz hakkını vermez.⁸⁵ Dolayısıyla bu bağlamda mutlak bir hürriyet ve mutlak bir özgürlük söz konusu olamaz.

Son olarak dünya üzerinde küresel ahlâk üzerine yapılan kimi çalışmalara kısaca göz atalım: Ağustos 1984 tarihinde Kenya'nın Nairobi kentinde Din ve Barış Üzerine Dünya Konferansı'nın dördüncüsü düzenlenmiştir. Nisan 1999'da İspanya'nın Valencia kentinde Unesco'ya sunulmak üzere bir grup entelektüel tarafından Üçüncü Milenyum Projesi hazırlanmıştır. Mart 1997 ve Aralık 1997 olmak üzere iki farklı tarihte Unesco Evrensel Ahlak Projeleri hazırlanmıştır. 28 Ağustos-4 Eylül 1993 tarihlerinde Şikago'da gerçekleştirilen çalıştay sonucunda Küresel Ahlâk Deklarasyonu yayınlanmıştır. 22 Mayıs 1996 tarihin-

83. Mevdûdî, a.g.e., s. 68.

84. Keskin, *Nebevî Hoşgörü*, s. 19-34.

85. Akseki, a.g.e., s. 258.; John Lock, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, Çev: Melih Yürüşen, Ankara, Liberte Yayınları, 2004, s. 16.

de Ortak Eylem Konsülü, Mart 2000'de Yerküresi Sözleşmesi gerçekleşmiştir.⁸⁶

Sözün özü, küresel çapta yapılan -zikretmediklerimizle birlikte sayıları pek çok olan- tüm bu etkinliklere ve nihayetinde deklare ettikleri bildirilere göz attığımızda, hepsinin *hoşgörü* ve *müsâmahe* kavramlarına yer verdikleri görülmektedir. Bu tür etkinliklerle global çapta bu ahlâki erdemlerin yitirildiği ve bunların yeniden kazanılması gerektiğinin altını çizmiş bulunmaktadırlar.

Sonuç

İnsanlık tarihi boyunca insanların ve toplumların birbiri ile olan ilişkilerinde yol gösterici olma açısından, Yüce Allah (cc), insanlara örnek olmaları için peygamberler göndermiş ve mesajlarını da bu yolla iletmıştır. Bu vasıtalar ile yeryüzünde huzurlu bir yaşam tarzının imkânı için ahlâkî ve hukûkî prensipleri bildirmiştir. Bu prensipler arasında önemli bir yere sahip olan erdemlerden biri ise hoşgördür.

Konumuzla ilgili yönü ile "herhangi bir kimsenin, başkalarının, kendisini doğrudan ilgilendirmeyen davranışlarına, ama inancı ama ideolojisi arkasına sığınarak karışmaya kalkışma yanlısından kaçınma" tarifine yer verdiğimiz hoşgörü, Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok ayetinde öğütlenmekte ve takva sahibi kimselerin özelliği olarak zikredilmektedir.

Peygamber (as) ise, müminlere karşı çok müsâmahakâr olmakla birlikte, barıştan yana olan tüm insanlarla iyi bir diyalog kurmuştur. Zira en açık ifade ile "Eğer onlar barışa yanaşırlar-

86. Köylü, Mustafa *Küresel Ahlâk Eğitimi*, Haz: Hüseyin Kader, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 1. Basım, 2006, s. 155-180.

sa sen de onlara yanaş ve Allah’a tevekkül et, çünkü O işitendir, bilendir” (Enfâl/61) ayeti Peygambere ve dolayısı ile tüm inananlara zikredilen şekilde davranmayı öğütlemektedir. Bu ayeti kendine ilke edinen Hz. Muhammed (as) ömrü boyunca insanları İslâm’a davet etmekten geri durmamakla birlikte bu süreçte kırıcı olmamaya çok özen göstermiştir.

Ancak tüm bu söylemlerden, hoşgörünün hudut tanımayan bir tutum olduğu da anlaşılmamalıdır. İnsanın düşünce ve inanç dünyası her ne kadar dokunulmaz olsa bile bu dokunulmazlık hiçbir kimseye bir başkasının sahip olduğu düşünce ve inanç sistemine tecavüz etme hakkını vermemektedir. Anlaşılmaktadır ki; hoşgörü erdeminin kişide yerleşmesi; yanında pek çok faziletin kazanılmasını ve karşısında pek çok reziletin izalesini de gerekli kılmaktadır.

Son yüzyılda bu erdem başta olmak üzere, küresel ahlâk bağlamında pek çok uluslar arası etkinliğin gerçekleştiğini görmekteyiz. Halen daha tüm bu çalışmalar devam etmektedir. Ancak asrımızda gerçekleşen bunca etkinliğe rağmen küresel barış şöyle dursun, küresel ateşkesin emarelerinin bile gözükmemekte olması üzüntü verici bir realite olarak karşımızda durmaktadır.

Bu çelişkili manzara bizlere, yapılan etkinliklerin ve çalışmaların başlama noktasında hata yapıldığı izlenimini vermektedir. Zira bireyselliği temel alan, bireysel hazzı baz alan bir anlayışı özendiren modernizm, özgürlükler noktasında sınırları iyi belirleyemeyen ve hatta bazen sınır koymayan yirmi birinci asrın özgürlük anlayışı, yukarıda zikrettiğimiz çelişkili manzaranın ortaya çıkmasındaki nedenlerden en önemlileridir. Toplumun yararını, sulhunu ve huzurunu gözeten İslâm’ın ise günümüzde yaşanan tüm kargaşalara, çatışmalara ve savaşlara söyleyecek sözü, çare olacak reçetesi bulunmaktadır.

İslâm'ın, günümüzde şiddet ve terör dini olarak algılanması da içerisinde bulunduğumuz asrın sorunlarına sunduğu cevapların göz ardı edilmesine sebebiyet vermektedir. Hâlbuki bu algı da gayet derecede yanlıştır. Kaynaklardan öğrendiğimiz kadariyle İslâm'ın altın çağı olan asrısaalette gerçekleşen savaşlarda ölen toplam insan sayısı dört haneli rakamlara ulaşmamışken sadece dünya savaşlarında ölen insanların sayısı milyonlarla ifade edilmektedir. Ayrıca İslâm, yansıtıldığı gibi gayri müslimlere hayat hakkı tanımayan, terör ve şiddet yanlısı bir din olsa idi, en güçlü olduğu dönemlerde Müslümanlar bu minvalde hareket ederdi. Oysa asrısaalette ve sonrasında İslâm'ı büyük ölçüde hayat nizamı olarak gören ve uygulayan medeniyetlerde gayri müslimler kendi inançlarını özgürce yaşamış ve toplumda huzur ve emniyet içerisinde yerlerini almışlardır. Peygamberimiz'in (as) sadece esirlere olan muamelesi günümüzde kendilerini medeni olarak lanse eden milletlerin esirlere uyguladığı muamele ile karşılaştırılsa, Kur'ân ahlâkını yansıtan Nebvî ahlâkın günümüz için ne kadar elzem olduğu bedahetle anlaşılacaktır.

Üzerimize düşen görev ise; mezkûr ahlâkın öncelikle tarafımızca öğrenilmesi, hazmedilmesi ve içselleştirilerek yaşanılır hale gelmesi, sonrasında ise bu zenginliğin tüm insanlık ile paylaşımı noktasında gayret sarf edilmesidir. Kur'ân ahlâkını özümseyen bir Müslümanın her türlü din, dil ve ırktan insanlarla birlikte yaşadığı bir ortamda -sade bir yaşantıyla dahi olsa- sergileyeceği Nebvî yaşayış, iletişim ve diyalog, sahip olduğu zenginliği paylaşma noktasında ortaya koyabileceği çok kıymetli bir gayrettir. Hoşgörü ise, tüm bu gayretlerin başarıya ulaşmasını sağlayacak en ehemmiyetli erdemlerden biridir.

Kaynakça

- Çağlayan, Ahmet Ahlâk Pusulası Ahlâk ve Değerler Eğitimi, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2005.
- Akseki, Ahmet Hamdi Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı, sad: Ali Arslan Aydın, Ankara, Nur Yayınları, 2. Baskı, 1991.
- Büyükcınar, Ahmet Muhtar Görevlerimiz ve Sorumluluklarımız, Ed: Rahime Demir, İstanbul, Bilge Yayıncılık, 1999.
- Özgül, Ahmet Necati Nefs-i Emmâre, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005.
- Rıfat, Ahmet Tasvîr-i Ahlâk, Kervan Kitapçılık, t.y.
- Suheyli, Ahmet Her Yönüyle Davet, Süre Yayınları, t.y.
- Naim, Babanzâde Ahmed İslâm Ahlâkının Esasları, İstanbul, Yücel Yayınları, 1963.
- Ez-Zernûcî, Burhanuddin Ta'lim'ül Mûteallim, Çev: Ziya Eryılmaz, Tah: Mehmet Talû, İstanbul, Enes Kitabevi, t.y.
- Yaran, Cafer Sadık İslâm'da Ahlâk'ın Şartı Kaç, Ed: Sait Aykut, İstanbul, Elif Yayınları, 2005.
- Muhammad, Ebû Bekr Abdullah B. es-Samtu ve Hıfzu'l-Lisân, Tah: Muhammad Ahmed Âşî, Kâhire, Dâru'l-İ'tisâm, 1986.
- en-Nedvî, Ebu'l-Hasen Ali el-Hasenî Ed-Da'vetu'l-İslâmiyyetu fi'l-Asr'il-Hâziri, Lucknow (Hindistan), El-Mecma' el-İslâmi el'İlmî, 1987.
- Sâbik, Es-Seyyid Da'vetu'l-İslâm, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1983.
- Demir, Fahri İslâm Ahlâkı, Tas: A. Osman Parlak, Mahmut Kaya, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002.
- Gazalî, İslâm'da Müsâhama, Çev: Süleyman Uludağ, İstanbul, Marifet Yayınları, 1990.
- Yahya, Harun Çözüm Kur'an Ahlâkı, İstanbul, Vural Yayıncılık, t.y.
- Yahya, Harun Müslümanca Konuşmak, Araştırma Yayıncılık, 2003.
- Saîd, Hemâm Abdurrahim Kavâidu'd-Daveti il'Allah, Ammân, Daru'l-Adevî, 1983.
- Çelebi, İlyas Dinî Düşüncede İ'tidâl ve Hoşgörü, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2009.
- Lock, John Hoşgörü Üstüne Bir Mektup, Çev: Melih Yürüşen, Ankara, Liberte Yayınları, 2004.

- Sadr, Mehdi Ahl-i Beyt Ahlâkı, Çev: Vahdettin İnce, İstanbul, İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2003.
- Aydın, Mehmet Zeki Âilede Çocuğun Ahlâk Eğitimi, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2005.
- Duman, Mehmet Zeki Kur'ân-ı Kerim'de Adâb-ı Muaşeret Görgü Kuralları, İstanbul, Tuğra Neşriyat, 1994.
- Mevdûdi, İslâm Davetçilerine, Çev: Halil Günenç, Ankara, Hilâl Yayınları, 1969.
- Kutub, Muhammed İslâm Terbiye Metodu ve Ahlâk Sistemi, Çev: Ali Özek, İstanbul, Hisar Yayınevi, 1975.
- el-Adevî, Muhammed Ahmed Da'vetu'r-Rusuli il-Allahi Teâlâ, Mısır, Mustafa'l-Bâbi'l-Halebî Matbaası, 1935.
- Kutup, Muhammed Ali Hz. Peygamber'den Gençlere 50 Nasihat, Çev: Osman Arpaçukuru, İstanbul, İlke Yayıncılık, VI. Baskı, 2007
- Bilgen, Mustafa Yüksek İslâm Ahlâkı, İstanbul, Milli Gazete Yayıncılık, 2006.
- Çağrı, Mustafa Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2006.
- Köylü, Mustafa Küresel Ahlâk Eğitimi, Haz: Hüseyin Kader, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 1. Basım, 2006.
- Meşhur, Mustafa Davet Yolu, Çev: Mehmet Çelen, Malatya, Saff Yayıncılık, 1986.
- Tusi, Nasîruddin Ahlâk-ı Nâsırî, Çev: Anar Gafarov, Zaur Şükürov, Ed: Tahir Özakkaş, İstanbul, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Şekerci, Osman Kaynaklarımıza Göre İslâm Terbiyesi, İstanbul, Ç.S.F. Kültür ve Araştırma Hizmetleri, t.y.
- Aydın, Ömer Kur'ân-ı Kerim'de İman-Ahlak İlişkisi, İstanbul, İşaret Yayınları, 2007.
- Bilmen, Ömer Nasuhi İslâm Ahlâkı, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1964.
- Kaymakcan, Recep "Ahlâkî Bir Değer Olarak Hoşgörü ve Eğitimi", Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlâk, Ed: Recep Kaymakcan & Mevlüt Uyanık, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007.
- Mansur, Receb Teemulât fî Felsefeti'l-Ahlâk, Mısır, Mektebetu'l-Anjelü'l-Mısıriyye, 1961.
- Havva, Said Allah Erinin Ahlâk ve Kültürü, Çev: Harun Ünal, İstanbul, Petek Yayınları, t.y.

Kutub, Seyyid İslâm'ın Hareket Metodu, Çev: Yüksel Kılıçaslan, Haz: Muhammed Tevfik Berekat, Hak Yayınları, t.y.

Bilgisel, Şevket İslâmlık'ta İyi Huy, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1976.

Saka, Şevki Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu, Seha Neşriyat, t.y.

Namlı, Türkan İslâma Davet, İstanbul, Haşmet Matbaası, 1972.

Küçükler, Ubeyd Nebevî Tebliğ, Seçkin Yayıncılık, 1987.

Yavuz, Yunus Vehbi Rahmet, Bursa, Aksa Yayınları, 1992.

Keskin, Yusuf Ziya Nebevî Hoşgörü, İstanbul, Timaş Yayınları, 1997.

“Birlikte Yaşa(ya)ma(ma) Kültürü”n n Sosyolojik Kökleri: Türkiye’de “ teki” Kavramı, Nefret Söylemi/Suçu ve Linç Kültürü

SAMİ ORÇUN ERSAY*

Giriş

Bu  alı ma, Türkiye’de “birlikte yaşama” kültürünün toplum tarafından ne derece i selle tirilebildiğini sorgulama amacı gütmektedir. Böylesi bir sorunsalın bağlı olduğu birden fazla ve birbiriyle ilişkili dil, din, etnisite, tarih ve bu kavramların çatısı olarak görülebilecek kültür gibi sosyolojik olgular olduğu öne sürülebilir; doğrudur da. Bu bağlamda çalışma, bu sosyolojik olguların, Türkiye’nin siyasal ve toplumsal ikliminde  ekillenmeleri ve toplum nazarında “ teki” imajının kurgulanmasındaki i levsellikleri üzerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla birinci bölümde bu kavramların tabir-i caizse geçirdiği metamorfozu ve birlikte yaşama kültürü üzerindeki etkilerini gözlemleyebilmek için bu kavramların özellikle bizim siyasal kültürümüzde uğramış oldukları inşa süreçlerini ve bu süreçlerde ana rolü oynayan Osmanlı mirasının getirileri incelenecektir. Ayrıca cumhuriyetin

* Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi, Yüksek Lisans  ğrencisi.

Osmanlı'dan aldığı bu sosyo-kültürel mirası bünyesinde nasıl sentezlediğine ise Kemalist Türk milliyetçiliğinin algısı ışığında bakılacaktır.

İkinci bölümde ise yukarıda zikredilen sosyolojik olguların inşa sürecinde “çarpık” bir çıktı olarak sayılabilecek nefret söyleminin kendisi irdelenecek ve “birlikte yaşama kültürü” üzerindeki tesirinin nasıl engeller ürettiğine bakılacaktır. Daha sonra nefret söyleminin “birlikte yaşama kültürü üzerindeki tesiri farklı 3 vaka üzerinden ele alınarak birlikte yaşama kültürünü sekteye uğratan bu üç örnek vakayı ortaya çıkaran motivasyonlar tartışılacaktır. Ancak şunu belirtmekte yarar var ki; ikinci bölümde ele alınan örnekler, Türkiye’de birlikte yaşama kültürünün, geldiği noktayı gözler önüne sermeye yardımcı olacak şekilde seçilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla modern Türkiye’nin farklı zaman dilimlerinde gerçekleşen olayların kronolojik sırası göz önünde tutulduğunda birlikte yaşama kültürünün toplumda ne derece içselleştirilebildiği görülmeye çalışılmıştır.

Şüphesiz “birlikte yaşama kültürü” gibi geniş kapsama sahip sosyolojik bir normatif “iyi”nin “hakkınca” değerlendirilebilmesi için ilk paragrafta değinilen kültürel olgular ışığında gelişen, somut parametrelere ihtiyaç vardır. Bu bağlamda vatandaşlık kavramı bu ihtiyacı gidermektedir. Türkiye’de vatandaşlık olgusunun içinin doldurulmasında kullanılan kültürel öğelerin dönemlere göre farklılık arz etmesinden ötürü (bazen etnik, bazen din eksenli olmak üzere) çalışmanın genelinde, bireyin ve toplumun vatandaşlık çatısı altında şekillenmesi ve “ötekinin doğuşu” vatandaşlık eksenini üzerinden saptanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda “birlikte yaşama kültürünün” toplumda ne derece yerleşikleştiği/yerleşikleşebileceği vatandaşlık algısının Türkiye’deki evrimi üzerinden okunmaya elverişlidir.

“Birlikte Yaşama Kültürü’nün Tarihsel Arka Planı”

Klasik Dönem Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi ve Birlikte Yaşama Kültürü

Modern Türkiye’de birlikte yaşama kültürünü analiz etmeye başlamadan önce Türkiye’nin bir imparatorluk bakiyesi olarak Osmanlı’dan bu konuda nasıl bir miras devraldığını belirlemek günümüz kompleks toplumunun biraradalık seviyesini ölçmede önem arz etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu Ortadoğu ve Balkanlardaki son imparatorluk olması ve geniş bir coğrafyaya yayılması hasebiyle oldukça fazla sayıda ve farklı kültürel grupları bünyesinde barındırırken bu grupları tek bir paydada toplama amacı gütmemiştir. Dolayısıyla bu kültürel kimliklerin farklılıkları göz önünde tutularak, toplumsal yaşam İslam hukuku uyarınca düzenlenmiştir. Bu bağlamda Osmanlı imparatorluğunda gayrimüslimler Müslümanlardan daha “aşağı” bir statüde kalmalarına dikkat edilmek şartıyla, padişahın tebaası olarak imparatorluk topraklarında yaşama hakkına sahip kılınmışlardır. Özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren gayrimüslimlerin statüsü millet sistemi dâhilinde düzenlenerek gayrimüslim cemaatlerin varlıklarını devam ettirmelerine imkân tanınmıştır.¹

Tüm bir tebaayı içine alacak şekilde gayrimüslimleri de kapsayan “Osmanlı millet sistemi” Osmanlı’da tebaanın devletle olan ilişkilerini düzenleyen bir “toplumsal norm” olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda millet sistemi, sosyolojik anlamda bir tabakalaşma durumuna gönderme yapar. “Birey” düşüncesinin bulunmadığı bu

1. Soykan, T. Tankut *Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimler: Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü*, İstanbul, Ütopya Kitabevi, 2000, s. 4.

anlayışta, insanların sahip oldukları siyasal, toplumsal ve hukuksal haklar, kendileriyle aynı millete mensup diğerleriyle aynıdır. Millet sisteminde ayrım ölçüsü, etnik unsurlar değil; dindir. Buna göre Müslümanlar, imparatorluğun temel, asli unsuru olarak kabul edilirler ve sistemin merkezinde yer alırlar. Gayrimüslimler ise kendi dinsel inanışlarına göre ayrı ayrı gruplandırılırlar. Örneğin Hristiyanlar, kendi mezheplerine göre ayrı kategoriler içerisinde değerlendirilirler. Dolayısıyla Katolik, Protestan ve Ortodokslar ayrı milletlerin parçaları olarak kabul edilirler. Belirtildiği gibi burada kişinin sahip olduğu etnik kimliğin bir önemi yoktur; belirleyici unsur dindir. Örneğin bir kişi “Ermeni” olması nedeniyle değil, Protestan veya Katolik inancına mensup bulunması nedeniyle belirli bir grubun parçası olur.²

Bir üst paragrafta değinildiği gibi klasik dönem Osmanlı’sında, Osmanlı millet sisteminin “Osmanlı tebaası” için getirdiği toplumsal ve hukuki normların, etnik veya bireysel bir çerçeveden ziyade “tebaa”yı dinî bir kimlik etrafında topladığı görülmüştür. Bu bağlamda her din veya mezhebin kendi “cemaati”ni etrafında toplamasıyla toplumsal yaşam ağırlıklı olarak görece özerk “dinî toplumsal gruplar”dan oluşmaktayken tebaa içindeki bu toplumsal grupların, hanedan nazarında -Müslümanlar hariç- eşit görülmesi ve zaten politik olarak egemenlik iddialarının olmaması da birlikte yaşama kültürünün temel dayanaklarından biriydi.

İmparatorluk gibi çok parçalı bir siyasal yapı olan Osmanlı’da birlikte yaşama kültürü adına pragmatik bir işlev gören “millet sistemi”; madalyonun öbür yüzünde ayrımcılığın ve birlikte yaşama kültürünün yozlaşmaya başlamasının da ufak sinyallerini

2. Beriş, H. Emrah Demokratik Açılım Sürecinde Uygulamalar ve Politikalar, Ankara, Seta Vakfı Yayınları, 2012, s.1 (Henüz Yayımlanmamış rapor)

bünyesinde barındırıyordu. Örneğin gayrimüslümlerin silah taşımalarının yasak olması ve bu yüzden askerlikten muaf tutulmaları, evlerinin farklı renk ve yüksekliklerde olması, kıyafetlerinin renkleri ve kumaşlarının farklı olması ve yukarıda değinildiği gibi toplumsal ve politik egemenlik haklarının olmamalarından ötürü üst düzey kamu görevlerine getirilmelerinin yasak oluşu tebaanın birlikte yaşam formunu zedelemeye başlamıştı.³

Millet-i mahkumenin (gayrimüslimler) millet-i hâkime (Müslümanlar), nazarında “öteki” olarak görülmeye başlaması için ise Fransız devriminin etkilerinin Osmanlı’da hissedilmesini beklemek gerekcekti. Milliyetçilik ve tebaanın iki bileşeni arasındaki ekonomik farklılıklar (gayrimüslimler lehine) birarada yaşama kültürünü zedelemeye başlayan diğer iki unsur olacaktı. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu’nu kurtarmak adına üç tarz-ı siyaset (Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük) uygulanmış olsa ve de Tanzimat, Islahat fermanları ile Meşrutiyetin ilanı tebaanın tamamının sosyal statüsünü eşitleyerek bir “vatandaş” kurgusu ortaya koymaya çalışılmış olsa da imparatorluğun yıkılış sürecinde Müslüman tebaa, gayrimüslimleri ve onların “dışarıdaki uzantıları” olarak kurguladıkları “öteki”yi tek suçlu olarak görmekteydi ve bu algının, reformların işlevselliğini sekteye uğrattığını öne sürmek mümkündü.

18. ve 19. Yüzyıllarda Reformlar ve “Öteki”nin İcadı

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinden başlayıp modern Türkiye tarihine uzanan toplum içindeki “öteki” kavramının ilk olarak gayrimüslimleri vurması ve onların üzerinden bu kavramın inşası 1789 Fransız ihtilalinin Osmanlı İmparator-

3. Aktoprak, Elçin Bir “Kurucu Öteki” olarak: Türkiye’de Gayrimüslimler, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi, 2010, s.8

luğu üzerindeki etkilerine kadar götürmek mümkündür. Fransız ihtilaliyle birlikte milliyetçiliğin Avrupa'yı kasıp kavurmasının yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nda etkisini ilk ve ağırlıklı olarak Sırp, Yunan ve Ermeni uluslarının üzerinde göstermiştir.⁴ Bu önceliğin altında yatan neden ise bu gayrimüslim kesimin, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomik ağırlığıyla yakından ilintilidir. Bu bağlamda Osmanlı'da Türklerin ekonomideki yeri daha çok tarım alanlarıyla kısıtlyken İstanbul'un alınışından itibaren ticaret ve zanaatin gayrimüslimlerin elinde olduğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyıla dek ekonomisinin gelişmemiş olması devletin birikimini artırmadığından zenginle fakir arasındaki uçurum büyük oranda açılmamış, bu durum sınıfsal farklılığın yoğun bir şekilde hissedilmemesini sağlamış, sınıf temelli dinsel bir çatışmayı da engellemiştir.⁵

Ancak 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda tebaa için bir önceki yüzyılda olduğu kadar dingin geçmemiştir. Osmanlı için bir reform yüzyılı olarak da addedilebilecek 19. yüzyılda, yenilenen ordu ve bürokrasi için gerekli finansmanın vergiler yoluyla karşılanamaması dış borcu, dış borç ise Avrupa devletlerinin Osmanlı'ya müdahalesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Osmanlı'ya borç veren devletler sermaye ve ticaret yatırımı konusunda imtiyazlar elde ederken, yabancı sermayenin osmanlıya gayrimüslimler aracılığıyla sokulması toplumsal olarak gayrimüslimler ve Müslümanlar arasında bir kutuplaşmayı da beraberinde getirmiştir. Ucuz yabancı mallarla rekabet edemeyen

4. Aktoprak, Elçin Bir "Kurucu Öteki" olarak: Türkiye'de Gayrimüslimler, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi, 2010, s. 8.

5. Karpat, Kemal H. *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller*, İstanbul, Afa Yayınları, 1996, s. 84.

yerli sanayi çökerken işsizliğin artması, böyle bir ortamda gayrimüslimlerin zenginleşmesi, tarımla uğraşan Müslümanların dikkatini çekmiş ve yabancılara duyulan nefret yüzyıllardır beraber yaşadıkları gayrimüslimleri kapsamına almıştır.⁶

Tanzimat, Islahat Fermanları ve Meşruiyetin İlanı ile “Vatandaş”ın İcadı

Osmanlı tebaasının içindeki gayrimüslimler zenginleşerek, gayrimüslim orta sınıf genişledikçe, aynı kesim milliyetçilik akımının etkisine girmiş ve kendi cemaatinin bağımsızlık mücadelesini desteklemeye başlamıştır.⁷ Durumu görece düzelen gayrimüslimlerin, Osmanlı dışındaki destekçileri tarafından onların durumlarını yasal güvenceye almak isteyen yabancı devletlerin baskısı ve ayrıca imparatorluğun tehlikede olduğunu düşünen hanedanın endişeli inisiyatifleriyle reformlar gerçekleştirilerek 19. yüzyıl Osmanlı’da reform yüzyılı olmuştur.

Bu bağlamda tüm Osmanlı uyruklarının can, mal, ırz ve konut dokunulmazlıklarını güvence altına alan 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile millet-i mahkumenin (gayrimüslimlerin) hukuksal statülerinde bir ilerleme kaydedilirken dinsel ve toplumsal yaşamlarında bir dizi düzenlemeyi içeren 1856 tarihli Islahat Fermanı ile bu reform zinciri devam etmiştir. Bu reformlar aynı zamanda siyasal seçkinlerin II. Meşrutiyet ile başat hedef haline gelecek olan bir “yurttaşlar cemaati” yaratma yoluyla imparatorluğun çöküşünü önlemenin hukuksal arka planını oluşturmaktaydı.⁸

6. A.g.e., s. 86.

7. Aktoprak, Elçin Bir “Kurucu Öteki” olarak: Türkiye’de Gayrimüslimler, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi, 2010, s. 9.

8. Üstel, Füsun *II. Meşrutiyet ve Vatandaşın “İcadı”*, İstanbul, 2009, s. 166.

Meşrutiyet'in öncesindeki reform adımları ve meşrutiyetin kendisi ile birlikte "vatan" da birlik ve dirlik sağlama misyonu sadece hukuksal prosedürlerle olmamış, aynı zamanda toplumsal hayatı "yeni toplum-yeni insan" projesi çerçevesinde seferber edebilmek maksadıyla kutlamalar da (bayramlar) önemli bir işlev kazanmıştır. II. Meşrutiyet'in "laik" nitelikli birleşik kamusal alanın varlığını tescil etmek amacıyla, vatandaşları vatandaşlık kapsamında "bölen" dinî bayramların karşısına, onları "bir bütünün parçaları yapmak" adına bir dizi bayram icat edilmiştir. Bu bağlamda 10 Temmuz resmî bayramının yanı sıra 1915'ten itibaren kutlanan Mektepliler Bayramı, ilk kez 1916'dan itibaren kutlanmaya başlanan Çocuklar Bayramı ve 1918'deki İdman Bayramı gibi suni bayramlar devletin hem sıcak savaş koşullarında Osmanlıların morallerini yükseltmek, hem de vatandaşların rejim konusunda iman tazelemelerini sağlamak amacı taşıyordu. Ancak bu toplum mühendisliği, makbul vatandaş oluşturmak için eğitimi de inşa sürecinin etkili bir aracı olarak kullanınca⁹ bu durum Osmanlı İmparatorluğu içindeki düalist toplum yapısının etkisiyle "birlik ve bütünlük" yerine "ötekinin ortaya çıkışı, ayrılma ve çatışma" olarak toplumsal yaşamda tezahür etmiştir.

Vatanseverlik ve Meşrutiyet Döneminin Politik Algısı

II. Meşrutiyet'in getirdiği siyasal toplumsal ruhun 1908'den itibaren güç kazandığı göz önüne alındığında ve hemen akabinde kaybedilen Balkan Savaşları düşünüldüğünde, elde avuçta kalan Anadolu'nun reaksiyoner bir ruhla "vatanlaştırılma" çabası Türkçü-milliyetçi ideolojiye de yavaş yavaş kapı açmaktaydı.

9. A.g.e s. 168.

Sıcak savaş koşullarının etkisi ve geç milliyetçiliğin alelacele kotarmak zorunda kaldığı “vatan” anlayışı, vatanseverliğin tanımını da Cumhuriyet dönemine, oradan da günümüze gelen bir “olağanüstü hal vatanseverliği” boyutunda belirleyecekti. Vatanseverliğin “en yüce” dışavurumu olarak kabul edilen “haklı hayatını vatan uğrunda feda etme” nekrofil bir dayanışma duygusuna zemin hazırlayacaktır.¹⁰ Yakın geçmişteki Hrant Dink cinayetinin ardından olayın faili Ogün Samast’ın “Pişman değilim” veya “İrkıma kimse hakaret edemez”¹¹ yönündeki beyanlarıyla ona Türk bayrağı önünde fotoğraf çektiren kolluk kuvvetlerinin¹² zihinlerinde, bu nekrofil dayanışma duygularının izini görmek mümkündür.

Osmanlı’dan gelen bu tarihsel arka plan toparlanacak olursa; imparatorluğun son zamanları olarak ifade edilebilecek II. Meşrutiyet yönetiminin, devletin yıpranmasıyla bozulan millet sistemi ve imparatorluğun toplumsal harmonisini tekrar sağlamak amacıyla yaptığı reformlar düalist toplum yapısını tek tipleştirecek şekilde “ehlileştiremediği” gibi Tanzimat’tan itibaren giderek artan cemaat ve yabancı okulların varlığı da toplumsal hayatta iyice hissedilir olmuştur. Bu bağlamda Müslüman ve gayrimüslim çocukların ayrı ayrı “sıbyan” ve “rüştıye” okullarında öğrenim gördükleri de dikkate alındığında zaten alttan gelen ikili toplum yapısının belirginleşmesiyle ortak Osmanlı kimliği altında bir vatandaşlık bilinci geliştirmenin mümkün olamayacağı görülmüyordu.¹³

10. A.g.e s. 178-179.

11. <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/01/22/gnd96.html>

12. http://www.hurriyet.com.tr/gundem/5880264_p.asp

13. Üstel, Füsün *II. Meşrutiyet ve Vatandaşın “İcad”ı*, İstanbul, 2009, s.179

Bu bağlamda Osmanlı'nın son zamanlarındaki toplumsal "öteki"si ağırlıklı olarak gayrimüslimler olurken ötekiliğin parametresi "dinsel kimlikte farklılık" veya "azınlık vatandaşları" olarak belirmiştir/belirlenmiştir. Cumhuriyet yönetimi ise nüfus mübadeleleriyle gayrimüslim nüfusunun çoğunu "misak-ı milli" sınırları dışına çıkararak Meşrutiyet'ten devraldıkları vatandaş inşasına seküler, etnik milliyetçi bir damarda ve Türk kimliğini âdeta tabulaştırarak dozu artan bir sosyal mühendislikle devam etti. Hem gayrimüslimlerin ülkede etkisinin nüfus bakımından epey azalışı, hem de yeni yönetimin makbul vatandaş seküler bir milliyetçilik kurgusuna oturtması, öteki imajını bu sefer "gayrimüslim"den alarak "gayritürk"e çevirmiş oldu.

Kemalizm ve Kurucu Türk Milliyetçiliğinin "Öteki" İnşasındaki Rolü

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasından sonra yeni sistemin kurucuları, onlara göre artık ömrünü tamamlamış, altı yüz yılı aşkın bir süre monarşi yönetimi ile yönetilen ve teokratik unsurlara sahip olduğu söylenebilecek çok uluslu, çok dinli bir sistem olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine halk egemenliğine dayanan Cumhuriyet rejimi ile yönetilen, seküler ve homojen bir "ulus devlet" yaratmaya çalışmışlardır. Bu sosyal mühendislik projesinin ise toplumu yeniden biçimlendirme amacı olduğu için otoriter bir vafa bürünmesini de kaçınılmaz olarak tahayyül etmişlerdir. Dolayısıyla topluma yeni bir hayat tarzı empoze ettirilmesi için semboller ve değerler bütünü olan "Kemalizm" bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Bu ideoloji İslami olmayan hanedanlık karşıtı, "vatan" kavramının kutsal sayıldığı ve devletin bekası için olağanüstü hallerde güçler ayrılığını bile yadsıyarak meclisin yargı yetkisini eline aldığı hassas bir yapıya

sahipti.¹⁴ Millî mücadele döneminde etnik çoğulculuğu resmî söylem olarak kullanan Kemalizm 1929’dan sonra ise millî topluluğu tek bir etnik eksen etrafında toplamaya çalışarak “Türk” etnisitesinin altında soya dayalı bir politikayı cumhuriyetçi tanıma eklemlemeye çalışmıştır. Bu etnik tanımı meşrulaştırmak için ise “Türk Tarih Tezi”, “Güneş Dil Teorisi” gibi bilimselliği tartışılır argümanlar öne sürülmüştür.¹⁵

Böylece Osmanlı mirasından alınan, toplum mühendisliği eliyle vatandaşın inşası ve tabii vatandaşın inşasına bağlı olarak “öteki”nin inşası cumhuriyet döneminde hız kesmeden devam etmiştir. “Vatan”ı kutsallaştıran, “Türk”ün üzerine başka hiçbir güç koymayan cumhuriyet döneminin milliyetçilik anlayışının etkisinin günümüze kadar gelmiş oluşu, “devlet bekası” olgusunu ve bunun uğruna yapılacak “her şey”in mübah olarak görülmesi anlayışını da birlikte getirmiştir. Bu durum ise yeni kurulan politik sistemin amentüsü olan “Türk milliyetçiliğini” tesis etmek adına hukuk dışına çıkmanın meşru sayıldığı, diğer bir ifadeyle hukukun devlet ve toplum nazarında ikincil bir olgu olarak algılanmasını sağlayacak bir bilinç üretmiştir. Böyle bir toplumsal bilinç altyapısında ise nefret suçlarını önlemek amacıyla oluşturulacak hukuki altyapının başarılı olmasının zor olduğu açıktır.

Nefret Suçu ve Bu Suça Dair Evrensel Kavramlar

Nefret Söylemi ve Önyargı

Bu çalışmanın konusu olan Türkiye’de “birlikte yaşama kültürünün” önündeki engeller ve o engelleri ortaya çıkaran dina-

14. Yıldız, Ahmet “Kemalist Milliyetçilik,” *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce. Kemalizm*, Cilt 2 içinde, derl. Ahmet İnsel (İstanbul: İletişim, 2002) s. 210-211.

15. A.g.e. s. 217-230.

miklerin başında nefret söylemi gelmektedir. Nefret söylemini üreten toplumsal normun ise güçlü bir “önyargı” olduğu açıktır.

Önyargı, “öğrenilmiş davranış” olarak açıklanmaktadır. Bu tanımın, önyargıların ve dolayısıyla nefret söyleminin ve suçlarının kaynağını saptamak açısından ufuk açıcı olduğu söylenebilir. Felsefe profesörü Abraham Kaplan’a göre, okula yeni başlamış bir çocuğa, okuldaki ilk gününde eve geldiğinde “Sınıfınızda hiç renkli (colored) çocuk var mı?” sorusu sorulduğunda, çocuğun “Hayır, sadece siyahlar ve beyazlar var” cevabını vermesi; kendisine öğretilmeden çocuğun “renkli” terimine aşağılayıcı bir anlam yüklemeyen bir yapıda olduğunu gösterir ki bu da çocuğun önyargıyı dışsal bir faktör olmadan edinmediğine işaret eder. Bu bağlamda bir bireyin, örneğin Arapların, Kürtlerin, Romanların ya da siyahların adi, cimri, rezil, kirli/pasaklı, zayıf veya aptal olduğu yönünde bir enformasyonla “yıkanmadığı” sürece kişinin, herhangi bir etnisite veya din hakkında bir ön kabule sahip olmadığı ortaya çıkmaktadır.¹⁶

Nefret söyleminin ise ne olduğuna dair ulusal veya uluslararası bir tanım veya doktrin olmamasına rağmen birçok ülke, bu kavram kapsamına girebilecek ifadeleri yasaklamış ve çoğu ülke Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin 1997 yılında nefret söylemiyle ilgili kabul ettiği tavsiye kararını baz almaktadır. Bu karara göre nefret söylemi şöyle tanımlanmıştır: *“Irkçı nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm ve hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her tür ifade biçimidir. Hoşgörüsüzlüğe dayalı nefret, saldırgan milliyetçilik ve etnik merkezîyetçilik, ayrımcılık ve azınlıklara*

16. Ensaroğlu, Yılmaz Çetin, Selvet Yıldırım, Necip *Nefret Suçlarının önlenmesinde Sivil Toplumun Rolü*, Ankara, 2011 s. 10-11.

*göçmenlere ve göçmen kökenli kişilere karşı düşmanlık yoluyla ifade edilen hoşgörüsüzlüğü içermektedir.*¹⁷

Nefret Suçu

“Nefret suçu” adı üzerinde bir hukuki prosedürü gerektirdiği üzere nefret söylemi gibi, hatta tanımlanışı itibarıyla ondan da fazla bir muğlaklığı bünyesinde barındırmaktadır. Dünyadaki farklı ülkelerin, toplumların, kendi siyasal kültürleriyle ilişkili kurguladıkları farklı hukuk sistemlerinde evrensel bir “nefret suçları” tasnifi ortaya koyamamaları anlaşılır olsa da bu suça yaptırım uygulanması ve suçun mümkünse ortadan kaldırılması için ortaya konan belli başlı nefret suçu tanımlamaları şöyle ifade edilmektedir:

İlk kez 1990 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde federal hükümet nazarında yasalaşan nefret suçunun kapsamı şöyleydi: *“Nefret suçları, ırk, din, cinsel yönelim veya etnik köken temelli önyargılarla işlenmiş olan suçlardır.”*¹⁸ ABD’den sonra Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) da yasalar, kaynaklar ve ihtiyaçlardaki farklılıkları gözetererek bir nefret suçu tanımını geliştirmiştir. Bu tanıma göre ise nefret suçu şöyle ifade ediliyordu: *Mağdur, mülk, ya da suçun hedefi, bir grupta gerçek ya da edinilmiş bağlantısı, ilgisi, ilişkisi, destekçisi ya da üyesi olduğu için seçilerek mülke ya da kişiye karşı işlenen herhangi bir suçu kapsamaktadır. Grup üyelerinin genel özellikleri, gerçek ya da edinilmiş ırk, ulus ya da etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, fiziksel ya da zihinsel engelcilik, cinsel kaynaklı ya da diğer benzer unsurlara dayandırılabilir.*¹⁹

17. <http://www.nefretsoylemi.org/detay.asp?id=21&bolum=makale>

18. Yılmaz Ensaroğlu, Selvet Çetin, Necip Yıldırım, *Nefret Suçlarının önlenmesinde Sivil Toplumun Rolü*, Ankara, 2011 s. 10-11.

19. Ataman, Hakan ve Cengiz, Orhan Kemal *Türkiye’de Nefret Suçları*, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları, Ankara, 2009, s. 7.

Nefret söylemi ve suçunun teknik tanımlarını geniş ve farklı anlam dünyalarını göz önüne alarak irdelemek bu çalışmayı geniş bir insan haklarının hukuki boyutunu çalışan metne dönüştürür ki bu durum, bu mütevazı çalışmanın hem sınırlılıklarını aşar, hem de iddiası değildir. Zaten teknik tanımların ötesine çıkarak nefret suçları da dâhil olmak üzere suç kavramının kendisinin görelî, dolayısıyla müphem bir kavram olduğu göz önünde bulundurulduğunda sağlıklı bir değerlendirme için nefret suçunu bir olay veya eylem olmaktan çok, bir süreç olarak ele almak gerekmektedir. Bu nedenle de bu ve benzeri nefret suçlarının alanlarını/kriterlerini daraltan düzenlemeler, yasa uygulayıcılar açısından belki anlamlı ve işlevsel olabilir ancak nefret suçlarının toplumsal boyutları ve kurbanlarının sorunlarının anlaşılması ve çözümlenmesi bakımından ne kadar işe yarar oldukları tartışmalıdır.²⁰

Bu bağlamda bir paragraf yukarıda öne sürülen argümana sadık kalınmak suretiyle nefret söylemi ve suçunun Türkiye’de hem bir somut gerçeklik, hem de bir “süreç” olarak linç kültürü bağlamında değerlendirmek mümkün görünmektedir.²¹ Böylece nefret suçunu adliye koridorlarına izole edilmiş ve hukuk tarafından kanıksanmış bir “suç” olarak görmekten çok toplumsal

20. Ensaroğlu, Yılmaz Çetin, Selvet Yıldırım, Necip *Nefret Suçlarının Önlenmesinde Sivil Toplumun Rolü*, Ankara, 2011 s. 10-11.

21. Nefret söylemi ve suçunun ardından, çalışmada Türkiye’de linç kültürü kavramına geçilmesi, bu kavramların arasında zorlama yapmak veya bir kavram fetişizmi olarak anlaşılmaması için bu dipnotun verilmesi elzem olarak görülmüştür. Daha önce de değinildiği gibi nefret suçunu bir olay veya eylem olarak görmek yerine bir süreç olarak irdelemek ve somut çıktılarını göz önüne serebilmek için linç kültürünün nefret söylemi tarafından üretilen önemli bir çıktı ve nefret suçunun da tabiri caizse eş anlamlısı olduğu ifade edilmelidir.

hayatımızda her an görünürlüğü olan ve zihinlerde “öteki” olarak kurgulanan tüm bireyleri tehdit altına almış olması dikkate alınarak, bu durumla mücadele etmek ve nefret suçunun sosyal boyutunun farkındalığını artırmak adına suçun toplumsal boyutu ve vurgusu, hukuki boyutundan daha öndedir; en azından bu çalışma için.

Linç Kültürü

Tanıl Bora *Türkiye’nin Linç Rejimi* adlı kitabının sunuş kısmında, linç kavramını Ali Püsküllüoğlu’nun *Türkçe Sözlüğü*’nden şöyle alıntılamıştır: “*Halktan bir topluluğun, bir suçluyu ya da kendilerine göre suç olan davranışta bulunmuş birini yumruk, taş, sopa gibi araçlarla döve döve öldürmesi.*”²² Sosyal teori- de ise bu tanımlamaya bir unsur daha eklemlenir: Ajitasyon. “Halktan bir topluluk onları eyleme çağıran birileri tarafından seferber edilmiştir; “Bunlara kim dur diyecek!” diye tahrik eden gazeteler tarafından... Doğrudan doğruya “vurun şerefsize, ne duruyorsunuz!” diye haykıran provokatör tarafından... Veya öfkeyle fokurdayarak kendi kendini azdıran kalabalık içinden ilk yumruğu indiren birisi tarafından... Bu bağlamda linçin hedefi, “suçlu veya kendine göre suç olan davranışta bulunmuş birisi” veya birileri... Linç bir cezalandırma eylemi.”²³

Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde tarihsel bir şekilde nasıl inşa edildiğini anlayabilmek adına detaylı bir şekilde tartışılan “öteki”nin aslında linç kültüründe linç edilmeye hazır “kurban” olarak ele alınabileceğini varsayabiliriz. Bu bağlamda linçi gerçekleştirmek isteyen öznenin, eylemine katmak istediği gü-

22. Tanıl Bora, *Türkiye’nin Linç Rejimi*, İstanbul 2011, s. 5.

23. A.g.e., s. 5.

ruhun zihinlerine seslenirken kurban'a yönelik ortak "önyargılar" ile hareket ettiğini ve bu ön yargıların kitleyi mobilize ederken nefrete/ öfkeye dönüştüğünü söyleyebiliriz. Geriye kalan nefret suçu ise bu eylem sonucunda meydana gelmiş "fail-i güruh" bir cürümdür. Birlikte yaşama kültürünü büyük ölçüde zedeleyen olgunun da bu kolektif nefret ve onun şiddete dökülmüş hali olduğunu öne sürmek pek tabii mümkündür.

Bu bağlamda bir önceki sayfada belirtildiği gibi nefret suçunun adli boyutundan ziyade toplumsal boyutuyla ele almak ve "öteki", "nefret suçu" ve "linç" in birbirine nasıl eklemlendiğini toplumsal hayatta görmek için önemli addedilebilecek üç vaka seçilmiştir ve onlar incelenecektir. Birlikte yaşama kültürümüzü sekteye uğratan bu toplumsal momentler dikkatli incelendiğinde sürecin hep aynı çerçevede gerçekleştiğini ancak sürece motivasyon sağlayan özün -diğer bir ifadeyle ötekinin esasını belirleyen unsurun- dönemsel farklılıklardan ötürü bazen değişebildiği gözlemlenmiştir. Bu olaylardan ilki 6-7 Eylül olaylarıdır.

6-7 Eylül Olayları

Türkiye Cumhuriyeti, 6-7 Eylül 1955 tarihleri büyük halk gruplarıyla gerçekleştirilen, birlikte yaşama kültürümüzü derinden etkileyen ve toplum yapımızın bazı unsurlarını (olaylardan sonraki gayrimüslimlerin Türkiye'yi terki) köklü değişikliklere uğratan münferit olaylara şahit olmuştur. Olaylar ciddi bir manipölasyon etkisiyle İzmir ve İstanbul'da yaşayan Rum kökenli vatandaşlarımızı hedef alarak kısa sürede çıg gibi büyümüştür.

6-7 Eylül olaylarını tetikleyen gelişme 1955'te Türkiye'nin de bir tarafı haline geldiği Kıbrıs sorunudur. Bu tarihe dek dış

politikasında Kıbrıs konusunda bir hassasiyete sahip olmayan Türkiye, İngiltere’nin girişimiyle Ağustos 1955’te Yunanistan ve İngiltere’yle birlikte Londra Konferansı’na katılmıştır. Adadaki Türklerin varlığı, adanın Türkiye ile tarihsel, ekonomik ve kültürel bağları ile Kıbrıs’ın Türkiye için sahip olduğu stratejik önem dile getirilmiş; Türkiye’nin statükodan memnuniyeti ve statükonun devamını talep ettiği belirtilerek ilk kez bir Kıbrıs politikası oluşturulmuştur. İngiltere’nin adadan çıkması halindeyse Kıbrıs’ın Türkiye’ye verilmesi savunulmaktadır. Böylece artık Türkiye de sorunun bir tarafı olmuştur.²⁴

Her ne kadar 6-7 Eylül olaylarını tetikleyen unsur, Türkiye’nin Kıbrıs meselesine taraf olmasıysa da aslında 6-7 olaylarının “göz göre göre geliyorum” demesi için devlet tarafından gayrimüslimlere yönelik oluşturulan politikalar da büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda 6-7 Eylül olaylarını, 1908’den itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ekonomik, kültürel ve siyasal bir proje olarak ortaya koyduğu “Türkleştirme” politikasının, millî iktisat yaklaşımı doğrultusunda bir “millî burjuva” sınıfının yaratılması idealiyle biçimlenmeye başlayan ve bu politikanın 50 yıllık bir birikimi/çıktısı olarak okumak mümkündür. Cumhuriyet ile bu ideal “güçlendirilerek” devam ettirilmiş ve bunun neticesinde homojen/türdeş bir ulus yaratabilmenin ön koşulu olarak iktisadi alanda bir Osmanlı kalıntısı gibi görülen azınlıklara yönelik farklı ekonomik ve siyasi projeler devreye sokulmuştur.²⁵

24. Aktoprak, Elçin Bir “Kurucu Öteki” Olarak: Türkiye’de Gayrimüslimler, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi, 2010, s.38.

25. Genç, Gültekin 53. *Yılında 6-7 Eylül Olayları*, İstanbul, Birikim, 2008. Erişim Adresi: <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=458>

Kültürel alanda başlayarak önce “Tek dil, tek ülkü, tek hars” söylemi ile 1920’lerin ortalarından itibaren Türkiye’deki azınlıkları Türkleştirme projesi etkin hale getirilmiş ve çok geçmeden bu teorik söylem pratik alanda da uygulanmaya başlamıştı. Bunun ilk işareti 1927’de Türk Ocakları tarafından ortaya atılan “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyasıydı. Bu kampanya Türkiye’de yaşayan azınlıkları “millileştirme politikasının” başlangıç noktasıydı. Ardından, 1930’dan başlayarak yaklaşık 10 yıllık süreçte, çıkarılan çeşitli kanunlarla azınlıkların ekonomik alandaki etkinlikleri kısılarak hareket alanları sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde 15 bine yakın Rum nüfus Türkiye’den Yunanistan’a göç etmiştir. Türkleştirme siyasetinin kültürel ve ekonomik ayaklarının 6 ve 7 Eylül olaylarından önceki ikinci ve görece büyük en büyük olanı ise II. Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıktı. Milli Şef döneminin ilginç uygulamalarından biri olan “Varlık Vergisi”, teoride savaş yıllarında Müslüman-gayrimüslim ayırımı yapmadan, haksız kazanç elde eden kişilerden alınacak bir vergi olarak kararlaştırılmış, ancak uygulama daha çok gayrimüslimlere yönelik olmuştu. Alınan karar gereği vergi olarak toplanan 350 milyon liranın yüzde 75’i azınlıklardan alınmıştı. Varlık Vergisi uygulamaları sonrasında birçok gayrimüslim artık eski ekonomik ve toplumsal seviyesinde değildi ve birçoğu ülkeyi terk etmek zorunda kaldı.²⁶

Böylece yaklaşık yarım asır süren kültür ve ekonomi politikalarıyla toplumsal bilinçaltına somut bir çıktı olarak sunulmaya çabalanan “öteki” olgusu gayrimüslimlere karşı kullanılmaya hazırды. Artık sadece 6-7 Eylül 1955 öncesinde toplumun

26. Genç, Gültekin 53. *Yılında 6-7 Eylül Olayları*, İstanbul, Birikim, 2008. Erişim Adresi: <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=458>

kendisini manipüle edecek bir işaret fişeğine ihtiyacı vardı. Bu manipülasyon görevini ise “Kıbrıs Türk’tür Derneği”²⁷ eliyle devlet; Kıbrıs meselesinin ortaya çıkmasından itibaren Türkiye’de yaşayan Rumlara yönelik tahrik edici yazıları ile gazeteler; özellikle Hürriyet ve Yeni Sabah gazeteleri²⁸ yerine getiriyordu. Örneğin Rum azınlık için önemli bir değer olan Patrikhane hakkında 27 Ağustos 1955 tarihinde Hürriyet’te çıkan bir haberde, Patrikhane’nin topladığı bağışları gizli yollarla Kıbrıs’a yolladığı iddia edilmekteydi. Yine aynı gazete 3 Eylül günü yaptığı haberde Patrikliğin Kıbrıs’a hangi yoldan yardım ettiğinin anlaşıldığını belirtmekte ve Fener’in kendisine ait olup Kıbrıs’ta bulunan önemli vakıfların gelirlerini Rum ilhakçılara bağışladığını kamuoyuna duyurmaktaydı. Yapılan haberler nedeniyle kamuoyunda artık Patrikliğe karşı açıkça bir tepki oluşmaya başlamıştı. Bu etki, 6-7 Eylül olayları sırasında Patrikhane’ye yönelik saldırıların yoğunluğu göz önüne alınarak anlaşılabilir. Sonuç olarak İstanbul’daki Rum basının yazıları ve ulusal gazetelerin buna karşı olan tutumları neredeyse tüm yurttan derin bir infial uyandırıyor. 6-7 Eylül öncesinde ortamı gerginleştiren ve manipüle eden diğer olgu ise yukarıda belirtildiği gibi başta “Kıbrıs Türk’tür” cemiyeti olmak üzere bazı toplulukların eylemleriydi.²⁹ Kamuoyu bu dönemde Kıbrıs konusunda bilgisiz ve duyarsızdı, fakat hükümetin Yunanistan

27. Aktoprak, Elçin Bir Kurucu Öteki Olarak: Türkiye’de Gayrimüslimler, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi, 2010, s. 38.

28. Genç, Gültekin 53. *Yılında 6-7 Eylül Olayları*, İstanbul, Birikim, 2008. Erişim Adresi: <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=458>

29. Gültekin 53. *Yılında 6-7 Eylül Olayları*, İstanbul, Birikim, 2008. Erişim Adresi: <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=458>

ve İngiltere'ye, arkasındaki kamuoyu desteğini göstermesi ve hazırlıksızlığını gizlemesi gerekmektedir. Bu amaçla 6-7 Eylül olayları yaşanmadan önce “Kıbrıs Türk'tür” derneği kurulmuş, bu dernekle birlikte Türklük bilinci üzerinden halkın sorunun bir tarafı haline getirilmesine çabalanmıştır.³⁰

Olaylar, 6 Eylül 1955 akşamında Demokrat Parti'ye yakınlığıyla bilinen İstanbul Ekspres akşam gazetesinin Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığı haberini yayınlamasıyla başlar ve “Kıbrıs Türk'tür” derneğinin önderlik etmesiyle toplanan kalabalık çığ gibi büyüyerek yürüyüşe geçer. Önce çeşitli Rum gazeteleri yakılır, ardından da gayrimüslimlere, özellikle Rumlara ait ev ve dükkânlar yağmalanır. İstanbul'un birçok semtinde süren yağmalamalara 100 bin kişinin katıldığı düşünülmektedir. İzmir'de de Yunan Konsolosluğu ve Fuar'daki Yunan pavyonu başta olmak üzere Rumlara ve Levantenler dâhil bütün gayrimüslim azınlıklara yönelik saldırılar gerçekleşir.³¹ Ancak daha büyük olayların olduğu yer İstanbul'dur. Çünkü Rum nüfusun en yoğun yaşadığı yer burasıdır. Ayrıca İstanbul halkı olay çıkarma konusunda İzmir halkına göre daha fazla manipüle edilmiştir. Dolayısıyla buradaki hadiselerin çapı ve etkisi de büyük olmuştur. Sonuç itibarıyla 6 Eylül günü başlayan protesto kısa zamanda yağma, tahrip ve saldırıya dönüşmüş; 2 günlük süre zarfında İstanbul tam bir savaş alanı halini almıştır. 7 Eylül günü sıkıyönetimin ilan edilmesiyle duran hadiselerde ortaya çıkan tablo çok ağırdır: 1004 ev, 4348 dükkân, 27 eczane ve la-

30. Dilek, Güven *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6/7 Olayları*, İstanbul, İletişim, 2006.

31. Aktoprak, Elçin Bir “Kurucu Öteki” olarak: Türkiye’de Gayrimüslimler, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi, 2010, s. 38.

boratuar, 21 fabrika, 110 lokanta ve kafe, 73 kilise, 26 okul, 5 spor kulübü, 2 mezarlık tahrip edilmiştir. Saldırıları esnasında birçok Rum kadına da tecavüz edildiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca olaylar sırasında 3 kişinin öldüğü ve 30 kişinin de yaralandığı kayıtlara geçmiştir.³²

6-7 Eylül olayları cumhuriyete, Osmanlı zamanından devraldığı gayrimüslim parantezindeki “öteki” mirasından tamamen kurtulma fırsatını tanıdı. İktidardaki devlet aklı ise -ki iktidarın muhafazakâr bir kimliğe sahip sağ bir parti olan Demokrat Parti’nin elinde olduğu düşünüldüğünde- kurucu etnik Türk milliyetçiliğinin ideoloji farklılığı tanımadan ülkenin siyasal iklimine ne kadar hâkim olduğunu “öteki”ye karşı sert biçimde gösterdi. Toplumda gayrimüslimlere yönelik eski önyargılardan hareketle yarattığı yeni nefret söylemini kitleler arasında mobilize ederek halkını halkına kırdırmayı/linç ettirmeyi “başardı.” Sonuç ise erken cumhuriyet döneminde yaşanan nüfus mübadelelerin ardından kalan gayrimüslimlerin çoğunun da dalga dalga göç et(tiril)meleriyle noktalandı.

2 Temmuz 1993 Sivas Olayları

1950’lerin ortasında “öteki” olarak görülen gayrimüslimlerin “devlet eli” ile gerçekleştirildiği iddiası güçlü olan 6-7 Eylül olaylarının ardından bu sefer yaklaşık 40 yıl sonra 1993’te Sivas’ta nefret suçundan da öte bir insanlık suçu işlendi. Bu sefer “öteki” olarak görülen gayrimüslimler değil, mezhepsel olarak çoğunluğu Alevi ve seküler olan bir kesim idi. Fail ise kendiliğinden toplanan radikal İslamcılardan oluşan bir grühtü. Dev-

32. Akar, Rıdvan “İki yıllık gecikme: 6-7 Eylül 1955”, *Toplumsal Tarih*, Eylül 2003, s. 92.

let ise bu katliam sırasında de inisiyatif almaktan uzak durup bu insanlık suçuna dolaylı katkı sağladığı için “kirli bir ittifak”a ortak oldu.

2 Temmuz 1993’te Sivas’da Pir Sultan Abdal şenlikleri için aydınlar, sanatçılar ve Alevi kanaat önderleri buluştu. Şenliklerde bulunan Aziz Nesin kısa süre önce Salman Ruştı’nın Şeytan Ayetleri kitabının Türk okurlarıyla buluşmasını sağlamıştı. Kitap ise İslam dünyasında kıyametler koparmış; hatta Humeyni, Salman Ruştı için ölüm fermanı çıkarmıştı. İşte böyle bir ortamda Aziz Nesin’in Sivas’a gelişi kentteki radikal İslamcılarla ziyadesiyle rahatsız etmişti. Ayrıca Sivas’taki radikal İslamcı basın tıpkı 6-7 Eylül olaylarındaki medya gibi son derece kışkırtıcı haberler yayınlıyordu.³³ Olayların olduğu gün, Sivas sokaklarında bir araya gelmeye başlayan küçük gruplar arasında nefret söylemini eken fısıltı gazetesi “dinin elden gittiğini” ve “Aziz Nesin’in Müslümanlara küfrettiğini” kulaktan kulağa yayıyordu. O gün cuma namazından çıkanlarla birlikte Aziz Nesin ve beraberindekilerin kaldığı otelin önünde biriken kişi sayısı epey artmış, olaylara tuz biber eken son iki gelişme ise devlet görevlileri tarafından gerçekleştirilmişti. Otel önünde biriken kalabalığı dağıtmakla yükümlü olan askerlerin komutanı askerlerini meydanda bırakarak geri dönmüş, vali ise biriken kalabalığa seslenişinde “Gazanız mübarek olsun” diyerek sözlerine başlamıştı. Bu sözler üzerine iyice cesaretlenen radikal dinci grup, içlerindeki nefreti şiddete dönüştürerek oteli ateşe vermişlerdi. Bilanço ise ağırdı: 35 ölü, 4’ü ağır olmak üzere 60 yaralı.³⁴

33. Birand, Mehmet Ali “Son Darbe 28 Şubat”, 1. Bölüm 30-32 dakikalar arası. <http://www.youtube.com/watch?v=nD5wAal0RIU>

34. Birand, Mehmet Ali “Son Darbe 28 Şubat”, 1. Bölüm 36-49 dakikalar arası. <http://www.youtube.com/watch?v=nD5wAal0RIU>

Sivas olaylarının nefret ve şiddet seviyesinin yüksek olması ve bırakın birlikte yaşama kültürünü zedelemesini, asla birlikte yaşayamayacak “iki düşman” gibi “oteldekiler” ve “meydandakiler”i kutuplaştıran motivasyonun 6-7 Eylül olaylarından daha güçlü ve etkili olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu bağlamda psikoloji bilimindeki “ortak düşman” kavramının bu örnek olay üzerinde hayli işlevsel olduğu açıktır.

Her düşünce ya da ideoloji, eyleme geçmek için destekleyici bir gruba gereksinime duyar. Her destekleyici grup da sahip olduğu düşünce ya da ideolojiyi eyleme aktarmak için bir plana, bir hedefe sahip olmak zorundadır. Bütün bu süreç içinde bir düşünceyi ya da ideolojiyi eyleme aktarmada en işlevsel araç, bir ortak düşman’ın varlığıdır. Böylece ortak düşman tehdidi karşısında, hem grup üyeleri kişisel kimlikleri ve güvenlikleri için birbirlerine daha yakınlaşır, hem de grup kendini korumak için “en iyi savunma saldırıdır” anlayışı içinde eyleme geçer. *Ortak düşman* kavramı, sosyal psikolojinin en iyi bilinen ve uygulamada da en çok kullanılan kurallarından biridir.³⁵

2 Temmuz 1993’te Sivas’da yaşananlar da işte bu ortak düşman kavramının, meydanda toplanan kalabalığın zihninde öyle olmadığı halde ortak ve net bir biçimde şekilleniyordu: “Dindarlar” ve “dinsizler”... Dolayısıyla “meşruiyeti” meydandakilere göre “çok güçlü” olan bir motivasyon karşısında linç rejimi hiçbir şeyi sorgulamadığı gibi bir de üstüne epey gaddar bir şekilde toplu ölümlere yol açacak bir hınç doğurmuştu.

35. Kongar, Emre “Siyasal İslam’ın Yükselişi ve Sivas Katliamının Ardında Yatan Nedenler”. <http://www.hubyar.eu/SiteFiles/makaleler/mak3.pdf>

Ocak 2010 Manisa Selendi Olayı ve Post-Modern Tecrit veya Mübadele

2010 yılbaşı gecesi Manisa'nın Selendi ilçesinde gerçekleşen olay ve arkasından gelen süreç Türkiye'de "öteki" ve ona duyulan nefret olgusunun ne kadar geniş bir kapsama girmeye başladığını görmek açısından önemlidir.

Yılbaşı gecesi bir kahvehanede iki grup arasında başlayan tartışmanın kısa sürede büyümesiyle ilçe meydanında toplanan kalabalık "Romanları istemiyoruz" sloganları atmış, ardından ilçede yürüyüşe geçerek Romanların ev ve araçlarını tahrip etmişler; onları ilçeden ayrılmaya zorlamışlardır. Olaylar sonrası Selendi'yi terk eden Romanlar, çevre ilçelere sığınmak zorunda kalmışlardır. Hâlbuki bu bölgede yaşayan Romanların sosyo-ekonomik durumlarına baktığımızda 6-7 Eylül olaylarındaki gayrimüslim azınlıklar gibi varlık sahibi olmadıkları da dikkat çekmektedir. Hatta Romanların sosyo-ekonomik konumlarına ayrıntılı bakıldığında toplumun "en alttakileri" oldukları fark edilecektir. Bu bağlamda Manisa'da Romanlara yönelik gerçekleşen nefret suçlarının temelinde toplumsal önyargıya dayalı bir ayrımcılık sorunu bulunduğu dikkat çekmektedir. Sürekli olarak potansiyel suçlu gözüyle bakılan Romanlarla toplumun diğer kesimleri arasında sağlıklı ve güven duygusuna dayalı bir iletişimin kurulabilmesi oldukça güçtür. Toplumsal dışlanmışlık psikolojisi, Roman toplumlarında oldukça güçlüdür ve Romanlar arasında suça itilmişlik ve suça karışma oranlarının bu denli yüksek olmasının arka planında, bu duygunun yol açtığı sosyal kırılmaların bulunduğu vurgulamak gerekmektedir.³⁶

36. Ensaroğlu, Yılmaz Çetin, Selvet Yıldırım, Necip *Nefret Suçlarının Önlenmesinde Sivil Toplumun Rolü*, Ankara, 2011 s. 46.

Fakat işin daha vahim yanı, devletin diğer iki örnek olayda ele aldığımız gibi 1955’ten bu yana geçen 65 yıllık süre zarfında nefret suçlarına tepkisinin aynı çizgide oluşudur. 6-7 Eylül olaylarında sıkıyönetimi ilan etmeden önce sessiz kalışı, Sivas olaylarında olayı izlemek, hatta devlet görevlilerinin söylemleriyle saldırganları cesaretlenmesi büyük birer talihsizlik örneğidir. Devletin Romanlara yaklaşımında ise onlara yönelik ayrımcılık ve nefret söylemini ortadan kaldırmak ve gereken yasal düzenlemeleri kurgulamakla yükümlü olması gerektiği yerde kentsel dönüşüm projeleriyle Romanların alıştıkları, yaşam tarzlarına uygun ortamlardan zorunlu olarak tahliye edilmeleri³⁷ arkaik bir mübadele zihniyetinin hortlamasından başka bir şey değildir. Ayrıca böyle bir tutumla toplumun zihnindeki Romanlara yönelik “öteki” algısının “doğru” olduğuna yönelik yanlış bir izlenim verilmiş olacaktır ki bu durum, bırakın Selendi olaylarının önünü kesmesini, sayılarının artarak devam etmesine imkân tanıyacak sosyal ortamı yaratmaya yardımcı olacaktır.

Sonuç

Bu çalışma ile hedeflenen gaye, Türkiye’de birlikte yaşama kültürünün/bilincinin seviyesini belirlemek ve bu konuda nereden nereye geldiğimizin bir fotoğrafını çekmekti. Bu amaçla birinci bölümde tarihsel mirasımızın bize bu kültür adına kattığı negatif veya pozitif değerler incelenirken, ikinci bölümde birlikte yaşama kültürünün önündeki evrensel engelleri (önyargı, nefret söylemi ve suç, linç kültürü) tarihsel mirasımız üzerinden değerlendirdiğimizde, yine ikinci bölümde değinilen vahim olayların gerçekliklerini karşımızda bulduğumuzu rahatlıkla

37. A.g.e., s. 46-47.

söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle, Osmanlı'nın son zamanlarından başlayarak cumhuriyet dönemine ve oradan da günümüze kadar etkisini sürdüren toplum mühendisliğinin önyargıyı, nefret söylemini ve nefret suçunu üretmekte önemli bir katkısı olduğunu farklı üç vaka üzerinden görmüş olduk. Ayrıca çalışmada şu da saptanmıştır ki, bu konuda gerekli yasal, kültürel, toplumsal önlemler alınmadığı müddetçe bir arada yaşama kültürünün bırakın gelişmesi, şu anki mevcut durumun bile stabil kalması bile mümkün görünmemektedir. Zaten toplumsal polarizasyonun seçilmiş üç vakada bile kanser gibi farklı alanlara yayılarak öteki'nin kapsamının genişlemesi bu geriye gidişi ayan beyan ortaya koymaktadır. Bu durum huzurlu ve istikrarlı bir toplum beklentisiyle örtüşmemektedir. Bu bağlamda sadece çalışmada işlenen alanlar üzerinden bile bir değerlendirme yaptığımızda, eksiklikler direkt olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla birlikte yaşam uğruna toplumsal birlikteliği güçlü şekilde kurmak ve nefret söylemini geriletme için yapılacak epeyce şey vardır.

Çok farklı kimlikleri bünyesinde barındıran Türkiye'nin var olan toplumsal çoğulculuğu tanıma ve koruma konusunda bir dizi düzenleme yapması ve önlem alması artık ertelenemez bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, bir an önce ayrımcılıkla ve ayrımcılıkla beslenen nefret suçlarıyla ilgili çerçeve yasalar çıkarmak, bu suçları işleyenlerle ilgili cezai yaptırımlar geliştirmek ama bunlara paralel olarak da mutlaka bir dizi toplumsal ve kültürel politikalar geliştirerek yepyeni bir siyasal dil, söylem ve iklim yaratmak mecburiyetindedir.³⁸

Bu bağlamda her şeyden önce nefret söylemi ve suçunun yasalarda açık olarak tanımlanması gerekmektedir. Bu suçlarla

38. A.g.e., s. 72.

ilgili etkili yaptırımlar geliştirilmelidir. Tabii ki nefret suçunun önüne geçilebilmesi için hukuki düzenlemelerle yetinilmemelidir; toplumsal algıyı dönüştürecek önlemler de alınmalıdır. Bu amaçla, örneğin eğitim müfredatlarının tamamı gözden geçirilmeli, etnik dinî milliyetçiliğe dayalı ayrımcılığa kapı aralayan unsurlar ders kitaplarından çıkarılmalıdır. Bunların yanı sıra nefret suçlarının toplum içinde mobilize edilmesini sağlayan manipülasyon kaynakları etkisiz hale getirilmelidir. Örneğin medyada nefret söylemi olarak tanımlanan her türlü haber, yazı ve görsel içerik taşıyan film, dizi ve reklam gibi yayınlar sorumlu kuruluşlar tarafından düzenli olarak izlenmeli ve bu suçları işlediği belirlenen yayınlar kesinlikle yaptırıma tâbi tutulmalıdır. Çalışmada yer verilen örneklerden hareketle nefret suçlarının içinde konumu değişmekle birlikte var olan devletin bu suçla ortak olmaması için kolluk ve yargı görevlilerine yönelik olarak nefret suçlarının, bu suçların kurbanlar ve kurbanların mensup olduğu topluluklar üzerindeki etkilerinin ve nefret suçu dosyalarının nasıl soruşturulacağına dair ayrıntılı eğitimler verilmelidir. Son olarak nefret söyleminin köklü sosyolojik olgularla ilintili olduğundan yola çıkılarak tarihle, geçmişle yüzleşmekten korkulmamalı; resmî tarih algısını sorgulamaya ve ortak tarihî hafıza inşasına önem verilmelidir. Bu amaçla başta sivil toplum örgütleri olmak üzere toplumun tüm kesimleri “öteki” kavramına karşı mücadele vermeli ve toplumda çoğulculuğu ve çeşitliliği güçlendirmek üzere adımlar atılmalıdır.³⁹

39. A.g.e., s. 72-73.

Kaynakça

Kitaplar

- Tanı, Bora Türkiye'nin Linç Rejimi, İstanbul, 2011.
- Üstel, Füsun II. Meşrutiyet ve Vatandaşın "İcad"ı, İstanbul, 2009.
- Dilek, Güven Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6/7 Eylül Olayları, İstanbul, İletişim, 2006.
- Ataman, Hakan Cengiz, Orhan Kemal Türkiye'de Nefret Suçları, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları, Ankara, 2009.
- Karpat, Kemal Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller, İstanbul, Afa Yayınları, 1996.
- Soykan, T. Tankut Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler: Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü, İstanbul, Ütopya Kitabevi, 2000.
- Ensaroglu, Yıldız Çetin, Selvet Yıldırım, Necip Nefret Suçlarının Önlenmesinde Sivil Toplumun Rolü, Ankara, 2011.

Makaleler

- Yıldız, Ahmet "Kemalist Milliyetçilik," Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Kemalizm, Cilt 2 içinde, derleyen: Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim, 2002.
- Aktoprak, Elçin "Bir "Kurucu Öteki" Olarak: Türkiye'de Gayrimüslimler", Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi, 2010.
- Akar, Rıdvan "İki yıllık gecikme: 6-7 Eylül 1955", Toplumsal Tarih, Eylül 2003.

Raporlar

- Beriş, H. Emrah Demokratik Açılım Sürecinde Uygulamalar ve Politikalar, Ankara, Seta Vakfı Yayınları, 2012 (Yayımlanmamış rapor).

İnternet Kaynakları

- Kongar, Emre "Siyasal İslam'ın Yükselişi ve Sivas Katliamının Ardında Yatan Nedenler", <http://www.hubayar.eu/SiteFiles/makaleler/mak3.pdf>
- Genç, Gültekin "53. Yılında 6-7 Eylül Olayları", İstanbul, Birikim, 2008. <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=458>

“Katil Zanlısının İtirafı”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/01/22/gnd96.html>

Birand, Mehmet Ali “Son Darbe 28 Şubat” 1. Bölüm: <http://www.youtube.com/watch?v=nD5wAaI0RLU>

“Nefret” Söylemi İnternet Sitesi, <http://www.nefretsoylemi.org/detay.asp?id=21&bolum=makale>

“Türk bayraklı sözde kahramanlık fotoğrafı”, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/5880264_p.asp

Birlikte Yaşama Kültürü

MUKADDES SEVGEN*

Giriş

Günümüz toplumunda farklı deneyimlerden ve yaşanmışlıklardan gelen bireylerin bir arada ve uyum içinde yaşayabilmesini sağlayan en önemli gereklerden biri birlikte yaşama kültürünü geliştirebilmeleridir. Birlikte yaşama kültürünün gelişebilmesi için gerekli olan temel zeminin, toplumun genelinin birbirinden sorumlu olduğu anlayışı ve sosyal adalet arayışı olduğu söylenebilir. Toplumun birbirinden sorumlu olma durumu yapısal yansımalarını sosyal refah devletinde bulurken, sosyal adalet anlayışı (değer olarak) ve kapsadığı alan, sosyal refah devleti uygulamalarının ana tartışma zeminini oluşturmuştur (Yurttagüler, 2011).

Birlikte yaşama kültürüne en güzel örnek Avrasya'dır. Avrasya en geniş anlamı ile Avrupa ve Asya'nın birleşimidir. Başka bir ifade ile coğrafik bir ilişkilendirme yanında iki kıtanın temelindeki topluluğa ait maddi ve manevi bölünmüşlüğü bir araya getirme, insanı yeniden bütünleştirme anlam ve çabasının bir ifadesi olarak tanımlayabiliriz. Bu yaklaşımın temelinde birlikte yaşama kültürü, geleneği ve âdetleri söz konusudur.

Doğu ile Batı, birbirinden oldukça farklı iki kültür ve mede-

*Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Okul Öncesi Öğretmenliği, Yüksek Lisans Öğrencisi.

niyet havzasını oluşturmaktadırlar. Bu farklılık, temelde toplumlar için zenginlik olarak algılanmalıdır. Dünyadaki farklı kültürler inanışlar olmasına rağmen bir araya gelindiğinde hoşgörü ve saygı erdemleri ile insanlar çok iyi anlaşabilmektedir. Türkiye'nin değişik ve çeşitli bölgelerinde, farklı kültür, sosyal yaşam ve siyasi görüşlere sahip bireyler söz konusudur ve bunlar bir arada oluşturdıkları zenginlik mozaïği olarak nitelendirilebilir.

Ek olarak, yapılan akademik araştırmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı etnik gruplara, farklı dinlere, farklı dillere sahip kişilerin, hep beraber nasıl bir arada yaşadığını anlamak için en büyük örnektir. Bu süreçte üniversitelerin rolü çok önemlidir, çünkü farklı dinler ve kültür diyalogları üniversite ortamında oluşturarak ve tarihteki örnekler verilerek toplumlar bilinçlendirilmeli ve birlikte yaşam kültürü toplumlara aşıtıtırılmalıdır.

İslâm coğrafyasında yaşayan topluluklar birbirinden farklı dinî, ırkî ve tabiatıyla farklı kültürel yapı içerisinde olmalarına rağmen ahenk içinde insanların hak ve kişiliklerine adil, saygı ve hoşgörü içinde yaşamışlardır. Birlikte yaşamın olabilmesi için ilk ve en önemli erdem hoşgörü; her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha ve tolerans, şeklinde açıklanır. Hoşgörü, bütün farklılıklara rağmen birlikte yaşamayı mümkün kılar; karşılıklı sevgi, saygı, güven ve anlayış esasına dayalı olarak kurulan bir iletişim süreci olarak değerlendirilmektedir. En önemli erdemlerden biri olarak nitelendirilen hoşgörü insana özgü, insanı yücelten, özünde anlayış gösterme, anlayışla karşılamanın yattığı bir olgunluk belirtisi olarak ele alır. Bu doğrultuda "hoşgörü değeri" onu kazanabilen her birey için insanî bir vasıf edinmiş olma anlamına gelir. Ayrıca hoşgörölü insanlar kendini ve başkalarını seven, olumsuzlukları makul karşılayan, mutsuzluğu değil anlayışlı olmayı

kendine ilke edinmiş, geçmişini bilen ve ne olursa olsun bunu kabullenen, geleceğe sağlam adımlarla yürüyen, kendi olmanın onurunu, gururunu taşıyan bireyler olarak içinde bulundukları topluluğu hep ileriye taşıyacak temel yapı taşları olacaklardır (Demir, 2010).

Farklı Kültürlerle Bilgece ve Hikmetle Yaşamak

Birlikte yaşamanın tarihî, sosyal ve siyasi pratiklerine sahip bir kültürün mirası üzerinde oturuyoruz. Birlikte yaşama kültürü, Osmanlı'nın saltanatı ve imtiyazlı konumu altında kabullenilen bir proje olarak geçmişimizde hükmünü icra etti (Uzlaş, 2011).

Birlikte yaşama kültürünün en büyük önderleri Diyalog Avrasya Platformu'dur.¹ Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "Birlikte yaşama kültürünü ne kadar yüceltirsek, gelecek de o kadar parlak olacaktır" sözünü hedef olarak büyütmek, gelişmek ve dünya lideri olabilmek için ilk olarak farklı kültürlerle birlikte yaşamayı başarmak zorundayız.

Bununla birlikte Türkiye'de birlikte yaşamın önemini vurgulamak amacıyla birçok aktiviteler yapılmaktadır. Sempozyumlar, konferanslar, yarışmalar ve seminerler bu aktivitelerin başlıcalarıdır. Türkiye'nin belli şehirlerinde ise bununla ilgili dernekler mevcuttur; özellikle farklı kültürlerin bir arada yaşadığı şehirlerimizde -Mardin, Hatay, İzmir- bu uygulamaları sıkça görmekteyiz.

1. Özellikle de 1950'lerin sonlarından itibaren Hristiyan teologlar tarafından dinî literatürde kullanılmaya başlanan diyalog kavramı, bu yeni aşamada artık farklı dinden insanların birbirleriyle ilişkisini ve birlikte yaşamasını ifade etmeye başlamıştır (Can, 2010).

Osmanlılarda Birlikte Yaşam Örnekleri

600 yıllık Osmanlı Devleti birçok ülkenin yakından ilgisini çekmekte ve özellikle çokuluslu devletlerin bir tecrübe kaynağı olarak gördükleri ibret alıcı bir hüviyet taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nin bu kadar dikkat çekmesinin temel sebebi yönetiminde çok farklı milletleri ve dinleri bir araya getirmesidir. Örneğin, Fatih Sultan Mehmet, 29 Mayıs 1453'de İstanbul'a girip Ayasofya'ya kadar geldi. Ayin yapmakta olan halk, korkudan dehşete kapılarak birbirlerine sarıldılar. Onlar, her şeylerini yitirecek ve yok edileceklerini sanıyorlardı. Fatih, rahibe, evlerine dönmelerini; herkesin can, mal ve namusunun emniyet altına alındığını; iş ve sanatlarına devam etmelerini" söylemesini emretti. Şehrin düzenini temin etti ve halkın, Türklerle beraber kendi âdet, anane ve dinlerine göre serbestçe yaşayabileceklerini ilân etti. Görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu tarihte mükemmel bir "birlikte yaşama sistemi" kurmuştur. Osmanlı dönemi, yönetimi altında yaşamış her inançtan, her fıkirden insan için bir mutluluk devridir. 600 yılı aşkın bir süre Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde yaşamış olan her kültürden, dinden ve ırktan insan barış ve huzur içinde yaşamış, hiç kimse inancından ya da kimliğinden dolayı haksızlığa uğratılmamıştır. Çünkü Osmanlı için sadece Müslüman ve Türk olan halkın rahatı ve mutluluğu değil, kendisine tâbi olan her dilden ve her dinden insanın rahatı ve mutluluğu aynı şekilde önemli olmuştur (Bağcı, 2011).

Osmanlıların farklı topluluklara uyguladıkları hukuk ve hoşgörülyü yönetim, Rumeli topraklarında daha fazla yayılmalarına ve kalmalarına zemin hazırlamıştır. Örneğin, İspanya'da baskı altında kalan Yahudilerin Osmanlı topraklarına getirilerek korumaya altına alınması ve yerleştirilmesi, ülkedeki gayrimüslim-

lere hoşgörünün ve güçlü bir devlete tâbi olmanın avantajını göstermiş ve devlete bağlılıklarını artırmıştır (Aydüz, 2011).

Bugünkü yöneticilerin Ahmet Yesevî (Ö.1167), Mevlânâ (Ö. 1273), Yunus Emre (Ö. 1321), Hacı Bektaş-ı Velî (Ö.1271) vb. şahsiyetlerden hoşgörü ve birlikte yaşama kültürü açısından öğreneceği çok şey vardır. Bu açıdan Osmanlı devletinde tekke ve medrese birbirini tamamlayan iki kurum olmuştur. Ayrıca Osmanlı'da yüzyıllardır eğitimin hedeflerinden biri olan birlikte yaşama kültürünün gelişip yaygınlaştırılmasında tasavvufî düşüncenin rolünün büyük olduğunu görmekteyiz. Ülkemiz çok sayıda kültür ve dinli topluluklara ev sahipliği yapmış, asırlardır farklı etnik, din ve kültür sahibi insanları kavgasız bir arada yaşatma tecrübesine sahiptir. Bu hoşgörü ortamının sağlanmasında insanlara verilen din eğitimin etkisi ve tasavvufi gelenekten beslenmiş İslam anlayışının katkısı büyüktür (Göktaş, 2011).

İslam Dininde Birlikte Yaşam Örnekleri

İslâm dini Müslümanların diğer bütün din mensuplarıyla iyi ilişkilere dayalı karşılıklı saygı ve hoşgörünün esas alınması yönündedir. Bununla beraber Hz. Peygamber, etrafında bulunan insanlara son derece hoşgörülü davranmış; sabırlı ve yapıcı bir tavır sergilemiştir (Bağcı, 2011).

İslâmî hoşgörünün belki de en çarpıcı örneklerinden birisi, herhangi bir şekilde gayrimüslimlerin tecrit edilmek üzere belirlenmiş mahallelerde oturtulmamış olmasıdır. İlk dönem fatihlerinin ele geçirdikleri yerlerde çoğu zaman Hristiyanlara ait evlere ve mahallelere yerleştikleri, Hristiyanlarla Müslümanların asırlarca aynı kentleri paylaştıkları bilinmektedir. İslâmiyetin gayrimüslimlere tanıdığı din ve vicdan hürriyeti çerçevesinde ibadetlerini istedikleri gibi icra etmiş ve ibadet

şekilleri ne olursa olsun kendilerine karışılmamıştır. Müsamaha, hoşgörü ve dinler arası diyalogun kaynağı, dinimizin de kaynağı olan Kur'ân'dır ve bu düşünce coşkun bir ırmak halinde Kur'ân'ın tebliğcisi Efendimizden akıp bize gelmektedir. Bu açıdan müsamaha, hoşgörü ve diyalog, kaynakları itibariyle Kur'ân ve sünnete dayandığından Müslümanın tabii ahlâkıdır. Hoşgörü, din mensupları arası diyalog, herkese saygı, herkesi kendi konumunda kabul etme düşüncesidir. Yani İslâm dini hoşgörü, diğer din mensuplarıyla diyalog, herkese saygı, herkesi kendi konumunda kabul etme düşüncesidir (Aydüz, 2011).

İslam dinimizde “Her çeşit güzellik ve gelişim üzerine bir düşünce ve eylem birliği içine giren, ortak aklın gücüne ve faydasına inandığı için bu tür ülküler uğruna ufak-tefek farklılıkları (nüansları) bir tarafa itmeyi başararak yüce idealler etrafında atılımcı bir uzlaşma/birlikte yaşama kültürü kurabilen dinamik bir topluluktur” şeklinde bir kaime söz konusudur (Alemdar, 2002).

Kur'ân'ın, tüm insanları barış dini olan İslâm'a ve sulha çağırması, farklı dinden insanların aynı hayatı paylaşmaları ve birlikte yaşamaları anlamına gelmektedir. Böylece farklı din, dil ve kültüre mensup insanların aynı yaşamı paylaşmaları sebebiyle birbirleriyle diyalog kurmaları ve iyi ilişkiler içerisinde olmaları öngörülmektedir. Buna göre Kur'ân perspektifinde, Müslüman olsun veya olmasın, insanlar arasındaki münasebetlerde hoşgörülü olma ve barışçıl bir tutum sergileme önem arz etmektedir. Öyleyse İslâm dini, diğer din mensuplarına insanca yaşama imkânı sunacak temel hak ve özgürlükler veriyor, onlara kendi dinlerinde kalabilme ve kendi dinlerini yaşayabilme imkânı tanıyorsa, elbette bu insanlarla diyalog kurmada ve birlikte yaşamada bir mahzur bulunmayacaktır (Can, 2010).

Birlikte Yaşam Kapsamında Yapılan Aktiviteler

Toplumsal yaşam ve hoşgörü, günümüzde insanlığın ortak sorunlarının başında gelmektedir. İnsanlar arasında kültürler arası çatışma konusuna değeri verilmelidir çünkü dinî açıdan insanlar arasında hoşgörü, anlayış ve saygı olmalıdır. Örneğin İslam dini, insanlar arası dinler arası olumlu ilişkilerin kurulmasına, yeryüzünden ayrımcılığın kaldırılmasına, insanlığı tehdit eden ahlâkî yozlaşma ve adaletsizliğin giderilmesine önem verir. Bu çerçevede dinler arası diyalog çalışmaları mevcuttur; bu diyaloglar farklı din ve kültüre mensup insanlar arasında hoşgörü ortamının tesisini ve tarafların birbirlerini tanıyıp anlamasını sağlaması açısından faydalıdır. Farklı kültürler, ırklar ve dinler arasındaki hoşgörü ve diyalogun tesisi, insanlar arasındaki şiddet ve çatışma ortamının önlenmesi için faydalı olacaktır. Birbirini tanıma ve anlama süreciyle birlikte hoşgörü ve anlayışın yaygınlaşması, dünyanın daha güvenli, huzurlu ve yaşanılır olmasını sağlayacaktır (Sarı, 2012).

Birlikte yaşam kültürü kapsamında dünyada ve Türkiye’de birçok aktiviteler -sempozyumlar, seminerler, kongreler, forumlar, yarışmalar ve anketler- yapılmaktadır. Bunlardan biri de 2011 yılında Mardin Valisi ve Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından düzenlenen “Türkiye’de Birlikte Yaşama Kültürü ve Mardin Örneği Sempozyumu” olmuştur (<http> 1). Ayrıca Abdullah Halıcıoğulları tarafından yazılmış olan Birlikte Yaşama Kültürü isimli eser, bizlere “Birlikte yaşama kültürü nedir?”; “Bu kültürü etkileyen unsurları tanımaya ne dersiniz?” vb. gibi soruların cevaplarını vermektedir. Bu eser, ülkemizin en önemli sorununun birlik ve beraberlik olduğunu vurgulamakta ve bunu aşmanın tek yolunun birlikte yaşama kültürü olduğunu belirtmiştir. Bu ittifak, kültürler ve dinler ekseninde, devletler

ve insanlar arasındaki işbirliği ilişkilerini ve karşılıklı anlayışı arttırmayı amaçlamaktadır (http 2).

Uluslararası Diyalog Avrasya Platformu tarafından düzenlenen, “Orta Asya’da Birlikte Yaşama Kültürü” konulu forum Kırgızistan’ın Bişkek şehrinde gerçekleştirilmiştir. Dünyanın her tarafında yapılan bu tarz diyaloglar farklı insanların buluşması için verimli olmaktadır. İnsanlar birbirlerinin inancına dine, diline ve rengine bakmaksızın saygı göstermelidir. Tam bu çerçevede Kırgızistan’da oluşturulan bu forumda birlikte yaşam için “Sıkıntılar paylaştıkça küçülür, sevinçler paylaştıkça büyür” kapsamında sevgi, hoşgörü ve saygı mesajları verilmiştir (http 3).

Çorum’da yapılan “Birlikte Yaşama Kültürü” panelinde ise “Türkiye’de birlikte yaşam Türk, Kürt, Alevi, Sünni ve diğer inançlar ve kültürler ile bir coğrafyadır” mesajı verilmiştir. Türkiye herkesin kendi düşüncelerini, ideolojik duruşuna uygun olarak konuşabildiği, düşüncelerini dile getirdiği bir ülkedir ve normalleşme sürecinin bir göstergesi olan bu durum sorunların çözüme kavuşturulması için önemli bir aşamadır (http 4).

12 Aralık 2010 tarihinde İstanbul Sancaktepe Belediyesi kapsamında Sancaktepe’de faaliyet gösteren dernek yöneticileri, mahalle muhtarları, STK temsilcileri, parti teşkilat başkanları ve başkan yardımcıları bir araya gelerek kardeşlik ve dostluk konusunu “Birlikte Yaşama Kültürü” adı altında tartıştılar. Toplantıda insanlar arasındaki diyalog, hoşgörü ve tolerans eksikliği, farklılıklara karşı tahammülsüzlük ve farklılıklarla barış içinde bir arada yaşama konusunda yaşanan sorunlar vurgulandı. Ayrıca dünya genelinde Anadolu’nun eşsiz bir yeri ve işlevi olduğunu, Anadolu’nun geçmişten günümüze binlerce yıllık tarihinde insanlığın farklı tecrübelerini, geleneklerini, değer ve anlayışlarını bağrında barındıran ve bunları nesilden nesle aktaran, âdeta

insanlığın kültür tarihiyle özdeş bir tarihî mirasa sahip olan bir bölge olduğu vurgulandı (http 5).

9-13 Mayıs 2011 tarihleri arasında 14 ülkeden alanında uzman 240 bilim adamı ve akademisyenin katılımı ile gerçekleştirilen “Balkanlar’da Birlikte Yaşama Kültürü Konferansı”, Balkanlar’daki kültürlerin bir arada yaşamasıyla ilişkili tüm alanları içeren kapsamlı bir program olmuştur (http 6).

Birlikte yaşama kültürüne vurgu, beyaz perdeye de yansımıştır. Serdar Temel’in yapımcılığında Ferit Karahan’ın yönettiği film Kürt, Türk gibi farklı etnik grupların geçmişte sahip oldukları birlikte yaşama tecrübelerinden gelen savaş karşıtı; barışa ve hoşgörüye meyilli tutumlarına vurgu yaparken çatışmanın ve ölümlerin öncelikle çocuk ve kadınları etkilediğini anlatıyor (http 7).

12 Aralık 2009 tarihinde “Birlikte Yaşama Kültürü” konulu 2. Ulusal Sivas sempozyumunda profesörler, siyasetçiler, STK temsilcileri, din adamları bir araya gelerek kardeşlik ve dostluk konusunda mesajlar vermiştir. Uzlaşma, hoşgörü ve barış içinde yaşama kültürünün yol ve yöntemleri, birlikte yaşama kültürü modeli, modern dünyada birlikte yaşama ve geçmişten günümüze Anadolu’da birlikte yaşama kültürü farklı oturumlarda tartışılmıştır (http 8).

Farklı Kültür Yaşamlarına Örnek

Farklı kültürler arasındaki yaşamı geliştirmek amacı ile dünyanın birçok yerinde dinler arası veya kültürler arası diyalog şeklinde aktiviteler söz konusudur. Bunlar genelde üniversiteler bünyesinde oluşturulmakta ve farklı ülkelerden ve dinlerden insanlar bir araya gelerek farklı aktiviteler yapmaktadır. Amerika’da yaşadığım sürece Houston Üniversitesi bünyesinde Türkler tara-

findan oluşturulan birçok çalışmada bulundum, halen faaliyetler devam etmektedir. Ayrıca İngiltere’de Sheffield Üniversitesi bünyesinde “Kadınlar Klubü” adı altında farklı kültürden ve dinden bayanların her hafta bir araya gelerek düzenlediği aktivite, farklı kültür yaşamına güzel bir örnektir. Ayrıca diyalog örneklerine Prof. Dr. Davud Aydın’ın sayfasından farklı makalelere -İslam dininde ve Osmanlı dönemindeki diyalog örneklerine- ulaşılabilir. Ayrıntılı bilgiye ek kısmındaki linklerden ulaşılabilir.

Mardin, birlikte yaşama en güzel bir örnek şehirdir. Mardin örneğinin hareket noktası, Mezopotamya kültürlerinin geçit yeri olmasıdır. Daha sonraki zaman dilimlerinde bölgede ve tabiatıyla Mardin’de Roma ve Bizans imparatorluklarının, bilâhare Emevilerden başlayarak Abbasilerin, oradan Selçuklu, Artuklu ve Osmanlı kültür kodlarının tesiri, açıkça görülmektedir. Farklı dinî inanç veya mezhep bağlılıkları Mardin’de çok güzel bir şekilde gerçekleşmektedir. Kimsenin bir diğeri karşısında rahatsızlık duymaması, diğerrinin davranış kodlarına saygı göstermesi, hatta onunla birlikte sevinme, kederlenme gibi hayatın en belirgin noktalarındaki birliktelikleri bugünün insanını düşündürecek bir gelişmişlik örneğidir. Mardin’de Müslümanlar arasında Hanefiler ve Şâfîler aynı camide namaza dururlarken Süryaniler kendi içlerinde Ortodoks, Protestan ve Katolik varlıkları içinde hem kendi aralarında, hem de diğerr din ve mezhep mensuplarıyla birlikte yaşamının güzelliklerini sürdürmektedirler. Ermeniler ise Katolik, Gregoriyan ve Protestanlarla kendi aralarında bütünleşmişlerdir. Bunlara ek olarak Mardin’de dört dil -Türkçe, Arapça, Süryanice ve Kürtçe- konuşulmaktadır. Mardin, kültürel farklılıktan kültürlerarası diyaloga geçiş sağlayan yerleşim kimliğiyle değil de çoğulcu, katılımcı, farklılıkları birlikte yaşama şuuruyla bütünleştirerek var sayılmaya-

nı, bugünkü moda deyimle ötekini kendinden kabul eden ve bir arada yaşamayı şiar edinen kimliğiyle, özde olmaktan uzak sözde kültürlerarası diyalog çağrısı yapanlara, dünden bugüne müşahhas bir örnektir (Eriş, 2011).

Birlikte Yaşam Kültürü Kapsamında Öne Çıkan Eserler

Birlikte yaşam kültürü yıllardır her yerde vurgulanmaktadır. Öncelikli olarak dinimizde önemi anlatılarak temelleri atılmıştır ve Osmanlı Devleti bunu uygulayarak bütün dünyaya hoşgörü-nün ne demek olduğunu göstermiştir. Günümüzde bu konuda öne çıkan bazı eserler aşağıda sıralanmıştır:

Orhan Atalay'ın Doğu-Batı Kaynaklarında Birlikte Yaşama adlı çalışması, birlikte yaşamayı doğu ve batı kaynaklarına göre karşılaştırmalı olarak ele almakta, özellikle ötekiyle birlikte yaşamının Kur'ânî temellerine yönelik oldukça geniş ve kapsamlı bilgiler sunmaktadır.

Davut Ayduz'un Tarih Boyunca Dinler arası Diyalog adlı çalışmasında dinler arası diyalog konusu genel hatlarıyla ele alınmış ve Dört Halife döneminden Osmanlı'ya kadar uzanan tarihî süreçte, İslâm tarihinden diyalog örneklerine yer verilmiştir. Ayrıca bu eserde, günümüz dünyasındaki dinler arası diyalog faaliyetleri ve bunlara katkıda bulunan kişi ve kuruluşlar hakkında da tanıtıcı bilgiler yer almaktadır.

Tefsir alanında doktora tezi olarak Osman Kaya tarafından hazırlanan Kur'ân'a Göre Dinler arası Diyalog adlı çalışmada, Kur'ân'ın nuzûlü sürecinde Müslümanların diğer dinî gruplarla ilişkileri incelenmektedir. Bu çerçevede İslâm dininin doğuşundan Rasûlullah'ın vefatına kadar olan süreçte Hz. Peygamber'in gayrimüslimlere yönelik uygulamaları ele alınmıştır.

Nurullah Abalı Kur'an'a Göre Müslüman Hristiyan Diyalogu adlı çalışmasında genel olarak diyalogun sebepleri, başlangıcı, prensipleri engelleri faydaları ve geleceği üzerinde durmuş, Said Nursi'nin Müslüman-Hristiyan diyaloguna bakışını da ortaya koyarak Müslüman-Hristiyan diyaloguna yönelik güncel yaklaşımları değerlendirmiştir (Can, 2010).

Sonuç ve Öneriler

Hoşgörü ve birlikte yaşama kültürü geliştirilip yaygınlaştırılmalıdır. Bu kapsamda dinlerin toplumlara vermiş olduğu mesajlar birlikte yaşama kültürünün yaygınlaşmasında önemli bir role sahiptir. Bu kapsamda birçok örnek verilebilir: İmam Rabbanî, Ahmet Yesevî, Mevlâna, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli gibi şahsiyetlerin hoşgörü ve birlikte yaşama kültürüne katkıları inkâr edilemez bir gerçektir. Dünya barışı ve insanlığın mutluluğunu sağlamak için sağlıklı iletişim, diyalog, hoşgörü ve herkesin birbirini anlamaya yönelik çabasına önem verilmelidir.

İnsanlar arasındaki kültürel farklılıkları özümsemek, ona sahip çıkmak insanlığın olduğu kadar özellikle dinlerin de ortak değerleridir. Zira dinlerin temelinde bulunan iyi ahlâk, dürüstlük, iyi insan olmak, başkalarına iyilik etme, düşküne yardım etme gibi hasletler, öncelikli değerlerdir. Bütün bu değerler, kültür ve inanç gruplarının önde gelen unsurlarıdır ve birlikte yaşam için gereklidir.

Birlikte yaşama için hoşgörü, diyalog, kültürel farklılıklara saygı ve demokrasi çok önemlidir çünkü demokrasi barışın evrenselliği ve kalıcılığı açısından büyük imkânlar sunmaktadır. Günümüzde Türkiye'de gelişen dindarlık anlayışı ve hoşgörü kültürü bunun en önemli bir göstergesidir. Bu aşamada atalarımızdan -özellikle Osmanlı'dan- gelen tarihî tecrübenin de

önemli katkıları mevcuttur. Nitekim Anadolu ve Balkanlar'da farklı din ve kültürler yüzyıllarca barış ve hoşgörü içinde bir arada yaşayabilmişler ve yaşamaya devam etmektedirler. Bu noktada bizler iç ve dış mihraklara karşı her zaman tedbirli olmalı ve onları önemsememeliyiz.

Kısaca, insanlar birbirlerinin inancına din, dil, renk ayrımına bakmaksızın saygı gösterirlerse birlikte yaşam kültürü başarı ile gerçekleşir. Birlikte yaşam kültürü, insanlardaki birçok değerli erdemin de geliştirilmesine vesile olmaktadır. İnsanların sabrı artarak hoşgörülü bir millet ve toplum oluşmasına olanak sağlamaktadır. Tarihten bugüne farklılıkların en fazla iç içe olduğu günümüz toplumlarında barış içerisinde birlikte yaşamının sağlanması, ancak karşılıklı hoşgörü ve saygı anlayışının yaygınlaşmasından geçmektedir.

Kaynaklar

- Can, Ali "Kur'ânda Ehl-i Kitap'la Diyalog", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof. Dr. İdris Şengül, Ankara 2010. <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/eng/browse/5740/>, Erişim Tarihi: 10 Şubat 2012.
- Aydüz, Davut "Diyalog", Sakarya Üniversitesi, 2011. <http://www.davutayduz.com/content/category/2/13/46/>, Erişim Tarihi: 09 Şubat 2012.
- Laden Yurttagüler, "Sosyal Dışlanma ve Gençlik", Gençlik Alan Raporu, Rapor: Üniversite Gençliği ve Sosyal Haklar, İstanbul Üniversitesi 2011. http://abmuzakere.bilgi.edu.tr/docs/3.3.genclikvesosyalhaklar_t%C4%B1klay%C4%B1n%C4%B1z_2.pdf#page=40, Erişim Tarihi: 08 Şubat 2012.
- Eriş, Metin "Birlikte Yaşama Şuurunun Bütünleştiği Kent: Mardin", TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi), 21 Kasım 2011. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4369/birlikte_yasama_suurunun_butunlestigi_kent_mardin. Erişim Tarihi: 07 Şubat 2012.

- Bağcı, Musa “İslam Medeniyetinde ‘Birlikte Yaşama Tecrübesi’ ve Hz. Peygamber’in Hoşgörü Anlayışı”, 2011. <http://www.musabagci.tr.gg/%26%23304%3Bislam-Medeniyetinde-Birlikte-Ya%26%23351%3Bama-Tecr.ue.besi.htm>, Erişim Tarihi: 07 Şubat 2012.
- Uzlaş, Muzaffer “Hukukçu Olmak Haktır Bize”, ESAS Aylık Hukuk Dergisi, Sayı 2, Kasım 2011. <http://www.esashukuk.org/pdf/11-11.pdf>, Erişim Tarihi: 09 Şubat 2012.
- Sarı, Sadullah “Birlikte Yaşama ve Hoşgörü Kültürü”, 2011. <http://www.dinibil.com/default.asp?L=TR&mid=1326>, Erişim Tarihi: 07 Şubat 2012.
- Demir, Tazegül “Türk Dünyasında Bir Eğitim ve Değer Unsuru Olarak Hoşgörü”, EkoAvrasya, 21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 02-05 Aralık 2010, Lefke K.K.T.C. <http://www.ekoavrasya.net/images/upload/attachments/21-yuzyilda-turk-dunyasi.pdf#page=85>, Erişim Tarihi: 07 Şubat 2012.
- Göktaş, Vahit “Tasavvufi Terbiye’nin Günümüz Din Eğitim-Öğretimine Sunabileceği İmkanlar”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52:2, 2011, s. 137-155. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/1633/17507.pdf>, Erişim Tarihi: 07 Şubat 2012.
- Alemdar, Yusuf “İlahi Din(ler) Mensuplarının Hayırlı Olanlarına Allah’ın Kur’ân’da Öngördüğü Ortak İsim: Ümmet-i Kaime”, Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, 2002. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/344.pdf>, Erişim Tarihi: 09 Şubat 2012.
- http 1: <http://metineris.wordpress.com/faaliyetler/turkiyede-birlikte-yasama-kulturu-ve-mardin-ornegi-sempozyumu/>, Erişim Tarihi: 07 Şubat 2012.
- http 2: http://www.areskitap.com/KitapDetay-birlikte_yasama_kulturu_77.aspx, Erişim Tarihi: 07 Şubat 2012.
- http 3: <http://daplatform.org/657>, Erişim Tarihi: 07 Şubat 2012.
- http 4: <http://www.haberler.com/corum-da-birlikte-yasama-kulturu-paneli-2836905-haberi/>, Erişim Tarihi: 07 Şubat 2012.
- http 5: <http://kent34.net/yerel/sancaktepe%E2%80%99de-%E2%80%9CBirlikte-yasama-kulturu%E2%80%9D-toplantilari.html>, Erişim Tarihi: 07 Şubat 2012.
- http 6: <http://www.sondakika.com/haber-balkanlar-da-birlikte-yasama-kulturu-konferansi-2714737/>, Erişim Tarihi: 07 Şubat 2012.

http 7: http://www.hicrethaber.com/haber.php?haber_id=26044, Erişim Tarihi: 08 Şubat 2012.

http 8: <http://www.sivasplatformu.com/icerik/9/37/-birlikte-yasama-kulturu-sempozyumu.aspx>, Erişim Tarihi: 08 Şubat 2012.

Ekler

Houston Üniversitesi Diyalog için Ayrıntılı -Gerekli- Bilgiler:

<http://www.interfaithdialog.org/>

<http://www.interfaithdialog.org/texas/houston?start=20>

Sheffield Üniversitesi Kadınlar Klübü için Ayrıntılı -Gerekli- Bilgiler:

<http://www.overseaswives.group.shef.ac.uk/>

http://www.shef.ac.uk/polopoly_fs/1.126887!/file/37-Jan-2011.pdf

Önemli Diyalog Örnekleri

<http://www.davutayduz.com/>

<http://www.davutayduz.com/content/category/2/13/46/>

makaleyarismasi@daplatform.org

info@daplatform.org

Birlikte Yaşama Kültürü

FATMA KUTLUCA*

Kültür Nedir?

Kültür kelimesini bir kelimeyle anlatmak, tanımlamak kolay değildir. Fertleri toplum içinde birbirleri ile uyumlu kılan ve ortak yaşayışın tabii bir sonucu olan davranışlar çok yönlü ve çeşitlidir. Din, âdet ve gelenekler, eğitim, ahlâk, dil, tarih, edebiyat, sanat, ekonomi, ziraat vb. hep bu çerçevenin içine giren unsurlardır. Bundan dolayıdır ki kültür, bir insan topluluğunun yüzyıllarca devam eden ortak yaşayışından doğan maddi ve manevi değerlerinin ve davranış tarzlarının bütünüdür diye ifade edilebilir. İşte kültür dediğimiz bu değerler bütünü, her toplumun kendine has yaşayış ve davranışlarından doğmuş olduğu içindir ki o topluma has bir çekirdek yapısına ve öze de sahiptir. Özellikle millet niteliğini taşıyan toplumlarda bu öz, sosyal yapıyı canlı tutan, ona yaşama gücü ve dinamizm veren bir potansiyel enerji durumundadır; insanı yaşatan ruh gibidir.¹

Kültür, antropoloji dilinde ve eserlerinde şu temel kavramlar karşılığında kullanılan soyut bir sözcüktür:²

* Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Ana Bilim Dalı Maliye Teorisi, Yüksek Lisans Öğrencisi.

1. Kantarcıoğlu, Selçuk *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 2.

2. Güvenç, Bozkurt *İnsan ve Kültür Antropolojisine Giriş*, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, s. 95-96.

- Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır.
- Kültür, belli bir toplumun kendisidir.
- Kültür, bir insan ve toplum teorisidir.
- Kültür, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir.

Kültür, maddi ve manevi kültür olmak üzere ikiye ayrılır: Maddi kültür, medeniyet olarak düşünülebilir. Araç ve gereç, makina köprü ve maddi yapısı olan diğer tesisler akla gelebilir. Manevi kültür ise örf ve âdetler, sosyal müesseseler, sosyal organizasyon, değer hükümleri vb. konuları kapsar.³

Bilim adamları kültür meydana getirebilme yetisinin yalnızca insanlara özgü olduğu konusunda birleşmektedirler. İnsanlar kültür sayesinde zaman içinde kazanmış oldukları bilgi ve deneyimleri, yaşama ilişkin değerleri kuşaktan kuşağa aktarabilme ve aşılayabilme olanağına sahiptirler. Bu yönüyle kültür, kuşaklar arası iletişimin en temel aracı olmaktadır.⁴

Kültürün Özellikleri

Her kültür, aynı sorun ve aynı ihtiyaçları yaşayan, aynı amaç ve hedefleri olan insanların ortak malıdır ve birtakım özelliklere sahiptir:⁵

- Kültür, sosyal bir mirastır. Bir değerler birikimidir. Çünkü insan geçmişin birikimlerinden yararlanır.
- Kültür, bir yaşama biçimidir. Kuşkusuz her toplumun kendine özgü bir yaşama şekli, bir hayat düzeni vardır.

3. Erkal, Mustafa *Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme*, Mayaş Yayınları, 1984, s. 86.

4. Yılman, Mustafa *Demokrasimizin Kültürel Temelleri*, Nobel Yayıncılık, s. 14-15.

5. Kasır, Hasan Ali *Kültür Bilinci*, Denge Yayınları, 1993, s. 47-48-51.

- Kültürü edinmenin ve yaşatmanın yolu eğitimden geçer. Toplumun fertleri arasında ortak bir kültür oluşturma yolu, kültürün bu özelliğine işlerlik kazandırmaktan geçer.
- Kültür, sosyal bir olgudur. Toplumu, halkı, milleti ilgilendirir.
- Kültür, değişebilir. Sürekli hareket halindedir.
- Kültür bütünleştiricidir. Toplumun ortak maddi ve manevi değerler bütünüdür. Bu değerleri tanıyan, bilen, yaşayan toplum bir birlik, bir bütünlük içindedir. Birbirini kolayca anlar.
- Kültürde değişme nasıl olursa olsun, uyum gereklidir.

Küresel Kültür: Şüpheli Bakış Açısı

Küresel kültüre ilişkin ütopyacı öngörülerin tersine, birçok grup ve insanda ortaya çıkmakta olan herhangi bir küresel kültür olduğuna dair belirgin bir şüphecilik vardır. Marx'ın bel bağladığı dünya çapında tarihsel devri, yani her şeyin tam zamanında aniden dönüşümü gibi olasılıkları dikkate almazsak, etrafımızda gördüğümüz birleşmişlikten çok uzak olan dünya üzerine düşünmeye ve bu dünyaya dayanarak öngörülerde bulunmaya itiliriz. Thomas Paine'den "Dünyaya yeniden başlama gücüne sahibiz" şeklinde bir alıntı yapan *Wired* gibi dergilerin neredeyse fanatik derecede teknoloji heveslisi olmaları da aynı şekildedir. Bu tür metinlerde ilginç olan şey, bazı iç karartıcı küresel gerçekler karşısında sanal kültüre dair oluşturmaya başardıkları sıradışı bir iyimserlik duygusudur. *Wired UK* dergisinin ilk sayısındaki başyazıda şöyle deniyordu:⁶

6. Tomlinson, John Çev: Arzu Eker, *Küreselleşme ve Kültür*, Ayrıntı Yayınları, s. 136-137.

Bu barış dolu, önlenemez devrimin bir sorun değil, kendimiz ve çocuklarımız için daha iyi bir medeniyet kurmak adına bir fırsat olduğunu bilerek geleceği yeniden iyimserlikle kucaklamanın zamanı sonunda gelmiştir. Yazarlarımıza ilk direktifimiz: Bizi şaşırtın. İkincisi; gelecekte, gelecek yeniliklerden bize haberler getirin: İşyerleri dışındaki işlerden, efendisi olmayan piyasalardan, kitle iletişim araçlarının ötesindeki eğlenceden, hükümetlerin ötesindeki cemaatlerden ve küreyi kuşatan bilinçten...

Kültürün politik yaşamdaki en önemli yansıması demokrasidir. Demokrasi hakkında söylenecek şeyler, gerçekte bu incelemenin amaçlarını çok aşar.

Kültür-Demokrasi İlişkisi

Kültür, demokrasi ve eğitim kavramları yakından incelendiğinde her üç kavramın da bir yaşam biçimini ifade ettikleri görülmektedir. Bu durum bizi, anılan kavramlar arasında yakın ilişkilerin bulunduğu gerçeğine götürmektedir. Nitekim demokratik kurumlar sorunu, yaşayan bir kültür çeşidi sorununa, serbest politik kurumlara has özgür bir kültürün gerekliliğine bağlıdır. Kültürün öğelerinin genel olarak toplumsal kurumlarla, özel olarak da politik demokrasiyle ilişkisi sorunu son yarım yüzyıl içinde önem kazanmıştır.

Demokrasi; bir toplumun yaşam şekli, olgulara, hayata bakış tarzı olduğundan kültür kapsamı içinde yer almaktadır. Çünkü kültür de bilgileri, ilgileri, görüş ve zihniyeti ifade etmektedir. Hangi düzeyde olursa olsun demokratik bir yaşam ve yönetim, olduğu kültürün damgasını taşımaktadır. Bununla birlikte edebiyatın, müziğin, resmin, tiyatronun, mimarlığın demokrasinin

kültürel temelleri ile sıkı bir ilişkisi olabileceğini kabul etmeye hâlâ yanaşmıyoruz. Çoğu zaman demokrasiye sanki manevi yönü bulunmayan yalın bir teknik gibi bakıyoruz ve onu yaşayan insanla; kültürü ile birlikte yan yana düşünemiyoruz ve algılayamıyoruz.

Türk tarihine bakıldığında Türk devletlerinin ve Türk insanının kurumsal düzeyde yazılı olmasa bile gerçek yaşamında demokrat olduğu kolaylıkla ileri sürülebilir. Birçok yeni şeyde olduğu gibi demokratik yaşam biçimini de tümüyle Batı'dan aldığımız konusundaki görüşlere katılmak mümkün değildir. Cumhuriyet'le birlikte giymeye başladığımız çağdaş giyimin simgesi olan ceket ve pantolon, yaygın görüşün tersine, bizden Batı'ya geçmiştir

Yine sayısız akınlara ve göçlere, sayısız kuruluş ve yıkılışlara sahne olmuş Anadolu'da her bölgenin farklı bir folklorik yapıya sahip olması; ayrı bir davranışı, ayrı bir zevki, ayrı bir tipi ve sonuç olarak ayrı bir raksı (dansı, oyunu) sergilemesi, doğal olduğu kadar demokratik bir yaşamın varlığının da somut kanıtlarından birisidir. Türkler tarihsel süreç içerisinde çok değişik insan grupları ve kültür değerleriyle; onları yadırgamadan, küçümsemeden, dışlamadan yan yana yaşamasını bilecek ölçüde hoşgörülü ve demokrat tavırlı olabilmiş ender uluslardan birisi olarak gözlemlenebilmektedir. Türkler kendi hükümranlıkları, yönetimleri altındaki grupların kültürel alanda gelişmelerine yardım etmişlerdir.

İslamlık öncesi Türk kültür ürünlerinde; hakandan erine kadar her bireyin kendini bulduğu, Türklerin kahraman, ince ve derin ruhlarının bütün çıplaklığıyla ortaya konulduğu görülmektedir. Türk edebî ürünlerinde işlenen ana konuların

- Yigitlik,

- Yurtseverlik,
- Büyüklere ve yaşlılara saygı ve
- Doğa sevgisi olması, bize göre Türklerin yaratılış olarak demokratik, insani değerlere çok yatkın olduklarını gösteren kanıtlar olarak ileri sürülebilir niteliktedir.⁷

13. yüzyılda ünlü Türk mutasavvıfı Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin herkesçe bilinen şu dörtlüğü Türk halkının demokratik kültür kimliği hakkında açık bir bilgi vermektedir:

*Gene gel, gene gel, her neysen, ne etmişsen gene gel;
Kâfirsen, ateşe tapıyorsan, puta tapıyorsan gene gel,
Bu bizim kapımız, eşiğimiz, ümitsizlik kapısı, eşiği değildir;
Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel.*

Türkler, Mevlana'nın çok güzel bir biçimde belirttiği gibi bütün tarihleri boyunca mazlum uluslara, insanlara; ırklarına, dillerine, dinlerine bakmaksızın yardım istendiğinde, hatta bazen istenmese bile daima yardım etmiş, kucak açmış ve siper olmuştur.⁸

Eğitim ve Kültür

Eğitim; kültür gibi alanları farklı düşünürlerce değişik şekillerde tanımlanabilen çok yönlü bir süreç olarak özellikle günümüzde büyük ilgi görmekte ve önem kazanmaktadır. Eğitim, en geniş anlamda kişiliğin gelişimi olarak ifade edilmektedir. Burada bir noktanın vurgulanması gerekir ki o da; kültür, demokrasi ve eğitim kavramlarının her üçünün de sonuçta “bir yaşama biçimi”ni dile getirdikleri, belli bir hayat biçimini ifade ettikleri gerçeğidir.

7. Yılman, Mustafa *Demokrasimizin Kültürel Temelleri*, Nobel Yayıncılık, s. 30-31.

8. A.g.e., s. 31-32.

Eğitim, genelde bireyin toplumsallaştırılması amacına yöneliktir. Bir diğer amacı da, insanların bedensel ve ruhsal yetenek ve olanaklarını geliştirmektir. Türkler insanın yetiştirilmesine her çağda büyük önem vermişlerdir. Binlerce yıldan beri varolmalarının, yaşamlarının sırrı budur. Türklerde aile içinde verilen eğitim bu bakımdan çok önemli bir yer tutar ve yetiştirmekte olan kuşaklar hiç okul yüzü görmeseler bile kendi toplumsal-ulusal kimlikleriyle ilgili çok ayrıntılı ve kalıcı bilgiler ve anlayışlar kazanırlar; sağlam ve sağlıklı değerler edinirler.⁹

Kültür ve İnsan

Kültürel oluşlarda insanı daima birinci plana çıkarmak, onun yapıp ettiklerinin kültür olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Kültürlerin değişim ve karşılıklı etkileşim içerisinde olmasını başlatan ve şekillendiren insandır. İnsanlar arasında farklılık olsa da bu farklılıklar kültürün zenginliğini göstermektedir.

Farklılıklarımız Zenginliğimizdir

İnsanlar kendilerine özgü nitelikler bakımından farklılıklar taşısa da kültürel nitelikler bakımından benzerlik gösterirler. Çünkü toplumsallaşma sürecinde birbirlerini etkileyerek toplumsal yaşama uyumlu hale gelirler. Aynı dili konuşurlar, benzer tarzda giyinirler. Saygı görmek, onurlu yaşamak, yeteneklerini sergilemek ve kendilerini gerçekleştirmek isterler. Bu benzerlikleri onların bir arada, iş birliği ve dayanışma içinde yaşamlarını olanaklı kılar.

Demokrasinin özünde, herkesi kendi konumunda kabul etmek vardır. Demokrasinin gereği olarak insanın, birlikte yaşamaya engel olan önyargılarından arınması, yaşadığı toplum ve

9. A.g.e., s. 7-8.

dünyanın insanları arasında ayrımcılık yapmaktan kaçınması gerekir. Demokratik bir vatandaşın;

- Herkesi olduğu gibi kabul etmesi ve
- Birlikte yaşama isteğine engel olan ön yargılardan kaçınması gerekir.

İnsanlar arasındaki bireysel farklılıklar da topluma ve bireye birtakım nitelikler kazandırmaktadır. İnsanı diğer canlılardan ayıran belirgin özelliği, akıl ve düşünebilme yetisine sahip olmasıdır. Bunlar sayesinde insan yeni şeyler öğrenebilmekte, sosyalleşebilmektedir. İnsan bu değişimler sayesinde yaşamına yön verecek hale gelir. Vatanına yararlı bir vatandaş olarak insanlık değerini artırır. İnsan tek başına yaşamını sürdüremeyeceği gibi ihtiyaçlarını da karşılayamaz. Nasıl ki buğdayın ekmeğe dönüşmesi için iş bölümü gerekliyse, insanlar da eğitimleri için öğretmene, tedavileri için doktora ihtiyaç duymaktadır.

Farklılıklar toplumun bir parçasıdır. İnsanlar arasındaki farklılıklar, bireyleri etkin ve değerli kılar. Çünkü bireyler bu farklılıklarıyla toplum üzerinde etkili olmaktadır. Bir toplumu karşılaştığı zorluklar karşısında güçlü kılan, bireyler arasındaki beraberlik ruhudur. Farklılıklar (bilgi, anlayış, yetenek vb.) hayatın zorluklarıyla mücadeleyi ve birlikte yaşamayı kolaylaştırır. Herkes her konuda bilgi sahibi olamayacağından farklılıklardan yararlanmanın önemini anlayan insanlar, insanlar arasında birlikte yaşamının gerekleri olan hoşgörü, ahlâk, saygı, sevgi, adalet gibi değerlerin var olmasına katkıda bulunur.

Herkesin yaşam tarzına, inancına, düşüncesine saygı göstermek zorunludur. Demokrasinin en temel şartlarından biri, farklılıklara saygı göstermektir. Herkesin hoşgörü ve saygı anlayışı içerisinde olması, toplumda farklılıklarla birlikte yaşama ortamının sağlanması için herkese sorumluluk düşmektedir.

Bireyler her zaman farklı yaklaşımlara ve farklı düşüncelere sahip olacaktır. Bu farklılıklar, ayrımcılığın değil, kültür zenginliğinin sembolü olmalıdır. Bireyler arasında kutuplaşmaların olması birlik ve beraberliğe zarar verir. Farklılıklara olumlu anlamda yaklaşmak ise bireyler arasında dayanışmayı sağlayacaktır. Bireyler farklı kültürlere, yaşam tarzlarına, anlayışa, siyasi bakış açısına sahiptir. Bu farklılıklar ayrımcılığı değil, toplumun kültürel zenginliğini gösterir.

“Herkesin anlayış dereceleri farklıdır. “Benim sana anlatacağlarım, ancak senin anlayabileceğin kadardır” der Mevlana. İnsanlar arası ilişkilerde anlayış kültürünün varlığı çok gereklidir. Zira anlayış kültürünün varlığı, toplumda hoşgörü, barış, huzur ve mutluluğu getirir. Anlayış kültürünün yokluğu iletişimin önünü tıkar. Sosyal hayatta dostlukları, arkadaşlıkları bozan, ilişkileri koparan, kavgalara yol açan, dargınlıklara, kırgınlıklara neden olan, insanlar arasına kapanmaz mesafeler koyan şey, çoğu zaman anlayış yokluğudur. İlişkiler, dostluklar, arkadaşlıklar, sevgi yokluğundan değil; daha çok anlayış yokluğundan bozulur. Anlayışlı insanla ilişki kurmak iyilik nedeni olur, anlayışsız insanlarla ilişki kurmak ise kötülük nedeni olur. Bu bakımdan atalarımız ço güzel söylemişler: “Anlayışsız insanla edilmez ülfet/Başına açarlar bir yığın külfet.”¹⁰

Anlayışsız insana bir şeyler anlatmak zordur. Bu tip insanlar sadece kendilerinin doğru olduklarını düşündüklerinden birlikte yaşama olgusundan uzaktırlar. Aslında bu davranışları onların kendi içlerinden gelmektedir. Bundan dolayı da karşı taraftakini de kötümser olarak görmektedirler. Bunu bir örnekle açıklaya-

10. <http://www.yenitokatgazetesi.com/yazar.asp?yazilD=1387> Erişim Tarihi: 17.02.2012.

cak olursak, bir gün Peygamber Efendimiz'in huzuruna gelen bir müşrik, "Ne kadar çirkin yüzü var " demiş. Ardından gelen Mekkeli ise, "Ne kadar nurani bir yüzün var" demiş. Bunu duyan bir sahabe Peygamber Efendimiz'e bu durumun nedenini sormuş. Peygamber Efendimiz de, "Ben aynayım, bana bakan kendini görür" açıklamasını yapmıştır. Anlayışlı olmayan, güzel bakmayan, farklılıklar içerisinde yaşayıp birlik ve beraberliği sağlayamaz.

Hoşgörü

Birlikte yaşamanın temellerinden biridir. Farklılıklara açık olmaktır. Hoşgörü sahibi olmak toplumda yaşamanın gereklilerindendir. Fransız filozof Andre Lalandé, *Kısa Gerekçeli Pratik Ahlak* adlı eserinde "Başkalarının görüş ve kanaatlerine karşı ne yapmalıyız?" sorusunu şöyle yanıtlar: "Hoşgörülü olmalıyız; yani bizden farklı görüş ve düşüncede olanları, cahil veya kötü niyetli olarak bilmemeliyiz, onlara kendilerini açmaları için hürriyet tanımmalı, haklı yanlarını kabul etmeli, karşı koymadan dinlemeli, kendimizi onların yerine koymaya çalışmalı, akıllı ve dürüst insan olmaktan ayrılmaksızın karmaşık birçok sorun üzerinde elbette farklı görüşler bulunabileceğini asla hatırdan çıkarmamalıyız."¹¹

Lalandé'nin bu tanımından yola çıkarak, hoşgörü yanlış fikirleri kayıtsız şartsız kabul etmek anlamına gelmemelidir. Kendisi, yanlış olan düşüncelerin tartışılmasının hak, ödev olduğunu belirtmektedir. Önemli olan, taraf olmak değil, karşılıklı anlaşabilmek, birlikteliği yakalamaktır. İnsan haklarına saygıyla tutarlı olarak, hoşgörü uygulaması, toplumsal adaletsizliğin hoşgörülmesi veya inançların terk edilmesi veya zayıflatılması

11. Önkal, Güncel "Değerler Dünyamız ve Hoşgörü", *Paspatur* 2006.

anlamına gelmez. Hoşgörü, kişinin kendi inançlarına bağlı olmakta özgür olması ve başkalarının da kendilerine ait inançlara bağlı olduğunu kabul etmesi demektir.

Dünyada barış, adalet ve özgürlük için en ciddi tehditlerden biri de din ve inanca dayalı hoşgörüsüzlüktür. Bunu göz önüne alan Birleşmiş Milletler, “Din ya da inanca dayalı her türlü hoşgörüsüzlük ve ayrımcılığın kaldırılması” konusunda bir bildirge yayınladı. Bildirge din ve inanç özgürlüğüne ilişkin konularda anlayış, hoşgörü ve saygıyı geliştirmeyi ve bu konuda ortaya çıkan hoşgörüsüzlüğü her biçim görünüşüyle ortadan kaldırmayı amaçlıyor.¹²

Birlikte Yaşama

Çağdaş demokrasi birbirinden farklı düşünen, farklı inanç, ırk, dil, din sahibi bireylerin bir arada ve bir hoş örü ortamında yaşamalarını öngören bir rejimdir. Ülkemiz, gerek tarihi, gerekse bugünü itibarıyla çeşitli etnik grupların, çeşitli dil, din, inanç, mezhep ve görüş sahiplerinin asimile olmaksızın yine de barış içinde yaşayabildiklerine tanık olmuştur. Bu nedenle bu hoşgörü ortamının korunması ve geliştirilmesi, ister toplumdan ister devletten gelsin her türlü tektipleştirici, asimile edici, ayrımcı politikalara, davranışlara fırsat verilmemesi, mevcut baskı ve uygulamaların bir an önce değiştirilmesi son derece elzemdir.¹³

İnsanlar bir arada yaşamak zorundadır. Çağımızın modern araştırmaları, hayvanların bile birlikte yaşadıklarını, hatta uyum içinde yaşamak için aralarında bir takım kurallarının olduğunu göstermiştir. İnsanların da belli kurallar içerisinde yaşamaları

12. İzmir Kültür Sanat ve Eğitim Vakfı, 2. Kültür Kongresi Barış Kültürü.

13. Kutlar, Onat Cevat Çapan, Ayla Ödekan, Mehmet Yahyagil, *Türkiye’de Kültür*, Türkiye’nin Sorunları Dizisi-18, s. 13.

gerekmektedir. Bunlardan en önemlisi de birbirlerine ve tabiata zarar vermeden yaşamaktır. Bunun için de birlik ve beraberlik içinde yaşamının kurallarını, hayatımızın her anında uygulamak zorundayız. İnsanları ayrılıklara, dolayısıyla huzursuzluk ve mutsuzluğa götürecek her şeyi bertaraf etmek zorundayız.¹⁴

Kendimiz için istediğimizi bir başkası için de istediğimiz zaman birlikte yaşamının ilk basamağını geçmiş olacağız. Peygamber Efendimiz; aynı inançtaki insanları kardeş yaparak, farklı inanç sahiplerini vatandaşlık ve dostluk anlaşmaları ile birbirlerine bağlayarak, mutlu bir toplum meydana getirmiş, saadet asrını gerçekleştirmiştir. Onun dilinden dökülen hakikat incilerinden birisinde inananlar arasındaki diyalog ve dayanışma şöyle özetleniyor: “Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir Müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah Teâlâ o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim bir Müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah Teâlâ da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter.”¹⁵

Ben gelmedim kavga için

Beniö işim sevi için

Dostun evi gönüllerdur

Gönüller yapmaya geldim

diyen bir Yunus Emre’yi yetiştiren Türk ulusu; sözde uygar toplumların kendi çirkinliklerini örtebilmek için haksız yere abartılarak asırlarca bir korku ögesi olarak zihinlere enjekte edil-

14. <http://www.starkibris.net/index.asp?haberID=84087>, Erişim Tarihi:14.02.2012.

15. <http://www.starkibris.net/index.asp?haberID=84087>, Erişim Tarihi:14.02.2012.

miş ve böylece dünya kamuoyu yanlış ve haksız bir yönde şartlandırılmıştır. Aslında yeryüzünde her türden şiddet ve baskının ortadan kaldırılması, bunların yerine insan sevgisi ve saygısının yerleştirilebilmesi, bütün dünya uluslarının yetişecek kuşaklara bu yönde eğitim vermesi, kendilerini kin ve nefrete dayanan çıkar kaygıları ve önyargılardan arındırması zorunluluğu vardır.

Bu çok ulu amaç ancak Atatürk'ün "Gençlerimizi, bütün dünya ölçüsünde hırstan, kinden, garazdan ve her türlü husumetten (düşmanlık) kurtulmuş olarak terbiye (eğitim) etmeliyiz" sözüyle bir dünya ülküsü olarak kabul edilip işlenebilirse demokrasinin de en son hedefini oluşturan "dünya barışı ve kardeşliği" gerçekleşebilir. Aslında demokrasinin gerektirdiği şekilde davranarak da birlikte yaşamamanın önündeki engeller aşılabılır.

Farklılıklarımızı ön plana çıkarıp, birlikte yaşamadan uzak kaldığımızda içinde yaşadığımız vatanımızı, bayrağımızı, tarihimizi, ülkemiz için kendini feda etmiş ecdadımızı göz ardı etmiş olacağız. Bu da bizi ulus olmaktan uzaklaştıracaktır. Milliyetçilik değil, bireycilik; ulusçuluk değil, şahsilik ön planda olacaktır. Ve sonuçta da en temel amaç olan muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak amacı hayal olarak kalacaktır.

Zaman zaman ülkemizde geniş içerikli araştırmalar yapılarak toplumun yaşam tarzlarına yönelik düşünceleri öğrenilmeye çalışılır. Bu alanda Prof. Dr. Yılmaz Esmer' in yapmış olduğu "2011 Türkiye Değerler Araştırması" sonucunda, toplum olarak birlikte yaşamamanın giderek zorlaştığı, toplumda ciddi bir hoşgörüsüzlük olduğu, sosyal hayatta onlar-biz kamplaşmasına doğru gidildiği, insanların farklılıklara tahammül edemediği, değişen kuşaklarla birlikte düşüncelerin aynı kaldığı gözlenmiştir.¹⁶

16. <http://www.giresunaktuel.com/yazar.asp?yazilD=4640>, Erişim Tarihi: 14.02.2012.

Bu araştırmadan, ülkemiz insanlarının farklılıklara tahammül edemediği, hoşgörüden uzaklaştığı, kendisi gibi olmayanlarla birlikte yaşamak istemediği sonucuna ulaşılabilir. Ülke sınırları içerisindeki insanlar ne kadar farklı dil, din, ırk, kültür yapısına sahip olsa da, birbirlerinin hak ve özgürlüklerini çiğnemeden yaşamaları toplumsal barış ve huzuru sağlayacaktır.

Toplumdaki farklı kültür, inanç, dil, dinlerin bulunması o toplumun zenginliğinin göstergesidir. Burada önemli olan bireylerin bu farklılıklarından dolayı birbirlerine saygı göstermeleri, diğerlerinin inancı, yaşam tarzı, kültüründen rahatsız olmadan, insanların olduğu gibi kabul edilmesi, insan olduğu için değer verilmesidir. Asıl olan, insanların bütün özellikleriyle birlikte yaşamalarıdır. Bu nedenle insanların birlikte yaşaması hoşgörü ortamına ve toplumsal barışa bağlıdır.

Toplumsal barışın sürekli olabilmesi için o coğrafyada yaşayan insanların farklılıklarını ortadan kaldırma, birbirlerine inanç dayatma, birini diğerine göre üstün kılma, ötekileştirme, değişik kültürleri kabullenmeme, öfke ve nefret etmemeleri gerekir. Aksine birbirlerini daha iyi tanıyıp, hoşgörü, anlayış ve saygı göstermelerinin egemen kılınması çerçevesindeki yaklaşımın geliştirilmesine bağlıdır. Böylece insanlar arasındaki çatışmanın altyapısını hazırlayan nedenler ortadan kalkacak; güvenli, huzurlu bir ortamda yaşamının mutluluğu tadılacaktır.¹⁷

Birlikte yaşamının gerekleri sağlanmazsa bencillik, şiddet, çatışma, insanlar arasında anlayışsızlık başlayacaktır. Toplumdaki farklılıklar kargaşanın, tehdidin bir faktörü değildir. İnsanlar sahip oldukları farklılıklardan dolayı dışlanamaz. Sonuçta bizim

17. <http://www.giresunaktuel.com/yazar.asp?yazilID=4640>, Erişim Tarihi: 14.02.2012.

sahip olduğumuz birtakım özellikler de onlara farklı gelmektedir. Sahip olunan düşünceler ve özellikleri karşı tarafa zorla kabul ettirme anlayışı, toplumsal barış yerine toplumsal çöküntüye neden olmaktadır.

Bireyler arasındaki farklılıklarla mücadele etmek yerine bu zenginlikten yararlanarak farklılıklarla birlikte yaşamanın önemi anlaşılmalıdır. Her vatandaşın en önemli vazifesi, ortak bir paydada buluşarak birlikte yaşamak olmalıdır. Bütün bunlardan anlaşıldığı gibi hoşgörü, saygı, sevgi, barış, anlayış, güven vb. değerler birlikte yaşamanın ön koşuludur. Toplumsal barış ve birlikteliğin sağlanması demokratik eğitim politikalarının uygulanması ile mümkün olacaktır.

Tasavvuf Geleneğinde Birlikte Yaşama

Birlikte yaşamanın toplumsal önemi yadsınamaz. Bununla birlikte tasavvuf geleneğinde de birlikte yaşamanın yeri önemlidir. İnsanların başka din mensupları ile bir arada yaşamaları aslında fitri bir olgudur. İnsanlar bu konuda seçim yapma şansına sahip değillerdir. Birlikte yaşama karşılıklı hoşgörüyü zorunlu kılmaktadır. Tasavvuf ehlinin birlikte yaşama tecrübesi çerçevesinde farklı bir takım tavırları olmuştur. Bunlara örnek verecek olursak, Kuşeyri' nin naklettiğine göre Hz. İbrahim'e misafir olarak gelen bir Mecusi ondan yemek ister, o da önce dinini değiştirip tevhide gelmesini teklif eder. Mecusi bunu kabul etmeden yürür gider. Bu olay üzerine Hz. İbrahim'e şöyle bir vahiy gelir: "Biz onu kâfir olduğu halde yetmiş yıldır beslemekteyiz. Sen bir kerecik onu inancına bakmadan doyursaydın ne olurdu?"

Burada verilmek istenen mesaj, Allah "Rahman" sıfatının sahibi olarak mümin-kâfir ayrımı yapmaksızın herkese rızık

verdiğine göre Rahman'ın arşı mesâbesinde gönül taşıyan insanların insan bakışı da aynı olmalıdır.

Gazali de “İnsanlarla güzel konuşun” ayetinin tefsiri sadedinde İbn Abbas'dan (r.a) şu nakilde bulunmaktadır: “Sana selam veren Mecusi de olsa selamını al. Zira Allah Kur'ân-ı Kerim' de ‘Size selam verildiği zaman ondan daha iyisiyle veya aynıyla mukabele edin’ buyurmakta.” Anlaşıldığı üzere, toplum içinde her inançtan insanla iyi geçinmenin ve herkese karşı güzel söz ve davranış içerisinde bulunmanın bir zaruret olduğu ifade edilmektedir.¹⁸

Sonuç

İnsanları birbirinden ayıran türlü özellikler vardır; dil, din, cinsiyet, ırk, ulusal ya da toplumsal köken ve benzeri gibi. Günümüzde toplumlar, değişik özellikleri olan bu insanlardan oluşuyor ve onların oluşturduğu değişik kültürler içinde yaşıyorlar. Hoşgörü, bu değişik özelliklere ve kültürlere sahip insanların bir arada veya yan yana yaşarken birbirlerinin farklılıklarını kabul etmeleri ve barış içinde yaşamaları becerisidir. Birbirine benzemese de tüm insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insanların birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalarını öngörmekle, hoşgörüyü hemen ilk maddesine yerleştirmiştir.

Hoşgörü, dünyamızdaki kültürlerin zengin çeşitliliğini, ifade biçimlerini ve insan olmanın yollarını kabul etmek, bunlara saygı göstermek bunların değerini bilmektir. Hoşgörü bilgiyle, açıklıkla, iletişimle ve düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğüyle

18. http://hasankamiliyilmaz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=357&Itemid=31 , Erişim Tarihi: 15.02.2012.

beslenir. Hoşgörü kabullenme, lutfetme veya göz yumma değildir. Hoşgörü, hepsinin üzerinde, başkalarının evrensel insan haklarının ve temel özgürlüklerinin tanınmasıyla teşvik edilen etken bir tavidir. Demokratik düzen, herkese düşünce ve hareket özgürlüğü tanıma esasına dayanır ve birlikte yaşamının temelini oluşturur.

Toplumdaki kültürel çeşitlilikler, dinsel farklılıklar ve siyasal çoğulculuk insanlar ve toplumlar arasında uyumsuzluklara neden oluyor gibi görünse de, gerçekte uyumsuzlukların temelinde toplumsal adaletsizlikler, dünyada oluşturulan değerlerin adasletsiz dağılımı ve yoksulluk vardır. Bu nedenle hoşgörünün temel ilkeleri adalet ve eşitlik deniliyor. Bu anlamda hoşgörü, birlikte yaşamayı sağlayan eşitliği ve adaleti aramak demektir.

Kaynakça

- Sayı, Aydın Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1990.
- Güvenç, Bozkurt İnsan ve Kültür Antropolojisine Giriş, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Güngör, Erol Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik, Ötüken Yayıncılık 1995.
- Önkale, Güncel “Değerler Dünyamız ve Hoşgörü”, Paspatur 2006.
- Kasır, Hasan Ali Kültür Bilinci, Denge Yayınları, İstanbul.
- Bakan, İsmail; Büyükebe, Tuba H. Çetin Bedestenci, Örgüt Kültürü Teorik ve Amprik Yaklaşım, Aktüel Yayıncılık.
- İzmir Kültür Sanat ve Eğitim Vakfı, 2. Kültür Kongresi Barış Kültürü, 2009.
- Tomlinson, John çev: Arzu Eker, Küreselleşme ve Kültür, Ayrıntı Yayıncılık.
- Erkal, Mustafa Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme, Mayaş Yayınları.
- Yılman, Mustafa Demokrasimizin Kültürel Temelleri, Nobel Yayıncılık, 2006.

Kutlar, Onat; Çizgen, Neval Türkiye’de Kültür, Yeni Yüzyıl Kitaplığı.
Kantarcıoğlu, Selçuk Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür,
Kültür Bakanlığı.

İntenet Kaynakları

<http://www.yenitokatgazetesi.com/yazar.asp?yaziID=1387>

<http://www.starkibris.net/index.asp?haberID=84087>, <http://www.giresu-naktuel.com/yazar.asp?yaziID=4640> <http://hasankamilyilmaz.com/index.php?option>

Farklı Kùltür Yapılarının Bulunduğu Ortamdaki Ailelerin Olumsuz Tutumlarının ve Algılama Biçimlerinin Sosyal İlişkileri Üzerindeki Etkisinin Değerlendirmesi

NÜKHET ÜNLÜ*

Giriş

Türk Dil Kurumu, kùltürü tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin olarak tanımlamıştır.

Farklı zamanlarda yapılan çeşitli kùltürel çalışmalar kùltürel farklılıkların var olduğunu ispatlamaktadır. Bu konuyu detaylı bir şekilde irdeleyen Parker (1998:19) da kùltürlerin etkileşimi ve birbirlerini daha iyi tanımaları sonucu birçok benzerliklerin ve farklılıkların kaçınılmaz olacağından bahsetmiştir.

Kùltürleri farklı kılan özellikler ise dinî yaşantıları, dilleri, âdet ve gelenekleri, maddi kùltürleri, estetik algıları, eğitim seviyeleri, sosyal yapıları olarak belirtilebilir. Thomas ve Inkson (2005), toplumların kùltürel değerler, bireylerden beklenen davranışlar, gelenekler, toplum tarafından rahatsız edici olarak

* Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi

nitelenen iş ve hareketler, anlatım, konuşma stili, eğitim sistemleri ve yaşam standartları ve daha birçok konularda farklılık gösterdiğini ifade etmiştir. Kişinin değer yargıları, davranışları, normları ve olayları değerlendirme biçimleri de genel olarak yaşadığı toplumun kültürel özellikleri tarafından etkilenmektedir (Hofstede, 1985; Trompenaars ve Hampden-Turner, 1997). Bu bağlamda, değişik kültürlerden insanların farklı inanç, değer ve davranış kalıplarına sahip olmaları kadar doğal bir şey yoktur.

Kültürün insan davranışları, mimikler ve konuşma şekilleri üzerine büyük etkisi olup, farklı kültürlerden olan insanlar bunları anlayıp yorumlamakta zorlanacak, hatta bunun neticesi olarak yanlış anlaşılmalara meydana çıkacak ve gerekli olan işbirliği bile imkânsız hale gelecektir. (Earley ve Mosakowski, 2004). Adler (1986), farklı kültürlerle sahip insanların, bağlı oldukları kültürleri ortaya koydukları değer, davranış ve tutumlarıyla yansıtmakta olduklarını belirtmiştir.

Yukarıdaki açıklamalar, kültürel farklılıkların bireylerin düşünce, fikir, davranış ve tutumlarına yansıdığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Kültürel farklılıklardan kaynaklanan farklı fikir, düşünce ve davranışlar bireyler arasında çatışma, iletişim ve önyargılara bunun neticesinde de sosyal ilişkilerde zayıflıklara neden olabilecektir.

Bu çalışmada iç ve dış göçlerle farklı kültürel yapılardan gelmiş insanların birlikte yaşamaları üzerinde durularak sosyal ilişkileri, olumsuz tutumlara neden olabilecek olaylar, algılama biçimleri, düşünce ve davranışlarının çocuklar üzerindeki yansımalarıyla ilgili olarak çalışılacaktır.

Bu bağlamda da Çiftlikköy Sultaniye Mahallesi, Beşyüzevler Mahallesi, Aşağı Gacık Mahallesi ve Gacık köyünde ikamet eden Karadeniz'den göçenler, Bulgaristan göçmenleri, Doğu

Anadolu'dan göçenler, Dağıstan göçmenleri ve Gacık köyünde doğup büyümüş olanlarla değerlendirme yapılacaktır.

Kültürel Farklılıklar ve Farklılıkların Algılanma Biçimleri

Kültür, bir toplumun tarihsel süreç içerisinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi özelliklerin tümüne denir. Kültürleme ve kültürlenme, beşikten mezara kesintisiz egemen süreçlerdir. Her kültür, üyelerinin inanç ve davranışlarını kültürel gerekler ve beklentiler doğrultusunda koşullamaktadır. Kişinin gözlemlenebilir davranışları olduğu kadar bilişsel dünyası da kültürün yönetimi ve denetimi altındadır. Aslında bilişsellikğin içeriği ve örüntüleri de başından beri genel iletişim ortamlarından yansıtılarak oluşturulmuş, dolayısıyla kültür tarafından koşullanmıştır. Kültürün üyelerine sağladığı doyum “gerçek” ya da “kurgusal” olabilir; çünkü söz konusu doyumun niteliği ya da yeterliğine ilişkin bir görüş birliği sağlanamayacaktır. (http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/kultur/141_kulturel.htm)

İnsanlar, yüzyıllar boyunca ekonomik, sosyal ve politik nedenlerle bazen isteyerek, bazen de baskı altında oldukları için yaşadıkları yerlerden ayrılıp bir başka yerde yaşamak durumunda olmuşlar / zorunda kalmışlardır. Kişilerin belli bir zaman boyunca yaşamış oldukları yerleri terk edip bir başka yerde yaşamaya başlamaları, her zaman beraberinde zorluklar ve sıkıntılar getirmiştir. Yaşanılan yerin toprağına, iklimine, gelenek ve göreneklerine alışan bir toplumun bir başka yerde kök salıp yerleşilen yerin koşullarına uyum sağlaması ve göç edilen toprağın insanlarının yeni gelenleri içine alması, hem zahmetli hem de acılı bir uğraşı beraberinde getirir. (IV. Kültür Araştırmaları Sempozyumu 2007)

Parekh'e göre çok kültürlü toplum, içinde iki veya daha çok sayıda kültürel topluluğun yaşadığı toplumdur. Çok kültürlü toplumlar kültürel çeşitliliğe iki biçimde yaklaşırlar: Toplum çeşitliliği hoş karşılayıp destekleyebilir ve farklı toplulukların kültürel taleplerine saygı duyarak çeşitliliği kendine bakışın bir parçası olarak algılayabilir. Bu durumda toplumu çok kültür-cü olarak tanımlamak mümkündür. Bunun alternatifi olarak toplum, tek kültür-cü bir yaklaşımla, farklı kültürel toplulukları belli ölçülerde baskın kültür içinde asimile etmeye çalışabilir.

Özellikle bireysel özgürlükleri güvence altına alıp yayarak, toplumun etkileşimini güçlendirerek kültürel farklılıkları ve siyasal bütünlüğü korumak tek çıkar yol gibi görünmektedir. Geçmişimizi yadsımadan ama gereken yerlerde ondan dersler alarak güncel özgürlükleri eşitlik ve adalet ilkeleri çerçevesinde yaygınlaştırmak ve güçlendirmek bu çözümün en önemli yön-temidir. Bireysel özgürlüklerin güvencede olması, hiç kuşkusuz farklı kimlik mensuplarının tutum ve davranış alanlarını zen-ginleştirerek, hem farklı kültürlerin bir arada yaşamasını hem de birbirlerine hoşgörü ile bakmasını sağlayacaktır. (http://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php)

İnsanların toplumları, ülkeleri birbirinden farklı da olsa biyo-lojik olarak birbirlerine benzerler ama inanç, düşünce, tutum ve olayları algılayış tarzı bakımından farklıdırlar. Bu farklılığı orta-ya çıkaran etkenlerin başında gelen, içinde yetiştikleri kültürel yapıdır. Bireyler, kültürü sosyalleşme süreciyle kazanırlar. Kültür birey davranışlarını yönlendirerek toplumsal düzeni sağlamak-tadır. Topluma kimlik kazandırır. Toplumu diğer toplumlardan farklı kılar. Kültürler dayanışma ve birlik duygusu verir. “Biz” bilinci oluşmasına sebep olur. Ayrıca toplumsal kişiliğin oluş-masını sağlayarak sosyalleşme olgusunu meydana getirmektedir.

Birey, içine doğduğu kültürel ortamın özelliklerini ana-babasından, yakınlarından, arkadaşlarından, okuldan, sokaktan ve iş ortamından öğrenir. Öğrenme süreciyse ömür boyu sürmektedir. Birey sosyalleşme süreciyle içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olur. Olayları algılayış tarzından giyim tarzına, düşünüş tarzından davranış biçimine kadar her konuda kültürden etkilenir.

Tarihten bu yana birçok toplum yapısına ev sahipliği yapmış ve Türkiye ortalamasının üzerinde göç alan topraklarda yaşanmış ve yaşanması muhtemel sorunlar sayıca fazladır. Ailelerin birbirlerine karşı olan olumsuz tutumları sosyal ilişkilerini ve çocuklarını da etkileyecektir. Bu sorunlar üzerinde çalışarak ileride görülmesi muhtemel olan kültürel çatışmalara karşı önleyici çalışmalar yapmak ve öneriler geliştirmek gelecek açısından büyük önem arz etmektedir.

Sosyal öğrenmenin kişilik oluşumundaki etkisi aşîkârdır. Çocukların yetiştikleri ortamda ailelerinden gördükleri davranışlar ve düşünce kalıpları onlarda etkisini bırakacaktır. Farklı kültürlerle bakış açısında ailenin etkisine açık olan çocukların ileride yaşanan coğrafyada sorunlarla karşılaşması muhtemel görülmektedir. Bu konu üzerinde durularak müdahaleyi ve önlemeyi kapsayan bir hizmet sunulması önem arz etmektedir.

Çiftlikköy’de Farklı Kültür Yapılarının Bulunduğu Ortamdaki Ailelerin Olumsuz Tutumlarının ve Algılama Biçimlerinin Sosyal İlişkileri Üzerindeki Etkisinin Değerlendirmesi

Araştırmanın yapılacağı bölge yirmi yılı aşkın bir süredir ve özellikle deprem sonrasında çok farklı toplum yapılarından göç almıştır. Yeni ortama uyum sağlamak ve diğer kültürlerle kaynaşmak uzun bir süreçtir. Küçük sınırlar üzerinde yaşayan

bu insanların birbirinden kesin çizgilerle ayrılan kültürel değerleri bulunmaktadır. Bu değer yargılarının da sosyal hayatlarına, davranış ve düşüncelerine yansması kaçınılmazdır.

Her bireyin bir topluluk içinde büyüdüğü ve büyümesi gerektiği değişmez bir gerçektir. Birey, sosyal etkileşimin sonucunda düşüncelerini ve deneyimlerini paylaşarak zaman içinde kendine has belleğini oluşturur. Sosyal öğrenmede temel faktör, bireyin başkalarını gözlemleyerek öğrenmesidir. Öğrenme ortamında öğrenen ile öğretmenin etkileşim içerisinde olması; öğrenene gözleme, taklit etme ve zihinsel fonksiyonlar geliştirmede gerçek fırsatın sağlanması gerekir. Bu tür öğrenmeler hemen ortaya çıkabileceği gibi öğrenilmiş olarak kişide yer edip ilerleyen zamanlarda da ortaya çıkabilir. O halde farklı kültürlerden gelen ailelerin birbirleriyle olan ilişkilerinin çocuklar tarafından gözlenmesi ve öğrenilmesi kaçınılmaz bir gerçektir.

Çiftlikköy'ün yıllardır göçlerle artan kültür çeşitliliğinin ilçe halkının olumsuz tutumlarının ve birbirlerini algılama biçimlerinin sosyal ilişkilerine, yaşam tarzlarına ve çocuklarına yansması incelenmiştir.

Çiftlikköy'de Farklı Kültür Yapılarının Bulunduğu Ortamdaki Ailelerin Olumsuz Tutumlarının ve Algılama Biçimlerinin Sosyal İlişkileri Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilme Uygulaması

Çiftlikköy, Yalova ilinin bir ilçesidir. Yalova merkezine 5 km. uzaklıkta bulunan Çiftlikköy'ün belediye sınırı 5.946 dördür. İlçe; tarım ürünleri yetiştirme, seracılık ve çiçekçilikle tanınmaktadır. Uzun yıllardan beri iç ve dış göçlerin yoğun bir şekilde gerçekleştiği ve kültür çeşitliliğinin fazla olduğu bir ilçedir.

Araştırmanın gerçekleştirildiği hedef kitle ise Sultaniye Mahallesi, Aşağı Gacık Mahallesi, Gacık köyü ve Beşyüzevler Mahallesi'nde ikamet etmekte olan kişilerdir. Araştırma çocukları 75. Yıl Namık Kemal İlköğretim Okulu ve Sultaniye Şehit Baçerettin Özgür İlköğretim Okulu'nda öğrenim gören 25 öğrencinin anneleriyle sınırlandırılmıştır. Bu araştırma Dağıstan göçmenleri, Bulgaristan göçmenleri, Karadeniz bölgesinden göçenler (Özellikle Trabzon), Gacık köyünde doğup büyümüş olanlar ve Doğu'dan göçen kişilerden tesadüfi olarak seçilmiş altışar kişilik sınırlandırılmış örneklem grubundan oluşmaktadır.

Araştırmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu teknikle 25 kişiyle önceden planlanmış sorular dâhilinde görüşmeler yapılmış, görüşmenin akışına bağlı olarak değişik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışına etkide bulunularak, farklı sorularla değişik boyutlarda ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın temel amacı; farklı kültür yapılarının bulunduğu ortamdaki ailelerin sosyal ilişkilerinin değerlendirilmesi, önyargılarının kaynaklarının belirlenmeye çalışılması çocuklarına olan etkisinin değerlendirilmesi ve bu doğrultuda çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve önleyici sosyal hizmet faaliyetlerinin yürütülmesidir. Bu doğrultuda alt amaçlar da şu şekilde belirlenmiştir:

- a) Bölgedeki farklı kültürleri tespit etmek ve genel hatlarıyla kültürel özelliklerini ortaya koymak.
- b) Farklı kültürlerden bireylerin birbirlerine olan bakış açısını tespit etmek.
- c) Bu toplum içerisinde baskın rol oynayan kesimin olup olmadığını tespit etmek.
- d) Farklı kültürden bireylerin aralarında sorun yaşayıp yaşamadıklarını belirlemek.

- e) Bireylerin ne gibi önyargıları olduğunu belirlemek.
 - f) Olumsuz tutum geliştiren bireylerin gerekçelerini öğrenmek.
 - g) Çocuklarına karşı açık bir şekilde yönlendirmede bulunup bulunmadıklarını öğrenmek.
 - h) Çocukların sosyal öğrenmelerinin olumsuz etkilerini en aza indirmek için önlemler almak.
 - ı) Grup anlayışının çözülmesi için alınabilecek önlemleri tespit etmek.
- Elde edilen mülakat verileri yorumlanmaya çalışılarak değerlendirilmesi yapılmıştır.

Hipotezler

Genel hipotez; farklı kültür yapılarının bulunduğu ortamda yaşayan ailelerin diğer kültürlerden olan ailelerle olan sosyal ilişkilerinde olumsuz tutumları bulunmaktadır ve bu da ilişkilerini olumsuz etkilemektedir.

Alt hipotezler:

- Farklı kültürlerden gelen insanlar göç yaşantısının etkisiyle kendilerini diğer toplumlara kapatmışlardır.
- Yaşadıkları bölgeyi yurt olarak görme anlayışları kendilerinden olmayana karşı olumsuz tutum geliştirmelerine neden olmuştur.
- Geçmişte farklı kültürler arası yaşanan sorunlar ailelerin ilişkilerine olumsuz yansımıştır.
- Aileler olumsuz yargılarını çocuklarına da yansıtmaktadır.
- Kültürel değerlerdeki bazı zıt noktalar ilişkileri etkilemiştir. Hoşlanmadıkları uygun bulmadıkları kültürel özellikleri bulunmaktadır.

- Farklı kültürler birlikte daha az vakit geçirmektedirler.
- Aileler karşı kültürle ilgili olumsuz yargılarını ev içinde çocukların yanında paylaşmaktadır.

Bulgular

Farklı kültürel yapıya sahip insanların bulunduğu bir ortamda yaşıyor olmak sizce nasıl?

Dağıstan Göçmenleri:

- “Farklı kültür yapısının bu kadar fazla çeşitte olması zaman zaman sorunlara sebep olabiliyor, çok iç içe olmak iyi olmuyor problemler yaşanıyor.”
- “Olumsuzluklar olsa da çok iyi anlaştığım arkadaşlarım oldu; değişik toplumlardan arkadaş edindim, onların kültürünü ve yemeklerini öğrendim.”
- “İnsanın nereli olduğu, nerden geldiği önemli değil; iyi insan olmak daha önemli. Anlaşabilmek insanın kendi elinde, bu ortamda düzgün bir şekilde problemsiz yaşamak için geçinmek zorundayız, geçinmesini bildiğin sürece gayet güzel. Ya bu deveye güdeceksin ya da bu diyardan gideceksin.”
- “Kendi insanlarımızla daha fazla zaman geçiririz, daha kapalı bir toplumuz, ilişkide sınırlı olduğumuz farklı kültürler bizi pek etkilemiyor.”

Bulgaristan Göçmenleri:

- “Zor, ortama alışmak için kendini kabul ettirmeye çalışıyorsun, zorlanıyorsun kabul edilmek için. Dışlandığımız zamanlar oldu, insanlar bizi benimseyemedi, buradan kaçasım gelirdi.”

- “Daha kararlı olmayı öğretiyor insana, daha dikkatli olmayı, tuttuğunu koparmayı.”
- “Çok güzel, çok mutluyum. Bir sürü yerden insanla tanışmış oldum, onları da öğrenmiş oldum, gayet iyiyiz.”
- “İlk geldiğimizde pek kabul edilemedik, farklı geldik buradaki insanlara ama şimdi alıştık birbirimize, iyiyiz burada.”

Doğu Anadolu Bölgesinden Göçmüş Olanlar:

- “Varlık, ulaşım olduktan sonra insanların çeşitliliği fark etmez benim için, pek kimseyle görüşmüyorum zaten beş çocuğum var, evimde iyiyim.”
- “Ayrımcılık çok oluyor, çok laf ediyorlar bunlar kürt diye, bizden farklı bir sürü insan her biri ayrı yerden ve bizden hoşlanmıyorlar. Bazısı arkandan konuşuyor, bize terörist gözüyle bakıyorlar, kendi insanımız böyle davranmaz tabii ama burada böyle işte ne yapabilirsin ki. Arkadaş edinmek zor.”
- “Çok güzel herkesin âdetini görmüş oluyorum.”
- “Biraz iyi, biraz kötü. Zarar verici insanlar da var. Duyarsız burada insanlar, herkes kendine bakıyor. Bu yüzden de kendi insanların tarafından daha çok sahipleniliyorsun.”

Karadeniz Bölgesinden Göçmüş Olanlar:

- “Güzel bir şey böyle bir ortamda olmak, farklı kültür görmüş oluyorsun.”
- “Benim bir problemim olmadığı için kimseyle, güzel burada yaşamak, memnunum, iyi yani. Bence bir sakıncası yok, her yerden insan olabilir.”
- “Seçici olmak lazım, seçici olmasam belki iyi olmazdı

burada yaşamak ama dikkatli seçiyorum konuşacağım insanları, o yüzden gayet iyi. Kârı da zararı da yok bana.”

- “Bazılarıyla uyuşuyorsun bazılarıyla uyuşamıyorsun ama yaşayıp gidiyoruz işte.

Gacık Köyü’nden Olanlar:

- “Bizim köy uzakta kalıyor insanlara ama anlaşılamayız. Görüş farklılıkları var bence, giyim, konuşma falan çok farklı. İyi ki biz uzakta kalıyoruz.”
- “Köyde olduğumuz için bizi pek bağlamaz diğer insanlar, iyiyiz biz böyle. Çocuklarımız beraber okuyor işte, toplantılarda görüşmüş oluyoruz.”

Yaşadığınız bölgede farklı kesimlerden birileriyle problem yaşadığınız zamanlar oldu mu? Bahseder misiniz?

Dağıstan Göçmenleri:

- “Ev yapımı esnasında inşaatla ilgili olarak komşumuzla problem yaşamıştık. Ama hemen kapandı olay, büyütmedik.”

Doğu Anadolu Bölgesinden Göçmüş Olanlar:

- “Komşuluk yaptığım, evimi açtığım ailenin oğlu yeğeni-mi kaçırdı, bir sürü olaylar oldu, bize yanlış yaptılar. Çok üzüldük, olmayacak şeyler oldu.”
- “Çocuklar arasındaki kavga yüzünden biz de kavga ettik. Aramızda sıkıntılar yaşandı. Evimizi bastılar.”

Bulgaristan Göçmenleri, Karadeniz Bölgesinden Göçmüş Olanlar, Gacık Köyü'nden Olanlar:

- Problem yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

Yaşadığınız bölgede farklı kesimlerden insanlar arasında yaşanan sorunlardan bahsedermisiniz? (Duyduğunuz ya da gördüğünüz)

Dağıstan Göçmenleri:

- “Trabzonlularla Dağıstanlılar arasında kız kaçırma mevsusu yüzünden kavgalar olmuştu.”
- “Doğulularla Dağıstanlılar arasında ağız kavgası olmuştu, hakaret etmişler birbirlerine.”
- “Dağıstanlılar başka kesimlere kız vermek istemez ondan olaylar olmuştu bir zamanlar.

Bulgaristan Göçmenleri:

- “Erkekler arasında anlaşmazlıklar olmuştu Doğu erkekleriyle. Onlar hemen toplanıverirler, gruplaşıverirler ne olduğunu anlamazsın.”
- “Lazlar kardeş kardeşe kavga ettiklerini çok gördüm.”
- “İlk geldiğimizde Karadenizlilerle çok sorunlar yaşadık. Erkekler çok atışır, kavga ederlerdi, bizimkiler o tarafa onlar bu tarafa gelmezdi yoksa kavga çıkardı.”
- “Karadeniz erkekleri ilk geldiğimizde bizi kabullenemediler, farklı geldik her şeyde sorun çıkartıp, kavga ediyorlardı göçmenlerle.”
- “Gençler çok kavga etti, yol falan kesme olayları oldu.”

Doğu Anadolu Bölgesi'nden Göçmüş Olanlar:

- “Kız kaçırma olayları duyduğum hep. Başka memleketin insanına vermeyince sorunlar çıkıyor aralarında.”
- “Karadenizliler genelde ufak tefek her şeyden kavga ederler kendi aralarında da başkalarıyla da ama alıştık artık, hemen parlıyorlar sonra bir de hiçbir şey olmamış gibi davranıyorlar.”

Karadeniz Bölgesi'nden Göçmüş Olanlar:

- “Dağıstanlılarla Karadenizliler muhtarlık için tartışma yaşadılar.”
- “Doğuluların düğününde yol kesmişlerdi Karadenizli birileri, kim oluyorsunuz da yol kesiyorsunuz diye kavga ettiler.”
- “Kız meselesinden çok kavga çıkar, kız kaçırma çok olur.”
- “Lazlarla Doğulular birbirini sevmez, onların arasında olur zaman zaman.”

Gacık Köyü'nden Olanlar:

- “Karadenizliler düğün zamanı hemen yol keserler, bizimkiler de kızar tabii olay çıkardı.”
- “Karadenizlilerden kız aldığımızda sorun olur, olay çıkarırlar, para isterler, laf ederler.”

Çevrenizdeki diğer kesimlerden insanlarla sosyal ilişkileriniz nasıldır?

Dağıstan Göçmeni Olanlar:

- “Birkaç tane Trabzonlu ve Doğulu arkadaşım var. Bunun dışında genelde kendi insanlarımla görüşürüm, diğerle-

riyle sadece selamlaşırız, özel günler dışında gidip gelmeyiz birbirimize. Ev içi görüşmeyiz, karşıdandır ilişkimiz.”

- “Kendi yöremın insanını daha yakın bulurum genelde onlarla görüşürüm. Bir toplantı olduğunda buluşuruz diğerleriyle ama çatkapı gidip gelmeyiz.”
- “Dedelerimiz Doğu’da yaşamışlar bir süre, onları daha yakın bulurum kendime ama genelde kendi yöremizin insanıyla görüşürüz.”

Bulgaristan Göçmeni Olanlar:

- “Burada doğup büyümüş olanlarla daha yakınım, onlarla görüşürüz. Doğulularla görüşmem arkadaşım yoktur.”
- “Karadenizli arkadaşlarım var onlarla görüşürüz. Tabii genellikle göçmenlerle sıkıdır ilişkilerimiz.”

Doğu Anadolu Bölgesi’nden Göçmüş Olanlar:

- “Konuşuruz, selamlaşırız ama gidip gelmeyiz. Kimseye güvenmem pek.”
- “Kendi insanımla görüşürüm, diğerleriyle kapıda, düğünde dernekte falan, gidip gelmeyiz birbirimize.”
- “Trabzonlu, Dağıstanlı arkadaşlarım var, görüşürüz evlerimizde de.”

Karadeniz Bölgesi’nden Göçmüş Olanlar:

- “Nadiren Dağıstanlılarla gidip geliriz onun dışında kendi insanımızla.”
- “Seçici davranırım ama yöresine göre değil insanlığına göre. Dağıstanlı da Doğulu da arkadaşlarım var, çok sıkı arkadaşlarım var hatta.”

Gacık Köyü’nden Olanlar:

- “Kendi köyümün insanlarıyla görüşürüm sadece, diğerleriyle pek anlaşabileceğimizi sanmıyorum. Bulgaristan göçmenleriyle anlaşabiliriz gibi geliyor ama eşim müsaade etmiyor.”
- “Köyümdekilerle görüşüyorum sadece, uzağınız diğerlerine pek ilişkimiz yok.”

Eşinizin farklı kültürlerden kişilerle ilgili düşünceleri nelerdir? İlişkileri nasıldır?

Dağıstan Göçmeni Olanlar:

- “Eşim Karadenizlilerden pek hoşlanmaz ama uzun yıllardır görüştüğü birkaç arkadaşı var onlarla falan maç yapmaya gider.”
- “Doğuluları terör mevzuları yüzünden sevmez ama kimseyle sorun yaşamaz, bulaşmaz kimseye.”
- “Burada doğup büyüdüğü için Karadenizlilerle daha yakındır, oyunlarını falan çok sever. Doğuluları pek bilmez, yorum yapmaz.”

Bulgaristan Göçmeni Olanlar:

- “Eşim Karadenizli ve Doğulular için ‘Onlar şeytanın yatığı yeri bilir’ der. Hiç hoşlanmaz onlardan, uzak durmaya çalışır.”

Doğu Anadolu Bölgesi’nden Göçmüş Olanlar:

- “Eşim hiç Karadenizlilerle muhatap olmaz, vakit geçirmez onlarla. Çok küfrediyorlar diye rahatsız oluyor, tutmaz onları hiç.”

- “Eşim Karadenizli ve kendi bölgesinin insanını över hep, Doğudan adam çıkmaz der.”

Karadeniz Bölgesi’nden Göçmüş Olanlar:

- “Herkesle arası iyidir ama bir şeye kızdı mı hemen lafını peşin peşin söyler.”
- “İnsanları sever eşim, nereli olduğuna bakmaz, konuşur görüşür herkesle.”
- “Eşim herkesle iyi geçinmeye çalışır, dikkat eder. Bulgar bile dedirtmez.”

Gacık Köyü’nden Olanlar:

- “Karadenizlilerden hoşlanmaz, yakın akrabamız var ona bile göndermiyor.”
- “Göçmenler geldiği zaman muhtarlığı elimizden aldılar diye kızmıştı çok. Sever gene de ama onlar gelince sayıları bizi geçti, bizden daha çok söz sahibi olmaya başladılar diye sinirleniyordu. Üstüne bir de okulu köyden aldılar, onlara da yakın olsun diye şimdi okulu ne onlar ne biz benimseyemiyoruz işte. Yardım edeceğiz diye bizim düzenimizi bozduklarını düşünüyor.”

Çevrenizle ilgili paylaşımlarda, eleştirilerde bulunur musunuz? Bu paylaşımların içeriğinden bahsedebilir misiniz? (Kültürel farklılıklar, insanların yapıları, yaşanan olaylar)

Dağıstan Göçmenleri:

- “Eşim genelde olan olayları anlatır, olumsuz şeylerden falan söz eder. Çocukların yanında konuşmamaya özen

gösteririz genelde ama gene de onların yanında konuş-
tuğumuz da olur.

- “Doğu’da yaşananlardan çok konuşuruz. Burada olanlarla ilgili genel şeylerden da bahsederiz evde.”
- “İnsanların iyi, kötü özellikleri hakkında konuşuruz, köy içi mevzulara yorum yaparız.”

Bulgaristan Göçmeni Olanlar:

- “Eşimle çok konuşur, tartışırız. Gördüğümüz, yaşadığımız şeyleri anlatırız. Nedenini, niçinini sorgularız. Gelecek ile ilgili endişeleniriz. İnsanların bencilliklerinden, çıkarıcı olmalarından konuşuruz. Özellikle bazılarını çocukların yanında konuşuruz ders alsınlar diye.”
- “Özellikle oturup eleştirmeyiz ama bir şey olduysa o gün tabii akşamına konuşulur.”

Doğu Anadolu Bölgesi’nden Göçmüş Olanlar:

- “Çok konuşulur, yorum yaparız. Kendimizden örnekler veririz. Büyük çocuğumla birlikte konuşuruz ki bilsin insanlar nasıl, nelerle karşılaşacak, neler görececek ama küçüğün yanında etkilenebileceği şeylerden bahsetmeyiz.
- “Konuşmam, hiç paylaşmam, insanlar hakkında konuşmayı sevmiyorum.”
- “Bize çok ters âdetleri var, namus anlayışları mesela bunlarla ilgili zaman zaman konuşuruz.”

Karadeniz Bölgesi’nden Göçmüş Olanlar:

- “Eleştirmeyiz ama olan olayları, bir şey diyen olduysa falan hepsini anlatırım eşime, çok konuşuruz.”

- “Zaman zaman anlatırım bir şeyler, sinirlendiğim zamanlar olur hatta keşke burada olmasalardı falan da derim.”
- “Her yörenin iyisi var kötüsü var. Kötü olan şeylerini evde konuşuruz tabi.”

Gacık Köyü’nden Olanlar:

- “Aşağı Gacık çok eleştirilir. Özellikleriyle ilgili falan konuşuruz. İyi olanlarını da belirtiriz tabii hepsi aynı değil.”

Size farklı gelen, uygun bulmadığınız ve rahatsızlık uyandıran kültürel özellikler nelerdir?

Dağıstan Göçmenleri:

- “Karadenizlilerin köyün ortasında düğün yapmalarından, son ses müzikle üç gün horon tepmelerinden rahatsız oluyorum. Çok fazla da tabanca atarlar.”
- “Karadenizli komşularımız çok kavgacılar bundan rahatsız oluyorum.”
- “Karadenizli erkeklerin küfürlü konuşmaları uygun değil.”

Bulgaristan Göçmeni Olanlar:

- “Karadenizlilerin iyi, kötü her şeyde silah atmaları çok garip geliyor. Bir insan niye durmadan silahına sarılır ki.”
- “Buraya sonradan gelenlerin öncekilerden daha fazla vatan bellemelerinden, her şeyi kendilerinin gibi görmelelerinden rahatsızım.”
- “Karadenizlilerin silah bulundurmalarını uygun bulmuyorum ve her şeyde silah atmalarından rahatsızım.”

Doğu Anadolu Bölgesi'nden Göçmüş Olanlar:

- “Ayrımcılık yapılmasından çok rahatsızım. Laz, Kürt diye konuşulmasını sevmiyorum.”
- “Bizi de terörist gibi görmelerinden rahatsızım. Her yerin iyisi kötüsü var bizi niye eşkiyalarla bir tutuyorlar.”
- “Karadeniz erkeklerinin küfürlü konuşmalarından rahatsızım.”

Karadeniz Bölgesi'nden Göçmüş Olanlar:

- “Bulgaristan Göçmenlerinin ve Karadenizlilerden bazı-
larının ahlâk dışı davranışlarıyla ilgili haberlerden rahat-
sızım. Güvenim zedeleniyor.”
- “Karadeniz erkekleri kadınlarına çok düşkün değil ve kah-
vede çok vakit geçiriyorlar bundan rahatsızım.”
- “Bulgaristan göçmenlerinin bu bölgeye göre açık giyin-
melerinden rahatsızım.”

Gacık Köyü'nden Olanlar:

- “Aşağı Gacıklı ailelerin eğitimsiz olmalarından rahatsızım.”

Bu bölgede baskın olan ya da olmaya çalışan bir kesim var mı? Var olduğunu düşünüyorsanız böyle düşünmenize sebep nedir? Çekindiğiniz bir kesim var mı? Bunlar hangileridir?

Dağıstan Göçmenleri:

- “Karadenizliler baskın olmaya çalışıyorlar. Her yere bay-
rak diyorlar mesela.”
- “Trabzonlular baskın olmaya çalışıyor. Dükkânlarına, ev-
lerine bayrak takıyorlar, arabalarına yazılar yazıyorlar.”

Bulgaristan Göçmeni Olanlar:

- “Doğululardan çekiniyorum, korkutuyorlar beni. Belki de hep olaylarını gördüğümüzden. Hem de birbirlerini koruyarak baskın olmaya çalışıyorlar.”
- “Karadenizliler sanki baskın olmaya çalışıyor, hemen kendi kültürlerini göstermeye çalışıyorlar gibi.”

Doğu Anadolu Bölgesi’nden Göçmüş Olanlar:

- “Karadenizlilerden çekinirim. Kavga çıkartabilirler diye ses etmem laflarına.”
- “Ayrım yaparlar Trabzonlular onlardan çekinirim. Çok tutucular memleketlerini çok överler, baskın olmaya çalışıyorlar.

Karadeniz Bölgesi’nden Göçmüş Olanlar:

- “Doğululardan çekinirim. Ufak bir şeyde toplanıyorlar hemen, korkutuyor bu da insanı.”
- “Trabzonlular baskındır, olmaya çalışırlar. Biz de var biraz baskın olma sanki.”

Çocuklarınızın arkadaşlarına müdahale eder misiniz? Yönlendirici konuşmalarda bulunur musunuz, ne gibi?

Dağıstan Göçmenleri:

- “Yerine yurduna göre değil, kişisine göre karışırım ve arkadaşlığını uygun bulmuyorsam açıklayarak engel olmaya çalışırım.”

Bulgaristan Göçmeni Olanlar:

- “Doğulularla arkadaş olmasını istemiyorum ve konuştuğum bunu da çocuğumla. Kendim çekiniyorum ve ne olacağı belli olmaz, güvenmiyorum bu yüzden de özellikle tembihliyorum çocuğuma.”

Doğu Anadolu Bölgesi’nden Göçmüş Olanlar:

- “Trabzonlularla arkadaş olmasını istemiyorum kesinlikle. Bu konuyla ilgili uzun uzun konuştum, kültürlerinin ahlâk yapılarının bize uygun olmadığını anlattım. Bir süre sonra arkadaşlık kurduğunu öğrendim ve doğru olmadığını biliyorum ama dövdüm bu yüzden çocuğumu. İstemediğimi iyice anlasın.”
- “Genel manada konuşurum ama özellikle belirtmem. Tabii kendi insanımızdan olursa yakın arkadaşları daha iyi anlaşabilir.”
- “Aslında Karadenizlilerle pek arkadaş olmasını istemiyorum ama ailenin bir tarafı Karadenizli böyle bir şey mümkün değil yani.”

Gacık Köyü’nden Olanlar:

- “Karadenizlilerle arkadaş olmasını istemem ama tabii böyle söylemiyorum. Çok küfrediyorlar sen onlara uyma gibi uyarılarda bulunuyorum.”
- “Trabzonlular biraz kavgacı oluyorlar, erkek çocukları ergenlik dönemindeler bir de o yüzden endişeleniyorum ve sen Gacıklılarla takıl diyorum ne olur ne olmaz diye.”

**Beş farklı kültür yapısıyla ilgili olarak
(Kendi kültürleri de dâhil) kısaca aklınıza
ilk gelenleri söyleyebilir misiniz?**

Dağıstan Göçmenleri:

Bulgaristan Göçmeni Olanlar:

- “Çok çalışkanlar, herkes çok çalışır onlarda.”
- “Açık giyiniyorlar diye seilmeyenler var aralarında.”

Doğu Anadolu Bölgesi’nden Göçmüş Olanlar:

- “Kadınlarını hem herkesten sakınıyorlar hem de onlara değer vermiyor, eziyorlar.”
- “İnsani yönleri iyidir, ırkçılık fazladır.”

Karadeniz Bölgesinden Göçmüş Olanlar:

- “Bayanları çok çalışıyor, kadınlar çalışmaya alışmış, erkeklerse kahvede. Düğünleri çok gürültülü.”
- “Kavga etmeyi seviyorlar, küfür çok ediyorlar. Üç gün düğün yapıp, silah atıyorlar.”

Gacık Köyü’nden Olanlar:

- “Bilmiyorum pek onları.”

Dağıstan Göçmenleri:

- “Kadın kolay kolay çalıştırılmaz, kıymetlidir. Kültürünü korumaya özen gösterir.”
- “Milliyetçidirler. Dışarıdan ilişkiyi sevmezler, kız vermek almak istemezler. Küfür, kavga olmaz. Dini yönleri daha iyidir. Daha ağırbaşlıdır.”

Bulgaristan Göçmeni Olanlar:

Dağıstan Göçmenleri:

- “İyi, kendi hallerinde insanlar diye biliyorum.”
- “Çok saygılıdır, misafirperverdir, insanı severler.”

Doğu Anadolu Bölgesi'nden Göçmüş Olanlar:

- “Artık zahmet görmek istemediklerinden midir nedir her şeyden fazlaca faydalanmak istiyorlar. Cahil davranışlarda bulunuyorlar.”
- “Bir şey oldu mu birbirlerini hemen korumaya geçerler konuyu bilsinler bilmesinler önemli değil.”
- “Sorun yaşamadım ama güvensizliğim var, beni itiyor nedense.”
- “Daha cahil görüyorum onları, eğitim seviyeleri düşük.”

Karadeniz Bölgesinden Göçmüş Olanlar:

- “Çalışkanlar, saatlerce bıkmadan çalışabiliyor kadınlar. Etrafa karşı boşverci bir havaları var.”
- “Silahlarının olması, agresif olmaları ve küfretmeleri çok kötü.”

Gacık Köyü'nden Olanlar:

- “Bilmiyorum pek onları.”
- “İyi insanlar diye duyuyoruz.”
- “İyi insanlar, benzeyen yönlerimiz var.”

Bulgaristan Göçmeni Olanlar:

- “Çevreye karşı güvensizdirler. Kendi kendilerine olmayı tercih ederler. Çocuklarının eğitime çok önem verirler. Çalışkandırılar.”
- “Sözüne sadık, temiz, güvenilirlerdir.”
- “Çalışmak için eğitilmiş gibidirler, boş duramazlar.”
- “İlerigörürlüyüzdür, çok sağlam Atatürkçüyüzdür. Çocuklarımızın eğitimlerine çok önem veririz.”

Doğu Anadolu Bölgesi'nden Göçmüş Olanlar:

Dağıstan Göçmenleri:

- “Kendi kendilerine olmayı tercih ederler ama iyi insanlardır, zarar gelmez.”
- “Biraz gururlu, kendilerini beğenmiş gibiler, pek kimseyle görüşmezler, yakınlaşmazlar.”

Bulgaristan Göçmeni Olanlar:

- “Azimliler, çok çalışkanlar, herkes çalışıyor.”

Karadeniz Bölgesinden Göçmüş Olanlar:

- “Çok küfür ediyorlar, hemen silahlarına sarılıyorlar.
- “Kadınlarının kıymeti bilinmiyor bizim gibi. Durmadan çalışıyorlar. Hayvanlar, seralar, çocuklar hiç bitmiyor işleri.”

Doğu Anadolu Bölgesi'nden Göçmüş Olanlar:

- “Doğu'daki kısıtlılıktan sonra buraya gelince erkekler bozuluyorlar, evlerinden ailelerinden uzaklaşıyorlar, gözleri dışarıda olabiliyor.
- “Mert insanlarızdır, sözümüzün arkasında dururuz, birbirimizi korur kollarız.”
- “Namus çok önemli. Dilimize, giyimimize, olaylara laf etsinler ama namusa laf ettirmeyiz asla.”

Karadeniz Bölgesi'nden Göçmüş Olanlar:

Dağıstan Göçmenleri:

- “Yemekleri, halk oyunları çok güzel.”
- “Eşlerine çok düşkünler. Aralarında Lazları sevmeyenler var, bizi eşlerimiz çalıştırıyor diye laf ediyorlar.”

Bulgaristan Göçmeni Olanlar:

- “Şakacı, çok iyi insanlar.”
- “Bayanlarıyla giyimleriyle ilgili şeyler duyuyoruz o kadar.”

Doğu Anadolu Bölgesi'nden Göçmüş Olanlar:

- “Dışarıdan iyi gibiler ama gidip gelmeye çekinirim.”
- “Namuslular. Birbirlerini çok fazla koruyup kolluyorlar.”
- “Kimseye fırsat vermezler, hemen birbirlerini korurlar, haklarını savunurlar.”

Gacık Köyü'nden Olanlar:

- “Bizden kızlar evlendi onlarla sorunları yok ama onların kızları bizim erkeklerle evlenmezler.”
- “Havalılar, bizi beğenmiyorlar, istemiyorlar.”
- “Soğuklar, insanları küçümser bir halleri var.”

Karadeniz Bölgesinden Göçmüş Olanlar:

- “Eşine yardım etmez, kahveye çok gider erkeklerimiz. Sinirlidirler, çabuk parlar ama çabuk da sönerler.”
- “Küfürlü konuşma, silah atma var ne yazık ki. Eşlerine değer vermiyorlar, kahveye çok gidiyorlar.”
- “Kolay alevleniriz ama samimi insanlarızdır.”

*Gacık Köyü'nden Olanlar:**Bulgaristan Göçmeni Olanlar:*

- “Bizim pek çok hakkımızı elimizden aldılar ama iyi insanlar tabii.”
- “Bizim gibiler, çocuklarının eğitimlerini çok önemsiyorlar.”
- “Çalışkan insanlar, yaşlı genç herkes çalışıyor.”

Doğu Anadolu Bölgesi'nden Göçmüş Olanlar:

- “Birbirlerine çok bağlılar. Namuslarına çok düşkünler.”

Karadeniz Bölgesinden Göçmüş Olanlar:

- “Birlik beraberlik var. Kadınlar çok çalışıyorlar. Medeni değil gibiler.”
- “Kendilerini üstün tutmaya çalışıyorlar.”
- “Kadınlarına, çocuklarına çok değer vermiyorlar.”

Gacık Köyü'nden Olanlar:

- “Eğitimliyiz, hepimizin ailesinde bir memur vardır muhakkak.”
- “Kültür seviyemiz yüksektir, kendini bilen insanlarızdır. Yemesini, içmesini, giyinmesini biliriz.”
- “Bizim köy Yalova’nın Paris’idir. Lüks yaşarsınız, yaşatırız.

Sonuçlar

Farklı kültürlerin birlikte yaşamalarının başlangıçta çok daha sorun yaratıcı olduğu, göçen insanların geldiklerinde orda bulunan halk tarafından kabullenme sorunu yaşadıklarını, bazı kesimlerin hâlâ dışlanıldıklarını hissettikleri anlaşılmaktadır.

Çeşitli kültürlerle birlikte olmak yapıların farklı olması neticesinde problemler doğurabildiği ve ilişkileri sınırlı düzeyde tutabildiği gibi; farklı kültürlerden arkadaş edinmek, onların âdetlerini geleneklerini öğrenmek ise olumlu bir yönü olarak görülmektedir.

Görüşülen kişilerden çok azı çevresinden birileriyle problem yaşadığını belirtmiştir.

Önceki yıllarda yeni yerleşenlere ayrımcılık yapılması, farklı kesimden olana kız vermeme ve farklı kesimden olandan kız almama, çocukların anlaşmazlıkları, kız kaçırma, yanlış anlaşılmalara, gençlerin birbirini kabul etmemesi, yaşanan yeri aşırı sahiplenme ile ilgili olarak tartışmalar, kavgalar yaşanmıştır.

Bölgede yaşayan insanların sosyal ilişkileri sınırlı düzeydedir. Genellikle insanlar kendi memleketinden olan, aynı kültürü paylaştığı insanlarla görüşmektedir ve diğer kesimlerle pek ilişkiye girmemektedir. Özel günler dışındaki ilişkileri çoğunun sadece selamlaşma düzeyindedir.

Görüşme yapılan bayanların eşlerinin görüştükleri farklı kültürlerden arkadaşları olduğu gibi bunun yanında genellikle Karadeniz bölgesinden ve Doğu Anadolu bölgesinden gelenlere karşı daha mesafeli oldukları ve ilişkide bulunmamaya özen gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Ev içinde eşler ve çocuklar arasında diğer kesimlerle ilgili olumlu ya da olumsuz paylaşımlarda bulundukları, eleştirdikleri ve özellikle bazı olayları çocuklarına örnek olsun diye anlattıkları görülmektedir.

Kültürler arasında ayırım yapılmasından, dışlanmışlık hissetmekten duydukları rahatsızlıklar da bulunmaktadır.

Karadeniz bölgesi insanının köy içinde düğün yapmalarından, sevinç ve üzüntülerinde silah atmalarından, küfür içeren konuşmalarından ve asabi duruşlarından rahatsız oldukları anlaşılmaktadır.

Karadenizli olan kişiler ise silah atılmasından, erkeklerin kahvede çok fazla zaman geçirmesinden ve eşlerine değer vermemelerinden hoşnut olmadıkları görülmektedir.

Karadenizlilerin bölgede baskın olmaya çalıştıkları düşünülmektedir. Ayrıca Karadenizlilerin asabi ve kavgaya meyilli oldukları düşünülmekte bu yüzden de onlardan çekinmektedirler. Bunun dışında Doğu'dan göçmüş olanların da ufak bir şeyde bile toplanıp birlik olmalarından korktuklarını ve Doğululardan çekindiklerini belirtmişlerdir.

Çocuklarının arkadaşlarına özel olarak çoğu ayırım yapar şekilde müdahale etmemektedir; fakat gördükleri, duydukları olaylarla ilgili bilgilendirerek çocukları yönlendirmektedirler. Doğululara ve Karadenizlilere karşı çocuklarını uyaranlar ve özellikle bu kesimlerin insanlarıyla arkadaşlık etmemesini çok fazla önemseyenlerin olduğu anlaşılmaktadır.

Bulgaristan göçmenleri çalışkan, azimli, çocuklarının eğitimlerini önemseyen, şakacı, bayanları diğer insanlara göre daha açık giyinen kişiler olarak görülmektedir.

Dağıstan göçmenleri, kendi aralarında daha iyi olan, biraz havalı görünen, saygılı, eşlerine daha düşkün olan bir kesim olarak görülmektedir.

Doğu Anadolu bölgesinden göçenler, birlik olmaya çok özen gösteren, eğitim seviyeleri düşük olan, çekinilen, namuslarına çok düşkün, güvenin düşük olduğu bir kesim olarak adlandırılmaktadır.

Karadeniz bölgesinden göçenler hakkında erkeklerin çok küftettikleri, eşlerine saygı göstermedikleri, değer vermedikleri, asabi oldukları, çok kavga ettikleri, kahvede çok vakit geçirdikleri, bayanların çok çalışkan ve azimli oldukları düşünülmektedir.

Gacık köyünde yaşayanların uzakta kaldıkları için pek iletişim kurulmadığı, pek tanınmadıkları fakat havalı ve soğuk insanlar olarak adlandırıldıkları görülmüştür.

Öneriler

Her kültür yapısı ufak da olsa birbirlerine karşı olan çekinmelerini ve gizli saklı düşüncelerini ortaya koymuşlardır; farklı kesimlerle ilgili düşüncelerinin yanında öz eleştiri yapabilmeleri de sağlanmalıdır.

Öncelikle insanların kendi kültürlerinde yer alan olumsuzlukları görmeleri sağlanması amacıyla birebir görüşmeler, toplu olarak tartışma ortamları sağlanabilir.

Köy muhtarları, azaları ve siyasi liderler, belediye başkanı bu konuda bilgilendirilebilir. Bu insanların bütünleştirici açıklamaları ve tavırları konuya katkı sağlayabilir.

Emniyet teşkilatı bu konuda bilgilendirilerek, olası sorun-

ların çözümlerinin gerekli mercii “emniyet teşkilatı” olması itibariyle, konuyla ilgili olarak emniyet mensuplarının aileleri bilgilendirmesi sağlanabilir.

Silah konusunda halkın rahatsızlığı büyüktür. Bu konuya kalıcı bir çözüm önerisiyle müdahale edilmesi gerekmektedir.

Sevinç eylemini şiddete dönüştürmenin örnekleri göz önüne serilmelidir. (Düğünlerde ölen insanlar, maç sevincini kana bulayanlar vb.) Düğün, maç vb. öncesinde bölge halkı cami imamı tarafından uyarılabilir, afişlerle farkındalıklar kazandırılmaya çalışılabilir, bölgede sözü dinlenen insanların aktif olması sağlanarak yaptırım uygulanabilir.

Bölge ilköğretim okulları müdürleri ile görüşülerek ortak birtakım etkinlikler yapılması sağlanmalıdır. Örneğin; 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlama etkinlikleri kapsamında bu hususun göz ardı edilmemesi sağlanmalıdır. Oyunlarda farklı kültürel yapıların birlikteliği sağlanmaya çalışılabilir.

Belediye başkanlığı ile yapılacak bir görüşme neticesinde; yeni açılan Çiftlikköy Kültür Merkezi’nde bütünleştirici tiyatral etkinlikler, sunumlar, konserler, kültürlerin tanıtımlarının yapıldığı ama her kesimin katıldığı etkinliklerin planlanması yapılarak, özellikle bu bölgenin insanların katılımı sağlanabilir.

Toplumda baskın rol oynayan kesimlerin rahatsız edecek ya da antipati uyandıracak düzeyde yaptıkları bazı eylemler ciddi sonuçlar doğurabileceği için yasal çerçevede yapılması gerekenler hususunda ilçe kaymakamlığıyla görüşülmelidir. Örneğin; Sultaniye Mahallesi girişine kalıcı olması koşuluyla asılan Trabzonspor bayrağının kaymakamlık oluru ile asıldığını halk bilmektedir ve bu durumdan rahatsız olmaktadır.

Çocukların ve gençlerin birbirlerine karşı besledikleri saf tutumların aileler tarafından yönlendirilmemesi için okulların

rehberlik servislerinin ailelere ve çocuklara yönelik seminerler yapması sağlanmalıdır.

Bölge içerisinde bulunan esnafın (berber, köy kahvesi, bakkal, market vb.) -özellikle kahve sahiplerinin maç günlerinde- aşırı tavırların önlenmesi konusunda etkin rol oynamaları sağlanmalıdır.

Öğretmenler de, özellikle sınıf rehber öğretmenleri, bu hususta bilgilendirilerek saygı, sevgi, birliktelik, bütünlük, aile, toplumsal amaçlar, kültür vb. hususlarda çocukların bilgilendirilmesi, geleceğine ve topluma bakış açılarının olumlu olması için önem vermeleri sağlanmalıdır.

Belediye destekli olarak halkın kendi kültürünü tanıtabileceği, yemeklerini, oyunlarını, kültürel özelliklerini paylaşabileceği özel günler düzenlenerek, diğer kesimlerin de davet edilmesiyle, birlikte vakit geçirecekleri ortamlar oluşturulmaya çalışılmalıdır.

EK-1

1- Farklı kültürel yapıya sahip insanların bulunduğu bir ortamda yaşıyor olmak sizce nasıl?

2- Yaşadığınız bölgede farklı kesimlerden birileriyle problem yaşadığınız zamanlar oldu mu? Bahseder misiniz?

3- Yaşadığınız bölgede farklı kesimlerden insanlar arasında yaşanan sorunlardan bahseder misiniz? (Duyduğunuz, gördüğünüz)

4- Çevrenizdeki diğer kesimlerden insanlarla sosyal ilişkileriniz nasıldır?

5- Eşinizin farklı kültürlerden kişilerle ilgili düşünceleri nelerdir? İlişkileri nasıldır?

6- Çevrenizle ilgili paylaşımlarda, eleştirilerde bulunur mu-

sunuz? Bu paylaşımların içeriğinden bahsedebilir misiniz? (Kültürel farklılıklar, insanların yapıları, yaşanan olaylar)

7- Size farklı gelen, uygun bulmadığınız ve rahatsızlık uyandıran kültürel özellikler nelerdir?

8- Bu bölgede baskın olan ya da olmaya çalışan bir kesim var mı? Var olduğunu düşünüyorsanız böyle düşünmenize sebep nedir? Çekindiğiniz bir kesim var mı? Bunlar hangileridir?

9- Çocuklarınızın arkadaşlarına müdahale eder misiniz? Yönlendirici konuşmalarda bulunur musunuz, ne gibi?

10- Beş farklı kültür yapısıyla ilgili olarak (Kendi kültürleri de dâhil) kısaca aklınıza ilk gelenleri söyleyebilir misiniz?

Kaynaklar

Morris, Charles *Psikolojiyi Anlamak*, Ankara: Türk Psikologlar Derneği 2002.

Karataş, Kasım Cılga, İbrahim vd., Göç ve Kentsel Yaşama Uyum Sorunları 2001 Yılı Aile Raporu, Ankara: Aile Araştırma Kurumu, 2002, s. 87-148.

Tarhan, Nevzat, *Toplum Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları 2011.

Budak, Selçuk Psikoloji Sözlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları 2005.

<http://yalovaciftlikkoy.bel.tr/icerik/ekonomi.html>

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/23/665/8477.pdf>

http://www.kulturad.org/images/bulten_28.pdf

http://iibfdergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/haziran2009/100_131.pdf

<http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2009-1-19.pdf>

<http://tdkterim.gov.tr/bts/>

http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/kultur/141_kulturel.htm

http://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php http://tr.wikipedia.org/wiki/Ana_Sayfa

İçimizdeki “Calimero”ları Dinlemek!¹

HÜSEYİN ÖNTAŞ*

Giriş

Toplumların ortak bir birlikte yaşama kültürü oluşturmada en etkili unsurlardan birinin toplumların ve toplumları oluşturan sosyal grupların kolektif kültürlerini şekillendiren kolektif bellekleri olduğu iddia edilebilir. Zira birlikte yaşama kültürü büyük ölçüde değişik gruplar tarafından üzerinde uzlaşılan bir takım kurallara ve “doğru davranış” tanımlarına uygun olarak oluşturulur. Çoğunluk tarafından tercih edilen “doğru” tanımları dolayısıyla da kolektif bellek ise günümüzde büyük ölçüde kitle iletişim araçlarından alınan bilgiler doğrultusunda belirlenmektedir.² Dolayısıyla “yığınlar artık kendi dünyalarını ve dış dünyayı enformasyon ağından yayılan imgelerle, kültür kodlarıyla algılamaya başlamıştır.”³ Pembe dizilerin, “En Sevi-

*Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi

1. Bu denemenin başlığına ilham veren makale için bkz. Gizem Sezgin, “İçimizdeki Calimero”. <http://www.haberinioku.com/haberdetay/6122-icimizdeki-calimero.html>

2. Roland Barthes, Çağdaş Söylenler, çev. Tahsin Yücel, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1990, s. 125.

3. Barthes R., a.g.e.. s.118.

len 10 Şarkı” listelerinin, çizgi filmlerin, reklamların vb. kültürel değişime hiç de azımsanamayacak etkileri olduğu unutulmamalıdır.⁴ Yaşadığımız coğrafyada yakın geçmişte popüler olmuş çizgi film ya da şarkılar bir ölçüde coğrafyamızın sağlıklı bir birlikte yaşama kültürü oluşturabilme potansiyelini tahmin edebilmemizi sağlayabilir.

Yakın geçmişte popüler olmuş eserler kültürün oluşmasında azımsanamayacak bir etkiye sahiptir. Kültür, bir insan topluluğundan beklenen davranışları tayin eden rolleri oluşturan düzenlenmiş bir davranışlar, düşünceler ve duygular bütünü olarak tanımlanabilir.⁵ Öte yandan, kültürün doğadan farkı ise bir tercih sorunu olduğundan manipüle edilebilir olmasıdır. Kültürel normlar manipüle edilebilen normlardır.⁶ Kültürel normlar günümüzde en çok kitle iletişim araçlarıyla yayılan popüler kültür ürünleriyle manipülasyona uğramaktadırlar.

Kimlik kazanma süreci özdeşleşmeyle başlar.⁷ Birey, benzer özelliklere sahip olduğu kişilerin ortak profillerini gelişim sürecinde model alır ve toplumsal yaşamda kendisinin değişik görünümünün eskiz çalışmalarına başlar. Toplumun bizim için seçtiği rol, bir süre sonra bize kendi tercihimizmiş gibi gelmeye başlar.⁸ Çünkü “yaptığımız işlere başkasının gözü değdiği an, ister istemez o göze hoş görünmeye çalışırız ve yaptığımız hiçbir

4. Miller, Michael Vincent İkili İlişkilerde Terörizm, çev. Sinem Gül, Varlık Yayınları, İstanbul, 1997, s. 161.

5. Duverger, Maurice *Siyaset Sosyolojisi*, çev.Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul, s. 74.

6. Bauman, Zygmunt *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2004, s. 160-161.

7. Yazıcı, İsmet *Kitle İletişiminde İmaj Kuramsal Bir Yaklaşım*, Bilim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 39.

8. Yazıcı, İ. a.g.e.. s. 41.

şey dürüstçe olmaz.”⁹ Yaptıklarımızın dürüstlük oranı çocukken özdeşlik kurulan çizgi film kahramanlarının ya da popüler olmuş şarkıların empoze ettiği değer yargıları tarafından da etkilenir.

İnsan, iletişim kurabilmek için kendi sembollerini üreten bir varlık olarak, mensup olduğu topluluklar arasında, onların sentezi tarafından belirlenen “bilinci” ile hareket ederek, eylemleriyle bağlantı kurmakta ve bu toplulukların etkileşim içine girmesini sağlamaktadır.¹⁰ Bu etkileşim sürecinde, bilinçli eylemlerin yanı sıra bilinçaltında sembollere yüklenen anlamlar da etkili olmaktadır.¹¹ Çocukluk çağında izlenen çizgi filmler ve ergenlik döneminde dinlenen şarkılar bilinçaltındaki sembollere yeni anlamlar yükleyen birer veri olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan semboller, somut olan gösterilenin soyutlama yoluyla yeniden tasarlanması sonucu (iletişim kurma amacıyla) ortaya çıkan göstergelerdir. Ancak her soyutlama somut var oluşun eksik ve kısmen yanlış bir tasarımıdır; bu yanlışlık soyutlamanın kendisini de soyutlayana da olumsuz etkiler.¹² Zira günlük dilin simgeleri, algılayan ve düşünen bilince işleyip nüfuz ettiği oranda ona hâkim olur.¹³ Bu nedenle, bir sorun irdelenirken ne kadar çok insanın bakış açısı göz önünde bulundurulabilirse o sorun

9. Kundera, Milan *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*, Fatih Özgüven, İletişim Yayınları 1987, 11.baskı, s. 121.

10. Burke, Kenneth *Language as Symbolic Action*, University of California Press, Londra, 1984, s. 3-25; Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*, Fontana Pres, Londra 1993, s. 10-13

11. Jung, Carl G. “Approaching the Unconscious”, *Man and His symbols*, Dell publishing, New York, 1968, s. 1-95.

12. Horkheimer, Max *Aklın Tutulması*, çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s. 175.

13. Habermas, Jürgen *“İdeoloji” Olarak Teknik ve Bilim*, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 20.

hakkında o kadar geçerli bir görüşe ulaşılır.¹⁴ Ancak insanın iyiyle kötünün açıkça ayırt edilebildiği bir dünya dilemesi ve anlamadan önce yargılayabilme isteği, bunu zorlaştırmaktadır.¹⁵ Söz konusu durum kişi ve grupları kategorize ederek tipikleştirmeye, dolayısıyla önyargılara neden olmaktadır. İyi bir birlikte yaşama kültürü oluşmasının yollarından biri farklı grup ya da kişiler hakkında düşünürken önyargılarımızın etkisini mümkün olduğunca azaltmaktan geçmektedir. Popüler kültür ürünleri ise önyargıların yayılması ve güçlenmesinde önemli birer araçtır.

Popüler kültür ürünleri toplumun kolektif karakter özelliklerinin şekillenmesinde büyük etkilere sahiptirler. Her insan, gündelik dili ve insan yapısı nesneleri kullanmayı öğrendiği, gerek olgular ve değerlerden gerekse normlarla kurallara uymaya hazır olmaktan oluşan belirli bir arka plan bilgisi edindiği bir gündelik ortamda yetişir.¹⁶ Gündelik ortamda kolektif olarak oluşturulan toplumsal karakter özellikleri, bireysel karakter özelliklerini büyük ölçüde belirler.¹⁷ Bu nedenle bilincin kendisi, toplumsal değer yargılarının ve davranış kurallarının kendi olmanın sınırlarını çizdiğinin farkına varılmasından doğar. İnsan bilinci, varoluşumuzun ayırt edici yanıdır.¹⁸ Bilinç düşünme aracılığıyla oluşturulur.

Düşünme, dil aracılığıyla gerçekleştirilir. Oysa dil, doğası ve

14. Arendt, Hannah *Geçmişle Gelecek Arasında*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 290.

15. Kundera, Milan *Roman Sanatı*, çev. İsmail Yerguz, Afa Yayıncılık, İstanbul 1989, s. 15.

16. Heller Agnes, & Heller, Ference *Postmodern Politik Durum*, çev. Şükrü Arın & Osman Akınhay, Öteki Yayınevi, Ankara, 1993, s. 51.

17. Davidov, Yuri *Özgürlük ve Yabancılaşma*, çev. Sargut Şölçün, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1990, s. 49-50.

18. Davidov, Y. A.g.e. s. 121.

özü gereği metaforiktir. Dolayısıyla nesneleri doğrudan ve tam olarak değil, dolaylı ve olduğundan farklı olarak tarif eder.¹⁹ Öte yandan dil, aynı topluluğa bağlı bireylerin benliğinde yer etmiş bir gömü, her beyinde gerektikçe olgu düzeyine çıkmaya hazır bir güç olarak var olan bir dizgedir. Ancak bu dizge, bireylerin hiç birinde tam olarak bulunmaz. Bütünü sadece kitlenin tümünde mevcuttur.²⁰ Kişinin bu dizgeden sahip olduğu bölüm kendi çevresel koşulları tarafından belirlenir. Zira kişinin dünyası içinde var olduğu ilişkilerin bir modelidir ve kişinin kendisi de bu dünyanın tasarlanmasında yer alır.²¹

Diğer yandan insanın karakterini büyük ölçüde belirleyen mensup oldukları sosyal grupların ortak belleklerinde yaşanan her yeni olay ve meydana gelen her yeni olgu ile ilgili olarak gerçeklerden ziyade gerçek hakkında söylenen ve gerçek olduğuna inanılan şeylerin kaydedildiği ileri sürülebilir.²² Üstelik çağımız insanı, algılaması gereken göstergelerin hızla artması ve anlam değiştirmesinin yanı sıra farklı yorumlayıcı topluluklarının birbirleriyle daha çok iletişim kurmak zorunda kalması nedeniyle de, göstergelerin her birinin bir imleyene ve her göstergenin başka göstergelere gönderme yaptığını çoğunlukla algılayamamaktadır.²³ Bu da, farklı yorumlayıcı topluluklarının diyalog kurmasını engellemektedir. Çağımıza bir monologlar

19. Cassirer, Ernst *An Essay On Man*, s. 142.

20. Saussure'den aktaran Tahsin Yücel, *Yazın ve Yaşam*, Yol Yayınları, İstanbul 1983, s. 169-170.

21. May, Rollo *Yaratma Cesareti*, çev. Alper Oysal, Metis Yayınları, İstanbul 2001, s. 71.

22. Rorty, Richard *Pragmatistin Yolculuğu*, "Yorum ve Aşırı Yorum", der. Umberto Eco, çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul 2003, s. 112.

23. Deleuze, Gilles & Parnet, Claire çev. Akay, Ali Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990, s. 145.

çatışması damgasını vurmaktadır. Ancak popüler kültür ürünleri değişik gruplara mensup kişilere ulaşabilmeleri sayesinde çatışan monologların genellikle benzer şekilde oluşturulmalarına ve anlaşılmaalarına katkıda bulunmaktadır.

Toplumsallaşma sürecinde düşünce ve değerlerin taşıyıcısı olması hasebiyle dile zaman zaman mevcut toplumsal yapının meşruluk kriterlerini belirleme işlevi de yüklenmektedir.²⁴ Söz konusu nedenle, toplumsal yapı içinde baskın konumda olan yorumlayıcı topluluklarının olgu ve kavramlara ilişkin göstergelere yükledikleri anlamlara körü körüne bağlı kalmayan bir dil, bir söylem geliştirebilen paradigmlar, toplumsal yapının değişerek olumlu yönde gelişmesini sağlayabilmektedirler. Ancak günümüzde düşünce çoğu zaman kendini doğruluğuyla değil, belli bir kurumuşmuş gruba yararlı oluşuyla meşrulaştırmak zorunda kalmaktadır.²⁵ Söz konusu durum da popüler kültür ürünlerinin belirli sosyal grupların önyargıları doğrultusunda üretilip yaygınlaştırılmasına neden olarak birlikte yaşama kültürünün gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Popüler kültür ürünleri önyargıların etkisinden arındırıldığı ve insanların belirli özelliklerini değil insanın değerini esas değer olarak kabul ettiği oranda birlikte yaşama kültürü de gelişebilecektir.

Çizgi Filmler ve Şarkılar

Muhtemelen özellikle seksenli yıllarda ve doksanların başında çocuk olanların yaşamlarını oldukça fazla etkileyen figürlerden biri içinden çıktığı yumurtanın bir parçasını şapka olarak kullanan küçücük, kara, ince sesli bir civcivdir. Her serü-

24. Alkan, Türker & Ergil, *Doğu Siyaset Psikolojisi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1980, s. 139.

25. Horkheimer, Max a.g.e, s. 114.

venin sonunda "Ama bu haksızlık!" diye çılgılık atan Calimero,²⁶ He-man²⁷ ve Şirinler²⁸ adlı çizgi filmlerle aynı dönemde televizyonda gösterilmiştir. Söz konusu çizgi filmler, Türkiye'de o dönemde çocuk olanların pek çoğunun, olayları ve olguları algılayma ve değerlendirme süreçlerinin yanı sıra bireysel ve toplumlar değişime yönelik eylemlerinin üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir. Calimero'nun en popüler olduğu dönemin bir başka ilginç özelliği de Cem Karaca şarkılarındaki değişimdir. Söz konusu değişim aslında sadece Karaca'nın o döneme kadar özdeşleşmiş olduğu ideolojinin taraftarlarındaki değişimi değil, aynı zamanda Türkiye'deki her kesimden pek çok insanın yaşadığı değişimi de fark edebilmemizi sağlayabilecek önemli bir göstergedir. Bir yandan Calimero, He-man ve Şirinler'in kader birliği üzerinde düşünüp bir yandan da "Tamirci Çırağı"²⁹ ve "Kâhya Yahya"³⁰ isimli şarkılar arasındaki farklara bakmak sadece Türkiye'de değil, aynı dönemde benzer süreçlerden geçen komşu ülkelerde de nasıl bir birlikte yaşama kültürü oluşabileceğini görmeyi sağlayabilir. Öte yandan sözü geçen Cem Karaca şarkılarını, Münir Nurettin'in sesinden dinlenen "Beni Kör Kuyularda Merdivensiz Bıraktın"³¹ ile Oya-Bora'nın söylediği "Sevmek Zamanı"³² arasında verilmiş bir es, bir boşluk olarak

26. Bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/Calimero> ; <http://www.eksisozluk.com/show.asp?t=calimero> ; www.youtube.com/watch?v=vSCp2aa0Ulw

27. Bkz., <http://www.eksisozluk.com/show.asp?t=he-man> ; <http://www.youtube.com/watch?v=7yeA7a0uS3A>

28. Bkz. <http://www.smurf.com/en/home/> ; <http://www.youtube.com/watch?v=zDxNBzbjrx8>

29. www.youtube.com/watch?v=rtGpYYyGOkl

30. http://www.youtube.com/watch?v=gJt5_70Cz1c

31. www.youtube.com/watch?v=XLFtE0q3sX0

32. www.youtube.com/watch?v=Ogm4P8WCjvo

düşünmek de mümkündür. Zaten “Sevmek Zamanı”nın giriş kısmı kör kuyularda bırakılmış bir ruh hailini çağrıştırmakta ve giriş bölümü ile şarkı arasında da birkaç saniyelik bir boşluk bulunmaktadır.

Bahsi geçen çizgi filmler ve şarkılar belirli dönemlerde Türkiye’de yaşayan çocukları ve gençleri derinden etkilemiş olan kültür ürünleridir. Birlikte yaşama kültürünün durumu da genel anlamda kültürün durumundan hareketle tahmin edilebilir. Kültür, bir insan topluluğundan beklenen davranışları tayin eden rolleri oluşturan düzenlenmiş bir davranışlar, düşünceler ve duygular bütünüdür.³³ Bir başka deyişle kültür, topluluklara mensup insanların oynadığı sosyal roller ve onların sistemleşmiş halidir.³⁴ Öte yandan kültürün ana kaynağı, etkinliktir. Kültür, sayısız insan kuşaklarının etkinlikleri sonucu oluşmaktadır.³⁵ Çizgi filmler, şarkılar vb. eserler de daha sonraki etkinlikleri de etkileyen insan etkinlikleridir.

İnsan, tek tek nesneler ve bunlar arasındaki ilişkilerden doğan etkinlikler dünyasında yaşar.³⁶ İnsan, içinde yaşadığı bu dünyayı anlayabilmek için bu nesneleri ve aralarındaki ilişkileri dil aracılığıyla kendi algı kapasitesine uygun olacak şekilde yeniden anlamlandırmış ve dünyayı kendi oluşturduğu gerçekliğe uyacak bir şekilde yorumlamaya çalışmıştır.³⁷ Toplumsal kültür,

33. Duverger, Maurice *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Şirin Tekeli, Varlık yayınları, İstanbul (tarih yok) s. 74.

34. a.g.e.. s. 75.

35. Mejuyev, Vadim *Kültür ve Tarih*, Başak Yayınları, Ankara 1987, s. 76.

36. Çotuksöken, Betül *Felsefeyi Anlamak Felsefe ile Anlamak*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2001, s. 122.

37. Atkinson, Rita L. Richard C. Atkinson, Edward Smith, Ernst Hilgard, *Psychology*, HBJ, San Diego 1985, s. 280-305.

bir grupta belirli bir süre canlı olan, nerdeyse bilinçsiz ama o grubun yaşamının bütün ifadelerine sinmiş anlayışlardan oluşur ve bireylerin iletişim etkinliği aracılığıyla yaratılıp sürdürülür.³⁸ Çizgi filmler ve şarkılar da söz konusu anlayışları taşır ve yaygınlaştırarak toplumsal yapının oluşumuna katkıda bulunur.

Toplumsal yapı, toplumsallığı paylaştan kişi ve gruplar arasındaki bilinçdışı şekilde yapılaşmış iletişim sistemi olarak tanımlanabilir.³⁹ Toplumsal yapının niteliğini belirleyen kültür de insanlar arası iletişim ilişkilerinin bir ürünüdür.⁴⁰ İletişim kurmayı olanaklı kılan araç ise dildir.⁴¹ Dil, iletişimin temel amacıyla ilişkili birçok işleve sahiptir. Bunlardan belki de en önemlisi, sosyal ilişkilerin zorunlu unsuru olan anlam üretim ve iletimini sağlamasıdır. Dil; niyet, eğilim, duygu ve inançların ifade edilmesini sağladığı gibi, istek ve emirlerin iletilmesini de sağlar.⁴² Bir başka deyişle dil, toplumun ekonomik, kültürel, siyasal yapısından kaynaklanan ve aynı zamanda toplumun yaşam biçimini de etkileyen ortak iletişim aracıdır.⁴³ Dil aracılığıyla iletilenlerle değişik sosyal gruplara ilişkin önyargılar güçlendirilebileceği gibi önyargılara karşı eleştirel bir tavır da yaygınlaştırılabilir.

38. İ. Kuçuradı'den aktaran Betül Çotuksöken, a.g.e., s. 149-150.

39. Özcan, Tevfik *Hukuk İdeolojisi: Adalet Sorununa Sosyolojik Bir Yaklaşım, Adalat Kavramı*, Ed. Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, Ankara 2001, s. 88.

40. Ruben, Brent *Communication and Human Behaviour*, Mac Millan, New York 1984, s. 296.

41. Ellis, Henry C. - R. Reed Hunt, *Fundamentals of Cognitive Psychology*, Wm. C. Brown Communications. Inc. , Dubuque 1993, s. 327.

42. a.g.e., s. 305.

43. Köknel, Özcan, *İnsanı Anlamak*, Altın Kitaplar, İstanbul 1993, s. 87.

Dil aracılığıyla üretilenler kitle iletişim araçlarıyla hızla yayıldıkları günümüzde olayların ve olguların kişiler tarafından benzer şekillerde anlamlandırılmasına yol açmaktadır. Ortak anlamlandırma, ortak değer yargılarını ve kolektif kültürü belirleyen bir unsurdur.⁴⁴ Öte yandan unutulmamalıdır ki, kültürün en önemli işlevlerinden biri, bireylerin kendi içlerine kapalı bilinçleri arasında bir köprü kurarak onları birbirine bağlamasıdır.⁴⁵ Zira insanların birbirleriyle iletişim kurabilmeleri olasılığıyla kültürel niteliklerinin benzerlik oranı doğru orantılıdır. Denilebilir ki, iletişim ilişkileri ile toplumsal kültür karşılıklı etkileşim içindedir.⁴⁶ İçimizdeki Calimero'lara karşı yaklaşımımızı da büyük ölçüde girdiğimiz iletişim ilişkileri ile toplumsal kültür arasındaki etkileşimin belirlediği savunulabilir.

Calimero, bir deterjan markasının reklamını yapmak amacıyla altmışlı yıllarda İtalya'da gösterilmeye başlanan, daha sonra ise isim hakkını alanlar tarafından seksenli ve doksanlı yıllarda Japonya'da üretilmeye devam edilen bir çizgi dizidir. Çizgi diziyeye adını veren (anti)kahraman büyük olasılıkla çocukluklarında izleyicisi olanların ergenlikleri ve ilk gençliklerinde Oğuz Atay'a hak ettiği ama daha önce elde edemediği büyüklükte bir okuyucu kitlesi rezervi oluşturmalarına neden olmuştur. Calimero, tipik bir tutunamayandır.⁴⁷ Her zaman haksızlığa uğradığını çünkü diğerlerinin çok büyük, kendisine çok küçük olduğunu düşünmektedir. Aksi gibi ailesindeki tek siyah civciv de odur. Toplumsal yaşam içinde de tıpkı Calimero gibi güçsüz olan,

44. A.g.y.

45. Gökberk, Macit *Değişen Dünya Değişen Dil*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 67.

46. Tanilli Server, *Yaratıcı Aklın Sentezi*, Adam, İstanbul 1997, s. 67.

47. <http://www.eksisozluk.com/show.asp?t=tutunamayanlar>

azınlıkta olan, atipik olan kişi ve sosyal gruplar mevcuttur. Calimero'ya benzeyenler sıklıkla haksızlığa uğradıklarını düşünürler ancak kendilerine haksızlık yaptığını düşündükleri kişi ve grupların söz konusu durumdan çoğunlukla haberleri olmaz. Zira kendilerinden güçlü olanlara yönelttikleri taleplerde ısrarcı olurlarsa daha büyük haksızlıklarla karşılaşabileceklerinden çekinirler. Böylelikle atipik olanların sürekli olarak çoğunluk-taki tipik olanların kendilerine haksız bir şekilde hâkim olacağı kaygısını taşırlar. Söz konusu duruma özellikle Belçika ve Hollanda'da Calimero Kompleksi adı verilmektedir.⁴⁸

Calimero, kişilerin mensup oldukları sosyal grubun tipik özelliklerinden farklılaşmaları durumunda zararlı çıkacağı söylemini de yaygınlaştırmıştır. Bireylerin toplumun yargılamalarından çekinerek başka olmaya, farklı davranmaya çekinmesi, tipik olana uygun davranışları sayesinde bir takım toplumsal statülere kavuşmayı ummalarından kaynaklanmaktadır.⁴⁹ Toplumun yargılamaları sürekli olduğundan kişi nasıl davranacağını düşünmeye vakit bulamaz; çoğu zaman bilinçaltındaki sembollere yüklenen anlamların etkilediği sezgileriyle eylemlerini belirler. Bu nedenle, toplum içinde yaşanan her deneyim, doğaçlama oynanan bir tiyatro sahnesi olarak tanımlanabilir.⁵⁰ Toplumsal yaşamın en akıcı olduğu anlardaki insan eylemlerinin pek çoğu doğaçlama oynanan bir tiyatro oyununun pek çok özelliğini taşırlar.⁵¹

48. http://en.wikipedia.org/wiki/Calimero#Calimero_complex ; <http://www.flanderstoday.eu/content/calimero>

49. San, İnci *Sanat ve Eğitim*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2004, s. 12-30.

50. Duvignaud, Jean "The theatre in society: society in the Theatre", *Sociology of Literature&Drama*, s. 82.

51. Gurvitch, Georges "The Sociology of the Theatre", *Sociology of Literature&Drama* , s. 72.

Gadamer'in oyun fenomenolojisine göre oyuncu oyun içinde kendi başkalığından vazgeçip bireysel tasarımlarını oyun süreci içinde bilinçsizce askıya alır ve oyunun hareketliliği içinde kaybolur. Oyunu kendini sürekli tekrarlayarak değiştirir. Hiçbir zaman birbirinin aynı değildir; tekrarlandıkça kendini yeniler. "Aslında kendine özgü kuralları ve sınırları olduğundan sonlu, bitiş noktası belirgin olmadığından ve tekrarlar birçok şans faktörünün etkisiyle bir öncekiyle aynı olmadığından sonsuzdur."⁵²

Bir arada yaşama oyununu tekrarlayarak değiştirenlerse birbirleriyle iletişim ilişkileri kuran bireylerdir. Ancak toplumun sosyoekonomik yapısı, bireylerin sosyal karakterlerini öyle biçimlendirir ki, kişiler çoğu toplum gerekleri doğrultusunda yapmak zorunda oldukları şeyleri gerçekten yapmak istediklerini sanmaya başlarlar.⁵³ Bu nedenle roller benden çıkmaz, ben rollerden çıkar.⁵⁴ Her birey yaşamının her döneminde büyük kısmı birbiriyle tam olarak uyuşmayan pek çok sosyal rolü oynamak durumunda kalır.⁵⁵ Öte yandan bireyler ve topluluklar kendilerine kolektif kültürün geleneksel yapısı tarafından biçilen sosyal rollere uygun davranış modellerini kaçınılmaz olarak geliştirirler.⁵⁶ Özellikle çocukluk döneminde izlenen çizgi filmler söz konusu sosyal rollere uygun davranış modellerini kişilere empoze etmektedir.

52. Ergüden, Akın "Gadamer'de Estetik Deneyim Kavramı", *Felsefe ve Sanat*, yay. haz. Ömer Naci Soykan, Ara Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 63.

53. Fromm, Erich *Sahip Olmak ya da Olmak*, çev: Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi 1991, s. 190.

54. Dökmen, Üstün, *Sosyometri ve Psikodrama*, Sistem Yayıncılık 1995, s. 31.

55. Gurvitch, G. "The Sociology of the Theatre", *SL&D*, ed.E.&T. Burns s. 72.

56. a.g.e.. s. 75-76.

Calimero'nun İtalya'da gösterilen reklam amaçlı ilk mace-
 ralarında her bölümün sonunda reklamı yapılan deterjanla Ca-
 limero yıkanır. Yıkanınca Calimero'nun aslında siyah olmadı-
 ğı, çok kirli olduğu için renginin kararmış olduğu vurgulanır.
 Reklamı yapılan deterjan sayesinde Calimero'nun rengi diğer
 civcivlerle aynı renge dönüşünce bedensel, bilişsel, davranış-
 sal vb. tüm varoluşsal atipik özelliklerinin etkisi de birdenbire
 "önemsiz"leştirilir. Böylece Calimero tipik olana dönüştürü-
 lerek kendinden büyük ve sayıca fazla olanların zulmüne ma-
 ruz kalmaktan ve haksızlığa uğramaktan kurtarılmış olur. İlk
 bölümlerinde Calimero ırkçı, ayrımcı, damgalayıcı ve mevcut
 haksızlıklarla zulüm pratiklerini meşrulaştırmaya yönelik bir
 söyleme sahiptir. İlgili söyleme göre Calimero'nun atipikliği
 "kirli" olmasından kaynaklanmaktadır. Böylelikle tipik olma-
 yanların hayatta yaşadığı sorunlar "kirli" olmalarına bağlanmış
 olur. Atipik olanların haksızlığa uğramalarına diğerleri açısın-
 dan sözde "haklı" bir neden bulunup söz konusu durum mantı-
 ğa bürününce tipik olanların vicdanları rahatlayacak; daha fazla
 haksızlığa uğrama kaygısıyla kaçınan bir ruh haliyle tipiklere
 taleplerini iletmeye çekinen atipiklerin mevcut durumu böyle-
 ce devam edecektir. Calimero belli bir yaş grubundaki kişilerin
 birlikte yaşama oyununda doğaçlama yaparken haksızlığa uğra-
 mamak için tipik sosyal rollere uyum sağlamak zorunluluğunu
 dayatmaktadır.

Aslında toplumda birçok bakımdan tipik olanların yanı sıra
 tipik özellikler taşımayanların oluşturduğu değişik bakımlardan
 atipik olan pek çok farklı sosyal grup bulunmaktadır ve hemen
 hemen hiçbir bireyin de tüm özellikleri tipik değildir. Hemen
 her bireyin tipik olandan farklılık gösterip atipik bir sosyal gru-
 ba dâhil olmasına neden olan bir özelliği vardır. Toplamların

yapıtaşları olan bireyler kendi içlerindeki “Ama bu haksızlık” diyerek çılgılık atan Calimeroları dinlerlerse kendilerinin tipik olduğu, başkalarının Calimerolaştıkları durumlarda daha insafli olabilir. Böylelikle toplumlar da Calimerovari sosyal grupların taleplerini dinleyerek onlar için daha yaşanabilir bir flora oluşturabilir. Herkes kendi atipik olduğu durumlarda sesini duyurmakta daha çok zorluk çektiğine göre kendi atipiklikleri aracılığıyla başkalarının atipik olduğu durumları anlayabilir ve başkaları için sesini yükseltebilir.

Aslında son zamanlarda Türkiye’deki hemen her siyasal ya da sosyal grubun diğerlerinin hakları için daha fazla söylem geliştirmeye başlamasında Calimero izleyerek büyüyen neslin toplumsal yaşamda daha etkili olabileceği yaşlara ulaşmasının da etkisi olabilir. Zira Calimero’nun izleyenler üzerindeki etkisi başına gelenlerin tipik olana uymamaktan korkutmasından ibaret değildir. Atipik olanların maruz kaldığı zulmün haksızlık olduğu fikrini de yaygınlaştırmaktadır.

Calimero izleyerek büyüyen nesli etkileyen çizgi dizilerden bir diğeri ise He-man idi. He-man, Eternia adlı bir ülkenin erkek sosyal rollerine hiç de uymayan prensi Adam’ın alternatif egosuydu. Güçsüz ve feminen özelliklere sahip prens Adam (Türkçede Âdem adına karşılık gelir), sihirli kılıcını havaya kaldırıp sihirli sözcükleri (Gölgelerin gücü adına!) haykırıncı Türkçeye (o) erkek adam olarak çevrilebilecek olan maskülen özelliklere sahip He-man’e dönüşür. He-man güçlüdür ve “kötü”lerle savaşarak Türkçeye ebediyet olarak çevrilebilecek Eternia’yı korumaktadır. Çizgi dizinin kahramanının hakiki benliği olan Prens Adam, Calimero’ya oldukça fazla benzetilmektedir. Prens Adam da tıpkı Calimero gibi atipiktir. Tıpkı reklamı yapılan deterjanın Calimero’yu kirlerinden arındırarak

tipikleştirmesi gibi sihirli kılıcı ve sihirli sözleri de Prens Adam'ı erkek sosyal rollerine hem de en ideal şekilde uygun hale getirmekte ve böylelikle onu ebediyetin kurtarıcısı olarak lanse etmektedir. Üstelik He-man bölümlerinin sonunda çizgi kahramanlar çocuklara öğütler de vermektedir. Kısacası He-man idealize tıpkı ikiz kız kardeşi She-Ra'nın kahramanı olduğu çizgi dizideki gibi kalıplaşmış sosyal rollere uygun davrananların "kötü"leri yenip kâinatı kurtardığı söylemini yaymaktadır. Böylelikle idealize edilerek toplumsallaştırılmış tipik sosyal rolleri oyna(ya)mayanlar "kötü" olmasalar dahi tipik kişilerin kahramanlıklarına ihtiyaç duyan, kötülere karşı çaresiz kişiler olarak resmedilmektedirler.

Aynı dönemin bir başka dizisi ise kimilerince bir yönetim biçimi ile özdeşleştirilen Şirinler'dir. Küçük mavi yaratıklar olan Şirinler, köylerinde barış ve mutluluk içinde yaşamakta ve "kötü" düşmanları büyücü Gargamel, Gargamel'in kedisi Azman ve Obur Dev'den kaçarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Mükemmel bir işbölümü, özgür bir yaşam ve her sorunu sihirle çözen karizmatik lider Şirin Baba ile çizilen mutluluk tablosu pek çok çocuğu etkilemiş olsa gerek. Ancak Şirinler de tipikleştirme sorunundan muzdariptir. Her bir şirin değişik bir tipik özelliğiyle ön plana çıkmaktadır. Karşılarında ise mutlak kötüler yer almaktadır. Zaten sorun yönetim biçimlerinde filan değildir; insanların birbirini insan olma özellikleriyle değil çeşitli kategorilerin üyeleri olarak değerlendirmelerindedir. Hemen her çizgi film iyilerin ortak düşmanı mutlak kötülerin davranışlarıyla belirlenmektedir. Çocuklar kendileriyle ya da herhangi bir bakımdan toplumdaki tipik olan bireylerle aynı kategoriye girmeyenleri düşman olarak algılayarak yetişmektedirler. Kendileri de toplumun düşmanı konumuna düşmemek kaygısıyla

kendilerini özde ya da sözde tipikleştirme çabası içine girmektedirler. İnsanlar vatanperverlik anlayışlarını, uhrevi olana dair inançlarını hatta cinsel kimliklerini vb. toplumda genel kabul gören tipik sosyal rollere uygun hale getirmeye uğraştıkça atipik olanlar git gide daha büyük birer tehlike olarak görülmeye başlanmakta ve algılanan tehlikenin bertaraf edilmesi adına zulme uğrayabilmektedirler.

Türkiye’de özellikle 1970’li yıllar değişik ideolojileri savunanların birbirlerine çoğu zaman şiddet yoluyla toplumun değişik kesimlerinin nasıl daha adil ve müreffeh bir şekilde birlikte yaşayabileceğine dair görüşlerini kabul ettirmeye çalışmalarına sahne olmuştur. Söz konusu dönemin popüler kültür ikonlarından biri olan Cem Karaca’nın o dönemdeki şarkılarından “Tamirci Çırağı” sosyal gruplar arası farkların aşk yoluyla aşılabileceği söylemini yayan daha önceki dönemlerin sinema filmlerindeki zengin kız-fakir oğlan klişesine karşıt bir söylem oluşturmaktadır. Karaca’nın Calimero’nun popüler olduğu dönemde bestelediği “Kâhya Yahya” ise aynı söylemi devam ettirmekle birlikte tipik bir Calimero kompleksini cisimleştirmektedir. Yetmişli yıllardan önceki dönemde Münir Nurettin’in söylediği “Beni Kör Kuyularda Merdivensiz Bıraktın”ın aksine sözü geçen Karaca şarkıları bir terk ediliş, varlıktan yokluğa atılış öyküsünü değil kavuşamama öyküsünü anlatmaktadır. “Beni Kör Kuyularda Merdivensiz Bıraktın” sitem, “Tamirci Çırağı” öfke “Kâhya Yahya” ise umutsuzluktan kaynaklanan tevekkül duygularını yaymıştır. Aslında Türkiye toplumu asırlar boyunca kendini kör kuyularda merdivensiz bırakılmış hissetmiştir. İçindeki Calimero’yu duyarken kendini kuyudan çıkaracak bir He-man aramış, Karaca’nın mensup olduğu neslin değişik görüşleri savunan mensupları hep birer He-man olmaya çalışmışlardır.

Oysa hiç kimse kendisini değiştirmeden yaşadığı toplumdaki sorunları çözemez ve sihirli sözcüklerle birer He-man'e dönüşemez. Ancak önemli ve gerekli işler yapmak için de bazılarının sandığının aksine He-man ya da She-ra olmak da gerekmez. Zaten çizgi filmlerde olduğu gibi insanları süper kahramanlara dönüştürebilecek sihirli sözcüklere gerçek hayatta yer yoktur. İnsanlara kim olurlarsa olsunlar koşulsuz bir sevgiyle yaklaşmak, adaletsizlikleri korkmadan eleştirebilmek ve herkesin iyiliğini istemek sıradan insanların süper kahramanlara dönüşmesi için yeterlidir. Böylesi bir tutumla içimizdeki Calimeroları dinleyip atipik özellikler taşıyanlar için tıpkı üzgün olan her şirine topladığı çiçeklerden veren Şirine gibi sevgiyle yaklaşmak kişiler, gruplar ve toplumlar arasında işbirliğine dayalı ve huzurlu bir birlikte yaşama kültürü oluşturulabilmek için yeterlidir. Kör kuyularda merdivensiz bırakanların yaptıklarından pişman olmasını sağlayıp aradaki buzları eriten tarih boyunca her zaman merdivensiz kalanların onlara yaptıkları hataları gösterip içlerindeki Calimeroların sesini duymalarını sağlarken verdikleri çiçeklerin taşıdığı sevgi olmuştur. Doksanlı yıllardan itibaren tıpkı Oya-Bora'nın şarkısının söylediği gibi bedeli ne olursa olsun şimdi birbirimize kavuşmak için "Sevmek Zamanı"dır.

Önyargılar ve Mitoslar

Yapılan hatalardan pişman olmak ve yeni hatalar yapmamaya çalışmak kadar kişilerin ya da toplumların kendilerine karşı hata yapanlara karşı sevgiyle yaklaşarak kavuşabilmenin önündeki en büyük engeller karşılıklı önyargılar ve yüzyıllardır söz konusu önyargıların toplumsal yapı içinde dolaşımını sağlayan mitoslardır. İnsanların olayları ve olguları yorumlama ve tanımlama kudreti, algıladıklarıyla ve algılamalarını etkileyen faktörlerin

(bir kısmını kendinden önceki kuşaklardan miras aldığı geçmiş deneyimleriyle, toplumsal değer yargılarıyla, genetik özellikleriyle rasyonel davranmaktansa spontane yaşamasına neden olan duygularıyla, vb.) baskısıyla kuşatılmış durumdadır.⁵⁷

Algılanayı etkileyen değer yargıları, zamanla olgular ve kişiler (mensup oldukları sosyal gruplara aidiyetlerine göre değerlendirilen) hakkında önyargılara dönüşebilmektedir. Zira gündelik hayatta karşılaştığı pek çok olay ve verinin tamamını değerlendirebilecek enerjisi ve vakti olmayan insanlar, çoğunlukla kişi ve olguları ortak özelliklerine göre gruplandırıp tipikleştirerek etiketleme eğilimini göstermektedir. Herhangi bir problemi çözmek gerektiğinde, çözümü belirleyen kişi ve olgular, sosyal gruplara mensubiyetlerine göre ilgili grubun genel özellikleri olarak kabul edilen değer yargıları aracılığıyla tanımlanmaktadır. Şöyle ki, herhangi bir insan, diğer insanları karakter olarak değil tip olarak kabul etmekte ve verilerin azalması ve kendinin bu süreçte fazla değişmek zorunda kalmaması için kendi değer yargıları sistemine ve çıkarlarına uygun bir şekilde tipikleşmesini arzulayabilmektedir. Bir arada yaşama kültürünün düzei ve yapısını, toplumların bir arada yaşamasına dair kuralları koyanların, öğretenlerin ve uygulayıcıların önyargılarının büyük ölçüde belirlediği iddia edilebilir.⁵⁸

57. Locke, John İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, çev. Vehbi Hacıca-diroğlu, Kabalci Yayınevi, İstanbul 1996.

58. Önyargıların ve sosyal rollerin oluşumu, işlevleri, karar alma ve yorumlama süreçlerine etkileri vb. için ayrıca bkz. Michael Argyle, *The Psychology of Interpersonal Behaviour*, Penguin, Harmondsworth, 1972; Eric Berne, *Games People Play; the Psychology of Human Relationships*, Watts, New York 1964; Carol Dweck, *Self-theories: Their Role in Motivation, Personality, and Development*, Psychology Press, Philadelphia 2000; Todd Nelson, *The Psychology of Prejudice*, Allyn and Bacon, Boston 2002.

Önyargı değişik şekillerde tanımlanabilir. Bir tanıma göre önyargı; esnek olmayan, hatalı bir genellemeye dayalı antipatidir.⁵⁹ Bir başka tanıma göre ise önyargı; bir grup insana karşı takınılan duygusal ve sert tavidir.⁶⁰ Önyargı; belli bir gruba mensup olmalarından dolayı başkalarına karşı takınılan olumsuz tavır⁶¹ olarak ya da kategorizasyona dayalı farklılık değerlendirmeleri⁶² olarak da tanımlanabilir. Önyargıların sadece olumsuz olmadığı göz önünde bulundurulursa önyargı; belli bir grubun üyeleri olmalarından dolayı kişilere karşı yöneltilen olumlu ya da olumsuz bir tavır olarak da tanımlanabilir.⁶³

Belli bir gruba karşı önyargı, karar vermeyi kolaylaştırdığı iddia edilen bir algılama işlemi olan tipikleştirme nedeniyle her sosyal grupta farklı bir şekilde ortaya çıkar ve hatta aynı grubun üyeleri dahi bir kişiye karşı olumlu ya da olumsuz çok farklı duygular hissedebilir.⁶⁴

Önyargılar tipikleştirici genellemelerden kaynaklanır. Genellemeler tanımlayıcı olabileceği gibi (bir grubun üyelerine) emredici de olabilir. Tanımlayıcı olanlar belli bir grubun üyelerinin davranışlarının, tercihlerinin vb. ortak ve benzer olduğunu kanıtlamaya yönelik genellemelerdir. Örneğin kadınlar iyi sekreter, erkekler iyi fizikçilerdir vb. genellemeler... Ancak emredici

59. Allport, Gordon W. *The Nature of Prejudice*, Reading, 1954, s. 10.

60. Simpson, G.E. J.M. Yinger, *Racial and Cultural Minorities: An Analysis of Prejudice and Discrimination*, Harper and Row, 1965.

61. Fishbein, Harry D. *Peer Prejudice and Discrimination: Evolutionary Cultural and Developmental Dynamics*, Boulder, 1996, s. 5.

62. Jones, M *Social Psychology of Prejudice*, University of Memphis, 2002, s. 3.

63. A.g.y.

64. Zanna, Mark P. "On The Nature of Prejudice", *Canadian Psychology*, vol: 35, 1994, s. 11-23.

olanlar belli bir grubun üyelerinin belli bir şekilde davranmaları, düşünceleri ve hissetmeleri gerektiğine dairdirler ve beklenen şekilde davranmayan grup üyeleri dışlanabilir ya da cezalandırılabilirler.⁶⁵ Örneğin kadınlar şefkatlidir. Tipikleştirmeye dayalı olarak ortaya çıkan önyargılar ayrımcılığa yol açabilmektedir.

Ayrımcılık “belli bir grubun üyelerine karşı sırf o gruba üye olmalarından dolayı eylemlerde bulunma” eylemi olarak tanımlanabilir. Tipikleştirme, ayrımcılığın nedeni olmanın yanı sıra sonucu olarak da değerlendirilmelidirler ve kökleri sistemi haklı çıkarma çabasında da aranmalıdır. Jost ve Banaji sistemi haklı çıkarma çabasını rıza üretimi olarak adlandırarak, mevcut toplumsal düzenlemeleri meşrulaştırma çabası olarak tanımlarlar.⁶⁶

Bu açıdan bakıldığında dezavantajlı konumda olan grupların sosyal konumlarını meşrulaştırma amacıyla tipikleştirildiği ileri sürülebilir. Örneğin kadının yeri evidir düşüncesi kadının sosyal rolünü meşrulaştırmaya yöneliktir. Böylece bu grupların toplumsal kaynakların ve iktidarın paylaşımındaki dezavantajlı konumu sözde “haklı” bir gerekçeye dayandırılmış olur, yani mantığa bürünür.⁶⁷

Ayrımcılığa dayalı davranışlar tipikleştiren genellemeler aracılığıyla mantığa bürünerek “meşru”laştırılır. Ayrımcılık da tipikleştirme sonucu ortaya çıkan önyargıların ürünü olduğundan tam bir kısır döngü oluşur.

65. Eagly, A.H. M. Makhijani, B.G. Klonsky, “Gender and the evolution of Leaders: A Meta-analysis”, *Psychological Bulletin*, vol. 111, 1992, s. 3-22.

66. Jost, John T. M.R. Banaji, “The Role of Stereotyping in System Justification and the Production of False Consciousness”, *British Journal of Social Psychology*, vol. 33, 1994, s. 2.

67. Jones, M. *Social Psychology of Prejudice*, University of Memphis, 2002, s. 11.

Ayrımcılık genellikle atipik olanların karşılaştığı bir sorundur. Atipik gruplar toplumsal iktidarın paylaşımında daha az pay alan ve diğerlerine nispeten aşağı sosyal statülere sahip olan, toplumsal yapı içindeki konumu ikinci sınıf olarak nitelendirilebilecek topluluklar olarak tanımlanabilir. Atipik gruplar aynı zamanda azınlık gruplarıdır da... Louis Wirth'e göre bir azınlık grubu ortak fiziksel ve kültürel özellikleri nedeniyle diğerlerinden ayrılarak toplum tarafından hakkaniyete aykırı muamelelere tâbi tutulan ve bundan dolayı da kendilerini kolektif ayrımcılığın mağduru olarak tanımlayan kişilerden oluşur.⁶⁸ Belli bir meslek grubu, örneğin günümüzde İran'da genellikle gayrimüslimlerin uğraştığı bir meslek olması nedeniyle gözlükçülük ya da başka ırmakların geçtiği başka bir ülkede başka bir zaman diliminde altı noktalı bir harfi noktasız telaffuz ediyor olmak gibi önemsiz görünen ayrıntılar dahi ayrımcılığa ve zulme neden olabilir.

Öte yandan önyargıya dayalı kararlar verme doğal olarak gelişen hızlı bir uslamla tırüdür ve bazı hallerde karar verebilmek için gereklidir. İnsanlar zaten cisimleri ve kavramları ortak özelliklerine göre sınıflayarak isimlendirirler ve kategorize edilerek ortak bir adla etiketlenen cisimlerin ve kavramların genel özelliklerinin o kategoride yer alanların hepsinde var olduğunu düşünürler. Örneğin taş, sert bir cismi çağırıştırır. Oysa her taş sert değildir. Ancak insanlar dil aracılığıyla düşünebildiklerinden düşünebilmek için varlıkları ve olguları adlandırmak veya kavramlaştırmak zorundadırlar. Peki, ama diğer insanlar hakkında nasıl düşünülebilecektir? Tabii ki birbirleriyle ortak özellikleri olanları aynı isim altında kategorize ederek...

68. Jones, M. a.g.e., s. 14.

İnsanoğlu özünde toplumsal bir varlıktır. Bu nedenle de diğer insanları mensup oldukları topluluğun özelliklerini baz alarak etiketler.⁶⁹ Önce insanlar, otomatik olarak özelliklerine göre kategorize edilir. Sonra bu kişilerle tekrar sosyal ilişkiye girildiğinde o kişiler hakkında düşünmek gerektiğinde bu kategoriler kendiliğinden devreye girer.⁷⁰

Aslında tüm bu nedenlerle insanlar düşünmeye devam ettikleri sürece önyargıları olacaktır.⁷¹ Ancak önemli olan önyargıların var olup olmaması değil kontrol altına alınarak davranışları yönlendirme güçlerinin minimuma indirgenmesidir.

Peki ama insanlar neden diğer insanları mensup oldukları sosyal gruplara uygun şekilde tipikleştirmeye dolayısıyla da önyargılarına ihtiyaç duyarlar? Bu soru tipikleştirmenin işlevleri incelenerek yanıtlanabilir. Tipikleştirmenin işlevleri kişisel düzeyde ve toplumsal düzeyde ele alınabilir. Tipikleştirmenin kişisel düzeyde işlevleri üç temel kategoride incelenebilir:

a) Algısal işlevi: Tipikleştirme, insanları karşılaştıkları her insan hakkında özel olarak düşünme zorunluluğundan kurtaran bir algı aracıdır.⁷² Böylelikle kişi başka faaliyetlerde kullanmak üzere enerji ve zaman kazanır.

b)Egoyu savunma işlevi: Tipikleştirme, kişinin diğerlerini basmakalıplaştırmak suretiyle yadsımasını sağlar. Bu da kişinin egosunu tatmin etmesini sağlar. Böylelikle kendinden alt konumda sınıflandırabildiği kişilerin varlığı sayesinde özgüvenini

69. Jones, M. a.g.e., s. 19.

70. A.g.y.

71. Billig, Michael Prejudice, Categorization and Particularization, *European Journal of Social Psychology*, vol.15, 1985, s. 81.

72. Jones, Melinda *Social Psychology of Prejudice*, University of Memphis, 2002, s. 77.

korur. Çünkü insan kendi değerini kendini diğerleriyle karşılaştırarak kanıtlama eğilimine sahiptir.⁷³ Bu durum tipikleştirme sırasında diğer sosyal gruplara atfedilen özelliklerin neden genellikle olumsuz olduğunu açıklayabilir.

c) Sosyal işlevi: Tipikleştirme, kişinin kendi grubunu tanımlamasına ve ona uyum sağlayabilmesine yarayan bir araçtır. Grubun ortak tipik özellikleri, grubun diğer gruplardan üstün olduğu iddiasını mantığa bürümeye aracılığıyla söylemlere dönüştürerek mevcut sosyal düzeni meşrulaştırma ya da değiştirme amacı güder.⁷⁴

Tipikleştirmenin grup düzeyinde işlevleri ise iki temel kategoride ele alınabilir:

a) Grubu meşrulaştırma: Tipikleştirme, sadece bireyin egosunu korumaya yönelik olmayıp aynı zamanda grubunun statüsünü de korumaya yöneliktir. Kişi, özgüveninin büyük bir bölümünü mensup olduğu sosyal grup dolayısıyla kazanır. Eğer kişi ait olduğu grup hakkında iyi düşüncelere sahipse özgüveni yüksek olur aksi halde düşük olur.⁷⁵ Kişiler kimi zaman sosyal kimliklerini güçlendirmek için kendi gruplarıyla diğer gruplar arasındaki farklılıkları abartma eğilimindedirler. İnsanlar kendi gruplarının diğerlerinden farklılığını iki şekilde ortaya koyarlar: Kendi gruplarına mensup kişilerin ortak özelliklerini olumlu olarak tipikleştirerek veya diğer grupları olumsuz olarak klişeleştirerek...

b) Sistemi meşrulaştırma: Tipikleştirmenin işlevlerinden biri de sistemi meşrulaştırmaktır.⁷⁶ Tipikleştirme, toplumsal

73. Jones, M. a.g.e., s. 78.

74. A.g.y.

75. J.T. Jost, M.R. Banaji, a.g.e., s. 1-32.

76. A.g.y.

düzenin mevcut halinin nedenleri ve sonuçlarının mantığa bürünmesine yarar. Bu da toplumsal ilişkiler ağındaki iktidar paylaşım oranını ve sosyoekonomik imkânlarla siyasal haklardan yararlanmadaki farklılıkların meşrulaştırılmasını sağlar.⁷⁷ Kişinin, tipikleştirmeden kaynaklanan önyargılarının engellemesini önleyen sebep tipikleştirmenin işlevlerine duyulan ihtiyaçtır. Örneğin algısal yükün fazla olması ve yorgunluk tipikleştirmenin algısal işlevine ihtiyaç duyulmasına neden olur. Yapılan deneyler sonucu algıyı uyaran etmenlerin fazla olduğu durumlarda deneklerin zihinlerinde önceden mevcut bulunan tip kategorilerine dayalı önyargılı kararlar vermeye daha eğilimli oldukları sonucuna ulaşılmıştır.⁷⁸

Önyargı bilgisizlikten kaynaklanır. Bireyler diğer sosyal gruplar hakkındaki bilgilerinin artması halinde tipikleştirme süreçlerinde söz konusu grupları olumsuz özelliklerle yaftalamayacak, dolayısıyla o gruplara karşı olumsuz önyargılara sahip olmayacaklardır.⁷⁹ Böylece de ayrımcılık önlenebilecektir. Ancak bilgi artışı tek başına yeterli değildir. Tipikleştirmeye dayalı önyargıların etkilerinin azaltılması farklı sosyal gruplara mensup bireylerin eşit statülere sahip olarak oluşturacakları gruplar içinde ortak bir amaca ulaşmak üzere birlikte çalışmalarıyla sağlanabilir.⁸⁰

Bilgisizlikten kaynaklanan yanlış önyargılar tarih boyunca çoğunlukla mitoslar (söylenler) aracılığıyla kitleler arasında yaygınlaşmıştır ve tarihi mitosların yeni görüngüleri özellikle popüler kültür ürünleri aracılığıyla toplumsal bellek ve kolektif

77. M. Jones, a.g.e., s. 80.

78. A.g.y.

79. Jones, M. a.g.e., s. 177.

80. A.g.y.

bilinçaltında yeniden üretilmeye devam etmektedir. Zira söylenler olaylar hakkında önceden hazır cevaplar üretme işlevine sahiptirler. Söylenelri bu kadar etkili kılan şey insanların iyi-kötü ayırımına dair belirlilik ihtiyacı hissetmesidir. İnsanın iyiyle kötünün açıkça ayırt edilebildiği bir dünya dilemesi de anlamadan önce yargılama isteğinden kaynaklanmaktadır.⁸¹ Mitoslar ve önyargılar yargılamayı dolayısıyla da akıl yürütme süreçlerini hızlandırır.

Bireylerin belirli bir duruma ilişkin iyi-kötü ayrımı konusunda açıkça emin olamadıkları zaman, çoğunlukla benimstedikleri çözüm sorunlara kolektif akıl tarafından kabullenilebilecek şekilde yaklaşmaktır. Zamanla değişik sosyal grupların söylemlerini belirleyen ve klişeleşen bu yaklaşım üzerinden temellendirilen gerekçeler çoğunlukla toplumun ya da belli sosyal grupların doğruluğunu sorgulamadığı klişe bilgilere dönüşebilmektedir. Günümüzde insanların, sosyal grupların ve toplumların karşılıklı olarak mazlum-zalim ilişkisine girmeksizin huzur içinde birlikte yaşamalarını sağlayabilecek bir kültürel yapının oluşmansın önündeki en büyük engellerden biri de insanların olayları ve olguları değerlendirme biçimidir. Günümüzde olayların ve olguların çoğunlukla gerçekler ışığında değil, her gün yeniden üretilen önyargıları oluşturan söylenlerin (mitosların) de etkisiyle şekillenen değer yargıları ve yanlış inançlar doğrultusunda değerlendirildiği ileri sürülebilir.⁸²

81. Kundera, Milan *Roman Sanatı*, çev. İsmail Yerguz, Afa Yayıncılık, İstanbul 1989, s. 15.

82. Söylen ve edebiyata etkileri hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Joseph Campbell, *The Power of Myth*, Doubleday, New York 1988; Graham Dunkley, *Free Trade: Myth, Reality and Alternatives*, White Lotus, Bangkok 2004; Mircea Eliade, *Myth and Reality*, Harper & Row, New York 1963.

Öte yandan herhangi bir öznenin düşündükleri veya inandıkları nesneleri, olayları ve olguları görüşünü etkiler.⁸³ Dolayısıyla insan davranışlarını inceleme sürecinde, kişinin görüş biçimi onun düşünce sistemini de belirleyecektir. Görüş biçimlerimizi ise genellikle doğruluklarını sorgulamaksızın inandığımız mitoslar ve önyargılarımız belirler. Kişilerin düşünce sistemleri ise kural olarak düşünme üzerine değil, emretme üzerine kuruludur; salt farklılıkları esas alarak emredense, bilinçaltından başkası değildir.⁸⁴ Öte yandan, bilinç ise bireyin neredeyse bütün dürtülerini ve davranışlarını mantığa bürüme yoluyla bilinçaltının emirlerini çoğu zaman desteklemektedir. Bilme istencimizi yönlendiren paylaşım tipi ise bizim “bilme” kıstasımızdan farklı bir referansa göre bilenleri dışlama sistemi üzerine kuruludur.⁸⁵ Söz konusu nedenle önceki bilgilerimizden hareketle karşılaştığımız sorunları yorumlarken farklı olasılıkları dışlama eğilimi taşırız. Yorumlama ise yorumlayanın yargılarından ziyade önyargıları tarafından belirlenir.⁸⁶ Zira yorumlamanın ilk adımı olan algılama sırasında zihin büyük bölümüyle edilgendir bu nedenle algıladıklarımızı benzer kategoridekileri algılamaya alıştığımız

83. Barthes, Roland *Çağdaş Söylenler*, çev. Tahsin Yücel, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1990, s. 159; John Berger, *Görme Biçimleri*, Metis Yayınları, İstanbul 2004; John Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, çev. Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003.

84. Ricoeur, Paul “Structure and Hermeneutics”, çev. Kathleen McLaughlin, *The Conflict of Interpretations: Essays in Hermeneutics*, ed. Don Ihde, Northern University Press, Evanston 1974, s. 40

85. Foucault, Michel *Ders Özetleri*, çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993, s. 11-13.

86. Gadamer, Hans G. *Truth and Method*, Sheed and Ward, London, 1975, s. 199-244.

şekilde algılarız.⁸⁷ Algılama sonrası süreçte ise anlamayı belirleyen sorunların neye göre değerlendirildiğidir.⁸⁸

Sorunların değerlendirilme kıstası genellikle mitoslar ve popüler kültür ürünleri aracılığıyla yaygınlaştırılan önyargılar ve söylemlerdir. Mitoloji ve popüler kültür ürünleri kolektif bilinçaltına, bilince, dolayısıyla kararlara ve yargılara etki etmektedir.⁸⁹

Mitoslar yoluyla düşünme algısal, öznel ve her kalıba soku-labilen bir düşünce tarzıdır. Mitosta doğa ve toplum olayları insanlar tarafından bilinçsizce özümlenmiş ve tarih boyunca sürekli olarak yeniden kalıba dökülmüştür.⁹⁰ Kolektif olarak oluşturulan toplumsal karakter özellikleri, bireysel karakter özelliklerini büyük ölçüde belirler.⁹¹ Örneğin, hukukun intikama dayalı olması gerektiği miti, eski Yunan tragediyalarından itibaren pek çok edebî eser aracılığıyla yaygınlaştırılarak hem toplumsal karakter özelliklerini hem de bireylerin adalet algısını halen belirlemeye devam etmektedir.⁹²

Sağlıklı bir bir arada yaşama kültürünün oluşması için de kişilerin, grupların ve toplumların geçmişte yaşadıkları eleştirel bir

87. Locke, John a.g.e., s. 112-113.

88. Zizek, Slavoj İdeolojinin Yüce Nesnesi, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 103-116; ayrıca bkz. Gilles Deleuze&Guatari, *Felsefe Nedir?*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1992.

89. Freud, Sigmund *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*, çev. Kâmuran Şipal, Bozak Yayınları, İstanbul 1979, s. 209-223.

90. Thompson, George İnsanın Özü, çev. Celâl Üster, Payel Yayınevi, İstanbul 1979, s. 80-82.

91. Davidov, Yuri *Özgürlük ve Yabancılaşma*, çev. Sargut Şölçün, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1990, s. 49-50.

92. Posner, Richard A. *Law and Literature*, Harvard University Pres, Cambridge 2002, s. 49-93.

şekilde tartışıp hatırlayarak etkisi altında kaldıkları mitosların ve önyargıların kudretini azaltmaları gerekmektedir. Mitosların ve önyargıların takati kesildikçe içimizdeki Calimeroların sesini duymamızı engelleyen parazitler azalacak, birbirimizi kuyulara atmak yerine birbirimize çiçek verme eğilimimiz artacaktır.

Sonuç

Tipik-atipik ayrımının sadece sosyal gruplar ve kişiler için değil toplumlar için de geçerli olduğu ileri sürülebilir. Türkiye toplumu da bulunduğu coğrafyada batı ve doğu kültürlerinin zenginliklerine birlikte sahip olması nedeniyle atipik bir toplumdur ve değişik toplumlar tarafından çağlar boyunca korkulan bir tehlike kaynağı olarak görülmüştür.

20. yüzyılın ilk yarısı Türkiye toplumunun asırlarca birlikte yaşadığı diğer toplumlar tarafından terk edildiğini düşündüğü bir süreç olmuştur. Özellikle 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında yaşananlar sonraki posttravmatik dönemde Türkiye toplumunun bileşeni olan sosyal grupları önceden birlikte yaşadıkları sosyal gruplar tarafından kör kuyularda merdivensiz bırakılmış hissettirmiştir. Şüphesiz bu durumda Türkiye toplumunu oluşturan sosyal grupların önceden birlikte yaşadıkları gruplara atipik gruplar olmaları nedeniyle yaptıkları da etkili olmuş olabilir. Ancak tartışma konumuz söz konusu sorunun ne olduğundan ziyade nasıl aşılabileceğidir. Söz konusu sorunda Türkiye toplumu içindeki değişik sosyal grupların ulusal düzeyde birbirlerine karşı öfke ve şiddetle aşma çabaları sonuç vermeyip seksenli yılların sonu ve doksanların başında tıpkı “Kâhya Yahya” şarkısında olduğu gibi kaderci bir anlayışa teslim olunduktan sonra evrensel düzeyde karşılık beklemeyen bir sevgi anlayışının “Sevmek Zamanı” adlı şarkının popüler olduğu

dönemden itibaren hâkimiyet kazandığı gözlenmektedir. Söz konusu durum hem Türkiye toplumunun kendi içindeki sosyal grupların birlikte yaşama kültüründeki olası gelişmeler bakımından hem de bir bütün olarak Türkiye toplumunun tarihsel bağları olan komşu toplumlarla insanın değerini esas alan bir işbirliği anlayışına dayalı bir birlikte yaşama kültürü oluşturma-bilmesi adına umut vericidir.

Birlikte yaşama kültürü adına umutların daha da yeşermesi için tarafların birbirleriyle iletişim kurma çabalarında sebatkâr olmaları gerekmektedir. İletişim, bir bilgi paylaşma etkinliğidir.⁹³ Tarafların söz konusu iletişim süreçlerinde birbirleriyle paylaşacağı bilgiler birbirleri hakkındaki geçmişe dayanan önyargılar ve nedenleri ile tahayyül ettikleri ideal birlikte yaşama kuralları olacaktır. Bunu sağlayabilmek içinse yapılacak ilk şey geçmişî hatırlamak olmalıdır. Ancak acı anılar kadar güzel ve birlikte yaşamaktan mutlu olunan anıların da hatırlanması önemlidir.

Toplumsal bir grubun tümüyle yeni bir yol tutturmak üzere eş güdümlü bir çaba gösterdiği durumlarda öncelikle anımsamaya başvurulduğu açıkça gözlemlenebilir.⁹⁴ Birlikte yaşama halini geliştirmek gereken durumlarda geçmişteki güzel anıların toplumsal bellekten silinmemesi zaruridir. Toplumsal bellek yitimi toplumun kendi geçmişini bastırması demektir.⁹⁵ Geçmişî düşünme yeteneksizliğinin ya da gönülsüzlüğünün bedeli ise

93. Andersen, Kenneth *Introduction to Communication*, University of Illinois, Illinois, 1972, s. 4.

94. Connerton, Paul *Toplamlar Nasıl Anımsar*, çev. Alâeddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 14.

95. Jacoby, Russell *Belleğini Yitiren Toplum*, çev. Hakan Atalay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 30.

düşünememektir.⁹⁶ Oysa toplumun, yaşanan acıların tekrarlanmaması ve kolektif bilinçaltında devam eden huzursuzlukların giderilerek toplumsal barışın payidar kılınabilmesi için doğru veriler aracılığıyla sağlıklı düşünebilen ve huzurlu bireysel bilinç kümelerinin evrensel kümesi niteliğindeki bir kolektif bilince ihtiyacı vardır.⁹⁷ Zira toplumsal belleği dönüştürme çabaları eski mitosları yenileriyle değiştirmeye yönelik olduğu takdirde eski suçların faillerine karşı yeni suçlar işlenmesi sonucunu doğurabilir.⁹⁸ Yapılacak olan, geçmişteki güzel anıları da hatırlayarak eski suçların benzerlerinin eski faillere yönelik de olsa tekrarlanmamasını sağlamaktır.

Anıların ebedileşmesini hedeflemek, ifadesini kaçınılmaz bir biçimde hafızaları sürekli olarak yenileme ve yaratma uğraşına girmekte bulur.⁹⁹ Geçmiş hatırlamanın ve hatırlatmanın bir diğer önemi de toplumsal yapının öğelerinde değişikliklere neden olmasıdır. Yapı, bir dizge niteliği sunduğundan herhangi bir öğesindeki değişiklik geri kalan tüm öğelerde de değişikliklere yol açar.¹⁰⁰ Öte yandan hatırlama ve hatırlatmanın eleştirel niteliğini koruyabilmesinin koşullarından biri de hatırlanan eylemlerin meşruluğu hakkındaki görüşlerin her zaman aynı olmadığının unutulmamalıdır.¹⁰¹

96. Jacoby, age., s. 29.

97. bkz. Paul Connerton, a.g.e., s. 38-40.

98. Bruma, Ian *Wages of Guilt*, Vintage, London, 1995, s. 123.

99. Sontag, Susan *Başkalarının Acısına Bakmak*, çev. Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2004.

100. Yücel, Tahsin *Yapısalcılık*, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.

101. Platon'a göre bilgi yitirildiği içindir ki, öğrenme diye bir şey vardır. Unutma, bir bilginin silinmesidir. Öğrenme, gidenin yerine bir yenisini belletmekle bilgiyi yaşatır, böylece de bilgi hiç değişmemiş gibi görünür (bkz.

Dolayısıyla geçmişi hatırlarken herkesin kendi geçmişe dair hakikat algısını dile getirebilmesini gerektirmektedir. Aslında hakikati söyleme Eski Yunan düşüncesinde bütün vatandaşlara yüklenen bir ödevdir ve *parrhesia* kavramıyla somutlaşır. Parrhesia'nın (hakikate uygun konuşma özgürlüğünün) unsurları: Açık sözlülük, hakikati savunma, tehlike (hakikati söylemenin bir risk taşıması), eleştiri (konuşanın dinleyiciye oranla aşağı pozisyonda bulunduğu bir durumda) ödevdir (ancak ahlâki bir zorunluluk olarak *parrhesia* kullanılması söz konusudur, dış baskılarla değil).¹⁰²

Hakikati söyleme hakkının herkes tarafından kullanılıp önyargıların ve mitosların etkisinin azaltılabilmesi için muhatapları tarafından dinlenmesi gereklidir. Kişi ancak kendi koşullarında yani anlaşıldığı ve iyi niyetli anlaşıldığı koşullarda düşündüğünü söyler ve hakikate bağlı kalır. Kişi, alışıktığı şeyler karşısında kendini gizler. Öte yandan bir şeye erişmek isteyen ya da bir tehlikeden korunmak isteyen kişi kendini gizler, kendini nasıl görmek/görmesi istiyorsa/isteniorsa öyle söyler.¹⁰³ Bir başka deyişle geçmişte diğerlerini kuyuya atanların kuyuya atılanlardan gün gelip de çiçek almayı bekleyebilmeleri için de öncelikle onların iyi niyetlerine inanarak onların hakikatin ne olduğuna dair fikirlerini dinlemeleri gerekir.

Platon, Symposium, 208b, www.gutenberg.org/dirs/etext99/sympo10.txt, (Alıntının Türkçesi: Ayhan Yalçınkaya, *Siyasal ve Bellek*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2005, s. 98.) Zamanla meşru olmadığı anlaşılan eylemlerin bir zamanlar tepki görmemiş olmaları nedeniyle söz konusu olabildiğinin unutulması geçmişle hesaplaşma çabasını sorumluluğu kamusalıktan dışlayarak "günah keçileriyle hesaplaşma" girişimine dönüştürebilir.

102. Foucault, Michel *Doğruyu Söylemek*, çev. Kerem Eksen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005, s. 10-16.

103. Forrester, John *Hakikat Oyunları*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999, s. 38.

İçimizdeki Calimeroları dinlemek sağlıklı bir birlikte yaşama kültürünün sadece koşulu olmayıp aynı zamanda sonucudur da. Çünkü sağlıklı bir birlikte yaşama kültürü için öncelikle herkeste adalet duygusunun var olması gerekir. Adalet duygusunun gelişimi için çocukların kendi aralarında karşılıklı dayanışma ve saygılarından başka bir şey gerekli değildir.¹⁰⁴ Zira seven bir kalp her türlü bilgelik ve bilinçten daha iyi ve kuvvetlidir.¹⁰⁵ Geçmiş zamandaki kör kuyulardan çıktıktan sonra başlayan zaman ise şimdiki zaman değil “Sevmek zamanı”dır!...

Kaynakça

- Eagly, A.H. Makhijani, M. Klonsky, B.G. “Gender and the evolution of Leaders: A Meta-analysis”, *Psychological Bulletin*, vol. 111, 1992.
- Heller Agnes & Heller, Ference *Postmodern Politik Durum*, çev. Şükrü Arın&Osman Akınhay, Öteki Yayınevi, Ankara 1993.
- Ergüden, Akın “Gadamer’de Estetik Deneyim Kavramı”, *Felsefe ve Sanat*, yay. haz. Ömer Naci Soykan, Ara Yayıncılık, İstanbul 1990.
- Yalçınkaya, Ayhan *Siyasal ve Bellek*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2005.
- Çotuksöken, Betül *Felsefeyi Anlamak Felsefe ile Anlamak*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2001.
- Ruben, Brent *Communication and Human Behaviour*, Mac Millan, New York 1984.
- Jung, Carl G. “Approaching the Unconscious”, *Man and His symbols*, Dell publishing, New York 1968.
- Dweck, Carol *Self-theories: Their Role in Motivation, Personality, and Development*, Psychology Press, Philadelphia 2000.

104. Jean Piaget’den aktaran Meral Çileli, *Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi*, V yayınları, Ankara 1986, s. 38.

105. Nussbaum, Martha C. *Love’s Knowledge Essays on Philosophy and Literature*, Oxford University Press, New York 1992, s. 230.

- Geertz, Clifford *The Interpretation of Cultures*, Fontana Pres, Londra, 1993.
- Berne, Eric *Games People Play; the Psychology of Human Relationships*, Watts, New York 1964.
- Fromm, Erich Sahip Olmak ya da Olmak, çev: Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, 1991.
- Allport, Gordon W. *The Nature of Prejudice*, Reading, 1954.
- Cassirer, Ernst *An Essay On Man*, New York, Doubleday&Company, 1956.
- Simpson, G.E. & Yinger, J.M. *Racial and Cultural Minorities: An Analysis of Prejudice and Discrimination*, Harper and Row, 1965.
- Thompson, George İnsanın Özü, çev. Celâl Üster, Payel Yayınevi, İstanbul 1979.
- Deleuze, Gilles Claire Parnet, "İngiliz Amerikan Edebiyatının Üstünlüğünden", *Diyaloglar*, çev. Ali Akay, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990.
- Sezgin, Gizem İçimizdeki Calimero, <http://www.haberinioku.com/haberdetay/6122--icimizdeki-calimero.html> Graham Dunkley, *Free Trade: Myth, Reality and Alternatives*, White Lotus, Bangkok 2004.
- Georges, Gurvitch "The Sociology of the Theatre", SL&D, ed.E.&T. Burns.
- Arendt, Hannah Geçmişle Gelecek Arasında, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- Gadamer, Hans G. *Truth and Method*, Sheed and Ward, London, 1975, s. 199-244.
- Fishbein, Harry D. *Peer Prejudice and Discrimination: Evolutionary Cultural and Developmental Dynamics*, Boulder, 1996.
- Ellis, Henry C. Hunt, R. Reed *Fundamentals of Cognitive Psychology*, Wm. C. Brown Communications. Inc., Dubuque, 1993.
- Bruma, Ian *Wages of Guilt*, Vintage, London 1995.
- San, İnci *Sanat ve Eğitim*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2004.
- Yazıcı, İsmet *Kitle İletişiminde İmaj Kuramsal Bir Yaklaşım*, Bilim Yayınları, İstanbul 1997.
- Jost, J.T. Banaji, M.R. "The Role of Stereotyping in System Justification and the Production of False Consciousness", *British Journal of Social Psychology*, vol. 33, 1994.
- Duvignaud, Jean "The theatre in society: society in the Theatre", *Sociology of*

- Literature & Drama*, ed. Elizabeth Burns & Tom Burns, Penguin Books, Harmondsworth, 1973.
- Berger, John *Görme Biçimleri*, Metis Yayınları, İstanbul 2004.
- Forrester, John *Hakikat Oyunları*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999.
- Locke, John *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. Vehbi Hacıcadıroğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1996.
- Campbell, Joseph *The Power of Myth*, Doubleday, New York 1988.
- Habermas, Jürgen 'İdeoloji' Olarak Teknik ve Bilim, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- Keough, Kelli *Social Psychology of Gender, Race, and Ethnicity*, McGraw-Hill Higher Education, New York, 2000.
- Andersen, Kenneth *Introduction to Communication*, University of Illinois, Illinois, 1972.
- Burke, Kenneth *Language as Symbolic Action*, University of California Press, Londra, 1984.
- Zanna, M.P. "On The Nature of Prejudice", *Canadian Psychology*, vol: 35, 1994.
- Gökberk, Macit *Değişen Dünya Değişen Dil*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.
- Nussbaum, Martha C *Love's Knowledge Essays on Philosophy and Literature*, Oxford University Press, New York 1992.
- Duverger, Maurice *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Horkheimer, Max *Akıl Tutulması*, çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul 1994.
- Jones, Melinda *Social Psychology of Prejudice*, University of Memphis, 2002.
- Çileli, Meral *Ahlâk Psikolojisi ve Eğitimi*, V yayınları, Ankara 1986.
- Argyle, Michael *The Psychology of Interpersonal Behaviour*, Penguin, Harmondsworth, 1972.
- Billig, Michael "Prejudice, Categorization and Particularization", *European Journal of Social Psychology*, vol. 15, 1985.
- Miller, Michael Vincent *İkili İlişkilerde Terörizm*, çev. Sinem Gül, Varlık Yayınları, İstanbul, 1997.

- Foucault, Michel *Ders Özetleri*, çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.
- Foucault, Michel *Doğruyu Söylemek*, çev. Kerem Eksen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2005.
- Kundera, Milan *Roman Sanatı*, çev. İsmail Yerguz, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1989.
- Kundera, Milan *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği*, Fatih Özgüven, İletişim Yayınları, 1987, 11. baskı.
- Eliade, Mircea *Myth and Reality*, Harper & Row, New York 1963.
- Köknel, Özcan, *İnsanı Anlamak*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1993.
- Connerton, Paul *Toplumlar Nasıl Anımsar*, çev. Alâeddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999.
- Ricoeur, Paul "Structure and Hermeneutics", çev. Kathleen McLaughlin, *The Conflict of Interpretations: Essays in Hermeneutics*, ed. Don Ihde, Northern University Press, Evanston 1974.
- Posner, Richard A. *Law and Literature*, Harvard University Press, Cambridge 2002.
- Rorty, Richard *Pragmatistin Yolculuğu*, "Yorum ve Aşırı Yorum", der. Umberto Eco, çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul, 2003.
- Atkinson, Rita L. Richard C. Atkinson, Smith Edward, Hilgard Ernst, *Psychology*, HBJ, San Diego, 1985.
- Barthes, Roland *Çağdaş Söylenler*, çev. Tahsin Yücel, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1990.
- May, Rollo *Yaratma Cesareti*, çev. Alper Oysal, İstanbul, Metis Yayınları 2001.
- Jacoby, Russell *Belleğini Yitiren Toplum*, çev. Hakan Atalay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996.
- Tanilli, Server *Yaratıcı Aklın Sentezi*, Adam, İstanbul 1997.
- Freud, Sigmund *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*, çev. Kâmuran Şipal, Bozak Yayınları, İstanbul 1979.
- Zizek, Slavoj *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- Sontag, Susan *Başkalarının Acısına Bakmak*, çev. Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2004.

- Yücel, Tahsin *Yapısalcılık*, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.
- Yücel, Tahsin *Yazın ve Yaşam*, Yol Yayınları, İstanbul 1983.
- Özcan, Tefik *Hukuk İdeolojisi: Adalet Sorununa Sosyolojik Bir Yaklaşım, Adalet Kavramı*, Ed. Adnan Güriz, TFK, Ankara, 2001.
- Nelson, Todd *The Psychology of Prejudice*, Ally and Bacon, 2002.
- Alkan Türker & Doğu, Ergil *Siyaset Psikolojisi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980.
- Dökmen, Üstün, *Sosyometri ve Psikodrama*, Sistem Yayıncılık, 1995.
- Mejuyev, Vadim *Kültür ve Tarih*, Ankara, Başak Yayınlar, 1987.
- Davidov, Yuri *Özgürlük ve Yabancılaşma*, çev. Sargut Şölçün, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara 1990.
- Bauman, Zygmunt *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2004.

E-Kaynakça

- www.gutenberg.org/dirs/etext99/sympo10.txt
- http://en.wikipedia.org/wiki/Calimero#Calimero_complex <http://www.flan-derstoday.eu/content/calimero>
- <http://www.eksisozluk.com/show.asp?t=tutunamayanlar>
- www.youtube.com/watch?v=Ogm4P8WCjvo
- www.youtube.com/watch?v=XLEtE0q3sX0
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Calimero>
- <http://www.eksisozluk.com/show.asp?t=calimero>
- www.youtube.com/watch?v=vSCp2aao0Uw
- <http://www.eksisozluk.com/show.asp?t=he-man>
- <http://www.youtube.com/watch?v=7yeA7a0uS3A>
- <http://www.smurf.com/en/home/>; <http://www.youtube.com/watch?v=zDxNBzbJrx8>
- www.youtube.com/watch?v=rtGpYYyGOkI
- http://www.youtube.com/watch?v=gJt5_70Cz1c

Çokkültürlü Ortamda Irkçılık ve Farklılıklarla Yaşama

HABİBE AKÇAY - EMRE Ş. ASLAN*

Giriş

Farklı toplumlarda olabileceği gibi aynı toplum içinde yaşayan bireyler arasında da çeşitli dinî ve kültürel alanda düşünce farklılıkları görmek mümkündür. Farklılıklar modern anlamda toplum olmanın gereğidir. Öte yandan toplumda hâkim olan etnisitenin azınlık durumundakileri baskı altına alması, kendi gibi olmaya zorlaması ya da şiddet kullanması, yani ötekinin varlığını yok etmeye çalışması, farklılıkların bir arada yaşamasını zorlaştıracı en önemli biri olarak görülebilir.

Ötekileştirmenin zemini, çeşitli argümanlar temelinde akıl yürütmekle ve yargılamakla örülmektedir (Arar ve Bilgin, 2010:15). Akıl yürütme ve yargılamanın sonucu olarak, bireyler çoğu zaman kendi kültürünü ya da içinde bulunduğu etnik gruba önemli ve değerli olarak görebilmektedir. Öte yandan hâkim olan kültür ya da etnisite içerisinde bulunan birey, kendi dışında kalanları değersiz görme, ötekileştirme ve çoğu zaman dışlama eğiliminde olabilir. Ötekileştirilenlere, toplumun geriye kalanları tarafından genellikle olumsuz özellikler yüklenmekte ve toplumda oluşabilecek olumsuzluklar öteki'ne atfedilmektedir.

* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

Çokkültürlü ortamda önemli olan bütün kültürlerle eşit düzeyde değer vermek ve farklılıklara karşı saygılı olmaktır. Çünkü Bauman'ın da vurguladığı gibi "Biz ancak biz olmayan ötekiler; onlar varsa biz oluruz. Onlar da hep birlikte bir bütün olarak grup oluştururlar, bunun tek nedeni de onların aynı öznitelikleri paylaşmalarıdır. Kendimizi 'onlar' karşısına koyma ihtimali olmaksızın kendi kimliğimizi anlamlandırmada zorluk çekeriz" (Bauman, 2010:65).

Çokkültürlülük kavramı, sadece etno-kültürel grupları değil, bunun yanı sıra kadınları, eşcinselleri, engellileri, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan dezavantajlı grupları tanımlamak amacıyla da çok daha geniş anlamda ele alınmaktadır. Bu çalışmada, çokkültürlülük kavramı daha çok etno-kültürel gruplar durumunda olan belli bir ülke sınırları içinde yaşayan etnik azınlıkları açiklama amacıyla ele alınmıştır.

Bunun yanı sıra insanların farklı etnik gruplarla bir arada yaşadıkları günlük hayatlarında, bu farklı etnik grupların üyelerine karşı ırkçı bir eğilim ve söylem sergileyip sergilemediğini araştırmak amacıyla çalışma kapsamında, farklı etnik gruplardan 27 üniversite öğrencisi ile derinlemesine mülakat tekniği aracılığıyla veriler toplanmıştır. Elde edilen sonuçlar farklılıkları kabullenme, birlikte yaşama, ırkçı davranışlar değişkenleri bağlamında analiz edilerek yorumlanmıştır.

Çokkültürlülük

Çokkültürlülük, bir olgu olarak farklı kültürlerin bir arada yaşama pratiklerini ifade eden sosyolojik bir kavramdır. Kısaca belli sınırlar içinde birbirinden farklı kültürlerin bir arada yaşamalarını anlatmak için kullanılmaktadır.

Fukuyama (1990), kültürü tanımlarken cinsiyet, yaş, cinsel yönelim, dini inançlar, etnik durum, ırksal köken ve sosyo-ekonomik statü gibi değişkenleri de kapsadığını ve her bir faktörün, bireyin kültürel gerçekliğini biçimlendirmede tek tek ve birlikte önemli olduklarını belirtmektedir. Kültür, bu karmaşık ve iç içe yapısında da anlaşılacağı üzere dünya üzerinde insan sayısı kadar çeşitlendirilebilecek çok geniş anlamlı bir kavramdır. Bu kültürel çeşitliliği bir arada barındırmak günümüz modern toplumlarının gerekliliğidir.

Birden fazla kültürün bir arada ve iç içe bulunduğu durumu ifade eden çokkültürlülük kavramı üzerine tartışmalar 1960'lı yıllardan itibaren başlamıştır. Erken dönem ırk, etnisite ve göç araştırmalarının pek çoğunda varsayılan asimilasyoncu söylemin karşıt bir tezi olarak yansıtılan çokkültürlülükte temel kabul; öteki kültürü kendine benzetmeye çalışmadan onu kendine özgü özellikleri ve yapısıyla olduğu gibi kabul etmek ve buna yönelik olarak da ortak yaşam alanlarını paylaşmaktır (Çetin, 2007:24).

Nancy Franser toplum içinde farklı kültürlerin kendini kabul ettirmelerine yönelik olan tanınma siyasetini şu şekilde özetlemektedir (Kymlicka, 2006:461):

Kültürel baskınlık (bir başka kültürle ilgili yorum biçimlerine tabi tutulmak), tanınmama (kişinin kendi kültüründeki yetkili makamların iletişim pratiklerinde görünmez kılınması) ve saygısızlık (kamusal kültürel temsil sürecinde ya da gündelik ilişkilerde aşağılanma) dâhil toplumsal temsil, yorum ve iletişim biçimlerine kök salmış kültürel adaletsizliklere yoğunlaşır. Çözüm, yabancılaştırılmış grupların saygı gösterilmeyen kimliklerini ve kültürel ürünlerini yeniden değerlendirmeye

yönelik kültürel ya da simgesel bir değişim veya kültürel çeşitliliğin olumlu bir biçimde yeniden değerlendirilmesidir. Tanınma siyasetinin amacı, grup farklılıklarını kabul ettirmektir.

Bunun yanı sıra Taylor, “kültürel kimliklerin eşdeğer saygı esasına göre değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Kısacası Taylor için çokkültürlülük kültürel kimliklerin tanınmasıdır (Taylor, 1996,12). Taylor tanınma politikasında bir kültürün diğer bir kültürden üstün olduğunu varsayan hiyerarşik bir yapılanmaya karşıdır. Görüldüğü gibi tanınma politikası ile kültürel ve bireysel kimlikler arasındaki çatışmayı ortadan kaldırmak ve ötekinin varlığını kabul etmenin bir çözümü sunulmaktadır.

Küreselleşmenin en yoğun hissedildiği, farklılığın ve çokkültürlülüğün toplumların temel özelliği haline geldiği 21. yüzyılda, farklı kültürlerin bir arada yaşayabilmesi ve birbirini anlayabilmesi en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Böyle bir çeşitlilik içinde olumlu bir uygulama olarak kabul edilen çokkültürlülük, küreselleşmeyle birlikte yerelliklerin de yükselişe geçmesi neticesinde son zamanların popüler kavramından biri olmuştur.

Çokkültürlülük, kültürel anlamda heterojen bir toplumda çeşitliliğin, çok sesli ve çok renkliliğini ifade eden bir anlayıştır. Böyle bir kapsayıcılık içinde farklı ırk, dil, din ve kültürel yapıdaki bireylerin, egemen güç karşısında tıpkı engelli ya da sağlık problemleri yaşayan insanların kendilerini toplumdansoyutlamaları ya da uzak tutmaları gibi, kendilerini toplumsal yapıdan uzaklaştırmalarını önlemektedir. Bununla birlikte bugün, daha önceleri dışlanan gruplar sırf ırkları, kültürleri, cinsiyetleri, becerileri ya da cinsel tercihleri “normal” sayılan yurttaşların-

kilerden farklı diye artık susturulmayı ya da marjinalleştirilmeyi ya da sapkın olarak tanımlanmayı istemiyorlar. Kimliklerini tanıyan (görmezden gelmek yerine) ve farklılıklarıyla uzlaşan (dışlamak yerine), daha kapsayıcı yurttaşlık kavramı istiyorlar (Kymlicka, 2006:454).

Kimliğini “öteki” üzerine kuran bireyler (Karaduman, 2010:2896), yurttaş olarak toplumun geriye kalan kısmından da kendi sahip olduğu özelliklerini kabul etme hassasiyetini beklemektedir. Bundan dolayı çokkültürlülük üzerine düşünürken kültürel çoğulculuğu ve gruplara göre farklılaşan hakları hesaba katmak gerekmektedir.

Geleneksel haklar temelinde yurttaşlık modelinde hedef, yurttaşlar arasında belli bir ortak ulusal kimliği geliştirmektir. Yani yurttaşlık sadece belli haklar ve hukuki statü ile belirlenen bir kavram değildir. Aynı zamanda bir kimlik, kişinin üyesi olduğu cemaatin bir yansımasıdır. Sağlık ve eğitim hizmetleri gibi temel sosyal hakların genişletilmesinin özünde yurttaşlık kavramının ulusal bir kimlik ve ulusal bir üyelik olarak benimsenmesi ve genişletilmesi görüşü yer almaktadır. Bu temel sosyal haklar bireyin gereksinimlerini karşılayanın yanında, daha önce dışlanmış grupların ortak bir ulusal kültürle bütünleşmesini sağlayacak, böylece bir ulusal birlik ve bağlılık kaynağı olacaktır. Yani buradaki ana amaç kişilere “ortak bir mülk ve miras” olması gereken ortak bir kültüre dâhil etmektir (Marshall, 1965’den akt. Kymlicka, 2006:455).

Farklı ırksal temellere dayanan kültürleri ortak bir alan içinde toplamak, aynı zamanda kişilerin ortak değerleri bilmesi, benimsemesi ve ortak değerlerden zevk alabilmesi açısından da önemlidir. Aslında bir grubun var oluşu, üyelerinin bağimsız eylemlerinden oluşan kalıcı bir ağdan ibarettir (Bauman,

2010:100). Çokkültürlülüğün farklı etnik grupları kendi içlerinde belli değerleri olan topluluk halinde yaşayan yapılar olarak görmesi, çokkültürlülükte cemaatçi özellikleri de ortaya çıkarmıştır. Özellikle etno-kültürel azınlıklar cemaat tarzında bir yaşam sürmekte ve çoğu zaman kendi kültürlerinin asimile olmasını önlemek adına küçük ölçekte de olsa var olan kültürlerini baskın kültürel değerler içinde devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Bu açıdan liberal bireycilikten çok cemaatçiliğe yaklaşan kolektif bir özellik sergilemektedirler.

Ulusal, etnik, dinsel ve kültürel farklılıkların yönetimi konusunda günümüz ulus-devletleri iki belirgin alternatif siyaset anlayışından birini benimsemek durumundadırlar: Cumhuriyetçilik veya liberal çokkültürlülük (Kaya, 2005:13). Cumhuriyetçi anlayış farklılıklara göre siyaset üretmek yerine herhangi bir ayrım gözetmeden siyasal bir birey yaratır. Böyle bir anlayış içinde hiçbir ırksal, dinî ya da kültürel gruba ayrıcalıklı bir konum oluşturulmaz.

Liberal çokkültürlülük ise çeşitlilik içinde bir bütünlük şeklinde formüle edilebilir. Bu anlayışa göre çokkültürlü yapı içinde azınlık gruplarına kolektif bir takım hakların verilmesi, söz konusu azınlıklar içindeki bireylerin özgürlüklerine ulaşabilmesi açısından önemlidir (Kaya, 2005:14).

Liberallerin birçoğu devlet-etnisite ayrımını savunur. Liberallere göre devlet bütün etnik ve ulusal grupların üstündedir. Onların yaşam biçimlerini desteklemeyi ve teşvik etmeyi ya da toplumsal çoğalmalarına etkin bir ilgiyle yaklaşmayı reddeder. Devlet, bu grupların dilleri, tarihleri, edebiyatları ve takvimleri konusunda tarafsızdır. Resmî bir dil tanımamış olan ABD ise bu konudaki en önemli örnektir.

Siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel birçok konuyu içine alan çokkültürlülük hepsi birbirinden ayrı tutulması gereken

çok farklı sorunları kapsar. Göçmenlik, azınlık milliyetçiliğinin meşruluk sorunu, yerli halklar, grupların temsili, dinî guruplarla ilgili tartışmalar, cinsiyet eşitliği ve ırkçılık konuları çokkültürlülüğün kapsama alanı içerisine giren sorunlardandır.

İrkçılık

Çokkültürlülükle ilgili sorunlardan ve araştırmanın odaklandığı konulardan olan ırkçılık, birlikte yaşamanın, paylaşmanın ve çalışmanın belirleyici unsurlarının başında gelir.

Birçok kültürü içerisinde barındıran sosyal yapı veya devlet denen aygıtı oluşturan mekanizma birbirinden farklı ırkı, dini, dili, kültürü vs. içerir. Bu farklılıklar, sistemi oluşturan birey veya gruplar arasındaki düşünce ve yaklaşım ayrılıklarının kaynağını oluşturur. Birbirinden farklı kültürel, siyasi, dinî ve ırkı farklılığa sahip olan siyasal ve sosyal sistemlerde her bir unsurun birbirinden farklı istek ve ihtiyaçlara sahip olması ve bu ihtiyaçların ortak bir zeminde karşılanmasının zorunluluğu sürekli bir kaos ve çatışma ortamını ortaya çıkarır.

Çokkültürlü bir yapının ürünü olan, devletin mekanizmaları içerisinde ortaya çıkan çatışmalardan oluşan sorunlardan birisi de ırkçılıktır. Kelime anlamı, toplumun belli bir türü olarak güç ilişkileri sistemi içerisinde hareket eden özel sembolik bir sistem olarak ifade edilen ırkçılık (Guillaumin, 2003:30) genetik politikayı belirleyen bir unsurdur. Türkçe sözlükte, “İnsanların toplumsal özelliklerini biyolojik, ırksal özelliklerine indirgeyerek bir ırkın başka ırklara üstün olduğunu öne süren öğretisi, rasizm” (www.tdk.gov.tr) olarak tanımlanan ırkçılık, biyolojik varsayımlara dayanmaktadır (Heywood, 2010: 237). İnsanlar arasında ne insan eseri ne de insan çabasıyla değiştirilebilir olduğu düşünülen ayrımları temsil eden ırk fikri, sıklıkla katıksız

bir biyolojik anlama dayandırılır; yani bireysel karakter, kabiliyet ve mizaç, kafatası ya da bedenin öteki parçalarının şekli ve ölçüsü gibi gözlenebilir, dışsal niteliklerle yakından ilişkilidir ya da bir daha değişmemek üzere belirlenmiş olan genlerin niteliği ile ilgilidir (Bauman, 2010:195). Bireyin hangi genlerden geldiği ve hangi kültürün bir parçası olduğu sorusunun cevabı, o kişinin hangi ırkın temsilcisi olduğunun yanıtı niteliğindedir. Bu yanıt, çokkültürlü sosyal doku içerisindeki çatışmaların bir kısmında kendini ırkçılık olarak ifade etmektedir.

İrkçilik, farklı siyasi ve sosyal kararların değişik biyolojik ırkların varlığıyla açıklanmasına dayanır (Heywood, 2010: 236). Belirli bir ırka sahip olan birey, içerisinde yaşadığı sosyal mekânizmada varlığını ve çıkarlarını koruyabilmek ve devam ettirebilmek amacıyla kendisiyle birlikte aynı soydan gelen insanlarla bir dayanışma içerisine girer. Bu dayanışmanın otomatik tezahürü ırkçılığı doğurur. İrkçilik dünyadaki ırklar arasında doğuştan gelen temel farklara dayanır. Doğuştan gelen bu farkların siyasi ve toplumsal sonuçlara varabilmede etkin rol oynayacağı düşüncesi (Heywood, 2010: 237) ırkçılığı destekler.

İrkçilik, bireysel düşmanlık bulgularıyla ortaya çıkan bir sonuç değildir, daha çok belirli bir soyun veya ırkın ortak çıkarlarının savunulmasına dayanır. Bazen bu savunma devlet aygıtının sistemine de yansır. Ortaya konan sosyal düzenlemeler ırkçı devletin sosyal yapısını destekler (Glover, 2009:39).

Tüm ırkçı teoriler iki ön kabulün bir sonucudur (Heywood, 2010: 236):

- 1) Dünyadaki insanların birbirlerinden temel genetik farklılıkları vardır. Bu biyolojik farklılık insanları diğer insanlardan ayıran temel farklardandır. Doğuştan gelir ve sonradan değiştirilemez.

2) Genetik ayrımlar, siyasi ve toplumsal olarak önemli ahlâki, kültürel ve entelektüel farklılıklara yansır. Bireyin sahip olduğu genetik kod, onun sadece biyolojik olarak değil, sosyal ve psikolojik olarak da ayrışmasına neden olur. Her ırk, kendine has bazı tutum ve davranış özelliklerine sahiptir ve bu nitelikler onun varlığını simgeler.

İrkçılık ve Ayrımcılık

İrkçılığın siyasileşmesi, yani siyasal alanda tezahür etmesi onu bir sorun haline getirir. Siyasi ırkçılık, ırk ayırımına ve kan üstünlüğüne veya kanın bayağılığına (arianizm veya anti-semitizm) vurgu yapar. Her ırk kendini üstün ırk olarak görme eğilimdedir. Bu eğilim, diğerlerinin sıradan ırklar olarak algılanmasının bir sonucudur ve ayrımcılığı ortaya çıkarır. İrkçılık ve ayrımcılık sıklıkla birbirleri yerine kullanılır. Ayrımcılık farklı ırklardaki insanlara duyulan düşmanlığı ifade eder (Heywood, 2010: 236).

Çokkültürlülük içerisinde ırkçılıkla ilgili en önemli problemlerden birisi ayrımcılıktır. Ayrımcılık, sosyal ve siyasal alanda nüfuzu az olan ırkların dışlanması, ötekileştirilmesini ortaya çıkarmaktadır. Liberalizmin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan eşitlik düşüncesi toplumun her kesiminin özellikle bireylerin sistem içerisinde özgür birer varlık olarak yaşamlarını sürdürmelerini öngörmektedir. Ancak bu her zaman mümkün değildir.

Her biri kendine ait kültürel bir dokuya sahip olan ırklar, başka ırklara karşı kendi kültürlerini koruma ve kendi varlıklarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar, ancak bunu yaparken zaman zaman aşırılıklar meydana gelmekte kendilerinden farklı grupların susturulması veya marjinalleştirilmesi yoluna başvurabilmektedirler. Farklı olan ırkın sosyal hayattan soyutlanması,

haklarının gasp edilmesi, ayrımcılığa tâbi tutularak adaletsiz yaklaşımların ortaya konması gibi konular, ırkçılıkla ilgili karışılan önemli problemlerdendir.

Bu sorunların ortadan kaldırılması ve yasal güvence altına alınması amacıyla uluslar üstü düzeyde çeşitli çalışmalar yapılmış ve böylece ırklara yaşama hakkı tanınmıştır. Bu alanda yapılmış en önemli çalışmalardan birisi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 21 Aralık 1965 tarihli ve 2106 A (XX) sayılı kararıyla kabul edilmiş olan sözleşmedir (www.uhdigm.adalet.gov.tr).

“Her türlü ırk ayrımcılığının tasfiye edilmesine dair uluslar arası sözleşme” ile birlikte bütün insanların hukuk önünde eşit oldukları ayrımcılık veya ayrımcılığa tahrik karşısında hukukun eşit korumasından yararlanma hakkına sahip oldukları dikkate alınarak ırk farklılığına dayanan her türlü doktrin bilimsel olarak yanlış, ahlâki olarak kınanması gereken, toplumsal olarak adaletsiz ve tehlikeli olduğuna ırk ayrımcılığının teoride ve pratikte hiçbir haklı noktasının bulunmadığına vurgu yapılmıştır. Üye devletler tarafından imzalanan bu sözleşme, ayrımcılığı dışlamakta ve ırklara yaşama hakkı tanımaktadır.

1965 yılında kabul edilerek 1969 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Birleşmiş Milletler Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan “ırk, din, renk, cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin bütün insanların temel haklara sahip olduğu” ilkesine de atıfta bulunmaktadır.

Irk ve Millet Arasındaki Farklar

Irk, genellikle millet kavramıyla karıştırılır. Anca, bu iki kavram birbirinden oldukça farklıdır. Millet aynı dile, dine, geleneklere vs. sahip insanların oluşturduğu kültürel bir varlığı tanım-

larken, ırk kavramı ise insanlar arasındaki biyolojik ve genetik farklılıklara olan inancı yansıtır (Heywood, 2010: 236). İrk, milletten farklı olarak ve kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde doğaya özgü, insan etkisi ve denetimi dışında, bir şey olarak algılanır (Bauman, 2010: 195). İrkçılık, sınırları dar bir kavramken, millet kavramı daha kapsayıcı, sınırları daha geniş bir kavramdır. İrkçılık sadece kan bağına dayanırken, millet kan bağından ziyade ortak değerler etrafında bir araya gelmeyi ve yaşamayı ifade eder.

İrkçılık ile millet arasındaki farklar şu şekilde sıralanabilir (Heywood, 2010: 236):

a) Milli kimlik değiştirilebilir, fakat ırk değiştirilemez; bir milli kimliği bırakarak bir uyruklaştırma süreciyle başka bir milli kimliğe bürünmek mümkünken, doğumda hatta doğumdan önce anne-babanın ırkına göre belirlenen ırkı değiştirmek mümkün değildir.

b) Milletın simgesi olan vatandaşlık, pasaport, belki din gönlüllü olarak tercih edilebilir, ancak ırkın simgesi olan deri rengi, saç rengi, kan ve vücut yapısı değiştirilemez.

Tüm bu farklılıklara rağmen ırk ile millet arasında sınırlandırılmaz bir ilişki söz konusudur. İrkçılık, millet kavramının bir tezahürü olan milli devletin eşitlikçi ve homojen toplum tasarınının dayanağı olan ulusal/iç sınırlarını yapılandıran ek bir hiyerarşi şeması olarak devreye girer. İrkçılık, milliyetçiliğin kaygan ve her şeye nüfuz eden ama sabitlenemeyen yapısıyla yakından ilişkilidir (Eryılmaz, 2010:192). Ülkeleri oluşturan milletin dayanaklarından birisi de ırktır. Ancak ırkçılık bazı ülkelerin basit bir özelliğı değildir, milletleri oluşturan ve tanımlanmış kanunlar tarafından sınırları belirlenen büyük ulusların bir fenomenidir.

Milliyetçilik ideolojisi, etnik ve dinsel azınlıkları dışlarken, aynı zamanda sınıfsal farklılıklar ile kadın-erkek arasında var

olan eşitsizlikleri gizleyen sosyal-siyasal bir söylem olarak da karşımıza çıkar (Bauböck, 1995'den akt. Kaya, 2005:12). Irkçılık ise sadece genetik kodları dikkate alır. Dinsel ve sınıfsal farklılıkları göz ardı eder.

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çokkültürlü yaşam günümüz çağdaş toplumlarının en önemli özelliğidir. Hayatın her döneminde bireyler, farklı kültürden insanlarla yaşama durumunda kalmış, farklı etnik yapıdaki insanlarla yaşam pratiklerini paylaşmıştır.

Çoğu zaman toplumdaki baskın etnik yapıdan farklılaşan, bu etnik yapıdan farklı yaşam özellikleri gösteren topluluklar, ya bastırılmakta ya da görmezden gelinmektedir. Öte yandan bu etnik grupların dil, ırk, din vb. farklılıkları görmezden gelinip, onların da egemen kültüre uymaları istenmektedir. Toplumdaki baskın etnik yapıdaki birçok bireyin istediği de bu kişilerin baskın etnik yapı içinde asimile olması ya da sindirilmesidir.

Ulusal kültür içinde damgalandıklarını ya da ulusal kültürden dışlandıklarını düşünen birçok etnik grup olabileceği gibi ulusal kültür içinde, farklı etnik yapılara bazı ayrıcalıkların tanınmasının, ulusun bütünlüğü açısından problem oluşturabileceğini ve bütünlüğü yok edeceğini düşünen kişiler de bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı ise insanların farklı etnik gruplarla bir arada yaşadıkları günlük hayatlarında, bu farklı etnik grupların üyelerine karşı ırkçı bir eğilim ve söylem sergileyip sergilemediğini araştırmaktır. Elde edilen sonuçlar farklılıkları kabullenme, birlikte yaşama, ırkçı davranışlar ve ayrımcı söylem değişkenleri bağlamında değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, katılımcıların özgürce konuşabilmelerine olanak sağlayan “derinlemesine mülakat” (**in-depth interview**) tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, özellikle kişisel, hassas konularda bilgi toplamak, gizli kalmış anlam ve duygulara ulaşmak, gruptan etkilenmeyi (sosyal onaylanma, beğenilme kaygısı) en aza indirgeyerek kişisel görüşleri anlamak, katılımcıların hassas oldukları ve çoğu zaman açıklamaktan çekindikleri durumları öğrenebilmek amacıyla katılımcılarla birebir (veya çift olarak) gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerdir. Bu teknikle birden fazla katılımcının aynı toplantıda zaman baskısı nedeniyle bir araya getirilememesi gibi zorluklar önlenmekte, grup içinde oluşabilecek, grup baskısı, çekinme, rol yapma gibi olumsuzlukların önüne geçilmektedir.

Derinlemesine mülakat tekniğinde görüşmeler deneyimli araştırmacılar (moderatör) tarafından gerçekleştirilir. Bunun yanı sıra mülakat soruları, mülakatın türüne göre değişen ayrıntıda mutlaka önceden hazırlanmalıdır. Mülakat amacı ile hazırlanacak sorularda belli özellikler aranır. Bunlardan bazıları şunlardır (Karasar, 2007:168):

1) Soru, ne tür bilgi istendiğini açıkça belirler, istenen bakış açısını davet eder ve kaynak kişi tarafından kolayca anlaşılır nitelikte olmalıdır.

2) Soru, tek amaçlı ve varsayimsız olmalıdır.

3) Soru, kaynak kişinin verebileceği verileri içermelidir.

4) Soru, yansız olmalıdır.

Sorular sorulurken “yarı yapılandırılmış mülakat (semi-structured interview) tekniği”nden faydalanmak gereklidir. Bu tekniğe göre takip edilen genel bir soru düzeni vardır. Mülakatçı kaba hatlarıyla bir yol haritasına sahiptir ancak cevaplayıcının ilgi ve

bilgisine göre bu genel çerçeve içerisinde farklı sorular sorarak konunun değişik boyutlarını ortaya çıkarmaya çalışır (Altunışık; Coşkun vd. 2010:92). Bu çalışmada, yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine göre oluşturulmuş ve mülakatçı genel hatlarıyla sahip olduğu yol haritası çerçevesinde sorular sorarak konunun değişik yönlerinin ortaya çıkmasını sağlamaya çalışmıştır.

Öte yandan mülakatın yapılacağı zaman ve mekân da mülakatın sağlıklı olması açısından önemlidir. Katılımcının kendini baskı altında hissetmeden görüşlerini rahatça dile getirebileceği bir ortamda gerçekleştirilen mülakatlarda, katılımcıların mülakat için ayırdıkları zamanın kısıtlı olup olmaması da önemli bir konudur.

Mülakatın başarıya ulaşabilmesi, büyük ölçüde kaynak kişinin yeterince güdülenmesi ile soruların içerik ve biçim yönünden bir örnekliğinin korunabilmesi ve iyi bir kayıt sisteminin geliştirilmesine bağlıdır. Bu ise rahat bir görüşme mekânı da dâhil olmak üzere fiziki ve psikolojik hazırlıkları gerektirmektedir (Karasar, 2007:170). Bu açıdan araştırmada, katılımcılara kendilerini rahat bir şekilde ifade edebilecekleri psikolojik ortamın hazırlanmasına özen gösterilmiştir.

Bunun yanı sıra araştırmada konunun sınırları belirlenmiş olmalı ve bu yönde sorular katılımcılara sorulmalıdır. Mülakat sırasında katılımcılara yöneltilen bu sorular araştırmacı tarafından not tutularak ya da ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmalıdır. Mülakatın anında tutulacak notlarla kaydedilmesi, görüşmenin akıcılığını engelleyebilir. Böyle bir zorluğun varolması halinde birden çok araştırmacının bulunması ve bunlardan birinin ya da bir bölümünün verilerin kaydıyla ilgilenmesinde yarar vardır (Karasar, 2007:172). Katılımcıların kendilerini rahat hissetmeleri ve dikkatlerinin dağılmasının engellenmesi amacıy-

la araştırma bir moderatör ve bir verileri kaydeden araştırmacı olmak üzere iki kişi tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu bağlamda, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerinden farklı ırklara sahip 27 kişi üzerinde derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma 2011 Mayıs ayı içinde yapılmıştır. Araştırma için bu tarihin seçilmesinin nedeni öğrencilerin okulda yoğun olarak bulundukları ders dönemi olmasıdır.

Verilerin Analizi ve Bulgular

Araştırmaya katılan deneklerin 13'ünün ırkı Türk'tür. Bunlardan 7 tanesi kadın, 6 tanesi erkektir. Deneklere sorulan “Kendinizi hangi ırka ait hissediyorsunuz?” şeklindeki soruya bu deneklerin tümü “Kendimi Türk olarak hissediyorum” cevabını vermiştir. “Türk olmak size ne hissettiriyor?” diye sorulduğunda ise (bu sorunun sorulmasındaki amaç denegin kendi ırkını diğer ırklardan üstün görüp görmediğini öğrenmek ve ırkçı bir söyleminin olup olmadığını analiz etmekti) deneklerin bir kısmı şu cevapları vermişlerdir:

- Diğer ırklardan kendimi üstün görüyorum. Çünkü Türkiye’de yaşıyorum ve bir Türküm; kendi ülkem, kendi milletim.
- Güç ve hâkimiyet hissediyorum. Ayrıcalıklı hissediyorum.
- Gurur duyuyorum
- Türk olmak gurur verici, kendimi diğer ırklardan farklı hissediyorum.

Türk olduğunu belirten denekler genellikle “Türk olmak size ne hissettiriyor?” sorusuna rahatlıkla “Gurur verici” ya da “Gurur duyuyorum” şeklinde cevaplar vermiştir.

“İrkinizden dolayı toplum içerisinde ayrımcılığa uğruyor musunuz?” şeklindeki diğer bir soruya Türk olan deneklerin

tümü ayrımcılığa uğramadığını, fakat deneklerden 3'ü ayrımcılık yaptığını söylemiştir. Türk bir kadın denek “Yaşadığım yurttta Kürtler var. Bir arada yaşıyorum ama onlarla birlikte yaşamaktan mutlu değilim. Onların hepsinin kafasında aynı düşünce var. Türk milliyetçiliğine karşı tavırlılar” cevabını vermiştir. Bir erkek denek ise “Kürtlerin kültür seviyeleri çok düşük, eğitim seviyeleri ve ekonomik seviyeleri de... Kavgacılar, çingeneler de öyle, huzurumuzu bozuyorlar” şeklinde cevap vermiştir.

Deneklere sorulan bir diğer soru “Sosyal yaşamınızda hangi ırka ait olduğunuzu gizleme gereği hissediyor musunuz?” şeklindedir. Bu sorunun sorulmasındaki amaç deneklerin sosyal yaşamlarında yani genel olarak okul/yurt gibi farklı kültür ve ırklardan olan insanlarla birlikte yaşadığı ortamlarda, buralardaki insanlardan kendi ırkını gizleme gereği duyup duymadığını öğrenmektir. Bu soruya deneklerin tümü ırkını gizleme gereği duymam şeklinde cevap vermiştir. Deneklerden biri “Eğer burada değil de doğudaki bir şehirde okusaydım yani Kürtlerin yoğun olduğu bir yerde, muhtemelen Türk olduğumu gizlemem gereken ortamlar olacaktı. Çünkü oradaki insanlar (Kürtler) bizi sevmiyorlar. Ben liseyi Malatya’da okumuştum, orada böyle problemler yaşadım” şeklinde cevap vermiştir.

Deneklere sorulan “Sizden farklı ırktan biriyle aynı evi/odayı/sırayı paylaşmak ister misiniz?” şeklindeki soruya denekler şu cevapları vermişlerdir:

- Farklı ırktan arkadaşlarla aynı evi paylaşmıyorum ama olsa sorun olmazdı. Bana karşı bir hakaretleri olmadığı sürece sorun olmaz.

- Aynı evde yaşarım ancak kültür ve eğitim seviyesi yüksek olmalı, bize saygılı davranmalı.

- Farklı ırkların benim bulunduğum ortamlarda olması beni rahatsız ediyor, Kürtlerin aslı da Türk'tür.

Bu cevapların dışında denekler genel olarak farklı ırklardaki insanlarla bir arada yaşamaktan rahatsız olmadığını belirtmiştir.

“Farklı ırklardaki insanlara yaklaşımınızdan bahseder misiniz? Hangi ırktaki insanları kendinize daha yakın buluyorsunuz? Neden?” şeklindeki soruya denekler,

- Farklılıklarla yaşamak güzel, şuralı buralı benim için önemli değil benim için anlaşabilmek önemli.

- Milliyetçilik yapmadıkları sürece sorun değil farklı ırklardaki insanlarla bir arada yaşamaktan rahatsız olmam ama bizi aşağılayıp kendilerini üstün görürlerse rahatsız olurum tabii ki.

- Bulunduğum ortamda kendi dillerini konuşuyorlar, rahatsız oluyorum. Acaba benim hakkımda kötü bir şeyler mi söylüyorlar diye düşünüyorum. Bundan çok rahatsız oluyorum.

- Lazları kendime yakın buluyorum, onlar da Kürtleri sevmiyorlar ve onlarla yaşamak istemiyorlar.

- Terör nedeniyle Kürtlere soğuk bakıyorum ama Lazlarla bir problemim yok şeklinde cevaplar vermişlerdir.

“Bulduğunuz ortamda farklı ırkların olması sizi rahatsız eder mi?” diye bir soru sorulduğunda, deneklerin çoğunluğu bulundukları ortamda farklı kültürlerin olmasının renklilik olacağını söylemişlerdir. Deneklerden biri ise “Farklı kültürler olabilir ama bazen mesela bölücülükle alâkalı şeyleri kendi kültürleri gibi göstermeye çalışıyorlar. Bundan rahatsız oluyorum, böyle bir farklılığı istemiyorum” cevabını vermiştir.

“Arkadaşlık kurarken karşınızdaki insanın hangi ırktan olduğu önemli mi?” sorusuna ilk tanıştıkları insanın ırkına dikkat etmediklerini söylemişlerdir. “İlk başta sormam nerelisin diye ama eğer konuşması bozursa anlarım zaten doğulu olduğunu,

çok güvenmem”, “Az önce ikimiz de aynı sınava girdik, aynı sırada oturduk, yanımdaki arkadaşım Kürttü, böyle şeylere dikkat etmem” şeklinde cevaplar vermişlerdir.

“Farklı ırkların kendi kültürlerini yaşaması sizi rahatsız eder mi?” şeklindeki soruya denekler genellikle dillerini anlamadıkları, farklı bir dili konuşuyor olmalarından dolayı rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Deneklerin verdikleri bazı cevaplar şu şekildedir:

“Bazen kendi aralarında kendi dillerini konuşmaya başlıyorlar durup dururken, acaba vatan millet adına kötü bir planları mı var diye düşünüyorum.”

“Kaldığım odada kendi yöresel müziklerini dinliyorlar; bazen hoş şeyler oluyor, ben de dinliyorum.”

“Yaşadığınız ortamda farklı ırklara nasıl davranılmaktadır?” şeklindeki soruya denekler genellikle olumsuz bir tutum olmadığını fakat deneklerin bazıları Kürt biriyle evlenmesine ailesinin kesinlikle izin vermeyeceğini, arkadaşlık kurabileceğini fakat ailesinin içine farklı bir ırkın girmesinden ailesinin rahatsız olabileceğinden bahsetmiştir:

“Bizim memleketimizde Kürtler genellikle inşaatlarda çalışıyor. O yüzden çok hoş karşılanmazlar.”

“Olumsuz düşünceler vardır farklı ırklara karşı ama bu genelde düşüncede kalır, olumsuz bir tavır, bir davranış olmaz genelde” şeklinde cevaplar da verilmiştir.

Deneklerden biri Çerkez’dir. Deneğe sorulan, “Kendini hangi ırka ait hissediyorsun?” sorusuna ise “Türk” cevabını vermiştir. “Neden Türk gibi hissediyorsun?” diye sorulduğunda ise “Ben Çerkezce bilmiyorum, Türk gelenekleriyle yetiştim, bu nedenle kendimi Türk hissediyorum” cevabını vermiştir. Denek ırkından dolayı bir ayrımcılığa uğramadığını ve farklı ırklara da

bir ayrımcılık yapmadığını belirtmiştir. Ayrıca “Sene başında Kürt bir arkadaşla tanıştık, onunla Türk arkadaşlarımdan daha iyi anlaştık, hatta şimdi yurttan aynı odada kalıyoruz. Bir sorun yaşamadık hiç” şeklinde açıklama yapmıştır. Ayrıca denek Laz dediği Karadenizli arkadaşlarını kendine çok yakın bulduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra bölücü bir görüşü olmadığı sürece herkesle iyi anlaşabileceğinden bahsetmiştir. Sosyal yaşamdaki kültürel farklılıkların kendisini rahatsız etmediğini belirtmiş ve “Ama karşımdaki kişiye de bağlı; eğer huzursuzluk çıkaran biriyse, hangi ırktan olduğu önemli değil, uzak durmaya çalışırım” şeklinde açıklama yapmıştır.

Deneklerden 2’si ise Laz’dır. Bunlardan biri erkek, diğeri kadındır. Deneklerden erkek olan Laz asıllı olmasına rağmen kendini Türk olarak hissettiğini belirtmiştir. Her iki denek de ırkından dolayı bir ayrımcılığa uğramadığını belirtmiş ve hatta kadın olan; “Lazları merak ediyorlar, sempatik bulduklarını söylüyorlar” şeklinde açıklama yapmıştır. Deneklerin her ikisi de farklı kültürlerle bir arada yaşamının güzel olduğunu, farklı kültürleri tanımak istediklerini belirtmişlerdir. “Aynı yurttan/ evde kalmaktan rahatsızlık duyar mısınız?” şeklindeki soruya ise her iki denekte rahatsızlık duymayacağını belirtmişlerdir. Öte yandan her iki denek de kendi açısından farklı ırktaki biri ile arkadaşlık yapmanın sorun oluşturmadığını fakat ailelerinin Kürt biriyle evlenmelerine sıcak bakmayacaklarını belirtmişlerdir.

Deneklerden biri Arap asıllıdır. Ancak bu denek kendini Türk olarak hissettiğini belirtmiştir. “Arap olmak nasıl bir duygu?” diye sorulduğunda ise “Çevremdeki insanlardan farklı olmak güzel bence, seviyorum” şeklinde cevap vermiştir. Denek kendinin farklı ırklara ayrımcılık yapmadığını fakat kendisinin ayrımcılığa uğradığını belirtmiştir. “İrkımı giz-

leme gereği hissetmiyorum, farklı ırklardaki insanlarla aynı odayı paylaşıyorum. Kürtler fazla milliyetçi. Onlarda abartılı bir milliyetçilik var, Kürtçe şarkı dinliyorlar, rahatsız oluyorum. Onlar da Türkçe konuşmalılar. Beni de milliyetçiliğe itiyorlar böyle yaparak” şeklinde açıklama yapmıştır. “Kendi yaşadığınız ortamda ırk ayrımı var mıdır?” şeklindeki soruya ise “Benim yaşadığım yerde ırk ayrımı yapılmaz, ben burada gördüm. Ben de bazen kendi anadilimi konuşurum burada ama diğer insanları rahatsız etmemeye çalışırım” şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan deneklerin 8’i ise Kürttür. Denekleri 2’si kadın 6’sı erkeklerden oluşmaktadır. Kürt olmalarıyla ilgili sorulara üç denek olumlu yaklaşmıştır. Olumlu yaklaşanlardan bir tanesi, Kürt olmayı gurur verici bir şey olarak görürken bir değeri, Kürtlüğü avantaj olarak görmektedir. Üçüncü denek ise Kürtlüğü geleneklerine bağlı, kültürünü benimseyen, kültürüne sahip çıkan ırk olarak gördüğünü dile getirmiştir.

Diğer denekler ise Kürtlüğü “Bir engel olarak karşısına çıkabilecek”, “terörden dolayı utanılabilecek”, “bazı ortamlardan dışlanan”, “bir azınlık gibi her şeyden yoksun” bir ırk olarak gördüklerini dile getirmişlerdir.

Kürt olmayı ve Kürtçe bilmeyi kendi için bir avantaj olarak gören bir kadın; “Kürtçe bilmek benim için bir avantaj. Farklı bir şehre gittiğimde oradaki insanlarla rahatça anlaşabiliyorum. Çünkü fazladan bir dil daha biliyorum. Bu da bana iş olanaklarında fırsatlar sunmaktadır” düşüncesine sahipken, Kürt ırkına mensup olan bir erkek ise, “İşe girmemde Kürt olmam bana sıkıntı yaşıyor. Kürt olduğumu öğrenince korkuyorlar. Kürt olmamın karşıma engel olarak çıkabileceğini düşünüyorum” şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. Diğer taraftan bir denek

de “Bu topraklarda yaşıyorsam Türk vatandaşıyım, ama ırkım Kürt” şeklide kendisini ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan Kürt ırkına mensup deneklerin bir kısmı ırkından dolayı ayrımcılığa uğramadığını dile getirmiştir. Bunlardan bir tanesi bunun sebebinin kendisinin fiziksel görünüşü olarak Kürtlere benzememesinden kaynaklandığını iddia etmiştir: “Ben fiziksel olarak Kürtlere benzemiyorum. İstanbul’da doğdum ve orada yaşadım. Kültür olarak da Türklerden ayrırt edilmiyorum. Bu nedenle birçok kişi beni Türk olarak görmekte ve bana karşı herhangi bir ayrımcı yaklaşım sergilenmemektedir. Ancak birçok Kürt arkadaşım ayrımcılığa maruz kaldı. Ben Türklerle de Kürtlerle de çok iyi anlaşılabiliyorum.”

Araştırmaya katılan diğer dört denek ise ayrımcılığa uğradığını ifade etmişlerdir. Bu kişilere göre eğitim ve bilgi düzeyi düşük olan kişilerle diğer kültürü tanımayanlar ve kendini geliştirememiş olanlar diğer kültürlerle karşı tepki göstermekte ve ayrımcılık yapmaktadırlar. Ayrımcılık yapıldığını düşünenlerden birisi, ayrımcılığın en çok iş yaşamında ve iş ararken gerçekleştiğini dile getirmiştir. Diğer taraftan, ayrımcılıkta terörün etkisinin önemli bir etken olduğu, ayrımcılık yapıldığını düşünenlerin hepsinde hâkim görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bir denek “Arkadaşım Türkçeyi iyi bilmediği için farklı karşılandı. Türk arkadaşlar, onun bu haline güldüler. Fakat zamanla onlar da alıştılar” diyerek toplum içerisinde ayrımcılığın nasıl gerçekleştiği konusunda düşüncelerini dile getirmiştir. Düşünceler şu şekildedir:

“Kürtlere karşı olumsuz tutum ve davranışların sebebi medya; medya sürekli kötü haberleri vermekte, iyi haberleri ise vermemektedir. Bu da insanların algısını etkilemektedir.”

“Kürtler çoğu imkânlardan yoksun, özgürlük tanınmamış.”

Bir kişi ise kendisinin ırk olarak Kürt olduğunu ancak kendisini Türk hissettiğini dile getirmiştir. Kadın denek, ayrımcılığa uğradığını fakat bu ayrımcılığın hem Türkler tarafından hem de Kürtler tarafından yapıldığını dile getirmiştir: “Bir Türk arkadaşım bana ‘en iyi Kürt ölü Kürt’ dediği zaman bundan çok etkilendim. Ancak Urfa’ya gezi amaçlı gittiğimde ve ‘Türk’ olduğumu ifade ettiğimde de yine tepki gösterdiler. Benim aslen Kürt olduğumu bilen Kürtler ise bana neden Kürtçe konuşmuyorsun diye tepki gösteriyorlar” şeklinde görüşlerini dile getirdi.

Araştırmamız içerisinde ırkçılığa bakışı en çok belirleyici etkiye sahip olan sorulardan bir tanesi, deneklerin farklı ırklardan insanlarla aynı evi/odayı/sırayı paylaşıp paylaşmadıklarıyla ilgili sorudur. Bu soruya Kürt ırkına mensup deneklerin tamamına yakını farklı ırklara sahip insanlarla aynı evi/odayı/sırayı paylaştığını dile getirmiştir. Bir denek sadece Kürtlerle ev/oda/sıra arkadaşlığı yaptığını dile getirmiştir. Ancak bunun da bilinçli değil, rastgele gelişen bir durum olduğunu ifade etmiştir. O kişi düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır: “Benim için Türklük, Kürtlük değil; insanlık, dürüstlük önemli. Türk bir arkadaşım var. Onu kendi akrabalarımдан daha çok seviyorum.”

Denekler, farklı ırklardaki insanların kendi kültürlerini yaşamasını doğal karşıladıklarını fakat aynı dili konuşan bireylerin farklı ırka sahip ve o dili bilmeyen bir kişinin yanında kendi dillerinde konuşmalarının diğer kişiyi rahatsız ettiğini ve bu nedenle farklı ırklardaki kişilerin yanında mümkün olduğunca kendi aralarında kendi dillerinde konuşmadıklarını, eğer konuşuyor veya dinliyorlarsa anlamını mümkün olduğunca o dili bilmeyen kişiye ifade ettiklerini dile getirmişlerdir. Deneklerin görüşleri genel olarak şu şekildedir:

“Kürtçe parçalar dinlediğimde Türk arkadaşlar tepki gösteriyorlar. Ancak anlamını açıkladığımızda kendileri de dinlemeye başlıyorlar. Hatta bazı arkadaşlar, yalnızken de o parçaları dinliyorlarmış.”

“Kürtçe konuşan arkadaşlarla konuştuğumuzda diğer arkadaşlar biz de anlayalım diyorlar. İki laz benim yanımda konuşsa acaba ne konuşuyorlar diye merak ediyorum. Bu nedenle dilimi bilmeyen insanların yanında konuşmamaya özen gösteriyorum.”

Ancak farklı insanların yanında kendi dilinde konuşmakta sakınca görmeyen ve kendi yanında da farklı dillerde konuşulmasını sıkıntı etmeyen denekler de bulunmaktadır:

“Farklı dillerde konuşulması beni rahatsız etmez. Ben de konuşmaktayım. Bana karşı bir ortamda kendi dilimde konuştuğum için olumsuz bir algı oluştursa o ortama girmem. Oradan giderim.”

Farklı ırklara karşı yaklaşımlarını sorduğumuz Kürt ırkına mensup denekler; “Farklı kültürler beni rahatsız etmiyor. Her kültürün kendine has güzellikleri var. Örneğin Karadeniz parçaları bana farklı hazlar verirken Anadolu parçaları daha farklı hazlar veriyor. Bunlar hoş şeyler” şeklinde düşüncelerini ifade etmektedirler.

Bu konuda çoğunluğun görüşleri ise şu şekildedir.

“Yaklaşımım ırka değil, bireye bağlıdır. Kişinin bana karşı tavırlarına bakarım. Ayrımcılık olmayacak şekilde her ırk kendi kültürünü yaşayabilir. Saygı duyarım.”

“Laz arkadaşım ile aynı odayı paylaşıyorum. O bana Lazca, ben ona Kürtçe öğretiyorum.”

“Farklı kültürlerle bir arada yaşamak çok güzel, farklı farklı güzellikleri görüp yaşayabiliyorsunuz.”

“Hangi ırkı kendinize daha yakın hissediyorsunuz?” şeklindeki soruya ise birçoğu “Türkleri” derken, bir kısmı da “Lazları” şeklinde cevap vermiştir.

Sonuç

Farklılıkları gözeten bir yurttaşlık anlayışının varlığı her şeyden önce toplum içinde ötekini anlama ve onlarla birlikte yaşayabilme bilincini ortaya çıkarmaktadır. Farklılıkları kabul eden, farklılıkları gözeten bir yurttaşlık anlayışı içinde hareket etmenin gerekliliği, toplumda yer alan farklı ırklara karşı duyarlılık ve hoşgörüyü zorunlu kılar.

Bir arada yaşayabilme ve farklılıkları olduğu gibi kabul edebilmenin koşulu her şeyden önce farklı olarak nitelendirilenleri anlamak, empati kurabilmek, hoşgörü ile yaklaşmak ve diyaloga açık olmaktır. Çokkültürlülük günümüz toplumlarının temel özelliklerindendir. Birçok kültürel yapının bir arada eşit haklara sahip bir şekilde varlığını sürdürebilmesi çokkültürlülük anlayışının bir gereğidir.

Bu bağlamda, üniversiteler çokkültürlülüğün yaşandığı ortamlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle ırkçılığı konu alan bu araştırma, çokkültürlü üniversite ortamında gerçekleştirilmiştir. Farklı ırklara mensup öğrenciler üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada elde edilen değerlendirmeler şu şekildedir:

- Öğrenciler farklı kültürleri tanıma konusunda oldukça isteklidirler. Fakat özellikle ailelerinde edindikleri önyargılarından dolayı başlangıçta farklı ırklara karşı mesafeli durmaktadırlar. Fakat zamanla birbirlerin tanıdıkça ön yargıları ortadan kalkmıştır.

- Öğrencilere göre, farklı ırkların birbirlerine mesafeli yaklaşımındaki en önemli nedenler, farklı kültürlerin birbirlerini tanıamaları ve medyanın olumsuz bir algı oluşturmada yatmaktadır.

- Sosyal ortamlarda öğrenciler arasında ırkçı söylemler çok fazla dillendirilmemekte, fakat mesafeli duruş devam ettirilmektedir.

- Kişiler bilmedikleri bir dilin yanlarında konuşulmasından rahatsız olduklarını ifade etmektedirler. Farklı dillere sahip

olanlar da, dillerini bilmeyen kişilerin yanında zorunlu olmadıkça kendi dillerini konuşmadıklarını ifade etmişlerdir. Eğer konuşmak zorunda kalmışlarsa, tercüme ile açıklama yapmaya özen gösterdiklerini dile getirmişlerdir.

- Her ırkın kendi kültürünü yaşamasına olumlu bakılmakta ancak bir kültürün ön plana çıkarılmasına itiraz etmektedirler.

- Genel olarak birbirlerinin kültürlerini öğrenmeye çalışmakta ve farklı güzellikleri yaşama noktasında istekli davranmaktadırlar.

- Ayrımcılığa maruz kaldığını söyleyenlerin sayısı çok daha azdır. Yaşanan ayrımcılık ise genel olarak teröre, medyaya ve tanımamaya bağlanmaktadır.

Kaynaklar

Gündoğan, Ali Osman “Çoğulculuk ve Değer Bunalımı”, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi 2002, Sayı:8.

Heywood, Andrew Siyasi İdeolojiler, Çev: Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi ve dig, 2. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2010.

Kaya, Ayhan “Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık, Çokkültürcülük ve Azınlık Tartışmaları: Birarada Yaşamanın Siyaseti”, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.), Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları (İçinde), Tasev, İstanbul 2005.

Eryılmaz, Banu “Bir Söylem Olarak Milliyetçilik”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2010, Cilt/Vol.:10, Sayı:1, s. 177-202 .

Güvenç, Bozkurt İnsan ve Kültür:Antropolojiye Giriş, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara 1972.

Taylor, Charles Çokkültürlülük, (Levent Köker), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996.

Guillaumin, Colette Racism, Sexism, Power and İdeoloji, Taylor & Francis e-Library, New York 2003.

- Arar, Funda Bezirgân ve Bilgin, Nuri “Gazetelerde Ötekileştirme Pratikleri: Türk Basını Üzerine Bir İnceleme”, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı: 30, Bahar 2010, s. 1-18.
- Çetin, İhsan “Çok Kültürlülük ve Kimlik Bağlamında Midyat İlçesi Örneği”, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi/Journal of Sociological Research, 2007 / 2, s. 22-35.
- Glover, Karen S. Racial Profiling: Research, Racism and Resistance, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham 2009.
- Fukuyama, M. Taking a Universal Approach to Multicultural Counseling, Counselor Education and Supervision 1990, 30(19):6-17.
- Karasar, Niyazi Bilimsel Araştırma Yöntemi (17. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007.
- Altunışık, Remzi Recai Coşkun, vd., Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Sakarya Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul 2010.
- Karaduman, Sibel “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, Yaşar Üniversitesi Dergisi 2010, 17 (5), S.2886-2899.
- Poyraz, Tuğça ve ARIKAN, “Avrupa-Türkiye İlişkileri Avrupa Yayılmacılığın- dan Sonra Değişen ‘Öteki’ Tanımları”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 2004, Cilt:21, Sayı:2, s. 1-16.
- Kymlicka, Will Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.
- Bauman, Zygmunt Sosyolojik Düşünmek, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınevi, 7 Basım, İstanbul 2010.
- <http://www.uhdigim.adalet.gov.tr/yedek/b2-sozlesmeler/sozlesmeler/01-birlesmismilletlersozlesmeleri/bm-sozlesmelervemetinleri.htm>

Sanal Toplumda Birlikte Yaşama Kültürü

SELİM GÜNÜÇ*

Giriş

İnsanoğlu var olduğundan beri güvenlik, barınma gibi nedenlerle birlikte yaşamaya ihtiyaç duymaktadır. İnsanların önemli özelliklerinden biri birlikte yaşamak ve yaşamı paylaşmaktır. İnsanlar bu şekliyle barınma, güvenlik, beslenme gibi ihtiyaçlarını birlikte yaşayarak karşılamaya çalışırlar. Bu nedenle, gruplar ya da topluluklar oluştururlar. Grup iki ya da daha fazla bireyin birbirlerini kabul ederek etkileşim içinde olmalarıdır. Topluluklar, belli amaç ve özelliklerine göre bireylerin bir araya gelmesidir ancak bir etkileşim yoktur. Bu bireyler arasında bir etkileşim meydana gelince grup olarak tanımlanırlar (Bahar, 2009). Daha büyük grupların bir araya gelerek yaşamlarını sürdürmesiyle de toplumlar oluşur. İnsanlar cinsiyet, ırk, dil, din, tarih ve ahlâki değerler açısından farklılık gösterirler (Kirabae, 2005). Bu durum farklı toplumların ve kültürlerin oluşmasına neden olmaktadır.

Karp, Stone ve Yoels (1977) toplumu; sosyal etkileşimin devam etmesi, nitelik ve değerlerin paylaşımı ve belirli coğrafik

*Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi, Doktora Öğrencisi.

alanlara sahip olma şeklinde üç öge ile tanımlamıştır. Bahar (2009) ise toplumu; insanlar arasında etkileşimin oluştuğu, insan davranışlarını sınırlayan ve özgürleştiren, yardımlaşma ve dayanışmaların, gruplaşma ve bölünmelerin meydana geldiği bir sistem olarak tanımlamıştır. Toplum ve kültür arasında güçlü bir ilişki vardır. Toplumlar kültürleriyle öne çıkmakta, kültürler toplumları ifade etmektedir. Kültür, bireyin ya da toplumun benimseyerek kullandığı ve devam ettirdiği her türlü davranış sistemidir (Bahar, 2009). En geniş anlamda kültür, soyut kavramları anlayabilme ve kullanabilme olarak tanımlanabilmektedir (Eliot, 1981). Kültür bireyin, grubun ya da bunların oluşturduğu toplumun açısından değerlendirilebilir. Bununla birlikte, bireyler bir araya gelerek grupları ya da toplulukları, gruplar ya da topluluklar bir araya gelerek toplumları oluşturduğu için kültürü toplum açısından tanımlamak uygun olacaktır çünkü toplumu, birey ve gruptan soyutlayarak ele almak pek de mümkün değildir. Buna karşın, özellikle dünyanın küreselleşme sürecinde farklı toplumların ortak grup ya da topluluklarda bir araya geldiği de söylenebilir.

Birey içinde bulunduğu grubun ya da toplumun kültürünü öğrenmek ve uygulamak zorundadır. Aksi halde gruptan ya da toplumdan dışlanacak ve bir üyesi olamayacaktır. Bir kültürü anlamak için onu dışarıdan gözlemleyerek öğrenmek yeterli olmayabilmekte ve bire bir o kültürde doğmak ve yaşamak gerekmektedir. Farklı kültürlerin zaman zaman bir araya geldiği, karşılaştığı ya da birlikte yaşamaları gerektiği durumlar söz konusu olmaktadır. Bu durumda birtakım kültürel değişimler, kültürel alışverişler yaşanabilmektedir (Andersen ve Taylor, 2012). Kültürel paylaşımlar, olumlu karşılanırken “kültürel çatışma” olarak ifade edilen istenmeyen durumlar da gerçekleş-

bilmektedir (Bahar, 2009). Başka toplumdan ya da kültürden bireyi ya da grubu kabul etmeme, saygı göstermeme gibi durumlarda birlikte yaşamada sorunlar oluşabilmektedir. Kültürel temas ile oluşan olumlu ya da olumsuz durumlar, grupları ya da toplumları kültürel değişime zorlamaktadır. Kültürel değişim; kültürel temasın yanında icat ve keşifler ve doğal çevrede yaşanan değişiklikler şeklinde üç faktör ile ifade edilebilir. Özellikle de internet teknolojisinin icadı ile kültürel değişimlerde hızlı değişimler yaşanmaktadır. Geçtiğimiz yüzyılda ulaşımdaki gelişmelerle hız kazanan dünyanın farklı yerlerindeki kültürlerin birbirine benzemeye ve yakınlaşmaya başlaması olgusu, internetin gelişimi ile en hızlı sürecini yaşamaktadır (Bahar, 2009).

Son yıllarda dünya genelinde bireyler internette çok uzun zamanlar harcamaktadırlar. Bu durumda gerçek yaşamda var olan birçok sistem sanal ortamdaki bu ikinci dünyada da var olmaktadır. Bu nedenle gerçek yaşamda önemli bir olgu olan birlikte yaşama kültürünün sanal ortamda da oluşması önem kazanmıştır. Özellikle de gerçek yaşamdaki toplum anlayışının ve birlikte yaşama kültürünün bir yansıması olarak kendini sanal ortamda da göstereceği söylenebilir (Hongladarom, 1999) ancak bu durumun sanal ortamın yapısı gereği bazı farklılıklar gösterebileceği de söz konusudur. Kültür, birlikte yaşama ile gerçekleşir ve şekillenir. Kültürün oluşması için genellikle uzun bir zaman ihtiyaç duyulmaktadır çünkü kültür yaşam tarzını yansıtır ve nesilden nesile süreklilik arz eder. Birlikte yaşamak saygı, hoşgörü, kişisel mahremiyet gibi kavramları içinde barındırmaktadır.

Birlikte yaşama kavramına kültür eklenmesi ile kavram bir derece farklılaşmaktadır. Kültür kavramında devam ettirme, nesilden nesile aktarma ve davranışlar bütününü ifade etme söz konusudur. Bu nedenle birlikte yaşama kültürü; bireylerin,

grupların ya da toplumların saygı, hoşgörü vb. durumlar gözeterek yaşamaları, birbirlerinin haklarını gözeterek ve koruyarak ortak bir paydada buluşmaları ve bu durumu sürekli kılarak bir yaşam biçimi haline getirmeleridir. İnsanların yaşam biçimlerinin ekonomi, siyasi, hukuki vb. birçok alandan etkilendiği gibi teknolojiyen de önemli ölçüde etkilenmektedir.

Teknolojideki değişimler insanların davranışlarında, düşüncelerinde ve yaşam biçimlerinde yani toplumun genelinde önemli değişikliklere yol açmaktadır (Bahar, 2009; Lenski ve Lenski, 1995). Cep telefonlarının insan yaşamında yerini almasıyla sürekli iletişim kurma olanağı bulan insan, internetin gelişimi ile daha radikal bir değişim sürecine girmiştir. İnternet, gelişimi sürerince kendi sistemini ve kendi kültürünü oluşturmaktadır. Her geçen gün bu sisteme ve kültüre dâhil olan bireyler ve toplumlar, henüz dâhil olmayanları da bu sistem ve değerler bütününe katılmaya zorunlu kılmaktadır. Özellikle internet teknolojisi ile sadece yaşam biçimlerinde değil aynı zamanda algı ve davranışlarda da değişim ve dönüşüm sürecine girilmiştir. İnternetin sunduğu fiziksel olmayan yani sanal ortam ile insanoğlu, farklı algı ve davranış edinme sürecine girmiştir. İnternet, günlük yaşamda o kadar kullanılmaya başlanmıştır ki gerçek yaşam ve internetin sunduğu sanal yaşam iç içe geçmiş iki farklı dünya kavramı oluşmuştur. Bu bağlamda, bu çalışmada gerçek yaşamda önemi artan birlikte yaşama kültürünün sanal ortamdaki yansıması ele alınmış ve sanal toplum yolunda ilerleyen insanoğlunun sanal ortamdaki var oluşu tartışılmak istenmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada, sanal toplumda birlikte yaşama kültürünü ele almak amacıyla literatür taraması yöntemi kullanılarak derle-

me türünde bir araştırma yapılmıştır. Bir literatür tarama araştırması; araştırmacılar tarafından daha önceden tamamlanan ve kayıt altına alınan tanımlanmış, değerlendirilmiş ve sentezi yapılmış sistemli, açık ve üretilebilir bir yöntemin kullanıldığı çalışmalardır (Fink, 2009). Çalışmada ele alınan birlikte yaşama kültürü sadece gerçek yaşamda değil artık dünya genelinde milyonların varlık gösterdiği sanal ortamın da kaygısı haline gelmiştir. Bu bağlamda sanal toplumun yapısı incelenmiş, sanal ortamda birlikte yaşama kültürü ele alınmış ve bu kültürün oluşmasındaki etkenler tartışılmıştır.

Sanal Ortam (Cyberspace)

İnternetle var olan “sanal” kavramı fiziksel olmayan bir mekânı ya da alanı ifade etmekte ve gerçek yaşamın yapısından çok farklı ikinci bir dünyayı beraberinde getirmektedir. İnternet, geliştirildiği 1960 yıllarından itibaren teknolojinin evrimi açısından muazzam bir gelişim göstermektedir. Bu gelişim her ne kadar akıl almaz boyutta yaşansa da internet çağının henüz ilkel döneminde olduğu söylenebilir. Bugün internetin geldiği nokta, sadece internet teknolojisinde yaşanan gelişim süreci ile ilgili değil, aynı zamanda bu süreçte toplumların yaşam biçimlerinin ve alışkanlıklarının değişimi de söz konusu olmaktadır. İnternet teknolojisindeki hızlı gelişim henüz internet ile tanışmayan bireyleri ya da toplumları bu ağa katılmaları için zorunlu kılmakta ve peşinden sürüklemektedir. Bununla birlikte toplumlar birçok yönden bir dönüşüm sürecine girmektedir. Geçtiğimiz yıllarda internetten bir film ya da video dosyası indirmenin çok güç olması ancak günümüzde artık canlı yayınların ve filmlerin eşzamanlı izlenebilmesi, internetin gelişimindeki ivmeyi gözler önüne sermektedir.

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de internete erişim ve interneti kullanım oranı artmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2011) verilerine göre; Türkiye’deki hanelerin % 43’ünde internet erişimi bulunmaktadır. Ayrıca 16-74 yaş aralığındaki bireylerin internet kullanım oranlarında her yıl artış olduğu görülmektedir. İnterneti kullanım oranı en yüksek grup 16-24 yaş arası bireylerdir. İnternet kullanan bireylerin %90’ı interneti düzenli olarak kullanmaktadır. Her ne kadar yaşlıların internet kullanımı diğer yaş gruplarına göre az olsa da dünyada tüm yaş gruplarından milyonlarca insan sanal ortamı paylaşmaktadır (Peacock ve Künemund, 2007). Dünya genelinde ergen ve gençlerin internet kullanım oranları ve kullanım amaçları diğer yaş gruplarına göre farklılık gösterebilmektedir (Jones, 2009). Genel olarak interneti kullanım amaçları arasında araştırma, haber, oyun, eğlence, gezinme, eğitim, müzik dinleme, iletişim, film/video izleme, alışveriş (Cai ve Cude, 2008; DPT, 2011, Günüş, 2009) gelmektedir. İnternet, başta ergen ve gençler olmak üzere birçok bireyin hayatında önemli bir yer tutmaktadır (Margalit, 2010). Bireyler, bu sanal ortamda iletişim kurmakta, sosyal ağlara üye olmakta, arkadaş edinmekte ve yaşamı paylaşmaktadır.

Sanal Birey ve Yeni Kimlik

İnternetin gelişimi ile ortaya çıkan “sanal” (virtual) kavramı beraberinde başka kavramlarında ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu kavramların tanımlanması ihtiyacını doğurmuştur. Sanal birey, internette var olan ve internette bazı etkinlikleri devam ettiren bireylerdir. Bazı bireyler, sanal ortamda gerçek yaşamdan daha çok zaman geçirmektedirken bazı bireyler sadece kendi gereksinimi kadar sanal ortamı kullanmaktadır. İnternette var

olan ve gerçek yaşamdan farklı davranışlar gösterebilen sanal birey, yeni bir kimliğe ya da kimliklere bürünmektedir. Prensky (2001) tarafından günümüzün çocukları ya da gençleri “dijital yerli” olarak ifade edilmektedir. Dijital yerliler, dijital kültür içinde doğan ve dijital kültür ile yetişen bireylerdir. Birçok açıdan farklılıklar gösteren bu yeni nesil, davranış ve yaşam biçimleriyle bir önceki neslin bireylerinden ayrılabilir. Prensky’nin (2004) dijital yerlilerin iletişim, paylaşım, buluşma, alış-veriş, öğrenme, araştırma, analiz, ifade etme gibi konularda farklı yetiştiklerini ve davrandıklarını belirtmiştir. Bu davranış ve yaşam biçimleri teknoloji ile ilişkili şekillenmekte ve daha çok sanal ortamda gerçekleşmektedir. Dijital yerliler saç stili, kılık kıyafet, müzik seçimi, sanal ortamda kullanılan dil ve simgeler gibi birçok konuda da farklı yaşam tarzına ve davranış şekillerine sahiptirler (Çakır ve Topçu, 2005; Prensky, 2001).

Dijital yerlilerin bilişim teknolojilerini kullanarak farklı bilgi ve becerilere daha kolay sahip oldukları söylenebilir. Dijital yerliler kolayca yeni teknolojilere uyum sağlar ve onu kullanırken bozmaktan ya da yanlış yapmaktan korkmazlar çünkü daha çabuk öğrenirler (Bennett, Maton ve Kervin, 2008). Web 2.0 araçlarını yakından takip eden dijital yerliler; podcasting kullanan, bloglarla ve sosyal etkileşim hizmetleriyle kendini ifade eden, dosya paylaşımı, sosyal paylaşım ve wikilerle farklı bir sosyalleşme şekli yaşayan bir topluluğu temsil etmektedir (Kennedy, Judd, Churchward, Gray ve Krause, 2008). Dijital yerliler için internet gibi dijital ortamlar sanal ortam olarak değil gerçek yaşamsal ortamlar gibi görülmektedir (Weltevrede, 2011). Bu bağlamda, özellikle de sanal ortamın ergen ve gençlerin hâkimiyetinde olduğu düşünülürse, sanal ortamda yaşamın şekillenmesinde bu bireylerin önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu

nedenle sanal ortamda birlikte yaşama kültürünün gelişmesinde dijital yerlilerin özelliklerinin bilinmesi ve gerçek yaşamda bu bireylerin toplum ve ahlâk kurallarına göre yetiştirilmesine dikkat edilmesinin önemi büyüktür.

Sanal ortamdaki davranışlar ve faaliyetler incelendiğinde sanal bireyin profili ortaya çıkmaktadır. Sanal birey beğendiği ve almak istediği bir ürünü internetten sipariş vermektedir. Bunu yaparken birçok sitede fiyat karşılaştırması yaparak en uygun olanı alma ve bunu da çok fazla zaman harcamadan ve yorulmadan yapmaktadır. Sanal birey, Facebook, Twitter, Youtube gibi sosyal paylaşım sitelerinde duygu ve düşüncelerini paylaşmakta ve bunu da bazen bir video bazen başka birinden aldığı paylaşım ile kendi grubuna iletmektedir. Arkadaşları ile sosyal paylaşım ağlarında saatlerce sohbet etmekte “iletişim” kurmaktadır. Bu iletişimi sadece arkadaşları ile değil tanımadığı ya da sanal ortamda tanıdığı birçok kişiyle gerçekleştirebilmektedir. Gerçek yaşamdan tanıdığı birçok arkadaşı da sanal ortamdadır. Biriyle biten sohbet bir diğeri ile devam etmektedir. Gerçek yaşamdaki gibi belli bir saatte eve dönmesi gerekmemekte; zaten evinde internet başında bulunmaktadır. Sanal ortamda yaşam 24/7 devam etmektedir (Harris ve Rea, 2009) çünkü dünyanın farklı bölgelerinden bireyler farklı zaman dilimlerinde sanal ortamda var olmaktadır. Yine gerçek yaşamda sosyal çevresi, fiziksel ve coğrafik etkenlere bağlı olarak değişebilmekteyken sanal ortamda sınırsız bir toplumun içinde sosyal çevresini genişletebilmektedir. Zaman kavramı da gerçek yaşamdaki kadar anlamlı değildir. Çünkü kendi coğrafik toplumu uyurken o, farklı coğrafik toplumların zaman diliminde yine var olmaktadır. Gerçek yaşamda çoğu zaman akranları ile zaman geçirme durumu varken artık farklı kültürlerden, dillerden, yaşlardan bireylerle

bir dünya oluşturmaktadır. Bireyin bu yeni dünyası kendi arzularını, özlemlerini ve görmek istediği dünyayı yansıtmaktadır. Gerçek dünyada sahip olduğu kusurlarını sanal ortamda gizleyebilmekte ve yaşamında sahip olmak istediği sosyal çevreyi bu ortamda oluşturmaktadır.

Sanal birey, kendi dünyasını kendi istek ve ilgileri doğrultusunda yaratmaktadır (Harris ve Rea, 2009). Gerçek yaşamda arzuladığı arkadaş gruplarına buradan ulaşarak yaşamı paylaşmaktadır. Buradan yeni arkadaşlıklar edinip sorunlarını, duygu ve düşüncelerini paylaşmaktadır. Bütün bu sanal etkinlikler kendisine daha anlamlı ve cazip gelmektedir çünkü oluşturduğu bu sanal çevrede kendi görmek istediği dünya vardır. Bununla daha mutlu ve huzurlu bir çevrede yaşadığını hissetmektedir. Sanal bireylerden bazıları sadece bu sanal çevrede mutlu olabilmektedir. Çünkü eksiklerini ve kusurlarını kapatabilmektedir.

Olduğu gibi değil olmak istediği gibi gösterdiği bu sanallıkta gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalmamaktadır. Dilediği yaş gruplarıyla, dilediği amaçlarla bir araya gelmektedir. İstediginde kimliğini gizlemekte, istediğinde kız ya da erkek rollerine bürünmektedir. İstediginde bir başka ülkenin vatandaşı, istediğinde farklı bir dinin mensubu olabilmektedir. Bazen eğlence amaçlı bazen arzularına kapılarak yeni bir “ben” yaratma amacı taşımaktadır. Farklı kültürlerden farklı gruplara katılmakta, hatta bazen çok az anladığı ve nedeni sorulduğunda “yabancı dilimi geliştiriyorum” dediği farklı lisandaki bireylerle yazışmaktadır. Küçük sanal topluluklarla ortak amaçlarla bir araya gelmektedir. Bir şeyler yapmaya dünyada bir takım şeyleri değiştirmeye çalışmakta, bunlar için bir adım bile atabilmenin, kendini kanıtlayabilecek bir fırsatı yakalamanın mutluluğunu ve heyecanını yaşamaktadır. Fikirlerinin dinlendiği, sorunlarını

duyurabileceği bir ortamın varlığını keşfedip ona her geçen gün daha sıkı bağlanmaktadır.

Sanal birey, banka, alış-veriş, fatura gibi birçok işini yerinden kalkmadan yapmaktadır. Bu durum birçok devlet ve özel kurumun internet üzerinden hizmet vermesini zorunlu kılmıştır. Günümüzde birçok ürünü internette bulmak mümkündür. Öyle ki bazı büyük marketler internet üzerinden yapılan siparişleri eve kadar teslim hizmeti sunmaktadır. Bir bireyin rezervasyonlarını, randevularını, banka işlemlerini, alışverişlerini hatta bazen işini internet üzerinden halletmesi bireyi daha çok bu ekran karşında tutmaktadır. İnternet başında bir bireyin tutuklu kalması sadece ruhsal yönden değil fiziksel yönden de toplumun yapısını etkileyebilmektedir. Birçok işini internet yoluyla halleden birey, artık hareketsiz ve daha çok yalnız kalmaktadır. Bu öyle bir hal almıştır ki bazı ruhsal ve fiziksel rahatsızlıklar için bile internet üzerinden hizmet ve destek veren doktorlara başvurulmaktadır.

Sanal Gruplar, Sanal Topluluklar ve Sanal Topluma Doğru

İnternette dil, din, ırk, fiziksel özellikler, statü gibi bireye toplumlara ait birçok niteliğin önemi azalmakta ya da yitirilmektedir. Gerçek yaşamdaki kültürel, coğrafik, toplumsal farklılıklar sanal ortamda birbirine yakınlaşmakta hatta küresel bir kültüre ve tek bir topluma doğru ilerlemektedir. Gerçek yaşamın bir yansıması olarak sanal bireylerin sanal grupları ya da toplulukları, sanal grupların ya da toplulukların ise sanal toplumu oluşturacağı söylenebilir.

Sanal gruplar; internet üzerinden ortak bir amaç ya da ortak bir ilgi alanı altında buluşan fikir ve bilgi paylaşımlarının yapıldığı büyüklü küçüklü gruplardır (Ridings, Gefen ve Arin-

ze, 2002). Gerçek yaşamda da benzer gruplardan söz edilebilir ancak sanal kavramı bu toplulukların özellikle de internet üzerinden oluştuğunu ifade etmektedir. Sanal ortamda da gerçek yaşamdaki gibi bireyler düzenli bir şekilde internet üzerinden bir araya gelirler. Sanal bireylerin bir araya gelmesini sağlayan fiziksel mekânlar değil, sosyal paylaşım siteleri, forumlar, bloglar, wikiler gibi sanal ortamlardır. Kimi zaman gerçek yaşamdan sanal ortama aktarılan sanal gruplar kimi zaman doğrudan oluşumunu sanal ortamda gerçekleştirirler. Sanal gruplar gerçek yaşamdaki gruplara oranla daha çok farklı kültürden ve yaşlardan bireyleri içerebilmektedir. Çünkü sanal ortamın yaygınlaşmasıyla zaman ve mekân engeli ortadan kalkmıştır (Johnson, 2001). Gerçek yaşama özgü coğrafik toplumsal sınırlar ve prosedürler sanal ortamda mevcut değildir. İnternet üzerinde gelişen bu gruplar daha özgürce ve sınırsızca duygu ve düşüncelerini paylaşmakta ve sanal ortamda faaliyet göstermektedirler. Sanal gruplarda yer alan her birey, grubun parçası olma duygusunu taşımakta ve gerçek yaşamda elde edemeyeceği bir takım olanak ve sorumlulukları sanal ortamda kazanabilmektedir. Sanal grupların içinde ciddi boyutta hedef kitlelere hitap eden gruplar artık sanal topluluklar haline dönüşmüştür.

Sanal topluluklar, Web 2.0 teknolojilerinin getirdiği sosyal paylaşım siteleri, forumlar, bloglar, Wikiler gibi olanaklarla işbirliği ve iletişim içinde bulunan küçüklü büyüklü gruplardır (Harris ve Rea, 2009; Johnson, 2001; Porter, 2004). Özellikle Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım ağları sayesinde bu grupların büyüyerek üye sayılarını artırmaları ve sanal topluluklar haline dönüşmeleri daha kolaylaşmıştır. Sayıları binleri, on binleri bulan bu topluluklar artık grup olarak değerlendirilmesi olanaksız görünmektedir. Bu grup ve toplulukların birçok

etkinlik ve diyalogları sanal ortamda olmasına karşın bazı grup ve topluluklar etkinlikleri gerçek yaşama da taşımaktadır. Sanal topluluklar da sanal gruplar gibi insanların ortak ilgi ve ihtiyaçlarına göre internet üzerinden bir araya gelmeleri ile oluşmaktadır (Hagel ve Armstrong, 1997; Wamalwa, 2007).

Artık akla gelebilecek birçok konu, kavram, durum, olaylar hakkında grup ve topluluklar kurulmaktadır. Bazen tek bir kişinin bu grubu başlatması, çoğu zaman birçok kişinin ortak sesi olmaktadır. Bazen küçük bir grup bir araya gelerek daha büyük bir topluluğun öncülüğünü üstlenmektedir. Her sanal birey birden fazla gruba ve topluluğa üye durumuna gelebilmektedir. Bununla bir aitlik duygusu kazanmaktadır. Sorunlarını paylaşabilecek kendini dinleyip çözüm getirmek için destek verebilecek bireylerle bir arada olmaktadır. Artık bireyin okulda, ailede ve gerçek sosyal yaşamında zaman geçirmesine ihtiyacı kalmamıştır. Çünkü o artık mutlu olduğu, kendi istek ve arzularıyla dâhil olduğu, kendi benliğini yansıtan sanal dünyasındadır. O zaman akla şu soru gelebilir: Acaba kişi, kendi istek ve arzularıyla özgür iradesini kullanarak olduğu veya olmak istediği bu sanal dünyayı mı, yoksa ailesi, okul ve sosyal çevresinde birçok yönden sınırlanmış duygu ve düşüncelerini özgürce paylaşmadığı, belli bir yaşa kadar konuşma hakkı tanınmadığı, kusurlarıyla toplumda kabullenilmediği dünyayı mı tercih edecek ve zamanının çoğunu o ortamda geçirecektir.

Her birey farklı grup ve topluluklara üye olduğu bu ortama her geçen gün daha çok bağlanmaktadır. Çünkü bu grup ve topluluklar onun düşüncelerine saygı duymakta ve birçok açıdan destek olmaktadır. Bu grup ve topluluklardan bazıları gerçek yaşamda var olacak ve faaliyet gösteremeyecek kadar fazlaca üyeye ve çeşitliliğe sahiptir. Bu grup ve topluluklara bağlı ve üye

olmayan genç birey akranları arasında dışlanabilmekte ya da ortak paylaşımlar bulamayabilmektedir. Şu anda her toplumdan farklı kimlikten bireyler bu grup ve topluluklar çatısında buluşmakta ve bazı grup ve toplulukların faaliyetleri gerçek yaşamda da kendini gösterebilmektedir. Sanal ortamda gerçekleşen bu faaliyetlerin gerçek yaşam da aktarılabilmesi ve bunda başarı sağlanabilmesi, sanal ortamda olmayan birçok bireyi de bu ortama üye olmaya zorlayabilmektedir.

Sanal bireylerin oluşturduğu grup ve topluluklar kendi içinde farklı ilgi ve isteklerine göre farklı konu ve durumları içerse de artık tek bir topluma doğru ilerleme sürecine girilmiştir. Çevrimiçi toplum, dijital toplum, siber toplum, elektronik toplum gibi kavramlarla adlandırılan “sanal toplum”, bazı niteliklere sahiptir. Whittaker, Isaacs ve O'Day (1997) sanal toplumun niteliklerini; bir amaç ya da ilginin paylaşımı (Wamalwa, 2007), etkileşimin sağlanması, üyeler arasında etkinliklerin gerçekleştirilmesi, kaynakların paylaşımı, üyelerin birbirine destek sağlaması, standartlara sahip olması şeklinde belirtmiştir. İnternet ortamında var olmaya çalışan bu sanal toplum, gerçek yaşamdaki toplumların sahip olduğu dil, kültür gibi niteliklere de sahip olma yolunda ilerlemektedir. Küreselleşmeye doğru hızla yol alan sanal toplum şimdilik çeşitli dil ve kültürleri barındırsa da içten içe tek dil, tek kültür, tek toplum çatısı altında insanları buluşmaya zorlayacak mekanizmaya sahip olduğu söylenebilir.

Sanal Ortamda Yaşam

İnsanoğlu, göçebe yaşamla yeryüzünde farklı alanları keşfetti. Kefettikçe yeryüzüne yayıldı, çoğaldı. Sonra ulaşım araçları geliştirdi ve daha uzak yerlere yayıldı. Bu derece büyüyen ve yeryüzünün her köşesine yayılan insanoğlu, kendi arasındaki

fiziksel mesafeyi artırdı. Sonra teknolojiyi geliştirdi. Fiziksel mesafeleri ulaşım araçlarıyla kapatmaya çalışarak telefon, bilgisayar ve internet gibi teknolojilerle her zaman iletişimde kaldı ve etkileşimde bulundu.

Artık küresel bir dünyanın bir köy ya da bir sokak sürecine girdiği söylenebilir (McLuhan, 1962). Özellikle internet ile küreselleşmede hız kazanan dünyanın, sanal olarak küçüldüğü ve insanlar arasındaki etkileşimin daha çok arttığı söylenebilir. Birey, artık sadece kendi fiziksel çevresinden değil dünyanın diğer bir ucundaki birey ya da toplumun kültüründen, yaşayışından, duygu ve düşüncelerinden de etkilenebilmekte ve şekillenebilmektedir. İnternet, yapısı gereği en çok etkileşime olanak tanıyan teknolojilerdendir. Bu nedenle internette yani sanal ortamda gerçek yaşama göre gruplara ya da topluluklara katılmak ve onların bir üyesi olmak daha kolaydır.

Bugün birçok kurum ve kuruluş hizmetini gerçek yaşamın yanında sanal ortamda da vermektedir. Öyle ki, bazı kurum ve kuruluşların sadece sanal ortamda hizmet verdiği de söylenebilir. Sanal hastane, sanal dersane, sanal üniversite, sanal okul, sanal konferans, sanal şirket, sanal belediye gibi faaliyetlerin gösterildiği düşünüldüğünde sanal ortamdaki yaşamda geline nokta gözler önüne sermektedir (Adıgüzelli, 2009; Davidow ve Malone, 1997; Kurt, 2006; Saraçbaşı, 2010; Uymaz, 2007). Bunun yanında, sanal ortam kendi dilini, tarzını ve yaşam biçimini de oluşturarak sanal kültür oluşturma yolunda ilerlemektedir. Şimdilik sanal ortamda her toplum kendi kültürünü ve dilini internete aktarsa da tüm toplumlar tarafından kullanılan ortak bir dil ve kısaltmalar da gelişimini sürdürmektedir. İnternet dili olarak sanal ortamda kullanılan bu dil özellikle de harf yerini alan simgelere dayanmaktadır (Çakır ve Topçu, 2005). İnternetin

dünyayı küreselleşmeye sürüklemesi ile internet dilinin daha çok gelişeceği ve kullanacağı söylenebilir çünkü tüm dünyaya açık olan internetin kullanıcıları arasında iletişimi ve etkileşim sağlamaya yönelik ortak bir iletişim diline ihtiyaç duyulmaktadır.

İnternetle bireyler sosyal ağlara üye olmakta, bilgi ve beceri edinmekte, duygu ve düşüncelerini demokratik bir ortamda rahatça paylaşmakta ve tüm dünya ile iletişim kurabilmektedir. İnternet, tüm dünyayı saran büyük bir ağ olması ve bu nedenle dünyanın her köşesindeki bireylere açık olması nedeniyle bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Herkese açık olan internet ortamında her ne kadar bazı güvenlik önlemleri almak mümkün olsa da kişisel mahremiyete ve insan onuruna saldırılar gibi durumlar yaşanabilmektedir. Bunun önemli nedenleri arasında bireylerin kimliklerini gizleyebilmesi ve fiziksel olarak birbirinden çok uzak olabilecek bireylerin sanalda bir arada bulunmaları yer almaktadır.

Birlikte yaşam, gerçek yaşamda da sanal yaşamda da benzer özelliklere sahiptir. Sanal ortamın gerçek yaşamdan ayrılan önemli farklılıklarından biri sanal ortamın daha çok gençlerin ve teknolojiyi daha iyi kullananların hâkimiyetinde olmasıdır. Teknolojiye daha meraklı olan ve teknoloji kültürü içinde doğup büyüyen dijital yerli gençler, sanal ortamda kendi kültürlerini ve dünyalarını yaratmanın peşindedirler. Öyle ki gerçek yaşamda yaşlıların hâkimiyetinde olan toplum kuralları ve toplum kültürü sanal ortamda daha çok özgürlükçü ve demokrat bir yapıya bürünmektedir. Kendi dünyalarını yaratabilen ve burada daha özgür olabilen dijital yerli gençler, yaşamlarını daha çok sanal ortamda sürdürmeyi tercih etmektedirler.

Bireyler, fiziksel ya da sanal bir ortamı paylaştıklarında bazı yasal ya da etik kuralları uyma durumundadır çünkü paylaşım, et-

kileşim ve duygu-düşünce alışverişi vardır. Ortak alanların kullanımının ya da bir grup, topluluk, toplum içinde var olmanın getirdiği sorumluluklar vardır. Birlikte yaşam; demokrasi, refah, özgürlük, güven, saygı gibi kavramları beraberinde getirir. Gerçek yaşamda birey, hoşgörüyü, demokrasiye, saygıya ilişkin nasıl bir kültür ile yetişirse bunu sanal ortama da benzer oranda yansıtacağı söylenebilir. Yani sanal ortam gerçek yaşamda var olan kültürlerin ve toplumların yansımasıdır. Bununla birlikte, sanal ortamın yapısı gereği tek bir topluma, tek bir kültüre doğru gelişim göstermesi, her toplumdaki her yaş grubundan bireye açık olması, birçok etkinliğin, olumlu ve olumsuz davranışın ya da eylemin gerçekleştirilmesinin gerçek yaşama göre daha kolay ve gizlenebilir olması vb. durumlar nedeniyle gerçek yaşamdan ayrıldığı söylenebilir.

Bu nedenle sanal ortamda bazı suçların ve etik sorunlarının fazla sayıda yaşandığı ve bu nedenle bu suçların birlikte yaşamın önündeki en büyük engellerden olduğu söylenebilir. Sanal ortamda işlenen bu suçlar bilişim suçları ya da siber suç adı altında ifade edilmektedir. İnternet üzerinden kolay saldırı olanağı, takibin zor olması, yakalanma riskinin düşük olması gibi etkenler sanal ortamda gerçekleştirilen ve birlikte yaşamı olumsuz etkileyen durumların yaşanmasına yol açmaktadır. İşlenen suçlar arasında; kredi kartı hırsızlığı, şiddet, hakaret ve tehdit içerikli mesajlar, telif haklarına aykırılık, çocuk pornosu, dolandırıcılık, izinsiz bilgisayarlara erişim ve dosya transferi, hesap ve bilgi hırsızlığı gibi durumlar sayılabilir (İçel, 2001). Özellikle bu çağın çocukları olan dijital yerlilerin çok küçük yaşta teknolojiyle tanışmaları ve internette olmaları sanal seks, çocuk pornosu gibi durumlara maruz kalma riskini ya da doğrudan çocuk pornosunun içinde olma riskini artırmaktadır (Daneback, Cooper ve Mansson, 2005; Tanılır, 2000).

Sanal ortamla birlikte değişen suçun yapısının, suçun işlenmesi yönündeki caydırıcılığı azalttığı söylenebilir. Toplumun düzenini bozan fiziksel davranış ve şiddet içeren suçlar, sanal ortamda kimliğin gizlenebilmesi ve kurbanı görmeyerek vicdani sorgulamayı azaltması nedeniyle daha kolay yapılmaktadır. Sanal ortamın önemli suçluları arasında kırıcılar (hacker) yer almaktadır. Bazen çok zararı dokunmasa da genel itibarıyla kırıcıların izinsiz bilgi erişimi, kullanıcı hesabı çalma, veri tabanına izinsiz girme, sistemdeki verileri değiştirme ya da çalma, kredi kartları hesaplarına erişme, tacizde bulunma, aldatma gibi kötüye kullanımları ciddi sorunlara neden olmaktadır (Eriş, 2009; Yalçın, 2003). Buna karşın bazı kırıcılar, yaptıklarının yanlı olmadığını ve amaçlarının toplumu teknolojiye karşı bilinçlendirmek olduğunu belirtmektedirler (Eriş, 2009). Oysaki bu durumun sanal ortamı kullanan kişilerde güvensizlik ve endişe yaratabileceği de bir gerçektir.

Sanal toplumun yapısını bozan etkenlerden biri de sanal zorbalıktır. Sanal zorbalık (cyberbullying), bir bireyin başkaları tarafından hedef seçilerek, sanal ortam üzerinden zaman içinde tekrarlayıcı biçimde rahatsız edilmesi şeklinde ifade edilmektedir (Kowalski ve Limber, 2007; Slonje ve Smith, 2008). Sanal zorbalığa özellikle çocukların ve ergen bireylerin maruz kaldığı ve oranın azımsanmayacak kadar yüksek olduğu söylenebilir (Kowalski ve Limber, 2007; Raskauskas ve Stolz, 2007; Slonje ve Smith, 2008; Smith ve diğerleri, 2008). Bu durum, bireyin sanal ortama daha güvensiz yaklaşması ve kendini sanal ortama kapatarak kimliğini gizlemesi ile de sonuçlanabilir.

Tartışma ve Sonuç

Teknoloji artık yaşamımızın önemli bir parçasıdır. Teknoloji ile yaşayabilmek ve teknolojiyi doğru amaçlı kullanabilmek, tek-

nolojiden gelebilecek olumsuzlukları en aza indirecektir. Sanal toplumda birlikte yaşama kültürünün ele alındığında bu çalışmada, sanal ortamda birçok problemin yaşandığı söylenebilir. Benzer problemlerin yaşandığı gerçek yaşamdaki durum çok farklı olmasa da, sanal ortamın yapısı ve doğası gereği toplum ve ahlâk kurallarının daha kolay hiç sayıldığı söylenebilir.

Teknolojinin gelişiminden önce tek dünyada varlık gösteren insanoğlu artık ikinci dünyasında (second life) da var olabilmektedir. “Second life” kavramı, Philip Rosedale tarafından Stehenson’un 1992 yılında yazdığı Snow Crash adlı bilim kurgu eserinden esinlenerek geliştirdiği üç boyutlu sanal bir ortamdır. Sanal dünya, uzamda yani sanal ortamda yaratılan hayallerin, kişiye o dünyada yaşıyormuş hissi vermesi ile ifade edilebilir (Damer, 2008). Bu durum o kadar gelişmiştir ki, sanal ve gerçek yaşam arasındaki algıda yanılgılar gözlenebilmiştir. Yapılan araştırmalarda birçok birey, sanal dünyayı gerçek dünya ile kıyaslanabilecek unsurlara sahip olduğunu iddia etmektedir (Castronova, 2003). Sanal ortamın bu derece kullanıcısının olması ve üzerinde uygulamaların geliştirilmesi, bu ortama da gerçek yaşamın vasıflarından olan vicdani, ahlâki, hukuki, insani vb. durumların aktarılmasını gerekli kılmıştır. Aksi takdirde gerçek yaşamda var olan insanoğlunun sanal yaşamda kaybolması ya da birçok sorunla karşılaşması olası görünmektedir.

Teknolojinin evriminde henüz sürecin başında olduğu düşünülürse, sanal ortamda birlikte yaşama kültürünün gelişmesi bir süreç olacaktır. Kavramlar, yeniden tanımlanacak ve yeni gelen nesillerle bu yeni dünyada nasıl yaşamamız gerektiği daha iyi anlaşılabilecektir. Teknolojinin, toplumun yaşamı biçiminde yaptığı değişiklikler kendini “toplum” kavramında da göstermektedir. Karp, Stone ve Yoels (1977) toplumu tanımlarken toplumun bir

niteliğini de belirli coğrafik alanlara sahip olma şeklinde belirtmiştir. Willie (2000) toplumu, sosyal etkileşim, coğrafik alan ve ortak bir bağa sahip olmak şeklinde incelemiştir. Teknolojinin bu derece gelişiminden önce “toplum” tanımlamalarının fiziki ya da coğrafik bir alanla tanımlanmışken, teknolojinin gelişimi ve internetin yaşamımızda önemli bir yer etmesi ile “toplum” ve “topluluk” kavramları da kökten bir değişim olmasa da yeni bakış açılarıyla şekillenmiştir. Lawrence (1995) coğrafik sınırların bir kriter olmasına karşı çıkararak farklı toplum formlarından söz etmektedir. Bu bağlamda, gerçek yaşamda var olan “toplum” kavramı önüne “sanal” yani fiziki mekânı olmayan kavramı ile sanal toplum ifade edilmiştir. Bununla birlikte, sanal ortamlar da bir çeşit coğrafik olmasa da belirli alanlarla çevrilmiş ve sınırlandırılmış alanlardır. Sanal ortamlardaki gruplara ve topluluklara üye olunması, belli bir konuya özgü olması, belirli çevrelerden ve özelliklerden bireylere yönelik olması o topluluğun sınırlarını belirlemektedir. Bu bağlamda, toplum kavramının fiziksel ve sanal kavramları arasında bir değişim gösterdiği ve dönüşüm sürecine girdiği, toplumun diğer öğeleri olan sosyal etkileşim ve ortak bağ unsurlarının sanal ortamda da var olabileceği söylenebilir.

Toplular kültürleriyle var olurlar. Kültür, birlikte yaşamdır ve birlikte yaşamla oluşur (Hoy ve Miskel, 1996). İnternet ile küreselleşmede yaşanan hızlı gelişim, toplumları bu sanal ortamda tek bir topluma ve tek bir kültüre zorlamaktadır. Bu kültür teknolojinin kendi yapısı ve doğasının şekillendirdiği sanal kültürdür. Kongar (1997) kültürü insanın yarattıklarının tümü olarak tanımlamıştır. Bu nedenle, her ne kadar teknolojinin kendi doğasıyla beraberinde getirdiği bir kültürü olsa da bireylerin bu kültüre kendi davranışları ile şekil verebilmeleri

mümkündür. Kültürün bir nesilden ötekine aile, çevre ve fertlerin kendi öğrendiği deneyimlerle aktarılabilceği söylenebilir (Güvenç, 2007). Bunlardan en önemlisi ailedir (Eliot, 1981). Ailenin çocuğuna karşı pasif olduğu durumlarda çocuk daha çok kendi iç dünyasına yönelmektedir. Ancak bu durum internet ile değişim ve dönüşüm süreci yaşamaktadır.

Teknolojiye daha uzak kültürde bulunan aileler çocuklarına gerçek yaşam kültürünü aktarmakta zorlanabilmektedir. Çünkü çocuğa, sanal yaşam kültürü daha çekici gelmektedir. Sanal yaşam kültürü ile doğup büyümeyen aileler ise hem çocuğunu anlamakta zorlanmakta hem de bu sanal kültürleşme sürecinde doğru rehber olamayabilmektedir. Bu nedenle daha çok sanal ortamda var olan ve teknoloji ile birlikte yaşayan bireyleri daha iyi yetiştirebilmek ve birlikte yaşama kültürünü verebilmek için ailelerin de bu ortamlarda etkin olması gerekmektedir.

İnternetin kişiler arası ve örgütler arası bağlantıyı ve etkileşimi kolaylaştırdığı ve yeni bir sistem getirdiği söylenebilir (Plant, 2004). İnternetin Web 2.0 teknolojileriyle daha fazla etkileşime olanak vermesi (Harris ve Rea, 2009), sanal toplumun gelişimini olumlu yönde etkilediği söylenebilir çünkü toplumun önemli bileşenleri arasında yer alan etkileşim ve ortak bağ sanal ortamda sağlanabilmektedir. Asıl problem ise fiziki etkileşimin olmadığı ve birçok suçun işlenebildiği ve etik konuların kolayca ihlal edilebildiği sanal ortamda küresel tek bir toplumdan söz edilip edilemeyeceğidir.

İdeal bir toplum için toplumu oluşturan üyelerin birlikte yaşamaları ve bunu bir kültür haline getirmeleri gerekmektedir (Wilkinson, 1991). Ancak birlikte yaşamının, sanal ortamın yapısına ne kadar uygun olduğu ve internetin sunduğu olanakların birlikte yaşama kültürünün oluşumunda bir engel mi ya

da bir avantaj mı olduğunu söylemek şimdilik mümkün değildir. Bununla birlikte, sanal ortamda yaşanan bu olumsuzlukların ve teknolojiyi tam olarak gerektiği gibi kullanamamamızın nedeni, teknoloji gelişim sürecinin henüz başında olmamız ile açıklanabilir. Sanal ortamda da yaptıklarımızdan ve paylaştıklarımızdan başkalarının da etkilenebileceği ve karşısındaki de gerçek yaşamda var olan bir birey olduğu unutulmamalıdır. Buna karşın, sanal toplum şayet tam anlamıyla var olursa ya da gelişimini tamamlarsa zaman ve mekândan bağımsız yeni bir anlayışı beraberinde getirecektir (Nieckarz, 2005). Birlikte yaşam, beraberinde farklılığı ve çeşitliliği getirmektedir. Ancak gerçek yaşamda birlikte yaşamak fiziki çevre ile sınırlıyken sanal ortamda birlikte yaşam tüm dünyaya karşı sorumluluğu gerektirmektedir. Bu durum sanal bireye birçok sorumluluk yüklemektedir.

Sanal ortamda gerçek yaşamdakine göre çok daha fazla farklı kültürden bireylerle karşılaşmak ve etkileşimde bulunmak mümkündür. Bu durumun olumlu etkileri gibi “kültür çatışması” gibi olumsuz etkileri de bulunmaktadır (Bahar, 2009). Bir bireyin gerçek yaşamda olduğu gibi sanal ortamda da başka kültürlerden, toplumlardan dil, din, düşünce ayrımı gözetmeksizin farklı anlayışlarla karşılaşması ve bu farklılığa saygı göstermesi gerekmektedir. Bir toplumdaki tüm bireylerde demokrasi kültürünün oluşması ve toplumca özümseyerek toplumun bir parça haline getirmesi huzurlu ve refah içinde bir yaşam için önemlidir (Ertuğ, 1999). Demokrasi kültürünün yerleşmesinde hoşgörü kültürünün yeri ve önemi büyüktür. Farklı kültür ya da farklı düşünce ve davranışları benimseyebilmek hoşgörü kültürünün varlığı ve gelişmişliği ile ilişkilidir. Hoşgörsüz bir demokratik ortamda çatışmalar kaçınılmazdır ve birlikte yaşamında önündeki en büyük engellerdendir (Gözübüyük, 2002).

Özellikle sanal ortamda herkesin düşüncesini rahatça paylaşabileceği bir yapının olması, sanal ortamı paylaşan bireylerin saygı ve hoşgörü ile tüm düşünce ve ifadelere açık olunmayı gerekli kılmaktadır. Aksi takdirde, paylaşılan düşünceler hakaret, taciz, tehdit ve hoş olmayan ifadelerle karşılık bulabilecek, sanal ortamın demokratik ve özgür bir ortam olmasından söz edilemeyecektir. Bakanlar kurulunun internete ilişkin tavsiye bildirisinde bireylerin karşılıklı saygı ve kültür diyalogunun yerleştirilmesine yönelik öneriler yer almaktadır. Avrupa konseyi bu anlamda da üye ülkelere internetteki olumsuz davranışların sergilenmesine yönelik önlemler alınmasını bildirmiştir (Zankova, 2010).

Birlikte yaşam paylaşımı gerektirir. Sanal ortamın en önemli getirilerinden biri de bilginin paylaşımıdır. Bireyler, paylaşımında bulunacağı ortamda güven aramaktadırlar. Aksi takdirde, bilgiyi paylaşmaktan çekinir ya da eksik paylaşırlar. Araştırmalar sanal ortamda bilgi paylaşımının güven temeli üzerine inşa edildiğini göstermektedir (Ridings, Gefen ve Arinze, 2002). Bireylerin genellikle yazılı iletişimi kullanarak etkileşimde bulunduğu sanal toplumda güven gerçek yaşamdakinden daha önemli hale gelmiştir. İnternetin, yalanı ve aldatmayı çekici kılacak yapıya sahip olması sanal toplumda birlikte yaşam kültürünün oluşmasında önemli bir sorundur. Güven olmazsa sanal toplumun sağlıklı bir şekilde gelişimi mümkün değildir.

Gerçek ve sanal dünyanın her geçen gün iç içe girmesi ve birbirinden etkilenmesi daha mümkün hale gelmiştir. Sanal ortamı çok ve az kullanan aile fertleri arasında anlaşmazlıklar oluşabilmekte, bu nedenle fertler arasında kopmalar yaşanabilmektedir. Bazı ailelerde çocukların çok aşırı internet kullanımı ve anne-babanın interneti hiç kullanmayışı bu uçurumu daha da artırmaktadır. Bunun yanında, eşlerin internet yoluyla başka

insanlarla tanışmasının ve eşini aldatmasının daha çok kolaylaştığı söylenebilir (Yalçın, 2003). Birçok aile, bu şekilde yıkılabilmekte, hatta cinayetler işlenebilmektedir (www1, 2011; www2, 2012). Gerçek yaşamdaki aile düzenini etkileyen faktörlerden biri de, çocukların sanal ortamlarda daha savunmasız olmasıdır. Her ne kadar güvenlik önlemleri ve aile filtreleri gibi durumlar söz konusu olsa da her yerden internete erişimin kolay olması, güvenlik önlemlerinin tam anlamıyla çözüm olmadığı algısına neden olmaktadır. Çocukların gerçek yaşama göre sanal ortamda zarar görmesi daha kolaydır. Sanal ortamda iyi ve kötü iç içe ve bir tıklama ile çok daha yakındır. Çoğu zaman ödev ya da oyun sitelerini kötüye kullanan kişiler, çocukları zararlı davranışlara yönlendirebilmekte ve interneti kötüye kullanabilmektedirler.

Teknolojinin hızı düşünüldüğünde teknolojiyi hayatımızdan tamamıyla çıkarmak ya da teknolojiye bireysel olarak kendimizi kapatmak yerine, teknolojiden gereğince fayda sağlamak ve doğru kullanmak önem taşımaktadır. Birey, özellikle de internetin getirdiği faydalarla kimi zaman bir bankacı, satış elemanı, kimi zaman bir öğretmen, bir doktor, bir danışman ihtiyacı duymakta ve internete başvurmaktadır. Teknoloji ile birlikte yaşamak ya da teknoloji dünyasında birlikte yaşayarak var olmak, günümüz çağında kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Bu nedenle, teknolojiyle birlikte yaşamının ya da sanal ortamda bir topluluk ve toplum olarak var olma kültürünün oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda bilim suçları sanal toplumun gelişmesinde en büyük engellerdendir. Özellikle de geleceğin nesli çocukların bu durumdan olumsuz etkileneceği ve sanal ortama karşı güven sorunu yaşayacağı düşünüldüğünde, sanal ortamda sağlıklı bir yaşam biçiminin oluşması pek mümkün görünmemektedir (Ridings, Gefen ve Arinze, 2002).

Birlikte yaşamda bireyin mahremiyeti gerçek yaşamda olduğu gibi sanal ortamda da önemlidir (Tanılır, 2000). Bireyin mahremiyeti sosyal, ekonomik, ahlâki, hukuki kuralların bir bütünüdür. Ancak sanal ortamda bireyin mahremiyetini korumak gerçek yaşamdakinden daha zor olabilmektedir, çünkü fiziksel sınırlar ve korumalar yoktur. Bu durum, bireyin sanal ortama duyduğu güvensizliği tetiklemektedir. Birey, yaşadığı ortamda güvende olduğunu bilme ihtiyacı duymakta, bunu karşılayamayınca farklı ya da yalan kimliklere bürünebilmektedir.

Toplumların günden güne e-devlet uygulamalarına geçtiği ve dijital bölünmeyi kapatmaya çalıştığı söylenebilir (Tarhan, 2010). Bir yandan toplumların kendi kültürleri ile sanal ortamda var olma çabası sürerken öteki yandan sanal ortam tüm toplumları tek bir kültürde birleştirme çabasıdadır. Şimdilik gelecekte sanal ortamın nasıl bir kültüre sahip olacağını kestirmek çok mümkün görünmemektedir. Ancak her ne olursa olsun sanal ortamda bireylerin birbirine karşı hoşgörü, demokrasi, empati ve bireysel mahremiyete saygı kültürü geliştirmeleri gerekmektedir. Teknolojinin henüz yaşamımızda yeni olduğu ve tam olarak uyum sürecini tamamlayamadığımızı söylemek çok da yanlış görünmemektedir. Bu nedenle sanal toplumun henüz ilkel çağında olduğu söylenebilir. Sanal ortamda, sanal bireyler dünyanın bir ucundaki kişinin kendisi gibi gerçek yaşamda var olan bir birey olduğunu kabul ettiği ve bunu bir kültür haline getirdiği zaman sanal toplum evrimini gerçekleştirebilecektir. Bunun yanında, sanal ortamda birlikte yaşama kültürünün oluşması için uzun bir zamana ihtiyaç duyulmaktadır, çünkü kültürün oluşması ve nesilden nesile aktarılacak insanın uyum sürecini geçirmesi için zaman gerekmektedir (Morey ve Luthans, 1985).

Sonuç olarak sanal ortamda birlikte yaşamak ve sanal ortamı hoşgörü ve saygı içinde paylaşmak gerçek yaşama göre daha güç görünmektedir. Bunun önemli nedenlerinden biri, sanal ortamın ya da sanal ortamı kullananların kontrol altına alınmalarının daha güç olmasıdır. Bu bağlamda, sanal bireyleri sanal ortamda suç işledikten sonra ya da yanlış teknoloji kullanma alışkanlığı edindikten sonra değil, öncesinde iyi bir teknoloji okuryazarlığı eğitimi verilmelidir. Yani sanal toplumun sağlıklı bir şekilde oluşturulmasında toplumu bilinçlendirme önem taşımaktadır. Toplumun birçok kesiminin teknolojiyle yeni tanıştığı, birçoğunun da henüz tanışmadığı ya da tanışmak istemediği, tanışanların ise problemler yaşadığı düşünüldüğünde, teknolojiyi doğru kullanma bilincinin kazandırılması algısını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, erken yaşlarda okulda ve aile içinde çocukların eğitiminde doğru teknoloji kullanımına ilişkin bilgilendirme yapılmalı ve teknolojiden uzaklaştırma ya da korkutma yöntemi seçilmemelidir. Teknolojiyi doğru kullanan bireyler yetiştikçe sanal ortamda yaşam daha çok işlerlik kazanacak ve daha çok insan yararına kullanılabilir olacaktır.

Kaynaklar

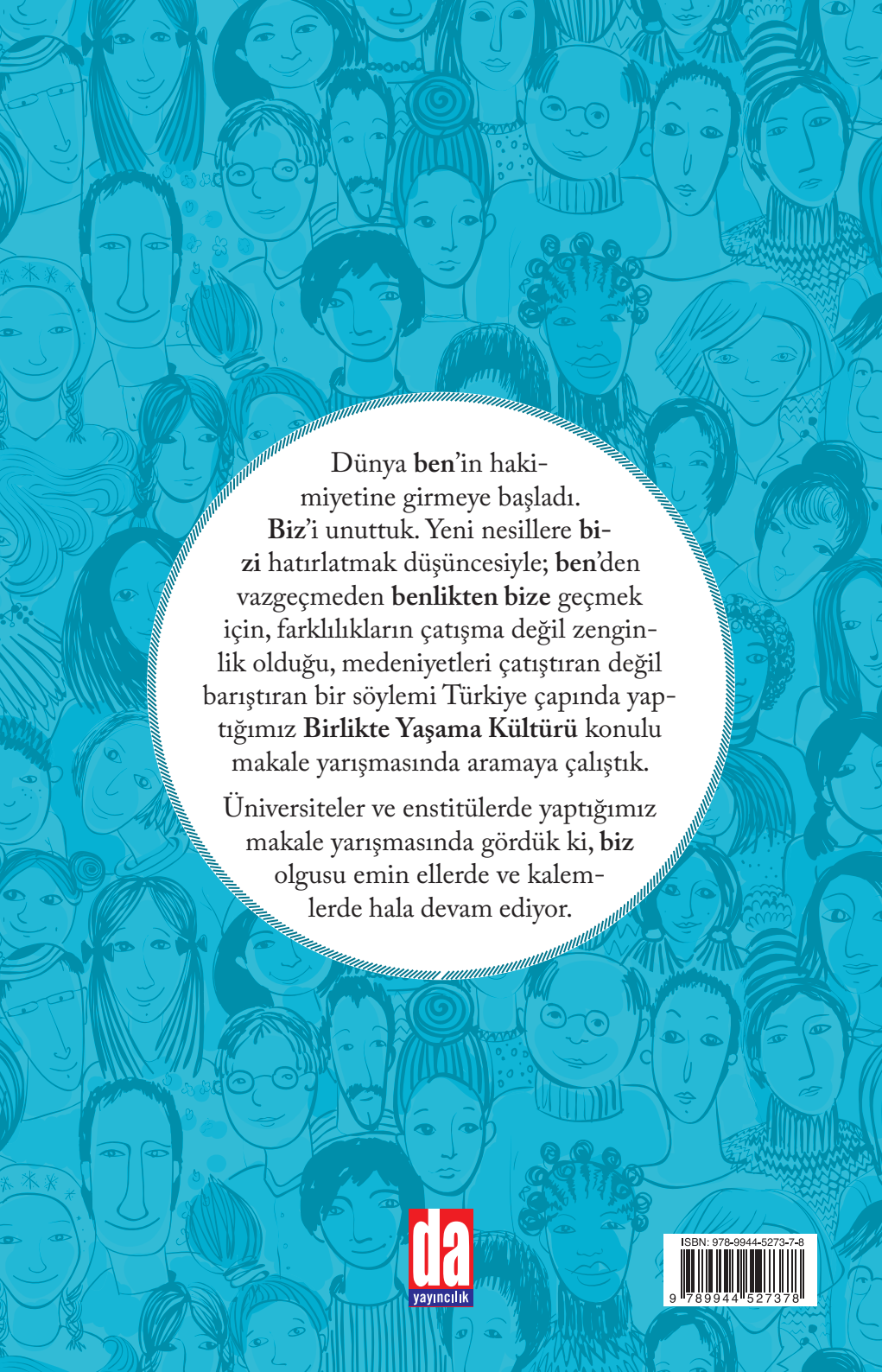
- Fink, A. Conducting research literature reviews: From the Internet to paper. CA: Sage publications 2009.
- Harris A. ve Rea, A. "Web 2.0 and Virtual World Technologies: A Growing on IS Education", Journal of Information Systems Education, 20(2) 2009, s. 137-144.
- Tarhan, A. Devlet-vatandaş ilişkisinin geliştirilmesinde elektronik devletin rolü: Halkla ilişkiler açısından bir değerlendirme, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.

- Damer, B. "A brief history of virtual worlds as a medium for user-created events", *Journal of Virtual Worlds Research*, 1(1), 2008, s. 1-17.
- Güvenç, B. *Kültürün Abc'si* (4. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2007.
- Bilgi toplumu istatistikleri, Devlet Planlama Teşkilatı, Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı 2011.
- Zankova, B. *Yeni teknolojiler ve yeni zorluklar*, (ed.) Yasha Lange (Sosyal uyuma, kültürlerarası diyaloga, anlayışa, hoşgörüye ve demokratik katılıma medyanın katkısına ilişkin Avrupa Konseyi standartları hakkında elkitabı), Avrupa Konseyi 2010.
- Ertuğ, C. *Çözumsuz Demokrasi*, Ankara: Bilgi Yayınevi 1999.
- Porter, C. E. "A Typology of Virtual Communities: A Multi-Disciplinary Foundation for Future Research", *Journal of Computer-Mediated Communication* 10(1), November 2004, Article 3.
- Johnson, C. M. "A survey of current research on online communities of practice", *The Internet and Higher Education*, 4(1) 2001, s. 45-60.
- Ridings, C. M. D. Gefen ve B. Arinze, "Some antecedents and effects of trust in virtual communities", *Journal of Strategic Information Systems*, 11(3-4) 2002, s. 271-295.
- Willie, C.V. *The Evolution of Community Education: Content and Mission*. Harvard Educational Review, 70(2) 2000, s. 191-210.
- Yalçın, C. "Sosyolojik bir bakış açısıyla internet", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1) 2003, s. 77-89.
- Castronova, E. "On virtual economies", *Game Studies*, 3(2) 2003.
- Kongar, E *Kültür üzerine* (5. baskı), İstanbul: Remzi Kitapevi 1997.
- Weltevrede, E. "Digital methods to study digital natives with a cause", In N. Shah & F. Jansen (Eds.), *Digital alternatives with a cause? book one: To be* (pp. 10-23). The Hague: Centre for Internet and Society and Hivos 2011.
- Kennedy, G. E. T. S. Judd, A. Churchward, K. Gray ve K-L. Krause, "First year students' experiences with technology: are they really digital natives?" *Australasian Journal of Educational Technology*, 24(1) 2008, s. 108-122.
- Bahar, H. İ. *Sosyoloji* (3. baskı), Ankara: USAK Yayınları 2009.
- Çakır, H. ve Topçu, H. "Bir iletişim dili olarak internet", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 2005, s. 71-96.

- “Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması”, Türkiye İstatistik Kurumu, 2011, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8572> sitesinden 01.20.2012 tarihinden elde edilmiştir.
- Hagel J. ve Armstrong, A. Net gain: Expanding markets through virtual communities, Boston: Harvard Business School Press 1997.
- Raskauskas, J. ve Stoltz, A.D. “Involvement in traditional and electronic-bullying among adolescents”, *Developmental Psychology*, 43/2007, s. 564-573.
- Daneback, K. Cooper, A. ve S-A. Mansson, “An Internet Study of Cyber-sex Participants”, *Archives of Sexual Behavior*, 34(3) 2005, s. 321-328.
- İçel, K. Kitle haberleşme hukuku (5. Baskı), İstanbul: Bata Yay. 2001.
- Sayar, K. “Psikolojik Mekân Olarak Siberalan”, *Yeni Symposium*, 40(2) 2002, s. 60-67.
- Wilkinson, K.P. *The Community in Rural America*. New York: Greenwood Press 1991.
- Margaret, L.; Andersen, M. L. ve Taylor, H. F. *Sociology: The Essentials* (7th Ed.), CA: Wadsworth 2012.
- Gözübüyük, M. Türkiye’de demokrasi ve hoşgörü kültür ve eğitiminin yaygınlaştırılmasında sivil toplum kuruluşlarının yeri ve önemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü 2002.
- Kurt, M. Sanal yükseköğretim uygulamalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2006.
- Margalit, M. *Lonely children and adolescents: Self perceptions, social exclusion and Hope*, New York: Springer 2010.
- Tanılır, M.N. İnternet Suçları ile Mücadele Ederken Bireysel Mahremiyetin Korunması, Yayınlanmamış Master Tezi, Middlesex Üniversitesi, Londra 2000.
- McLuhan, M. *The Gutenberg Galaxy*, London: Routledge & Kegan Paul 1962.
- Prensky, M. *The emerging online life of the digital native: What they do differently because of technology, and how they do it* 2004, Aralık 03, 2010 tarihinde http://www.marcprensky.com/writing/Prensky-The_Emerging_Online_Life_of_the_Digital_Native-03.pdf adresinden alınmıştır.

- Prensky, M. "Digital natives, digital immigrants", *On the Horizon*, 9(5) 2001, s. 1-5.
- Morey, N. C. ve Luthans, F. "Refining the displacement of culture and the use of scenes and themes in organizational studies", *Academy of Management Review*, 10(2) 1985, s. 219-229.
- Kirabae, N. "Cultural identity, pluralism and globalization in contemporary philosophical discourse", (86-91), "Cultural identity, pluralism and globalization", I: *Cultural pluralism and democratic freedom* (Ed. J. P. Hogan), Washington: The Council for Research in Values and Philosophy (RVP) 2005.
- Lenski, N. ve Lenski, J. *Human societies: An introduction to macro sociology* (7th ed.), New York: McGraw-Hill 1995.
- Smith, P.K; Mahdavi, J. Carvalho, M. Fisher, S. Russell S., ve Tippett, N. "Cyberbullying, its forms and impact in secondary school pupils", *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49/2008, s. 376-385.
- Nieckarz, P.P. "Community in Cyber Space: The Role of the Internet in Facilitating and Maintaining a Community of Live Music Collecting and Trading", *City & Community*, 4(4) 2005, s. 403-423.
- Kowalski R.M. ve Limber, S.P. "Electronic bullying among middle school students", *Journal of Adolescents Health*, 4 2007, s. 22-30.
- Plant, R. "Online communities", *Technology in Society*, 26 2004, s. 51-65.
- Slonje, R. ve P.K. Smith, "Cyberbullying: Another main type of bullying?" *Scandinavian Journal of Psychology*, 49/2008, s. 147-154.
- Uymaz, S.A. *UML ile sanal kampüs modellemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya 2007.
- Bennett, S. K. Maton ve L. Kervin, "The 'digital natives' debate: a critical review of the evidence", *British Journal of Educational Technology*, 39(5), 2008, s. 775-786.
- Günüş, S. *İnternet bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi ve bazı demografik değişkenler ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkilerin incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2009.
- Hongladarom, S. "Global culture, local cultures and the Internet: The Thai example", *AI & Soc*, 13 1999, s. 389-401.

- Jones, S. Generations online in 2009, Pew i nternet & American life Proje-
ct, 02.10.2012 tarihinde http://www.pewinternet.org/~media/Files/Re-ports/2009/PIP_Generations_2009.pdf sitesinden elde edilmiştir.
- E. S. Peacock ve H. Künemund, "Senior citizens and Internet technology: Reasons and correlates of access versus non-access in a European com-
parative perspective", Eur J Ageing, 4 2007, s. 191-200.
- Whittaker, S. E. Isaacs, V. O'Day, "Widening the Net. Workshop Report on
the Theory and Practice of Physical and Network Communities", SIG-
CHI Bulletin, 29(3) 1997, s. 27-30.
- Eliot, T.S. Kültür Üzerine Düşünceler (Çeviren: Sevim Kantarcıoğlu). An-
kara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1981.
- Wamalwa, T. "Internet technology and challenges of virtual communities",
International Journal of Business Research, 17(4) 2007, s. 69-85.
- Eriş, U. Türkiye'de Kırıcı (Hacker) Kültürü, Yayınlanmamış Doktora Tezi,
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2009.
- Cai, Y. ve Cude, B. J. Online Shopping. J.J. Xiao, (ed.), Handbook of Consu-
mer Finance Research (137-159), New York: Springer 2008.
- Saraçbaşı, Y. Türkiye'de e-belediyecilik uygulamalarında belediye vatandaş
ilişkisi: Malatya belediyesi örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2010.
- Davidowi, W.H. ve Malone, M.S. Sanal Şirket (Çeviren: Mustafa Küpüşoğlu)
Koç-Unysis Yayınları, İstanbul 1997.
- Hoy, W.K. ve Miskel, C.G. Educational Administration: Theory, Research
and Practice (5th Ed.), New York: McGraw-Hill 1996.
- Adıgüzzelli, Z.B. ZOI: A virtual campus platform, Yayınlanmamış Yüksek
lisans Tezi, Işık Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2009.
- www1. (2001). 10.03.2012 tarihinde <http://www.medyarazzi.com/ha-ber/20120121/466553/0/facebook-cinayeti-tanisti-sevisti-oldurdu.html>
sitesinden erişilmiştir.
- www2. (2012). 20.03.2012 tarihinde [http://www.radikal.com.tr/Radikal.as
px?Type=RadikalDetayV3&ArticleID=1079777&CategoryID=77](http://www.radikal.com.tr/Radikal.asp?Type=RadikalDetayV3&ArticleID=1079777&CategoryID=77) si-
tesinden erişilmiştir.

Dünya ben'in haki-
miyetine girmeye başladı.
Biz'i unuttuk. Yeni nesillere **bi-
zi** hatırlatmak düşüncesiyle; ben'den
vazgeçmeden **benlikten bize** geçmek
için, farklılıkların çatışma değil zengin-
lik olduğu, medeniyetleri çatıştıran değil
barıştıran bir söylemi Türkiye çapında yap-
tığımız **Birlikte Yaşama Kültürü** konulu
makale yarışmasında aramaya çalıştık.

Üniversiteler ve enstitülerde yaptığımız
makale yarışmasında gördük ki, **biz**
olgusu emin ellerde ve kalem-
lerde hala devam ediyor.